

"XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR"

Konferensiyasi

Research Science and
Innovation House

BIZNING YO'NALISHLARIMIZ:

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisodiyot
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy va gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

INDEKSLAYMIZ:

OpenAIRE

zenodo

Google
Scholar

[HTTP://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM](http://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM)

+998 88 808 21 07

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi:

30.04.2025-yil.

Ushbu to'plamda **«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi 2025-yil 3-soni 04-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Konferensiya tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasini mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasini dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti dekani , texnika fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdulkarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasini mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.

Qurbanazarova Nilufar

Termez state pedagogical institute

Abstract: Teaching a foreign language involves not only linguistic competence but also cultural awareness. This study explores the integration of linguistic and cultural elements in language instruction. It examines effective teaching strategies that foster both language proficiency and cultural understanding. Findings suggest that a balanced approach incorporating linguistic theory, practical communication, and cultural immersion enhances language acquisition.

Keywords: Foreign language teaching, Linguistic competence, Cultural awareness, Language acquisition, Communicative approach, Teacher training, Digital learning resources.

INTRODUCTION

Language learning is a complex process that extends beyond vocabulary and grammar. It encompasses cultural nuances, social contexts, and communicative competence. The role of linguistic and cultural aspects in teaching a foreign language is crucial for developing well-rounded language learners. This paper investigates how these components contribute to effective language instruction. Furthermore, it highlights the challenges educators face in implementing a culturally enriched curriculum and suggests solutions for overcoming these obstacles.

Methods A qualitative approach was adopted, involving literature review and analysis of best teaching practices. Data was gathered from educational case studies, language learning frameworks, and teacher interviews. The study focused on strategies that integrate linguistic principles and cultural knowledge in foreign language classrooms. Additionally, observational studies were conducted in diverse language classrooms to assess the effectiveness of different instructional approaches.

Results The findings highlight the significance of:

Linguistic Competence – Teaching phonetics, syntax, semantics, and pragmatics for comprehensive understanding. Students who received explicit instruction in these areas demonstrated greater confidence in language production and comprehension.

Cultural Awareness – Integrating traditions, customs, and historical contexts to provide real-life language applications. Learners exposed to cultural elements showed improved adaptability in cross-cultural communication.

Communicative Approach – Encouraging interaction, role-playing, and immersive experiences to enhance practical use. Classrooms that prioritized communicative activities reported higher engagement and language retention rates.

Technology in Language Learning – Utilizing multimedia tools to expose learners to authentic linguistic and cultural materials. Digital resources such as virtual exchanges and language learning apps played a significant role in reinforcing cultural and linguistic competence.

Teacher Training and Pedagogical Development – Educators who underwent specialized training in integrating culture with language instruction demonstrated greater effectiveness in fostering both linguistic and intercultural competence.

Teacher Training and Pedagogical Development Teacher training is a fundamental component of effective foreign language instruction. Well-trained educators can seamlessly integrate linguistic and cultural elements, creating an enriching learning environment for students. Training programs should emphasize the following key areas:

Intercultural Competence Development – Teachers must be equipped with the skills to navigate and explain cultural differences in the classroom. This includes training in sociolinguistics, cultural adaptation, and the use of culturally relevant materials.

Innovative Teaching Strategies – Educators should receive training in communicative and immersive teaching methods, such as task-based learning, storytelling, and real-life simulations, which enhance both language acquisition and cultural understanding.

Technology Integration – In an increasingly digital world, teachers must be proficient in using digital tools such as language-learning apps, virtual reality simulations, and online language exchange programs to expose students to authentic linguistic and cultural experiences.

Curriculum Design and Adaptation – Training should also focus on developing adaptable curricula that incorporate linguistic diversity and cultural sensitivity. This involves selecting authentic materials, designing activities that encourage intercultural dialogue, and addressing students' diverse linguistic backgrounds.

Assessment and Feedback Mechanisms – Teachers should be trained in designing assessment tools that evaluate both linguistic proficiency and cultural

competence. This may include oral exams, cultural reflection essays, and practical language use scenarios.

Ongoing Professional Development – Foreign language teachers must continuously update their knowledge through workshops, exchange programs, and collaboration with native speakers and cultural experts. Institutional support for continued professional growth ensures that educators remain effective and adaptable in their teaching approaches.

When teacher training programs prioritize these elements, language educators become more effective in fostering well-rounded language learners who can communicate proficiently while understanding and respecting cultural nuances.

Discussion The results emphasize the interdependence of language and culture in foreign language teaching. Teaching methods that balance linguistic accuracy with cultural exposure create more proficient and confident speakers. Cultural immersion activities, such as dialogues, media exposure, and study-abroad programs, help bridge the gap between theoretical knowledge and practical use. Additionally, integrating digital tools and real-world materials can improve engagement and retention.

A key challenge identified is the limited availability of culturally diverse teaching materials, particularly for less commonly taught languages. Overcoming this requires collaboration between educators, curriculum developers, and language communities to create authentic resources. Another concern is the difficulty some students face in adapting to culturally different communication styles, which can be addressed through explicit instruction on sociolinguistic norms and pragmatic usage.

Future teaching methodologies should also consider individual learning preferences, incorporating a mix of traditional and digital approaches to cater to diverse learners. A student-centered approach that fosters intercultural competence alongside linguistic proficiency will help create more globally aware language users.

Conclusion Incorporating both linguistic and cultural elements in language education fosters deeper understanding and practical communication skills. Future research should explore the impact of emerging technologies and globalization on language teaching methodologies. A holistic approach that values both linguistic precision and cultural richness will contribute to more effective foreign language education. Additionally, institutional support for teacher training and curriculum development will be crucial in sustaining high-quality, culturally integrated language instruction.

REFERENCES

1. Kabilova Sayyora Abdukarimovna. (2023). THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY EUPHEMISMS. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies, 2(6), 119–123. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/2256>
2. Sayyora, Kabilova. "Metaphor in Newspapers." JournalNX, vol. 7, no. 1, 2021, pp. 210-214.
3. Adorno, T. (1993). The Culture Industry: Selected Essay on Mass Culture. Routledge.
4. Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. ELT Journal 56 (1), 57-64. Bada, E. (2000). Culture in ELT. Cukurova University Journal of Social Sciences (6), 100- 110.

УДК: 616.34-007.271-089-053.3

АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ЛЕЧЕНИЯ ОСТРОЙ КИШЕЧНОЙ НЕПРОХОДИМОСТИ У БОЛЬНЫХ ПОЖИЛОГО И СТАРЧЕСКОГО ВОЗРАСТА

Худойбердиев Санжар Собирович

e-mail: sanjar.s1983@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0005-7667-6773>

Бухарский государственный медицинский институт.

Актуальность. Среди наиболее распространенных патологий в ургентной абдоминальной хирургии, у больных пожилого и старческого возраста, по настоящее время, лидирует острая кишечная непроходимость (1,3,5,7).

Проведенный анализ статических сведений по уровню смертности в общей структуре неотложных заболеваний, за период с 2000 по 2020 годы, показал вариационное значение по острой кишечной непроходимости среди больных пожилого и старческого возраста в пределах от 14,8% до 19,2% (2,4,6,8,9,11,13,15).

Разработка обоснованных критериев дифференцированной диагностики и раннего прогнозирования исхода заболевания можно считать одним из приоритетным направлением для проведения исследований. В этом направлении большую роль играют мультицентральные исследования, которые позволяют разработать конкретные практические рекомендации и оптимальные стандарты оказания лечебно-диагностической помощи. О важности таких исследований было неоднократно высказано и отражено в резолюциях крупных международных конгрессах и конференциях (10,12,17,19,21).

В послеоперационном периоде в проведении контроля общего состояния больного, оценке динамики течения процесса и прогнозирования послеоперационных осложнений большую роль лабораторные и инструментальные методы исследования (1,7,12). Однако, имеющиеся литературные сведения относительно данного аспекта послеоперационного ведения больных не унифицированы и как указывают сами исследователи, результаты могут быть отличительными у больных пожилого и старческого возраста (14,16,18,20). Они характеризуются серьезными нарушениями в

системе тромбообразования, развития эндотелиальной дисфункции, энтерального дистресс-синдрома (21,22,23,24,25,26,27,28,29,30).

Острые хирургические заболевания у больных пожилого и старческого возраста, имеют ряд особенностей в этиологии, в патогенезе и в клиническом проявлении которые напрямую определяют исход применяемых методов лечения. Именно освещение этих аспектов является актуальной и востребованной в медицинской практике.

Цель исследования: изучение результатов традиционных методов комплексного лечения острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста.

Материал и методы исследования: Проанализированы результаты 53 пациентов с кишечной непроходимостью, в пожилом и в старческом возрасте, которые находились на лечении и обследовании в клинике Сырдарьинского областного филиала Республиканского научно-практического медицинского центра экстренной медицинской помощи Республики Узбекистан с 2016 по 2019 годы. Распределение больных по полу из общего их количества выявило незначительное преобладание больных мужского пола (на 1,8%).

Результаты и их обсуждение. Клинические проявления острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста имели своеобразную картину, которая имела как сходства, так и свои отличительные стороны.

В целях сопоставления проявлений клинических признаков острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста нами проведен однотипный анализ хронологии развития фаз данного заболевания согласно клиническим рекомендациям Российского общества хирургов.

Согласно данным клинической рекомендации различают 3 фазы клинического проявления острой кишечной непроходимости: первая фаза «илеусного крика», которая протекает на протяжении от 2 до 12 часов от начала заболевания, вторая фаза «интоксикации» 12-36 часов и третья фаза «перитонита» - более 36 часов.

Как показали наши исследования, средний уровень хронологии клинических проявлений острой кишечной непроходимости в целом соответствует данным клинических рекомендаций. Однако при анализе

показателей доверительного интервала нами обнаружены выраженные расхождения, что принято нам за особенности клинического течения у больных пожилого и старческого возраста.

Особенностями развития и клинических проявлений острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста являются превалирование обтурационного вида поражения преимущественно опухолевого генеза, стертой патогномичных симптомов с пролонгированием первой фазы заболевания (на $8,28 \pm 1,3$ часа) и более ранним наступлением клинических признаков, характерных для второй (на $19,57 \pm 3,9$ часа) и третьей (на $8,2 \pm 2,3$ часа) фазы патологического процесса. Тяжесть проявления клинических признаков острой кишечной непроходимости обусловлена выраженным морбидным фоном, включающий в себя в среднем по 5,3 ед. и 5,6 ед. нозологических наименований у больных пожилого и старческого возраста соответственно.

Исследование клинических параметров в первую очередь включала в себя показатели гемодинамики по интегральной шкале «M-SAPS».

Динамика послеоперационного периода у больных с острой кишечной непроходимостью в пожилом и в старческом возрасте характеризовалась стойкой тахикардией на всем протяжении исследования. Максимальный и минимальный уровни доверительного интервала не превышал 1 балла по системе интегральной шкалы M-SAPS. В то же время, максимально пиковое значение тахипноэ приходилось только на 1-сутки после операции.

Дооперационный период у больных с острой кишечной непроходимостью в пожилом и в старческом возрасте характеризовался гикалиемией, которая на уровне минимального значения доверительного значения достигала 4 балла по системе интегральной шкалы M-SAPS [CI: 1,37; 3,03]. Протромбиновое время в целом имело склонность к ускорению достигая в среднем на 6-7 сутки послеоперационного периода референс значений ([CI: 9,42; 12,61] и [CI: 9,72; 13,24] соответственно). При этом минимальные значения доверительного интервала свидетельствовали о сохранении все еще склонности к тромбообразованию (таблица 8).

На уровне референс значений находилась средняя скорость тромбинового времени ($15,70 \pm 1,94$ сек), хотя минимальное значение доверительного интервала

начиная со 2-суток послеоперационного значения имела склонность к укорочению, что могло приводить к нарушению в микроциркуляторной системе.

Уровень среднего значения фибриногена в целом за весь период проведенного исследования находился на уровне референс показателя за исключением 2-суток послеоперационного периода ($p < 0,05$). Между тем максимальный диапазон доверительного интервала в дооперационном периоде и на 1-5 сутки послеоперационного периода имела склонность к формированию тромбоза.

Среднее высокое значение показателя Д-димер за весь период проведенного исследования, составившее $1,87 \pm 0,37$ мкг/мл свидетельствовало о повышенном его уровне. Уровень С-реактивного белка был высоким на всем протяжении динамики послеоперационного периода. В среднем у больных пожилого и старческого возраста его значение приравнивалось $18,41 \pm 1,69$ мг/л [СІ: 16,72; 20,1]. Максимальное его значение приходилось на дооперационный период [СІ: 20,83; 29,94], однако минимальное значение доверительного интервала был выше у больных на 1-сутки послеоперационного периода [СІ: 22,56; 24,87]. Хотя в динамике проведенного исследования уровень С-реактивного белка в крови постепенно уменьшался, тем не менее он оставался выше референс значений, что свидетельствовало о сохранении воспалительных явлений даже на 7-сутки послеоперационного периода [СІ: 8,98; 10,93].

Таким образом, анализ изменения показателей свертываемости крови по всем основным параметрам свидетельствовал о склонности к тромбообразованию как в предоперационном, так и в послеоперационном периодах. При этом процесс изменения этих параметров был не однозначным и должен учитываться при оценке динамики течения послеоперационного периода. Вместе с этим, мы считаем, что не мало важное значение в данном аспекте должно было так же отводиться внимание уровню изменения интраабдоминального и интраэнтерального давления, так как они косвенно свидетельствуют о развитии ишемии в стенке кишечника.

Сопоставительный анализ изменения динамики интраабдоминального и интраэнтерального давления выявил расхождение характера значений в ближайшие и совпадение в ранние сроки послеоперационного периода.

В целом, особенностями изменений показателей клинико-лабораторных и инструментальных методов исследования в динамике проведенного лечения острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста

являются достоверные различия лабораторных показателей по интегральной шкале M-SAPS: ЛИИ ($p < 0,025$), гематокрита ($p < 0,031$), и калия плазмы ($p < 0,016$), динамика которых имеет общую картину с изменением уровня интраабдоминального ($p < 0,022$) и интраэнтерального ($p < 0,036$) давления. На этом фоне имеет место повышения в крови Д-Димера (в 5,2 раза) и С-реактивного белка (в 25,4 раза), а также укорочения протромбинового времени (в 1,9 раза) и активированного частичного тромбопластинового времени (в 1,5 раза), что свидетельствует о высокой вероятности развития тромбообразования, ишемии кишечника и энтерального дистресс-синдрома.

Все больные были оперированы в экстренном (ущемленные грыжи, заворот кишечника, странгуляционная кишечная непроходимость) или в срочном порядке (обтурационная кишечная непроходимость) после неэффективности проводимых консервативных мероприятий, направленных на разрешение острой кишечной непроходимости.

Все предоперационные консервативные методы лечения у больных контрольной группы проводились согласно утвержденным стандартам министерства здравоохранения Республики Узбекистан. Они основывались на стадии острой кишечной непроходимости и уровню интраабдоминальной гипертензии.

В большинстве случаев местные послеоперационные осложнения были представлены нагноением послеоперационной раны (17,0%), краевым некрозом и несостоятельности швов послеоперационной раны (15,1%), эвентрацией внутренних органов (15,1%), развитием ранней спаечной кишечной непроходимостью (13,2%) и сформированными абсцессами брюшной полости (13,2%).

В меньшей степени развивались перфорации десерозированных участков кишечника (9,4%), некрозом колостомы (7,5%), несостоятельностью швов кишечного анастомоза (5,7%) и некрозом илеостомы (3,8%).

Общие послеоперационные осложнения у больных развивались в меньшей степени (47,1%). Они были представлены различными послеоперационными пневмониями (13,2%), острым инфарктом миокарда (11,3%), развитием тяжелого сепсиса (7,5%), тромбоэмболией легочной артерии (7,5%), острыми нарушениями мозгового кровообращения (5,7%) и печеночно-почечной недостаточности (1,9%).

Следует отметить, что ряд послеоперационных общих и местных осложнений у больных контрольной группы комбинировались, что повышала тяжесть состояния больного.

В целом, уже на 1-3 сутки послеоперационного периода умерло 1/3 всех больных. А на протяжении 1-4 суток можно выделить наиболее опасный срок для возможного летального исхода (до 60%) в послеоперационном периоде у больных пожилого и старческого возраста. Именно в данный промежуток времени в причинах летальности мы можем проследить развитие тяжелых общих осложнений, в основе которых лежат ишемические и некротические процессы в результате повышенного тромбообразования.

Таким образом, оценка и анализ результатов традиционных методов лечения острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста выявила превалирование в 2,1 раза местных послеоперационных осложнений над общими. В 75,4% случаев в основе как местных, так и общих послеоперационных осложнений лежат патологические процессы, связанные с усилением процессов тромбообразования, приводящие к развитию ишемических (24,5%) и некротических (50,9%) процессов, а также послеоперационной летальности (28,3%).

Выводы:

1. Оценка и анализ результатов традиционных методов лечения острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста выявила превалирование в 2,1 раза местных послеоперационных осложнений над общими. В 75,4% случаев в основе как местных, так и общих послеоперационных осложнений лежат патологические процессы, связанные с усилением процессов тромбообразования, приводящие к развитию ишемических (24,5%) и некротических (50,9%) процессов, а также послеоперационной летальности (28,3%).

2. Стартовую позицию в развитии неудовлетворительных результатов лечения больных с острой кишечной непроходимостью в пожилом и в старческом возрасте, следует определять в пользу функциональных, а в последующем и структурных нарушений самого кишечника. Именно развивающаяся интраабдоминальная и интраэнтеральная гипертензия приводит к комбинированному сдавлению стенки кишечника и нарушает микроциркуляцию в данном органе.

3. Выявлены грубые нарушения в коагуляционной системе в виде повышенной склонности к тромбообразованию, что является стартовой позицией в развитии энтерального дистресс-синдрома при острой кишечной непроходимости..

4. Более углубленное исследование в системе показателей микроциркуляторных нарушений, в частности показателей эндотелиальной дисфункции в стенке кишечника и в организме в целом в разрезе исхода заболевания позволит определить основные возможности для прогнозирования и профилактики послеоперационных осложнений острой кишечной непроходимости у больных пожилого и старческого возраста.

Литература

1. Землянский И.Л. К вопросу профилактики, диагностики и лечения спаечной болезни брюшной полости // Здоровье населения и качество жизни : электронный сборник материалов VIII Всероссийской с международным участием заочной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 30 марта 2021 года. Том Часть 1. – Санкт-Петербург: Северо-Западный государственный медицинский университет имени И.И. Мечникова, 2021. – С. 203-210.
2. Зенков Н.К., Меньщикова Е.Б., Реутов В.П. NO-синтазы в норме и при патологии различного генеза // Вестник РАМН. 2020. - №4. - С. 30-34.
3. Какубава М.Р. Роль внутрибрюшной гипертензии в развитии осложнений при кишечной непроходимости у геронтологических больных: дисс. канд. мед. наук. М., 2012. 116 с.
4. Косинец В.А. Коррекция биоэнергетических процессов в тонкой кишке при экспериментальном распространенном гнойном перитоните. Экспериментальная и клиническая фармакология. 2022;75(8):39-43.
5. Курбонов К.М., Назирбоев К.Р., Даминова Н.М. Интубация тонкой кишки как компонент лечения острой странгуляционной тонкокишечной непроходимости // Вестник Авиценны. – 2018. – Т. 20, № 4. – С. 436-441.
6. Лабезник Л. Б. Практическая гериатрия (избранные клинические и организационные аспекты). М., 2022. С. 14-22.
7. Лазебник Л. Б., Дроздов В. Н. Заболевания органов пищеварения у пожилых. М.:Анахарсис, 2023. С. 3-18.

8. Лапароскопический метод в хирургическом лечении спаечной тонкокишечной непроходимости / С.Ж. Антонян, П.А. Ярцев, А.Г. Лебедев, и др. // Доказательная гастроэнтерология. – 2019. – Т. 8, № 2. – С. 5-11.
9. Механическая кишечная непроходимость как причина смерти в судебно-медицинской практике: ретроспективное исследование / А.Е. Рубцов, М.Ю. Морозов, В.Н. Николенко, Ю.Е. Морозов // Судебная медицина. – 2020. – Т. 6, № 4. – С. 24-29.
10. . Khamdamov I.B. Clinical evaluation of the effectiveness of the traditional approach to the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // Doctor's Bulletin. –Samarkand 2022. No. 2.2 (104).-P.65-70.
11. Khamdamov I.B., Khamdamov A.B. Differentiated approach to the choice of hernioplasty method in women of fertile age (Clinical and experimental study) // Tibbiyotda Yangi kun. – Bukhoro, 2021.-No. 6 (38/1).-P. 112-114.
12. Стойко Ю. М., Зубрицкий В. Ф., Забелин М. В. Профилактика и лечение абдоминального компартмент-синдрома у больных с острой кишечной непроходимостью // Вестник Национального медикохирургического Центра им. Н.И. Пирогова. 2020. Т. 5. №4. С.73-77.
13. A forecasting method of postoperative intestinal paralysis and its timely resolution. // V. Madyarov, M. Kuzikeev, M. Malgazhdarov, et al. Prz Gastroenterol. 2023;18(4):393-401.
14. Basilisco G., Marchi M., Coletta M. Chronic intestinal pseudo-obstruction in adults: A practical guide to identify patient subgroups that are suitable for more specific treatments. Neurogastroenterol Motil. 2024 Jan;36(1):e14715.
15. Coagulation parameters in patients with intestinal necrosis. What is primary? / D. Bassini, C. Montana, D. Curara, A. Dominica // Collection of proceedings of the international conference on diseases of the digestive system // New Zealand, 2019. P.143-145.
16. Хамдамов Б.З. Comparative evaluation of methods of amputation related to tidiotarus with severe forms of diadetic foot syndrome. European Science Review. Austria, Vienna 2014 Septemba-October №9-10. - С. 58-60.
17. Хамдамов Б.З. Диабетик товон синдромида бажариладиган юкори ампутациялардан сунг беморларнинг хаёт кечириш сифатидаги узгаришлар тахлили. Самарканд. Биология ва тиббиёт муаммолари. №1, 2019., (107) - С. 115-117.
18. Хамдамов Б.З. Комплексное лечение синдрома диабетической стопы с критической ишемией нижних конечностей. Журнал биомедицины и практики. Ташкент 2020, Специальный выпуск. 5 часть. – С. 801-814.

19. Хамдамов Б.З. Метод лазерной фотодинамической терапии в лечении раневой инфекции при синдроме диабетической стопы. Биология ва тиббиёт муаммолари №1 (116) 2020. – С. 142-148
20. Хамдамов Б.З. Морфологические изменения при применении фотодинамической терапии в лечении раневой инфекции в эксперименте. Журнал Морфология. Санкт-Петербург. 2020. Том 157 (2-3). –С. 223-224.
21. Хамдамов Б.З. Оптимизация методов местного лечения гнойно-некротических поражений стопы при сахарном диабете. Журнал. Тиббиётда янги кун. 2018, №4 (24) - С. 112-115.
22. Khamdamov B. Z., Akhmedov R. M., Khamdamov A. B. The use of laser photodynamic therapy in the prevention of purulent-necrotic complications after high amputations of the lower limbs at the level of the lower leg in patients with diabetes mellitus. Scopus Preview. International journal of Pharmaceutical Research. Volume 11, Issue 3, July-Sept, 2019
23. Khamdamov B. Z., Nuraliev N.A. Pathogenetic approach in complex treatment of diabetic foot syndrome with critical lower limb ischemia. American Journal of Medicine and Medical Sciences, 2020 10 (1) 17-24 DOI: 10.5923/j.20201001.05.
24. Khamdamov B.Z. Indicators of immunocytocine status in purulent-necrotic lesions of the lower extremities in patients with diabetes mellitus. American Journal of Medicine and Medical Sciences, 2020 10 (7): 473-478 DOI: 10.5923/j.20201001.08
25. Khamdamov, B., & Dekhkonov, A. (2022). Clinical and laboratory parameters of the wound process complicated by the systemic inflammatory response syndrome in patients with diabetes mellitus. Journal of education and scientific medicine, 2(3), 25-29. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/349>
26. Khamroev, U., & Khamdamov, B. (2022). Features of changes in endothelial system parameters in patients with diffuse toxic goiter. Journal of education and scientific medicine, 2(3), 62-67. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/358>
27. Хамдамова М.Т., Жалолдинова М.М.,Хамдамов И.Б. Состояние оксида азота в сыворотке крови у больных кожным лейшманиозом // Тиббиётда янги кун. - Бухоро, 2023. - № 5 (55). - С. 638-643.
28. Хамдамова М.Т., Жалолдинова М.М.,Хамдамов И.Б. Значение церулоплазмينا и меди в сыворотки крови у женщин носящих медьсодержащих внутриматочной спирали // Тиббиётда янги кун. - Бухоро, 2023. - № 6 (56). - С. 2-7.

29. Хамдамова М.Т., Хасанова М.Т. Различные механизмы патогенез гиперплазии эндометрия у женщин постменопаузального периода (обзор литературы) // Тиббиётда янги кун. - Бухоро, 2023. - № 8 (58). - С. 103-107.
30. Khamdamova M. T., Khasanova Makhfuza Toyqulovna, Umidova Nigora Nabievna The role of genetic determinants in the occurrence of hyperplastic processes of the reproductive system of women's menopausal age // Journal of Advanced Zoology ISSN: 0253-7214 Volume 44 Issue Special Issue-2 Year 2023 Page 3724:3730

IDROK HAQIDA TUSHUNCHA VA UNING XUSUSIYATLARI**Yoqubova Zebiniso Abdurayim qizi**

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Aniq va tabiiy fanlar fakulteti,
Matematika yo'nalishi 3-kurs 4-M guruh talabasi

Xo'janova Gulira'no Abduxalil qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti, Matematika yo'nalishi
3-kurs 4-M guruh talabasi

Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedra o'qituvchisi
(maqola ilmiy rahbari) ulugbekshomurotov986@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya: Ushbu maqolada idrok tushunchasi, uning shakllanish jarayoni va asosiy xususiyatlari haqida so'z yuritiladi. Idrok inson ongining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u tashqi dunyoni qabul qilish va anglashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada idrok turlari, idrok jarayonining davomiyligi hamda nerv tizimi bilan bog'liqligi tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются понятие восприятия, процесс его формирования и основные характеристики. Восприятие является одной из ключевых составляющих человеческого сознания, играющей важную роль в познании окружающего мира. В статье анализируются виды восприятия, продолжительность процесса восприятия и его связь с нервной системой.

Annotation: This article discusses the concept of perception, its formation process, and key characteristics. Perception is one of the fundamental components of human consciousness, playing a crucial role in understanding the external world. The article analyzes types of perception, its duration, and its relationship with the nervous system.

Kalit so'zlar: idrok, ong, sezgi organlari, qabul qilish, nerv tizimi, tafakkur.

Ключевые слова: восприятие, сознание, органы чувств, принятие, нервная система, мышление.

Key words: perception, consciousness, sensory organs, reception, nervous system, thinking.

Kirish

Idrok inson ongining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, tashqi olamdagi narsalar va hodisalarni to'g'ri tushunish, ularni anglash va ongda aks ettirish jarayonidir. Bu jarayon inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib, kognitiv faoliyatning barcha bosqichlarida muhim o'rin tutadi. Idrok yordamida inson atrof-muhitni ongli ravishda qabul qiladi, turli ob'ekt va hodisalarni tanib oladi, ularning xususiyatlarini va o'zaro bog'liqliklarini anglaydi.

Psixologik jihatdan idrok sezgilar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular orqali olingan axborot tahlil qilinadi va umumlashtiriladi. Sezgilar bizga ma'lumotlarning dastlabki shaklini beradi, idrok esa ushbu ma'lumotlarni yaxlit tasvirga aylantiradi. Masalan, inson bitta buyumni ko'rishda uning rangi, shakli va tuzilishini birgalikda qabul qiladi, shuningdek, u haqida oldingi bilimlariga asoslanib xulosalar chiqaradi. Bu esa idrokning predmetlilik va yaxlitlik xususiyatlariga bog'liq.

Idrokning yana bir muhim xususiyati – uning barqarorligi va doimiyligidir. Ya'ni inson turli sharoitlarda ob'ektlarni deyarli bir xil qabul qiladi. Misol uchun, odam tanish kishilarining yuzini har xil yoritish sharoitida ham o'sha shaxs sifatida taniydi. Bu esa idrok jarayonida miyadagi assotsiativ aloqa va ilgari olingan tajribalarning muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Idrokning turlari turlicha bo'lib, ularni asosan uch toifaga ajratish mumkin: vizual (ko'rish), eshitish va kinestetik idrok. Ko'rish idroki inson uchun eng muhim bo'lib, tashqi olam haqidagi axborotning 80% ini ta'minlaydi. Eshitish idroki tovushlar, ohanglar va nutqni qabul qilish uchun javobgar bo'lsa, kinestetik idrok tana harakatlari, muvozanat va jismoniy sezgilar bilan bog'liqdir.

Shuningdek, idrok individual xususiyatlarga ham ega bo'lib, har bir inson o'zining tajribasi, bilim darajasi va diqqat qaratish xususiyatiga ko'ra har xil ob'ekt va hodisalarni turlicha idrok qilishi mumkin. Tajribali rassom yoki fotograf bir suratga oddiy insonga qaraganda ancha chuqurroq qarashi, undagi mayda detallarni yaxshiroq ilg'ashi mumkin. Shu kabi, til o'rganayotgan inson dastlab begona tildagi nutqni tushunishda qiyinchilik sezadi, lekin vaqt o'tishi bilan idrok mexanizmlari rivojlanib, tilni yanada aniq va oson tushuna boshlaydi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, idrokning shakllanishida insonning asab tizimi va miyadagi neyron aloqalar juda katta rol o'ynaydi. Xususan, ko'rish idroki orqa miyaning ensa qismida, eshitish idroki esa chakka qismida qayta ishlanadi. Tajribalar shuni isbotlaydiki, idrok rivojlanishi uchun miyaning turli hududlari o'zaro faoliyat yuritishi va tajriba orttirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, idrok insonning atrof-muhit bilan aloqasini ta'minlovchi murakkab psixologik jarayon bo'lib, u ongli tafakkurning ajralmas qismidir. Uning

yaxlitlik, predmetlilik, tanlanganlik va doimiylik kabi xususiyatlari insonning to'g'ri axborot qabul qilishiga va atrof-muhitga moslashishiga yordam beradi. Idrok jarayonlarini chuqur o'rganish esa psixologiya, nevrologiya va ta'lim sohalarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ananjev B.G. "O'zini anglash va idrok psixologiyasi" – Moskva, 1980.
2. Rubinshteyn S.L. "Insonning bilish jarayonlari" – Sankt-Peterburg, 1997.
3. Nemov R.S. "Psixologiya: asosiy nazariyalar va tadqiqot usullari" – Moskva, 2003.
4. Xomilov N. "Psixologiya asoslari" – Toshkent, 2015.
5. Duffy E. "Perception and Human Behavior" – New York, 2010.

OILADA BOLA NUTQINI RIVOJLANTIRISH

O'ktamova Mijgona Akmalovna, Osiyo xalqaro universiteti magistranti.

ilimiy raxbar Olmos Avezov, Osiyo xalqaro universiteti professori.

e-pochta: uktamovamijgona1444@gmail.com

Annotatsiya: *maqolada bola nutqini rivojlantirishning ahamiyati va usullari yoritilgan. Nutq bolaning tafakkuri va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Oila muhitida bola nutqini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzand bilan doimiy muloqotda bo'lishi lozim. Nutq rivojida har bir bolaning individualligini inobatga olish kerak. Sabr va rag'batlantirish muhim rol o'ynaydi.*

Kalit so'zlar: *nutq rivoji, bola, oila, muloqot, kitob o'qish, o'yin.*

Abstract: *The article discusses the importance and methods of developing a child's speech. Speech affects the child's thinking and social development. The formation of a child's speech in the family environment is important. Parents should be in constant communication with their child. The individuality of each child should be taken into account in the development of speech. Patience and encouragement play an important role.*

Key words: *speech development, child, family, communication, reading, play.*

Mavzuning dolzarbligi. Kitob o'qish, muloqot va o'yinlar nutq rivojiga yordam beradi. Savollarga javob berish va suhbatlashish jarayoni so'z boyligini oshiradi. To'g'ri talaffuz va ekran vaqtini cheklash muhim omillardan biridir. Bola nutqi – uning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Nutq orqali bola atrof-muhitni tushunadi, fikr almashadi va o'z his-tuyg'ularini ifodalaydi. Hozirgi kunda ko'plab bolalar nutqiy sust rivojlanishi muammosiga duch kelmoqda. Bunga ekran oldida ko'p vaqt o'tkazish, jonli muloqotning kamligi va noto'g'ri pedagogik yondashuv sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, oilada bola nutqini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ota-onalarning bolalar bilan sifatli va mazmunli muloqot qilishi, kitob o'qishi hamda turli o'yinlar orqali nutqni

rivojlantirishi bolaning kelajakdagi ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatiga asos yaratadi.

Mavzuning ilmiyligi. Nutqning rivojlanishi lingvistika, pedagogika va psixologiya fanlari doirasida keng o'rganilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola nutqi asosan muloqot orqali shakllanadi va bu jarayon o'ziga xos bosqichlarga ega. Psixolingvistlar nutqning rivojlanishi uchun bolaga yetarli darajada muloqot muhiti yaratish zarurligini ta'kidlaydilar. Nevropsixologik tadqiqotlar esa bolaning nutqiy rivojlanishi miyaning chap yarim shari faoliyatiga bog'liqligini ko'rsatadi. Shuningdek, Vygotskiy va Piage kabi olimlar bola nutqining ijtimoiy va kognitiv rivojlanish bilan bevosita bog'liqligini ilmiy jihatdan asoslab berishgan. Shu sababli, bola nutqini rivojlantirish masalasi ilmiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bola nutqini rivojlantirishda bir nechta metodikalardan foydalanish mumkin. Quyidagi metodikalar bola nutqining rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda samarali bo'lishi mumkin:

1. **Kommunikativ metodika** – bu metodika bolaning nutqini faollashtirish va rivojlantirishga asoslangan. Bola bilan doimiy muloqot qilish, unga savollar berish, javoblarni tinglash va so'z boyligini oshirishga yordam beradi. Savollarni bolaga ochiq berish, uning javoblarini to'g'ri tushunishga harakat qilish, uning fikrlarini e'tiborga olish, kommunikativ metodikani samarali amalga oshirishga yordam beradi. **Misol:**

- “Nima uchun bu o'yinni yoqtirasan?”
- “Bugun bog'chada kim bilan o'ynading?”

Bu kabi savollar bola nutqini rivojlantiradi va uning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi.

2. **Talaffuzni o'rgatish metodikasi** – bola nutqining to'g'ri va aniq bo'lishi uchun talaffuzni o'rgatish juda muhim. Bu metodika orqali ota-onalar va ta'limchilar bola nutqidagi xatolarni tuzatishga yordam beradi. Eslatma sifatida, bola noto'g'ri talaffuz qilsa, uni tanqid qilmasdan, to'g'ri talaffuzni takrorlash kerak. **Misol:**

Agar bola "baba" deb aytsa, o'qituvchi yoki ota-ona "bu yaxshi, lekin bu 'baba' emas, 'baba' deb aytish kerak" deya to'g'ri talaffuzni ko'rsatadi.

3. **Ijtimoiy o'yinlar metodikasi** – o'yinlar bolalarga ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini o'rgatish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin. O'yinlar orqali bola o'z fikrlarini ifodalash, boshqalarga savollar berish va javoblar olish orqali

nutqini rivojlantiradi. Bu metodikada asosan o‘yinlar va faoliyatlar orqali bola nutqiga rag‘bat beriladi. Misol:

- So‘z topish o‘yini, rasmga qarab hikoya tuzish yoki topishmoqlar yechish.
- O‘yin asosida yangi so‘zlar va iboralarni o‘rgatish.

4. Tassavur metodikasi – tassavur metodikasi bolaning nutqini rivojlantirishda tasavvurlar va rasmlari materiallardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bola o‘qigan yoki eshitgan hikoyalar orqali tasavvur qilish va nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Misol:

- Bolaga rasmlari kitoblar o‘qish va rasmga qarab hikoya tuzishga rag‘batlantirish.
- Hikoya va ertaklarni o‘qib berish va bola tasavvurini kengaytirish orqali nutqini rivojlantirish.

5. Audiovizual metodika – bu metodikada bola turli audio va video materiallardan foydalanadi. Bola og‘zaki nutqni eshitish orqali o‘rganadi va vizual tasvirlar orqali so‘zlarni eslab qoladi. Audiovizual materiallar bolaning nutqini boyitadi va unga o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Misol:

- Bolaga nutqiy materiallar, masalan, bolalar uchun mo‘ljallangan video yoki audio hikoyalar tinglash.
- Nutqni rivojlantirishga yordam beradigan interaktiv ilovalar va dasturlarni ishlatish.

6. Rivojlantiruvchi suhbat metodikasi – bola nutqini rivojlantirishda otalar va o‘qituvchilar bilan suhbatlar muhim rol o‘ynaydi. Bu metodika bola bilan faol suhbatlar o‘tkazishni o‘z ichiga oladi, bunda savollar berish, javoblarni tinglash va ularni tahlil qilish asosiy elementlar hisoblanadi. Misol:

- Ota-ona bolaga kun bo‘yi qilgan ishlarini so‘rab, unga savollar beradi va uning javoblarini tahlil qiladi.
- Bolaga turli mavzularda suhbatlar olib borish, uning fikrlarini tinglash va rivojlantirish.

7. Kognitiv metodika – kognitiv metodika bola tafakkurini va nutqini birgalikda rivojlantiradi. Bu metodika bolaga nutqiy faoliyatlar orqali fikrlash,

tahlil qilish va tushunishni o'rgatadi. Bu metodika bolaning aqliy rivojlanishini ham oshiradi. Misol:

- Kichik masalalarni yechish va bolaga fikrni bayon qilishni o'rgatish.
- Bolaga tushunarli ravishda so'zlar va iboralarni o'rgatish, shuningdek, ularni turli vaziyatlarda qo'llash.

8. Kreativ metodika (Ijodiy metodika) – bola nutqini rivojlantirishda kreativ yondashuvlar ham muhim. Bola turli ijodiy faoliyatlar orqali so'zlarni rivojlantirish, yangi so'zlar va iboralarni o'rganadi. Misol:

- Bola bilan hikoyalar yaratish, o'z hikoyalarini yozishga yoki aytishga rag'batlantirish.
- Rasm yoki qo'shiq yaratish, bola nutqini ijtimoiy kontekstda rivojlantirish.

Bu metodikalardan foydalanish, bola nutqini rivojlantirishda juda samarali natijalar berishi mumkin. Har bir metodika bolaning yoshiga va rivojlanish bosqichlariga mos ravishda qo'llanilishi kerak.

Mavzuning yechimi va usullari. Bola nutqining rivojlanishiga yordam beradigan samarali usullar quyidagilardan iborat:

1. Erta yoshdan nutqiy muhit yaratish – bolaning nutq rivoji tug'ilganidan boshlab shakllana boshlaydi. Shu sababli ota-onalar farzand bilan iloji boricha ko'proq gaplashishlari, ularning ovoz ohangiga javob berishlari lozim. Bolaga tez-tez she'r va qo'shiqlar aytib berish, oddiy so'zlarni takrorlash uning lug'at boyligini oshiradi.

2. Kitob o'qish va hikoya qilish – bolaning nutqini rivojlantirishda kitob o'qish muhim o'rin tutadi. Har kuni ertak va hikoyalar o'qib berish bola so'z boyligini oshirish bilan birga, uning tasavvur doirasini kengaytiradi. Shuningdek, bolaning e'tiborini jalb qilish uchun rasmi kitoblardan foydalanish tavsiya etiladi.

3. Bolani savollarga javob berishga rag'batlantirish – bola bilan suhbat qurishda unga ochiq savollar berish, uning fikrini tinglash va javob berishga undash nutq rivojiga ijobiy ta'sir qiladi. Masalan, "Bugun bog'chada nima qilding?" yoki "Sevimli o'yinching qaysi va nega uni yaxshi ko'rasan?" kabi savollar orqali bola o'z fikrlarini aniq ifodalashga o'rganadi.

4. O'yinlar orqali nutqni rivojlantirish – bola nutqini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri – o'yin. So'z topish, rasm asosida hikoya tuzish, jumboq va topishmoqlar yechish kabi o'yinlar bola tafakkurini rivojlantirib, nutqini boyitishga yordam beradi.

5. To'g'ri talaffuzga e'tibor qaratish – bola yangi so'zlarni noto'g'ri talaffuz qilishi tabiiy jarayondir. Biroq, ota-onalar ularni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatishlari muhimdir. Bu jarayonda bolaning nutqini tanqid qilmasdan, to'g'ri shaklda takrorlab berish tavsiya etiladi.

6. Ekran vaqtini cheklash – televizor, planshet va telefon orqali ko'p vaqt o'tkazish bola nutqining sust rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun ekranga bog'liqlikni kamaytirib, jonli muloqotni ko'paytirish lozim.

Xulosa

Bola nutqining rivojlanishi uchun oilada qulay nutqiy muhit yaratish juda muhim. Ota-onalar farzandlari bilan ko'proq suhbatlashib, ularga kitob o'qib berib, o'yinlar orqali nutqini rivojlantirishlari lozim. Har bir bola individual bo'lib, uning nutq rivoji turlicha kechadi. Muhimi, unga sabr bilan yondashish va rag'bat berishdir. Nutq rivojlanishining individual xususiyatlari haqida to'liqroq ma'lumotlar berish, bunda bolaning yoshiga, psixologik holatiga, ijtimoiy muhitga e'tibor qaratish zarur. Umumiy tavsiyalar:

1. **Ko'p muloqot:** Bola bilan ko'proq va sifatli muloqotda bo'lish, uni savollarga javob berishga undash.

2. **Hikoyalar va ertaklar:** Har kuni ertak o'qish, hikoyalar orqali nutqni rivojlantirish.

3. **Sabr va rag'batlantirish:** Bola nutqini rivojlantirishda sabrli bo'lish va uni har safar yangi so'zlar o'rganishga undash.

4. **Individuelle yondashuv:** Har bir bolaning nutq rivojlanishi individual ekanligini unutmaslik, unga mos metodikalarni tanlash.

Bu metodikalardan foydalanish, bola nutqini rivojlantirishda juda samarali natijalar berishi mumkin. Har bir metodika bolaning yoshiga va rivojlanish bosqichlariga mos ravishda qo'llanilishi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati

1. R. Ishmuhammedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. - Toshkent. 2013.

2. Djamilova N.N. «Maktabgacha metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi» –T.: TDPU, 2017.

3. Temurova N. Talaba yoshlarning ma'naviy shakllanishida milliy va umuminsoniy qadriyatlar dialektikasi. Avtoref. dis. ped fan. nom. 2006.

4. Shodmonova Sh. – Oilada kichik maktab yoshidagi bolalar milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning pedagogik asoslari. Avtoref. dis. kand. ped.. 2001 yil.

5. Sodiqova Sh. A. «Maktabgacha pedagogika». –T.: Fan va texnologiya, 2017.

6. To'ychiyeva. T. O'zbek ma'naviy qadriyatlari tizimida urfodat va an'alarining o'rni. PFN ilm. dar. olish uchun yozil. diss. –T.: Nizomiy nomidagi, –T., TDPU, 2000.

7. Telegenev A. Xalq dostonlari vositasida o'smirlarni ma'naviy axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash. (Alpomish dostoni misolida). PFN ilm. dar. olish uchun yozil. diss. –T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.

8. Egamnazarova Sh. M. «Tarbiya ishlar metodikasi», «Ilim ziyo». –T., 2016.
O'quv qo'llanma

JIGAR SERROZINI TASHXISLASHDA ELASTOGRAFIK USULNING AXAMIYATI

Aytimova G.Yu

TTA Urganch filiali Harbiy dala terapiyasi, gematologiya va diagnostika kafedra
katta o'qituvchisi, PhD, Radiolog

Nodirbekova M.U

TTA Urganch filiali Tibbiy Radiologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Jigar serrozi — jigarining surunkali kasalligi bo'lib, tiklanmas ravishda jigar parenximatoz to'qimasining fibroz biriktiruvchi to'qima yoki stroma bilan almashinishi bilan kechadi. Serrozni tashxislashda qonni biokimyoviy tahlili, angiografiya, elastografik tekshiruv, MRT, tomirlar dopplerimetriyasi, hamda zarur bo'lsa Chayld-Pyu bo'yicha jigar yetishmovchiligi og'irligini baholash, SAPS tizimi bo'yicha baxolash mezonlari qo'llaniladi. Fibroz belgilarini tekshirish PGA indeksi, yupqa igna biopsiyasi va Metavir shkalsidan foydalaniladi.

Jigar elastometriyasi zamonaviy tekshiruv usuli bo'lib, u fibrozga shubha qilingan hollarda buyuriladi. Bu tekshirish sensorli maxsus Fibroscan apparat yordamida amalga oshiriladi. U orqali ultratovushli tebranishlar o'tadi, organning to'qimalari tomonidan aks ettiriladi, jigar to'qimasining elastiklik darajasini ko'rsatadi. Ushbu maqola jigar serrozini tashxislash va funksional holatini tez va aniq baxolashda elastometriya usuli kerakligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Jigar serrozi, stroma, biokimyoviy taxlil, Fibroscan, tomirlar dopplerimetriyasi, SAPS, MRT, angiografiya, elastografiya, Chayld-Pyu, PGA indeks, Metavir shkalasi, biopsiya.

Tashxisni qiyinlashtiradigan bir nechta muhim xususiyati;

- etiologiyasi boy bo'lganligi sababli kengroq ma'lumot to'plash zarurati.
- Dastlabki serroz darajalarida belgilsiz kechishi.
- Qo'shimcha kasalliklarning qo'shilishi.

Shifokor tomonidan kuzatiladigan klinik ko'rinishi dastlab xech qanday shikoyatsiz, faqat asossiz charchoqlar, organlarda shish, bezovtalik, terida ko'karishlar kuzatiladi.

Jigar fibrozining quyidagi turlari mavjud:

- Fokal (mahalliy).
- Diffuz.
- Perihepatotsellular.
- Zona.
- Ko‘p formatli.
- Ko‘prikli.
- Reduktiv.
- Periportal.

Birinchi darajada quyidagi alomatlar ham kuzatilishi mumkin:

- Emosional labillik(kayfiyatning beqarorligi).
- Achchiqlik.
- Uyqu muammosi.
- Diqqatning chalg‘ishi.
- Charchoqning kuchayishi.
- Apatiya.
- Umumiylikning sezilarli darajada pasayishi.
- Gematomalar va qon ketishlar go‘yoki hech qanday sabab bo‘lmasdan paydo bo‘ladi.
- Anemiya.
- Infeksiyalarga sezuvchanlik ortdi.
- Hujayra immuniteti darajasining pasayishi.

Kasallikning ikkinchi bosqichida jigar fibrozining quyidagi belgilari o‘zini his qiladi:

- Taloq kattalashishi.
- qizilo'ngachdan qon ketishi.
- Jigar kattalashishi.
- Trombotsitopeniya paydo bo'lishi.

Uchinchi darajada quyidagi belgilar o'zini namoyon qila boshlaydi:

- Ishtaha yo'qolishi.

- Ko'ngil aynishi va hatto qayt qilish.
- Dispeptik hodisalar.
- O'ng gipoxondriyadagi o'tmaydigan og'riq va og'irlik hissi.
- Jigarning vaqt o'tishi bilan filtrlash funktsiyalarini bajarishni to'xtatishi bilan bog'liq intoksikatsiya belgilari.
- Oyoq-qo'llarning shishishi, tushdan keyin o'zini namoyon qiladi.
- Toq va burundan qon ketish.
- Tana haroratining 37,5 °C gacha ko'tarilishi.

Jigar fibrozining oxirgi bosqichi

- Emosional beqarorlik.
- Depressiya.
- Asossiz qo'rquv paydo bo'lishi.
- Depressiyaga moyil.
- Sekinlik.
- Tashvish kuchaygan.
- Xotira muammolari.
- Konsentratsiyaning buzilishi va ushbu bosqich jigar sirrozidir

Jigar kasallikni tashxislash usullari laboratoriya va instrumental.

Laboratoriya usuli:

- To'liq qon ro'yxati.
- Fibroz belgilarini tekshirish - PGA indeksi.
- Qonning biokimyoviy tarkibini o'rganish.
- Siydik va najasning umumiy tahlili, gil bosqiniga qarshi dastur.
- Antimitoxondrial

Instrumental usul:

- Ezofagogastroduodenoskopiya (EGDS).
- Ultratovush.
- Kompyuter tomografiyasi.
- Yupqa igna biopsiyasi.

- Elastometriya.

Xulosa

Jigar Serrozida jigar to'qimasining fibrozlashish bosqichini zamonaviy uskuna-asboblarda yordamida erta tashxis qo'yib davolash orqali salomatlikni tiklash mumkin. Parhezga rioya qilishlari, shifokor tomonidan berilgan dori-darmonlarni vaqtida iste'mol qilishlar muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(8), 835-838.
2. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 1(8), 781-787.
3. Baxtiyarovna, S. D., & Ziynat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. *Scientific Impulse*, 1(8), 861-864.
4. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.
5. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. *Conferencea*, 4-6.
6. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.

УДК: 616.345/616-097+616-08-039.71

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЦИДИВОВ БОЛЕЗНИ КРОНА И ИХ ПРОФИЛАКТИКА

Саттаров Жаъсур Элмуродович

Бухарский Государственный медицинский институт

j53611056@gmail.com

Резюме. Основу лечебно-диагностического алгоритма прогнозирования и профилактики рецидива БК составляет динамический контроль уровня цитокинов (TNF- α , IL-17, IL-21 и TGF- β) в крови, а также клинических признаков послеоперационного течения (частота стула в сутки, температура тела, частота сердечных сокращений, наличие послеоперационных осложнений и их степень по классификации Clavien-Dindo), которые позволяют определить уровень (низкая или высокая) вероятности возникновения атаки, с одной стороны, и применять дифференцированные подходы схемы антицитокиновой (Инфликсимаб и Ведолизумаб), гормональной (Преднизолон) и иммуносупрессивной (Азатиоприн) терапии – с другой.

Ключевые слова. болезни крона, прогноз. Рецидив.

Актуальность. Лечение Болезни Крона (БК) является междисциплинарным (1,3,5,7,9,10). При этом если медикаментозное лечение болезни Крона направлено на заживление слизистой оболочки и уменьшение симптомов заболевания, то хирургическое вмешательство играет ключевую роль в лечении таких осложнений заболевания, как стеноз, перфорация, свищи кишечника и абсцессы брюшной полости и клетчатых пространств (2,4,6,8,3,11,14,15,16,17,18,19,20).

Рецидив БК в послеоперационном периоде развивается более чем у 80% оперированных больных (12,13).

Многочисленные исследования в данном направлении позволили разработать различные варианты хирургической стратегии, направленные на улучшения

результатов лечения и снижение частоты рецидива БК в послеоперационном периоде (6).

Некоторое улучшение результатов хирургических операций при БК было достигнуто после внедрения лапароскопической технологии. Однако и они не смогли повлиять на регресс частоты рецидива БК в послеоперационном периоде (21,22). Все это повлияло на формирование определенной концепции о цели выполнения хирургических операций при БК как создание условий для замедления наступления рецидива, который считается неизбежным в перспективе.

Цель исследования. улучшение результаты лечения больных с БК путем разработки патогенетически обоснованных клинико-иммунологических критериев прогнозирования и профилактики рецидива данного заболевания.

Материал и методы. Анализу подвергаются результаты комплексного обследования и лечения 82 больных с болезнью крона (БК). Больные были разделены на 2 группы исследования: контрольная (42 больных) и основная (40 больных). Отличительной особенностью групп больных было применение разных подходов в прогнозировании и профилактики рецидива БК.

Дизайн исследования был основан на открытом, перекрестном ретроспективном и проспективном когортном исследовании.

Все больные, включенные в исследование, были оперированы нами по поводу осложнений БК. В связи с этим комплекс обследования больных был не только подготовительным, но и динамическим, направленным на оценку общего состояния больного, течения послеоперационного периода и особенностей изменения показателей клеточного и гуморального иммунитета при БК.

Для проведения иммунологических исследований забор крови осуществляли из локтевой вены в центрифужную пробирку, обработанную гепарином в количестве 5,0 мл.

Забор крови для иммунологический исследований проводили в дооперационном периоде и на 7, 14, 30, 90, а также 180 сутки послеоперационного периода. При этом результаты, полученные на 7-14-сутки интерпретировались нами как результаты раннего послеоперационного периода, а на 30-180-сутки – отдаленного послеоперационного периода.

Инструментальные методы диагностики выполнялись в обязательном порядке. Весь комплекс инструментальных методов исследования включал в себя следующие методы: ультразвуковое исследование органов брюшной полости и промежности; мультиспиральная компьютерная томография с внутривенным контрастированием и энтерографией; магнитно-резонансная томография органов брюшной полости по индивидуальным показаниям при сомнительных данных МСКТ; видеокOLONоскопия с обязательным осмотром Баугиновой заслонки и терминального отдела подвздошной кишки. Это позволяло провести оценку степени развития БК по простой эндоскопической шкале (SES-CD).

При оценке непосредственных результатов лечения мы использовали шкалу, разработанную А.О. Охуновым и А.Д. Сапаевым (2018). Согласно данному способу, различали хорошие, удовлетворительные и неудовлетворительные непосредственные результаты лечения.

Рецидив БК определяли по появлению типичных симптомов заболевания в стадии клинической ремиссии - спонтанной или медикаментозно поддерживаемой.

Тяжесть рецидива БК определяли по критериям общества по изучению воспалительных заболеваний кишечника при Ассоциации колопроктологов России (2009).

Результаты и их обсуждение. Выявление причин развития рецидива болезни Крона и критериев (маркеров) их прогнозирования проводили путем прямого и перекрестного корреляционного анализа полученных данных, разделив их на ранний и поздний послеоперационные периоды.

Характер корреляционной связи динамики изменения CD3⁺- и CD4⁺-клеток в крови при болезни Крона в послеоперационном периоде как в фазе ремиссии, так и в фазе рецидива заболевания не имели особых отличий кроме снижения или увеличения соотносительности. Подобный характер изменений, по-видимому, был связан с ранней реакцией иммунной системы организма в дифференцировании наивных Т-лимфоцитов и Т-хелперов при представлении макрофагами первичных антигенов.

Участие Т-супрессоров в развитии рецидива болезни Крона была минимальной, а ее участие в иммунной реакции характеризовалось общим течением послеоперационного периода. В то же время активность естественных клеток-киллеров имела большее значение уже в позднем послеоперационном периоде,

при котором нами отмечен высокий удельный вес развития рецидива болезни Крона. Эти изменения, по-видимому, были связаны уже с активным влечением CD16⁺-клеток в иммунную реакцию именно у больных с рецидивом болезни Крона в отдаленный период после операции.

Корреляционный характер изменения Т-регулирующих лимфоцитов и дендритных клеток был разнонаправленным и определялся сроками послеоперационного периода при болезни Крона.

Анализ динамики изменения цитокинов крови в разрезе корреляционного коэффициента из 15 показателей было выявлено наличие высокой прямой связи в общей динамике послеоперационного периода в 10 (66,7%) случаях. В остальных 5 случаях корреляционная связь носила обратный характер и была связана с динамикой трансформирующего фактора роста. При этом максимальная разница была отмечена нами динамика TGF- β к IL-4 ($R=-0,562$) и далее в порядке убывания к TNF- α ($R=-0,415$), к IL-21 ($R=-0,402$), к INF- γ ($R=-0,396$) и к IL-17 ($R=-0,304$).

Интересным остается факт идентичности динамики изменения TGF- β и IL-17 между больными с различными фазами течения болезни Крона в позднем послеоперационном периоде ($R=-0,932$ и $R=-0,980$ соответственно), что свидетельствует о едином механизме их преобразования в патогенезе данного заболевания.

При болезни Крона происходит дисбаланс между Th1/ Th2-клетками и Th17/T-регулирующими клетками интенсивность которого определяет исход болезни в виде ремиссии или рецидива. В основе иммунологических нарушений при рецидиве болезни Крона лежат механизмы формирования аутоиммунной реакции вследствие усиленного апоптоза клеток на фоне экспрессии провоспалительных цитокинов TNF- α , IL-17 и IL-21 посредством индукции естественных клеток киллеров на фоне низкой концентрации TGF- β . Относительно высокая стимуляция выработки TGF- β наивными Т-хелперами стимулирует Т-регулирующие лимфоциты повышая их роль в развитии регенерации тканей, и соответственно, создание благоприятных условий для наступления фазы ремиссии болезни Крона.

При разработке лечебно-диагностического алгоритма профилактики рецидива болезни Крона наравне с полученными результатами иммунологических исследований следует учитывать и клинические проявления заболевания,

которые исходя из непосредственных результатов лечения могут определять и вероятность развития неудовлетворительных результатов.

Такое заключение было сформировано нами исходя из цели проведенных хирургических методов лечения при болезни Крона, которые в первую очередь направлены на удаление (резекция) участков кишечника, подвергнутых морфоструктурным изменениям и не позволяющих обеспечить нормального функционирования как пассажа пищи, так и процесса пищеварения в целом. При этом, в целом, возможность рецидива заболевания, остается весьма высокой начиная уже с 14 суток послеоперационного периода, приобретая нарастающий характер в динамике послеоперационного периода.

Разработанный нами лечебно-диагностический алгоритм позволяет не только провести прогнозирование и профилактику рецидива болезни Крона, но и определить сроки проведения восстановительных операций, которые получили больше возможности для достижения эффективной результативности.

Основу лечебно-диагностического алгоритма профилактики рецидива болезни Крона составляет динамический контроль уровня цитокинов (TNF- α , IL-17, IL-21 и TGF- β) в крови, а также клинических признаков послеоперационного течения (частота стула в сутки, температура тела, частота сердечных сокращений, наличие послеоперационных осложнений и их степень по классификации Clavien-Dindo), которые позволяют определить уровень (низкая или высокая) вероятности возникновения атаки, с одной стороны, и применять дифференцированные подходы схемы антицитокиновой (Инфликсимаб и Ведолизумаб), гормональной (Преднизолон) и иммуносупрессивной (Азатиоприн) терапии – с другой.

Разработанные нами способы прогнозирования и профилактики рецидива болезни Крона были применены нами среди больных основной группы, которые по своим исходным клинико-патогномоничным признакам не отличались от больных контрольной группы.

Эффективность разработанных нами критериев прогнозирования рецидива болезни Крона в послеоперационном периоде проводилось методов ROC-анализа согласно принципам доказательной медицины. При этом основным лейтмотивом проведения такого анализа было определение значимости иммунологических критериев в повышении прогностической ценности метода, которые были применены среди больных основной группы, тогда как в

контрольной группе больных мы преимущественно ориентировались на клинические критерии в вероятности рецидива болезни Крона в послеоперационном периоде.

Результаты применения клинических критериев прогнозирования рецидива болезни Крона в среднем проявились $10,5 \pm 5,9\%$ истинноположительными результатами, $33,3 \pm 2,9\%$ истинноотрицательными результатами, $25,7 \pm 5,1\%$ ложноположительными результатами и $30,5 \pm 4,4\%$ ложноотрицательными результатами. В целом, применение клинических критериев прогнозирования рецидива болезни Крона позволило добиться повышения диагностической их чувствительности с $6,67\%$ на 14-сутки после операции до $33,3\%$ на 180-сутки после операции, а специфичность с $46,15\%$ на 14-сутки после операции до $57,14\%$ на 180-сутки после операции. Прогностическая ценность клинических критериев на 14-сутки составила $6,3\%$, на 30-сутки после операции – $14,3\%$, на 90-сутки после операции – $30,8\%$, а на 180-сутки после операции – $42,9\%$. В среднем диагностическая ценность составила $28,9 \pm 14,4\%$.

Эффективность разработанного нами метода прогнозирования рецидива болезни Крона в послеоперационном периоде обусловленная значимостью включения иммунологических критериев, позволяет увеличить уровень чувствительности теста в 3,5 раза, специфичности – в 1,9 раза, а прогностическую ценность метода – в 3,3 раза. Применение разработанного лечебно-диагностического алгоритма профилактики рецидива болезни Крона позволило уменьшить частоту его развития в легкой форме с 31% до $27,5\%$, в среднетяжелой форме с $21,4\%$ до $12,5\%$ и полностью избежать тяжелых ее форм под воздействием патогенетически обоснованной дифференцированной и целенаправленной антицитокиновой, гормональной и иммуносупрессивной терапии.

ВЫВОДЫ:

1. Основу лечебно-диагностического алгоритма прогнозирования и профилактики рецидива БК составляет динамический контроль уровня цитокинов (TNF- α , IL-17, IL-21 и TGF- β) в крови, а также клинических признаков послеоперационного течения (частота стула в сутки, температура тела, частота сердечных сокращений, наличие послеоперационных осложнений и их степень по классификации Clavien-Dindo), которые позволяют определить уровень (низкая или высокая) вероятности возникновения атаки, с одной стороны, и

применять дифференцированные подходы схемы антицитокиновой (Инфликсимаб и Ведолизумаб), гормональной (Преднизолон) и иммуносупрессивной (Азатиоприн) терапии – с другой.

2. Эффективность разработанного метода прогнозирования рецидива БК в послеоперационном периоде обусловленная значимостью включения иммунологических критериев, позволяет увеличить уровень чувствительности теста в 3,5 раза, специфичности – в 1,9 раза, а прогностическую ценность метода – в 3,3 раза. Применение разработанного лечебно-диагностического алгоритма профилактики рецидива БК позволило уменьшить частоту его развития в легкой форме с 31% до 27,5%, в среднетяжелой форме с 21,4% до 12,5% и полностью избежать тяжелых ее форм под воздействием патогенетически обоснованной дифференцированной и целенаправленной антицитокиновой, гормональной и иммуносупрессивной терапии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Манасян Н.Ю. Болезнь Крона // Смоленский медицинский альманах. – 2019. – № 1. – С. 196-199.
2. Морозова В.В., Неженец С.П. К вопросу о морфологической диагностике неспецифического язвенного колита и болезни Крона // Современные проблемы науки и образования. – 2024. – № 2. – С. 9.
3. Наврузов С.Н., Наврузов Б.С. Современные методы диагностики и лечения болезни Крона // Монография, Ташкент – 2021. – 238 с.
4. Неспецифический язвенный колит и болезнь Крона у детей: практический опыт и перспективы применения различных вариантов терапии / О.Н. Назаренко, О.Н. Романова, Т.С. Матюшко, Т.Н. Данькова // Вопросы детской диетологии. – 2017. – Т. 15, № 2. – С. 68.
5. Оценка иммунитета у пациентов с язвенным колитом и болезнью Крона / Е.А. Мельникова, А.С. Солодянкина, С.Н. Стяжкина и др. // Студенческий вестник. – 2020. – № 47-4(145). – С. 78-81.
6. Ранняя илеоцекальная резекция при болезни Крона / М.А. Данилов, А.А. Демидова, А.В. Леонтьев, В.В. Цвиркун // Доказательная гастроэнтерология. – 2023. – Т. 12, № 3. – С. 10-17.
7. Franze E., Dinallo V., Rizzo A. Interleukin-34 sustains pro-tumorigenic signals in colon cancer tissue. // Oncotarget. - 2018;9(3):3432–3445.
8. Fujino S., Andoh A., Bamba S. Increased expression of interleukin 17 in inflammatory bowel disease. // Gut. - 2023;52:65–70.

9. Inflammatory bowel disease is associated with changes of enterocytic junctions. / N. Gassler, C. Rohr, A. Schneider, et al. // Am. J. Physiol. Gastrointest. Liver Physiol. - 2021;281:G216–228.
10. Inflammatory bowel disease position statement of the Italian Society of Colorectal Surgery (SICCR): Crohn's disease. / G. Pellino, D.S. Keller, G.M. Sampietro, et al. // Tech. Coloproctol. - 2020;24(5):421–448.
11. Khamdamov B.Z. Indicators of immunocytocine status in purulent-necrotic lesions of the lower extremities in patients with diabetes mellitus. // American Journal of Medicine and Medical Sciences, 2020, 10 (7). -P 473-478. DOI: 10.5923/j.ajmm.20201007.08
12. Khamdamov B.Z., Sayfiddinov S.I., Khamdamov I.B., Teshayev U.Sh. The role and place laser photodynamic therapy in prevention postoperative complications at treatment of diabetic foot syndrome. // 5th International scientific conference “European Applied Sciences: challenges and solutions” December 10th 2015. Stuttgart, Germany. -P. 27-31.
13. Khamdamov B.Z., Khamdamov I.B., Teshayev U.S.H. Laser photodynamic therapy in prevention postoperative complication at treatment of diabetic foot syndrome. // 3-й Международный конгресс Раны и раневые инфекции. Сборник тезисов. Москва, 2016. – С. 325-327.
14. Khamdamova M.T., Akramova D.E. Immediate and long-term results of surgical treatment of genital prolapse in elderly women // New day in medicine. Bukhara, 2025. – N3 (77). - P.201-206.
15. Khamdamova M.T., Khasanova M.T. Генетические механизмы развития гиперпластических процессов эндометрия у женщин в климактерическом возрасте // New day in medicine. Bukhara, 2025. – N3 (77). - P.207-211.
16. Khamdamova M.T. Individual variability of the uterus and ovaries in women who use and do not use various types of contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 3 (31). - P. 519-526.
17. Khamdamova M. T., Khasanova M.T. Генетические механизмы развития гиперпластических процессов эндометрия у женщин в климактерическом возрасте // New day in medicine. Bukhara, 2025.-№3(77)- P. 207-2011.
18. Khamdamova M. T., Akramova D.E. Immediate and long-term results of surgical treatment of genital prolapse in elderly women // New day in medicine. Bukhara, 2025.-№3(77)- P. 201-206
19. Khamdamova M. T., Umidova Nigora Nabi kizi. Genetic factors of genital endometriosis // New day in medicine. Bukhara, 2025.-№3(77)- P. 201-206H20.
22. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The state of

nitric oxide in blood serum in patients with cutaneous leishmaniasis // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 5 (55). - pp. 638-643.

20. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The value of ceruloplasmin and copper in blood serum in women wearing copper-containing intrauterine device // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 6 (56). - P. 2-7.
21. Khamdamova M.T., Khasanova M.T. Various mechanisms of pathogenesis of endometrial hyperplasia in postmenopausal women (literature review) // New day in medicine. Bukhara. 2023. - No. 8 (58). - P. 103-107.

THE CONCEPT OF SOCIAL COMPETENCE AMONG MANAGERIAL STAFF: ESSENCE, STRUCTURE, AND STAGES OF DEVELOPMENT

Ziyoviddinova Pokiza Sadridin kizi

master's student at navoi state university

ziyoviddinovap@gmail.com

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the concept of social competence among managerial staff, focusing on its essence, structural components, and stages of development. Social competence is defined as a complex of skills and personal qualities that enable leaders to manage interpersonal relationships, facilitate collaboration, and make effective decisions in socially dynamic environments. The paper explores key components of social competence such as empathy, social awareness, cultural sensitivity, communication skills, conflict management, and social responsibility. It also outlines the developmental stages of social competence: initial awareness, adaptation, consolidation, and leadership embodiment. Furthermore, the article highlights the importance of training, experience sharing, psychological coaching, and mentoring in fostering social competencies among leaders. These competencies are increasingly seen as crucial to enhancing leadership effectiveness and fostering a positive, inclusive, and emotionally intelligent organizational climate.

Keywords: Social competence, leadership, communication, empathy, conflict resolution, social awareness, cultural sensitivity, professional development, mentoring, psychological training.

ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РУКОВОДЯЩИХ РАБОТНИКОВ: СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ понятия социальной компетентности руководящих работников, раскрываются её сущность, структурные компоненты и этапы развития. Социальная компетентность рассматривается как совокупность умений и качеств, необходимых для эффективного управления коллективом, построения межличностных отношений, принятия решений в социально насыщенной среде. Автор рассматривает ключевые составляющие социальной компетенции, включая социальное сознание, эмпатию, сотрудничество, управление

конфликтами и культурную чувствительность. В статье выделяются основные стадии развития социальной компетентности: начальный уровень, адаптация, закрепление и лидерская реализация. Также рассматриваются современные подходы к формированию социальной компетентности у руководителей через профессиональное образование, психологические тренинги, наставничество и обмен опытом. Отмечается, что высокий уровень социальной компетенции способствует эффективному управлению, укреплению командного духа и созданию благоприятной образовательной среды.

Ключевые слова: Социальная компетентность, руководитель, коммуникация, эмпатия, управление конфликтами, лидерство, социальное сознание, профессиональное развитие, психологический тренинг.

RAHBAR XODIMLARNING IJTIMOYIY KOMPETENSIYASI TUSHUNCHASI: MAZMUNI, TARKIBI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada rahbar xodimlarning ijtimoiy kompetensiyasi tushunchasining mazmun-mohiyati, tarkibiy qismlari hamda rivojlanish bosqichlari chuqur tahlil qilinadi. Ijtimoiy kompetensiya zamonaviy boshqaruv tizimida rahbarning shaxslararo munosabatlarni tashkil etishi, jamoani boshqarishda empatik va kommunikativ yondashuvni qo'llashi, shuningdek, ijtimoiy muhitda samarali qarorlar qabul qilishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va fazilatlar majmuasini anglatadi. Tadqiqotda rahbar shaxsining ijtimoiy ong, o'zaro hamkorlik, madaniy sezgirlik, konfliktlarni boshqarish va ijtimoiy mas'uliyat kabi tarkibiy elementlarining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada ijtimoiy kompetensiyaning shakllanish va rivojlanish bosqichlari — boshlang'ich, adaptatsiya, mustahkamlash va liderlik darajalari nazariy asosda ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda ta'lim, psixologik treninglar, tajriba almashinuvi va mentoringning o'rni alohida baholanadi. Mazkur yondashuv rahbarlarning kasbiy samaradorligini oshirishda va ta'lim muassasalarida sog'lom ijtimoiy muhitni yaratishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy kompetensiya, rahbar xodim, kommunikatsiya, empatiya, konfliktni boshqarish, ijtimoiy ong, liderlik, psixologik trening, kasbiy rivojlanish.

Introduction

In today's dynamic and rapidly evolving organizational landscape, the role of leadership extends far beyond traditional administrative and technical responsibilities. The modern leader is increasingly expected to demonstrate high levels of emotional intelligence, interpersonal communication, cultural sensitivity, and social awareness. These characteristics, collectively known as social competencies, have become essential for effective management and sustainable institutional development—particularly in the fields of education, public administration, and human-centered organizations.

Social competence enables managerial staff to engage in meaningful dialogue, resolve interpersonal conflicts, establish trust-based relationships, and maintain a psychologically safe and inclusive environment for their teams. Unlike purely cognitive or technical skills, social competencies reflect a leader's ability to navigate complex social interactions, respond empathetically to others, and adapt communication styles to diverse audiences and situations. These abilities not only improve organizational cohesion and performance but also contribute to a more supportive and resilient workplace culture. In many education systems, including those undergoing reform and modernization, the success of institutional transformation depends largely on the leadership's capacity to foster social harmony and professional collaboration. However, while the importance of social competence is widely acknowledged in theory, it is often underemphasized in leadership training programs, which tend to prioritize bureaucratic functions and operational efficiency. This article aims to examine the concept of social competence among managerial staff, focusing on its essential meaning, structural elements, and developmental stages. By analyzing relevant theoretical frameworks and practical models, the paper seeks to clarify how social competence emerges, evolves, and manifests in leadership behavior. It also explores how social competence can be effectively developed through targeted training, experiential learning, mentoring, and reflective practice. Understanding the structure and formation of social competencies is essential for developing leaders who can meet the complex demands of today's socially interconnected and emotionally nuanced organizational environments.

Main part

Social competence is increasingly recognized as a cornerstone of effective leadership in modern organizations. It encompasses a wide array of interpersonal,

emotional, and communicative skills that allow managerial staff to interact productively with others, manage social dynamics, and foster positive relationships in professional settings. In contrast to purely cognitive or technical abilities, social competence reflects a leader's capacity to connect with people, understand social cues, respond empathetically, and resolve conflicts in ways that strengthen organizational cohesion. In the context of education and public service, where human interaction is constant and essential, these competencies are critical for the success and sustainability of institutional goals. The essence of social competence lies in its ability to integrate emotional intelligence with practical communication skills. Leaders who are socially competent do more than simply give instructions or enforce regulations; they build trust, inspire collaboration, and cultivate environments where individuals feel heard, valued, and respected. These leaders recognize the emotional undercurrents in their teams, adapt their communication styles according to context, and remain sensitive to the social and cultural diversity present within their institutions. As such, social competence becomes not only a professional asset but a moral imperative in leadership practice. Structurally, social competence is composed of several interrelated elements that work together to shape leadership behavior. Among these are empathy, interpersonal communication, social awareness, emotional regulation, conflict resolution, and a sense of ethical responsibility. Empathy enables leaders to perceive and understand the feelings and perspectives of others, while strong communication skills help them express ideas clearly, listen actively, and provide constructive feedback. Social awareness allows leaders to read group dynamics and maintain inclusivity, whereas emotional self-regulation ensures that they respond to stressful situations with composure and fairness. The ability to resolve conflicts diplomatically is essential for maintaining team harmony, and ethical responsibility ensures that all actions are guided by principles of justice, respect, and human dignity.

The development of social competence follows a gradual process, shaped by personal reflection, experience, mentorship, and formal education. In its early stages, leaders become aware of the importance of social behavior in professional life and begin to assess their own interpersonal abilities. As they progress, they engage in adaptive learning, seeking feedback and adjusting their strategies in response to social challenges. Over time, through repeated practice and engagement, these competencies become internalized and refined. At the most advanced stage, social competence is not just applied reactively but becomes an integral part of a leader's identity and leadership philosophy. At this point, the leader assumes the role of a social role model, promoting collaboration, emotional intelligence, and ethical conduct within the broader

institutional culture. In sum, the concept of social competence in leadership is a multi-faceted and evolving construct that plays a crucial role in shaping the effectiveness, inclusivity, and sustainability of organizational leadership. Understanding its essence, structure, and developmental stages provides a foundation for designing leadership development programs that go beyond administrative capacity and cultivate truly people-centered, socially responsible leaders.

Conclusion

The exploration of social competence among managerial staff reveals that effective leadership in the 21st century increasingly depends on more than administrative knowledge and technical skills. Social competence, as a multidimensional construct, represents the integration of emotional intelligence, communication abilities, cultural awareness, and ethical responsibility—all of which are essential for building trust, maintaining collaboration, and creating inclusive and psychologically supportive organizational environments. This study has demonstrated that socially competent leaders are more likely to foster teamwork, navigate interpersonal challenges constructively, and contribute to the well-being and motivation of their staff. Moreover, the structure of social competence, including elements such as empathy, emotional regulation, conflict resolution, and interpersonal awareness, serves as a foundation for sustainable and human-centered leadership. The development of these competencies follows a gradual process that requires self-reflection, experience, mentoring, and formal training.

Despite growing recognition of its importance, social competence remains underrepresented in many leadership development frameworks, particularly in education and public administration. Therefore, targeted initiatives must be implemented to foster these skills—such as interactive training modules, social-emotional learning programs, coaching, and peer mentoring. Integrating social competence into leadership policies and practices can lead to more ethical, emotionally intelligent, and inclusive institutions. In conclusion, strengthening the social competencies of leaders is not simply an additional asset—it is a fundamental requirement for modern leadership. As organizations continue to face complex social challenges, leaders must be equipped not only with strategies and regulations but also with empathy, understanding, and the ability to build meaningful human connections. Only then can they lead with integrity, inspire those they serve, and contribute to the creation of supportive and resilient institutional cultures.

References:

1. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
3. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
4. Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). *Professional capital: Transforming teaching in every school*. New York: Teachers College Press.
5. Heck, R. H., & Hallinger, P. (2009). Assessing the contribution of distributed leadership to school improvement and growth in math achievement. *American Educational Research Journal*, 46(3), 659–689.
6. Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. (2008). Seven strong claims about successful school leadership. *School Leadership & Management*, 28(1), 27–42.
7. Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. (2000). Clustering competence in emotional intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI). In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence* (pp. 343–362). San Francisco: Jossey-Bass.
8. Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations* (8th ed.). Boston: Pearson.
9. OECD. (2020). *Strengthening Social and Emotional Skills for Well-being and Academic Success*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264226159-en>
10. Sweeney, C., & Twomey, M. (2007). Social competence: The key to successful relationships in school and life. *Educational Leadership*, 65(2), 78–82.
11. Zohar, D., & Marshall, I. (2000). *SQ: Spiritual intelligence, the ultimate intelligence*. London: Bloomsbury.
12. Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). *Organizational behavior* (18th ed.). New York: Pearson Education.
13. European Commission. (2020). *Key Competences for Lifelong Learning*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
14. Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan. (2023). *Guidelines for school leadership development*. Tashkent.

УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ И УСТОЙЧИВОСТЬ В
УЗБЕКИСТАНЕ*Кодиров Азиз Рафик Угли**магистрант Ташкентского Международного Университета Химии*

На текущем этапе развития Новой Узбекистана проводимые реформы уделяют особое внимание представлению нашей страны как равноправного участника на международных финансовых рынках и получению международного суверенного кредитного рейтинга. Тенденции развития национальной экономики, наблюдаемые в последние годы, показывают, что привлечение иностранных инвестиций и внешних финансовых средств играет важную роль в достижении экономической стабильности. Эти средства, с одной стороны, поддерживают экономический рост, а с другой — создают новые возможности для увеличения занятости населения и улучшения социальной инфраструктуры.

В таких условиях государство, помимо внутренних ресурсов, ощущает потребность в внешних финансовых источниках для развития экономики. В связи с этим необходимо разработать единую государственную политику для эффективного управления привлеченными средствами и ресурсами. В рамках нашего исследования мы планируем разработать конкретные предложения и рекомендации в этом направлении.

Контроль за привлеченными государством средствами и оценка эффективности каждого вложенного капитала имеют важное значение. Особенно в последние годы руководство страны уделяет особое внимание эффективности привлеченных внешних средств и их направлению на социальные инфраструктурные проекты. Как подчеркнул Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев: *«Прежде всего, весь наш долг соответствует законодательным нормам... Если бы его не было, не было бы ни зарплат, ни метро. Зарплаты медицинских работников и учителей не повышались бы. Следует особо отметить, что внешний долг предоставляется не всем, для этого необходим престиж страны на международной арене и доверие к ней¹»*.

¹ Мирзиёев Ш.М. «Янгиҳаёт: реализация проектов, направленных на возвеличивание человеческого достоинства» // <https://uza.uz/ru> 18.02.2022.

Действительно, в последние годы потребность в дополнительных источниках финансирования для поэтапного решения ряда актуальных проблем в нашей стране продолжает расти. В таких условиях привлечение государством дополнительных заемных средств из-за рубежа и их эффективное использование приобретают особое значение для обеспечения экономической стабильности.

В 2017 году внешний долг Республики Узбекистан составлял 7,6 млрд долларов США, что соответствовало 12,2% по отношению к ВВП. Однако за последующие 7 лет этот показатель продемонстрировал тенденцию роста более чем в четыре раза и по итогам 2023 года достиг 29,6 млрд долларов США, или 32,6% к ВВП

Рисунок 2.1

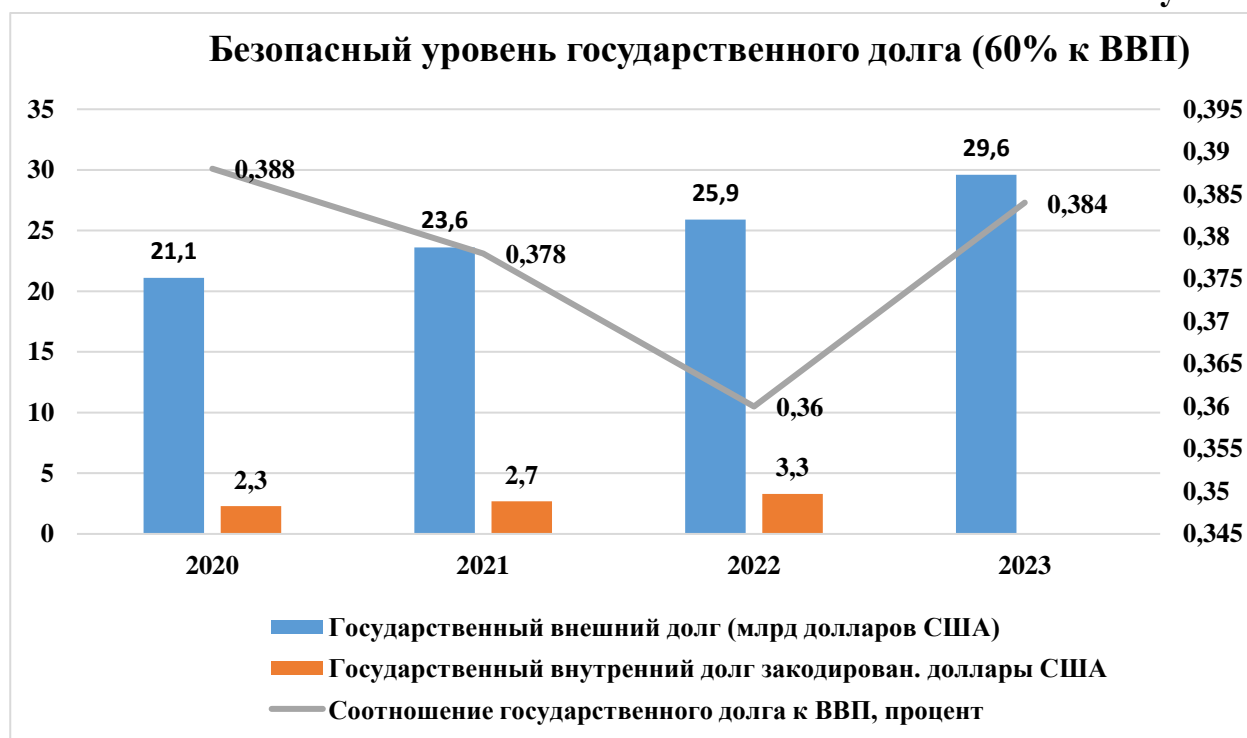

Рисунок 1. «Динамика государственного внешнего долга Республики Узбекистан²»

Если мы проанализируем данные на рисунке 2.1, то увидим, что этот показатель с 2019 года демонстрировал высокую динамику роста. Одной из основных причин этого можно объяснить стремлением государства усилить социальную защиту населения в условиях пандемии, а также резким снижением спроса и цен на экспортную продукцию на международном рынке, что привело к сокращению притока иностранной валюты. Естественно, в такой ситуации государство было вынуждено предоставлять дополнительные льготы и

² <https://cbu.uz/oz/> - подготовлено автором на основе отчетов Центрального банка Республики Узбекистан.

привлекать дополнительный капитал в экономику для обеспечения нормального функционирования отраслей и секторов экономики.

Анализ цифр на рисунке 2.1 показывает, что, хотя объем внешнего долга, привлеченного государством, увеличился в четыре раза, с другой стороны, необходимо отметить, что в последние годы объем ВВП страны также рос соответствующими темпами. Если в 2017 году объем ВВП составлял 317,4 трлн сумов, то за последние семь лет он вырос более чем в 3,4 раза, достигнув 1 066,6 трлн сумов к концу 2023 года. Если оценивать это в соответствии с порогом устойчивости долга, предложенным МВФ и Всемирным банком, можно увидеть, что рост внешнего долга был на 0,6 процентных пункта ниже этого порога. Кроме того, если характеризовать ситуацию по уровню риска, следует отметить, что он приближается от минимального уровня к среднему.

Одним из ключевых критериев оценки устойчивости долга является показатель роста валовой добавленной стоимости отраслей экономики, соответствующий росту внешнего долга.

Повышение финансовой независимости государства и диверсификация внешних источников финансирования играют важную роль в обеспечении экономической надежности страны на международном уровне. С этой целью в последние годы Узбекистан уделяет особое внимание укреплению правовой базы процессов привлечения внешнего капитала. В частности, формируется законодательная база, направленная на повышение суверенного кредитного рейтинга Узбекистана и расширение возможностей финансирования через крупнейшие международные фондовые биржи.

ПРИЧИНЫ И ПРОЦЕДУРЫ БАНКРОТСТВА ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА

Санаев Дильмурод Дильшод ўгли

магистрант Ташкентского Международного Университета Химии

В Республике Узбекистан процедуры и критерии признания субъектов предпринимательства банкротами имеют важное значение для обеспечения стабильности экономики и оздоровления деловой среды. Процесс банкротства направлен на решение финансовых затруднений предприятий, защиту интересов кредиторов и укрепление экономики путем оздоровления или ликвидации финансово несостоятельных компаний.

1.5-рисунок. Общие характеристики причин банкротства в Узбекистане и организационно-правовых механизмов для его предотвращения¹

В Узбекистане банкротство может быть вызвано рядом причин, которые разделяются на внутренние и внешние факторы. Внутренние причины включают

¹ Составлено автором на основе результатов исследования.

плохое финансовое управление, неправильное распределение ресурсов и низкую эффективность корпоративного управления. Внешние причины связаны с изменениями на рынке, усилением конкуренции и неблагоприятной экономической ситуацией в стране, что может привести к снижению спроса на продукцию или услуги, а также к увеличению долговых обязательств.

Для предотвращения банкротства в Узбекистане разработаны несколько организационно-правовых механизмов. Одним из них является финансовый мониторинг — регулярное отслеживание финансового состояния организации для выявления возможных рисков. Реструктуризация долгов позволяет организациям договариваться о условиях долговых обязательств и получать отсрочки по платежам. Важным элементом является также юридическое консультирование для соблюдения законодательства и корректного ведения финансовой отчетности.

Кроме того, государственная поддержка может проявляться через субсидии, кредиты или другие формы помощи организациям, оказавшимся в трудной финансовой ситуации. Экономический анализ и оптимизация организационных процессов позволяют повысить эффективность работы компании, снизить операционные расходы и минимизировать риски банкротства.

Понятие банкротства в Республике Узбекистан регулируется Законом «О банкротстве». Согласно этому закону, неплатежеспособность определяется как неспособность должника выполнить денежные обязательства, выплатить заработную плату и приравненные к ней платежи, а также осуществить обязательные платежи. Неплатежеспособность может быть временной или постоянной. Временная неплатежеспособность означает неспособность должника выполнить обязательства в установленные сроки, обычно в течение 3 месяцев. Постоянная неплатежеспособность указывает на то, что обязательства должника превышают стоимость его активов².

Процесс банкротства может быть инициирован различными субъектами, включая самого должника, кредиторов, налоговые органы или другие государственные органы, путем подачи заявления в суд. В заявлении должны быть указаны основания неплатежеспособности должника, документы, подтверждающие его финансовое состояние, список кредиторов и другие необходимые сведения. После принятия заявления суд проводит предварительное рассмотрение, и если признаки неплатежеспособности

² Соловьева, А. А. Понятие и признаки несостоятельности (банкротства) юридических лиц / А. А. Соловьева. - Текст: прямой // Молодой ученый. - 2018. - № 50 (236). — С. 282-284. — URL: <https://moluch.ru/archive/236/54844/> (дата обращения: 30.08.2022).

подтверждаются, назначается временный управляющий. Временный управляющий оценивает финансовое состояние предприятия, подготавливает отчет об активах и обязательствах и созывает собрание кредиторов.

На собрании кредиторов обсуждается дальнейшая судьба предприятия. Если признается возможность финансового оздоровления компании, вводится внешнее управление. В период внешнего управления внешний управляющий принимает меры по восстановлению финансового состояния предприятия, реструктуризирует долги, эффективно управляет активами и при необходимости привлекает инвесторов. Срок внешнего управления обычно составляет до 12 месяцев, но в отдельных случаях может быть продлен³.

Если в результате внешнего управления финансовое состояние предприятия не улучшается, начинается процедура ликвидации. На этом этапе активы компании оцениваются и выставляются на продажу. Средства, полученные от продажи активов, распределяются между кредиторами в установленном порядке: в первую очередь выплачивается заработная плата и приравненные к ней платежи, затем налоги и другие обязательные платежи, и наконец удовлетворяются требования коммерческих кредиторов. Продажа активов осуществляется через открытые аукционы, что обеспечивает прозрачность процесса.

Одним из важных аспектов процесса банкротства является защита интересов кредиторов. Собрание кредиторов или комитет кредиторов представляет интересы кредиторов в процессе банкротства, принимает решения и взаимодействует с судом. Собрание кредиторов может утверждать планы по восстановлению финансового состояния должника, назначать внешнего управляющего или принимать решение о начале процедуры ликвидации⁴.

В последние годы в Республике Узбекистан были проведены ряд реформ, направленных на совершенствование процесса банкротства. Например, в феврале 2020 года была разработана новая редакция Закона «О неплатежеспособности», в которой акцент сделан не на признании предприятий банкротами, а на их финансовом оздоровлении. Этот законопроект, основанный на передовом опыте Японии, направлен на восстановление предприятий, защиту интересов кредиторов и развитие экономики⁵.

³ "О несостоятельности (банкротстве)" Закон Республики Узбекистан №ЗРУ-763 от 12.04.2022 года.

⁴ Соловьева, А. А. Понятие и признаки несостоятельности (банкротства) юридических лиц / А. А. Соловьева. - Текст: прямой // Молодой ученый. - 2018. - № 50 (236). — С. 282-284. — URL: <https://moluch.ru/archive/236/54844/> (дата обращения: 30.08.2022).

⁵ Закон Республики Узбекистан «О несостоятельности» от 12.04.2022 г. № O'RQ-763

Кроме того, с 1 января 2018 года физические лица, потерявшие статус индивидуального предпринимателя, также могут быть признаны банкротами. Ранее процедура банкротства применялась только к юридическим лицам и действующим индивидуальным предпринимателям. Теперь, если у физического лица имеются обязательства, возникшие в результате предыдущей предпринимательской деятельности, и оно не может их выполнить, суд может признать его банкротом⁶.

Судебные управляющие играют ключевую роль в процессе банкротства. Они оценивают финансовое состояние предприятия, управляют активами, ведут переговоры с кредиторами и обеспечивают законность процесса. Квалификация и опыт судебных управляющих непосредственно влияют на эффективность процедуры банкротства. В связи с этим в Узбекистане принимаются меры по повышению квалификации судебных управляющих, регулированию и контролю их деятельности.

⁶ Закон Республики Узбекистан «О несостоятельности» от 12.04.2022 г. № O'RQ-763

STIVEN HOKINGNING QORA TUYNUKLAR NAZARIYASIDA ZAMON- MAKON UYG'UNLIGINING SINGULYAR OG'ISHI MASALASI

Abdullayev Sherzod Komilovich,

O'zbekiston Milliy universiteti

Falsafa va mantiq kafedrası

Mustaqil tadqiqodchisi

E-mail: sherzod88@mail.ru

Tel: 97 400 64 64

Annotatsiya. Qora tuynuklarning mavjudligi haqidagi ilk ilmiy asoslangan taxminlar - Eynshteynning umumiy nisbiylik nazariyasi e'lon qilinishidan deyarli bir yarim asr avval yangray boshlagan. Shunga qaramay, Koinotda qora tuynuklarning haqiqatan ham mavjudligi amaliy jihatdan qat'iy isbotlanganiga unchalik ham ko'p bo'lmadi. Biz hozirda qora tuynuklar - Koinotda hukmron bo'lgan eng asosiy obyektlardan biri ekanini yaxshi bilamiz.

Kalit so'zlar: Qora tuynuk, oq tuynuk, qora tuynuk sochlari, gravitatsiya, so'ngan yulduz, vaqt, makon, o'zga olam, darcha, tadqiqot, dastlabki muvozanat.

Stiven Xokingning Qora Tuynuklar Nazariyasida Zamon-Makon Uyg'unligining Singulyar Og'ishi Masalasi

Koinot sir-sinoatlarga boy cheksiz bir makondir. Insoniyat ming yilliklar davomida uning sirlarini o'rganishga intilib kelgan. Bu izlanishlar davomida ko'plab kashfiyotlar qilingan bo'lsa-da, hali hamon koinotning eng sirli va jumboqli hodisalari qatorida qora tuynuklar alohida o'rin tutadi. "Qora tuynuklar gravitatsiyaning cheksiz darajada kuchli ishlaydigan hududlari bo'lib, u yerda hatto yorug'lik ham qochib qutula olmaydi. Ingliz fizigi Stiven Xoking qora tuynuklarni o'rganish borasida ulkan hissa qo'shib, ularni zamonaviy ilm-fan olamidagi eng dolzarb mavzulardan biriga aylantirdi"[1]. Uning qora tuynuklar va ularning zamon-makon uyg'unligiga ta'siri haqidagi tadqiqotlari fan olamiga yangi yondashuv olib keldi. Xokingning "singulyar og'ish" masalasi orqali koinotning kelib chiqishi, rivojlanishi va oxirgi chegaralari haqidagi ilmiy tushunchalar yanada boyidi.

Qora tuynuklar zamon-makonning eng qiziqarli holatlaridan biri bo'lib, ular orqali koinotning ishlash mexanizmini tushunish mumkin. Stiven Xoking o'z nazariyalarida qora tuynuklarni oddiygina massa yig'indisi emas, balki zamon-makon uyg'unligining o'ziga xos "og'ishi" sifatida ta'rifladi. Unga ko'ra, qora tuynuklarning ichki tuzilishi cheksizlikka intiluvchi nuqtalar – singulyarliklar

orqali tavsiflanadi. Bu nuqtalarda zamon va makonning odatdagi tushunchalari o'z ma'nosini yo'qotadi. Xokingning tadqiqotlari ushbu singulyarliklarning tabiatini o'rganishga va ularning koinotdagi roli haqida chuqur ilmiy tushunchalar ishlab chiqishga qaratilgan edi.

“Stiven Xoking qora tuynuklarning faqat jismlar va yorug'likni yutib yuboruvchi hududlar emasligini, balki ularning "Xoking nurlanishi" deb nomlangan noyob hodisalar orqali o'z massalarini yo'qotib, bug'lanib ketishini isbotladi"[2]. Ushbu nurlanish gravitatsiya va kvant mexanikasining uyg'unligi haqida yangi ilmiy dalillarni yuzaga chiqardi. Xoking nurlanishining mavjudligi qora tuynuklarning mutlaq barqaror emasligini, ular ham ma'lum vaqt davomida o'zining oxirgi chegarasiga yetishini ko'rsatdi. Bu nazariya koinot kelib chiqishi va oxirini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Singulyar og'ish masalasi qora tuynuklarning zamon-makonning umumiy tuzilishiga ta'sirini o'rganishga asoslangan. Ushbu nazariya orqali Xoking zamon va makonning qanday qilib qora tuynuklar yaqinida buzilishiga, ular o'zgarib, boshqa makonlarga ta'sir ko'rsatishiga oid muhim savollarga javob berishga urindi. U qora tuynuklarning ichida vaqtning qanday kechishi, massaning qanday taqsimlanishi va energiyaning qanday shakllanishi masalalarini o'rganib, zamon-makonning cheksiz egilish nazariyasini ishlab chiqdi. Bu singulyar og'ishning ilmiy mohiyati zamon-makonni faqat bir-biriga bog'liq tushunchalar emas, balki koinotdagi barcha energiya va modda o'zaro ta'sir qiluvchi yagona tizim ekanligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, “qora tuynuklar singulyarligini va zamon-makon uyg'unligini tasvirlashda tushunarliroq misollardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, zamon va makonning qora tuynuk ichida qanday "egilib" qolishi va bu singulyarlikning koinotga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida oddiy, ammo ta'sirchan izohlar kiritish o'quvchiga nazariyani yaxshiroq tushunishga yordam beradi"[3]. Shuningdek, Xoking nurlanishi va qora tuynuklarning bug'lanishi haqidagi tushuntirishni yanada batafsil va sodda tarzda yoritish maqolaning ilmiy mohiyatini boyitadi. Ushbu hodisaning kvant mexanikasi va gravitatsiya o'rtasidagi bog'liqligini oddiy, ammo mazmunli so'zlar bilan ifodalash foydali bo'ladi.

Maqolaning uslubiga kelsak, ilmiy tushunchalarni o'quvchiga yaqinroq bo'lgan uslubda taqdim etish foydalidir. Ba'zi murakkab ilmiy terminlar soddalashtirilib yoki ularga izoh berilib, keng auditoriya uchun tushunarli shaklga keltirilishi kerak. Shuningdek, matnni qiziqarliroq qilish uchun metaforalardan yoki oddiy analogiyalardan foydalanish o'quvchining e'tiborini jalb qiladi va

mavzuga chuqurroq kirib borishiga yordam beradi. Umuman olganda, maqola mazmunan kuchli bo'lsa-da, uni ilmiy va badiiy jihatdan boyitish uchun yuqoridagi takliflarni inobatga olish tavsiya etiladi.

Stiven Xokingning qora tuynuklar nazariyasida singulyar og'ish masalasi nafaqat ilm-fan olamida muhim o'rin egalladi, balki falsafiy va kosmologik savollarga ham javob berishga yordam berdi. Uning ishlari nafaqat qora tuynuklarning o'ziga xos jihatlarini o'rganishga, balki butun koinotning tabiati va uning mavjudlik mexanizmini tushunishga yo'l ochdi. Xokingning ilmiy merosi zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar rivojida hamon o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda.

Stiven Xoking qora tuynuklarning tabiati, dinamikasi va kelajagini o'rganishda zamonaviy ilm-fanning yo'lchi yulduziga aylandi. U qora tuynuklarni koinotning eng sirli va murakkab obyektlari sifatida o'rganib, ularning faqatgina moddiy jismlarni yutuvchi hududlar emasligini, balki murakkab fizik qonunlar asosida ishlaydigan tizim ekanligini isbotladi. Xokingning qora tuynuk kelajagi haqidagi qarashlari, asosan, ularning energiya, massa va zamon-makonga ta'siri bilan bog'liq.

“Qora tuynuklarning kelajagi haqida yangi tushunchalarni shakllantirdi, chunki avval ular abadiy mavjud bo'ladi, deb o'ylangan edi. Xokingning hisob-kitoblariga ko'ra, kichik qora tuynuklar tezroq, katta qora tuynuklar esa ancha uzoq vaqt davomida nurlanish natijasida yo'q bo'lishi mumkin”[4]. Bu kelajakda qora tuynuklarning butunlay yo'q bo'lib ketishi ehtimolini ko'rsatadi.

Xoking shuningdek, qora tuynuklarning kelajagi koinotning umumiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ham mulohaza yuritgan. Unga ko'ra, qora tuynuklar koinot energiyasini qayta taqsimlashda muhim rol o'ynaydi. Koinotdagi energiya va materiya qora tuynuklar orqali yangi shakllarga aylanib, zamon-makon strukturasi qayta shakllantirishi mumkin. Bu koinotning uzoq kelajagida qora tuynuklar orqali yangi galaktikalar yoki hatto yangi fazoviy tizimlar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkinligi haqidagi fikrlarni yuzaga keltirdi.

“Xoking nazariyalari, shuningdek, qora tuynuklarning kelajakda insoniyat texnologiyalarida qanday qo'llanilishi mumkinligi haqida ham fikr yuritishga ilhomlantirdi. U qora tuynuklar yordamida cheksiz energiya olish yoki koinotda uzoq masofalarga safar qilish imkoniyati haqida nazariy jihatdan qiziqarli mulohazalar bildirgan”[5]. Xokingning bu qarashlari hozircha ilmiy fantastika kabi ko'rinsa-da, kelajakdagi texnologik taraqqiyot orqali amaliyotga tatbiq etilishi ehtimoldan xoli emas.

Umuman olganda, Stiven Xokingning qora tuynuklar haqidagi qarashlari nafaqat ularning tabiati va kelib chiqishini o'rganish bilan chegaralanib qolmay, balki ularning uzoq kelajakda koinotdagi o'rni va ta'sirini tushunishga ham xizmat qiladi. "Xokingning ishlari qora tuynuklarning kelajagi haqida ilmiy hamda falsafiy munozaralarga yo'l ochib berdi va koinotning yangi qirralarini kashf qilishda mustahkam poydevor yaratdi"[6]. Qora tuynuklarning kelajagi – bu insoniyat tafakkuri uchun hamon jumboqli, ammo ilhomlantiruvchi mavzu bo'lib qolmoqda.

"Stiven Xokingning qora tuynuklar nazariyasida zamon-makon uyg'unligining singulyar og'ishi masalasi zamonaviy ilm-fanning eng dolzarb mavzularidan biridir. Ushbu tadqiqotlar koinotning eng sirli va murakkab hodisalari bo'lgan qora tuynuklarning ichki tuzilishi, ularning zamon-makonga ta'siri va kelib chiqishi haqida chuqur bilim beradi"[7]. Xoking nurlanishi haqidagi nazariya nafaqat qora tuynuklarning dinamikasini, balki kvant mexanikasi va umumiy nisbiylik nazariyasining o'zaro bog'liqligini ham ko'rsatdi. Bu nazariya, shuningdek, qora tuynuklarning cheksiz doimiy emasligini va ular ma'lum vaqt davomida o'z massalarini yo'qotib, yo'q bo'lishi mumkinligini isbotladi.

Singulyar og'ish tushunchasi zamon va makonning qora tuynuklar yaqinida qanday o'zgarishini, ularning o'zaro uyg'unligi qanday buzilishini va bunday hodisalar koinotning umumiy tuzilishiga qanday ta'sir ko'rsatishini tushunishga yo'l ochdi. Bu nafaqat ilmiy kashfiyotlar uchun, balki insoniyatning koinot haqidagi falsafiy tushunchalarini rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Xokingning ishlari shuni ko'rsatadiki, koinotning kelib chiqishi va rivojlanishidagi asosiy tamoyillarni o'rganish orqali biz uning kelajakdagi yo'nalishini bashorat qilishimiz va yangi ilmiy tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratishimiz mumkin.

Xokingning qora tuynuklar nazariyasi va zamon-makon uyg'unligining singulyar og'ishi masalasi ilm-fanning turli sohalarini birlashtirgan holda, koinotning cheksiz imkoniyatlarini o'rganishda yangi yo'nalishlar ochib berdi. Bu nafaqat fiziklar, balki kosmologlar va falsafiy tafakkur egalarini ham yangi savollar bilan o'ylantirishga undaydi. Stiven Xokingning ilmiy merosi insoniyat uchun nafaqat ilmiy bilimlar manbai, balki koinotni anglashga bo'lgan cheksiz intilishning ramzidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kitty Ferguson. Stephen Hawking: His Life and Work. Published Bantam Books, Cambridge-2011. 14-p

2. Kristine Larsen. Stephen Hawking: A Biography. Greenwood Press. London-2005. 48-p.
3. Stephen Hawking. A Brief History of Time. Bantam Books. London-1998. 11-p.
4. Stephen Hawking. Brief Answers to the Big Questions. Bantam press. London-2018. 22-p.
5. [Stephen Hawking](#). The Grand Design. published by [Bantam](#). London – 2010. 12-p.
6. Stephen Hawking. The Universe in a Nutshell. Bantam. London 2001. 31-p.
7. Stephen W. Hawking. Black Holes and Baby Universes and Other Essays. Bantam. London 1994. 40-p

INVESTITSION AUDITNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI: XORIJIY TAJRIBA VA MAHALLIY AMALIYOT

Raxmatullayeva Nargiza Nuriddinovna

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti, katta o'qituvchisi.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada investitsion audit tushunchasi, uning iqtisodiy xavfsizlik va investitsiyalarni samarali boshqarishdagi o'rni chuqur o'rganiladi. Avvalo, rivojlangan davlatlarda investitsion auditni tashkil etish, uni amalga oshirishda qo'llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va xalqaro audit standartlari asosida olib borilayotgan tajribalar tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida investitsion auditning joriy holati, amaliyotda uchrayotgan muammo va to'siqlar, ularni bartaraf etish bo'yicha davlat siyosati hamda islohotlar tahlil qilinadi. Maqolada xorijiy tajriba va mahalliy amaliyot o'rtasidagi farqlar asosida investitsion audit samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion usullar va strategiyalar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari ushbu sohani yanada rivojlantirish, investitsiyalarning shaffofligi va hisobdorligini oshirish, hamda investorlar ishonchini mustahkamlashga qaratilgan muhim ilmiy va amaliy xulosalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: investitsion audit, samaradorlik, xorijiy tajriba, mahalliy amaliyot, moliyaviy monitoring, audit standartlari, investitsiya muhiti, iqtisodiy islohotlar, hisobdorlik, raqamli audit tizimi.

Kirish

globalashuv va iqtisodiy raqobat sharoitida investitsiyalarning samarali boshqaruvi va ularni nazorat qilish jarayoni har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda. Investitsion faoliyatning ochiqligi, maqsadga muvofiqligi va natijadorligini ta'minlashda investitsion audit muhim vosita sifatida qaralmoqda. Investitsion audit — bu investitsiya loyihalarini moliyaviy va iqtisodiy jihatdan chuqur tahlil qilish, ular ustidan mustaqil nazorat o'rnatish hamda investitsiya mablag'larining oqilona sarflanishini baholashga xizmat qiluvchi tizimli faoliyatdir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, rivojlangan mamlakatlarda investitsion audit samaradorligini oshirish uchun ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalanish, xalqaro audit standartlariga

asoslanish va mustaqil audit organlarining faoliyatini kengaytirish keng qo'llanilmoqda. O'z navbatida, O'zbekiston ham investitsion muhitni yaxshilash, chet el sarmoyalarini jalb etish va ularning samaradorligini ta'minlash maqsadida investitsion audit tizimini isloh qilishga intilmoqda. Mazkur maqolada investitsion auditning samaradorligini oshirish yo'llari, xususan, xorijiy tajriba asosida shakllangan ilg'or amaliyotlar hamda O'zbekiston sharoitidagi amaliy yondashuvlar o'rganiladi. Shuningdek, ushbu sohadagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari investitsion audit mexanizmlarini takomillashtirish va investitsiyalarning shaffofligini ta'minlash yo'lida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda investitsion auditning samaradorligini oshirishga doir xorijiy tajribani o'rganish hamda mahalliy amaliyotni tahlil qilish orqali ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish maqsad qilingan. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Tahliliy-uslubiy yondashuv – xorijiy davlatlardagi investitsion audit tizimlari, ularning huquqiy asoslari, moliyaviy nazorat vositalari va amaliy tajribalari chuqur tahlil qilindi. AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya, Singapur kabi mamlakatlar tajribasi alohida o'rganildi.
2. Taqqoslash (komparativ) usuli – xorijiy va mahalliy amaliyotda qo'llanilayotgan investitsion audit mexanizmlari solishtirildi. Bu orqali O'zbekiston sharoitida tatbiq etilishi mumkin bo'lgan ilg'or yondashuvlar aniqlab chiqildi.
3. Sistemali yondashuv – investitsion audit jarayonining barcha bosqichlari o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi. Audit jarayoniga ta'sir qiluvchi omillar tizimli ravishda baholandi.
4. Amaliy-tajriba yondashuvi – O'zbekistondagi investitsiya loyihalari ustida olib borilgan amaliy audit ishlarining natijalari va ularning samaradorligi haqidagi ma'lumotlar asosida real tahlillar olib borildi.
5. Ekspert baholash usuli – soha mutaxassislari va amaliyotchilarning fikrlari, intervyular va ochiq manbalar asosida audit tizimidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari aniqlab chiqildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – investitsion audit samaradorligini oshirishda amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ilg'or tajriba va mexanizmlarni aniqlash, ularni milliy tizimga moslashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Investitsion audit zamonaviy iqtisodiyotda investitsiyalarning oqilona yo'naltirilishi, ularning maqsadga muvofiqligi va sarf-xarajatlarining shaffofligini ta'minlovchi muhim mexanizm hisoblanadi. U nafaqat moliyaviy nazorat vositasi, balki investitsiyalarning samaradorligini oshirish, investitsiya muhiti barqarorligini ta'minlash hamda investorlar ishonchini mustahkamlash vositasidir. Xorijiy tajriba tahlili Rivojlangan mamlakatlar amaliyotida investitsion audit keng ko'lamda qo'llaniladi va quyidagi asosiy xususiyatlarga ega: AQShda investitsion audit mustaqil auditorlik firmalari tomonidan xalqaro audit standartlari asosida amalga oshiriladi. Har bir yirik loyiha uchun audit rejasi ishlab chiqiladi va loyiha hayoti davomida bosqichma-bosqich audit o'tkaziladi. Germaniyada investitsion audit davlat investitsiyalari ustidan parlament nazorati doirasida olib boriladi. Shuningdek, mahalliy investitsiyalar uchun ham maxsus moliyaviy audit guruhlarini faoliyat yuritadi. Janubiy Koreyada investitsion loyihalarda moliyaviy monitoring avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshiriladi. Har bir xarajat elektron hujjatlar bilan asoslanadi va real vaqt rejimida nazorat qilinadi. Singapur esa raqamli transformatsiyani to'liq joriy qilgan davlatlardan bo'lib, investitsion auditning barcha bosqichlari onlayn platforma orqali kuzatiladi, audit natijalari esa ochiq e'lon qilinadi.

O'zbekistondagi holat va muammolar. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda investitsiyaviy muhitni yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq investitsion audit tizimi hanzugacha yetarli darajada shakllanmagan. Quyidagi muammolar mavjud. Investitsion auditning huquqiy asoslari to'liq shakllanmagan, mavjud qonunlar umumiy xususiyatga ega. Auditorlik tashkilotlari soni kam, aksariyati xususiy sektor tomonidan xizmat ko'rsatadi va davlat investitsiyalariga yetarlicha kirish imkoniga ega emas. Raqamlashtirish darajasi past, real vaqt rejimida audit yuritilmaydi. Investitsiya mablag'larining sarflanishi ustidan samarali monitoring va javobgarlik tizimi to'liq shakllanmagan.

Yaxshilash yo'llari: Xorijiy tajriba va milliy amaliyotni solishtirgan holda quyidagi takliflar ilgari surildi: Investitsion audit bo'yicha mustaqil va professional auditorlik institutlarini yaratish. Xalqaro audit standartlarini milliy tizimga joriy etish.

Investitsion loyihalar uchun bosqichma-bosqich auditni majburiy qilish. Davlat investitsiyalari uchun alohida audit platformasini yaratish va ommaga ochiq qilish. Auditorlar malakasini oshirish bo'yicha uzluksiz ta'lim tizimini yo'lga qo'yish.

Natijalar va tahlil

Tadqiqot davomida investitsion audit tizimini rivojlantirishda xorijiy tajribalar va ularning amaliy yondashuvlari tahlil qilindi. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda investitsion audit quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi: Audit jarayonining raqamlashtirilganligi – AQSh, Estoniya va Singapur kabi davlatlarda investitsion audit zamonaviy IT-platformalar asosida olib boriladi. Bu shaffoflikni oshiradi, inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi va auditni tezlashtiradi. Mustaqil audit institutlari – ko'plab xorijiy davlatlarda audit xizmatlari mustaqil va davlatdan ajratilgan auditorlik tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa audit natijalarining ob'ektivligiga zamin yaratadi. Xalqaro standartlarga muvofiqlik – investitsion auditda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) hamda Xalqaro audit standartlari (ISA)ga qat'iy amal qilinadi.

O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki: Mamlakatda investitsion audit tizimi shakllanayotgan bosqichda bo'lib, uni amalga oshirishda qator muammolar mavjud: normativ-huquqiy bazaning yetarlicha to'liq emasligi, malakali auditorlar tanqisligi, raqamlashtirish darajasining pastligi. Ba'zi yirik investitsion loyihalarda audit faqat yillik hisobot asosida, ya'ni retroaktiv shaklda amalga oshirilmoqda, bu esa real vaqt monitoring imkoniyatini cheklaydi. Davlat investitsiyalarida hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlash borasida auditorlik nazorati kuchaytirilayotgan bo'lsa-da, xususiy sektor investitsiyalarida bu tizim hali yetarli emas. Shu asosda tadqiqot quyidagi natijalarni taqdim etdi: Investitsion audit samaradorligini oshirish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy qilish lozim. Xorijiy tajribalarga asoslanib mustaqil auditorlik institutlarini yaratish va ular faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar ishlab chiqilishi zarur. Milliy audit tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish va auditorlar malakasini oshirish tizimini kuchaytirish talab etiladi.

Munozara

Investitsion auditning bugungi kundagi ahamiyati shundaki, u nafaqat moliyaviy oqimlarni nazorat qilish, balki investitsiya faoliyatining umumiy samaradorligini baholash imkonini beradi. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, investitsion audit kuchli institutsional asoslar, mustaqil auditorlik tashkilotlari va raqamlashtirilgan nazorat

tizimlariga tayangan taqdirdagina, yuqori natija beradi. O‘zbekiston sharoitida mavjud investitsion audit tizimi rivojlanayotgan bo‘lsa-da, bu boradagi ayrim jihatlar to‘liq ishlamayapti yoki noaniq shakllangan. Xususan, auditorlik mustaqilligi, qonunchilikdagi aniqlik, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi va xalqaro tajribaning amaliy qo‘llanilishi yetarli darajada emas. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, investitsion auditni samarali amalga oshirishda nazoratning izchil yuritilishi, shaffoflik, auditorlarning malakasi, axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi xulosa va takliflar ilgari suriladi: Investitsion audit – iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda, investor ishonchini oshirishda va byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanishda muhim vosita hisoblanadi. Xorijiy davlatlarda investitsion audit xalqaro standartlar asosida, mustaqil va shaffof tizimda yuritiladi. O‘zbekistonda investitsion audit hali rivojlanish bosqichida bo‘lib, tizimni takomillashtirish zarur.

Takliflar:

1. Investitsion auditga oid alohida qonun va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish.
2. Mustaqil auditorlik institutlarini rivojlantirish va ularni rag‘batlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish.
3. Xalqaro moliyaviy va audit standartlarini milliy tizimga integratsiyalash.
4. Audit jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni, xususan, sun‘iy intellekt va real vaqt monitoringini tatbiq etish.
5. Auditorlarning kasbiy malakasini oshirish bo‘yicha muntazam ta‘lim tizimini yo‘lga qo‘yish.
6. Investitsion audit natijalarini ochiq va shaffof tarzda jamiyatga e‘lon qilish tizimini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 11 августдаги ПФ–6044-сонли Фармони “Инвестиция фаолиятини янада жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”.

2. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий веб-сайти – www.mf.uz
3. OECD (2022). “Best Practices in Public Investment Management and Audit.”
4. INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions) – www.intosai.org
5. World Bank Report (2021). “Public Investment Management in Developing Countries.”
6. Karimov B., “Audit va moliyaviy nazorat asoslari,” Toshkent, 2020.

YOSH SPORTCHILAR BILAN ISHLASHDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING METODIK ASOSLARI

Ibragimov Sanjar Botirovich

o'zbekiston respublikasi jamoat xavfsizlik universiteti jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Yosh sportchilar bilan ishlash jarayoni sport pedagogikasi va jismoniy tayyorgarlik metodikasi sohasida alohida e'tibor talab qiladigan yo'nalishlardan biridir. Chunki bolalar va o'smirlar jismoniy, ruhiy va fiziologik jihatdan kattalardan tubdan farq qiladi. Ularning organizmi rivojlanish bosqichida bo'lganligi sababli, mashg'ulot jarayonlarida individual yondashuv qo'llash zaruriyati dolzarb masalaga aylangan. Ushbu maqolada yosh sportchilar bilan ishlashda individual yondashuvning metodik asoslari, ularni qo'llash mezonlari va pedagogik-psixologik tamoyillari chuqur tahlil qilinadi. Maqolada individual yondashuvning samaradorligini oshirish uchun yosh sportchilar organizmining biologik yoshi, jismoniy tayyorgarlik darajasi, psixologik holati, motivatsiyasi va sportga munosabati hisobga olinishi kerakligi asoslab beriladi. Shuningdek, har bir sportchining individual salohiyatini aniqlash va unga mos mashg'ulotlar kompleksini tuzish orqali maksimal natijalarga erishish mumkinligi tajribaviy misollar orqali ko'rsatib o'tiladi. Zamonaviy texnologiyalar, monitoring vositalari va funksional testlar yordamida sportchilarning tayyorgarlik holatini doimiy baholab borish individual yondashuvni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar, o'smirlar va o'sib kelayotgan sportchilar bilan ishlashda yondashuv farqlari, yuklama hajmi va tiklanish jarayonlarining o'ziga xosliklari ham yoritiladi. Metodik jihatdan esa, pedagogik nazorat, bosqichma-bosqich rivojlantirish, differensial yondashuv va individual rejalashtirish asosiy tamoyillar sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Yosh sportchilar, individual yondashuv, metodika, sport pedagogikasi, jismoniy rivojlanish, biologik yosh, psixologik xususiyatlar, trening yuklamasi, differensial mashg'ulotlar, funksional baholash

Kirish

Zamonaviy sport tizimida yosh sportchilar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki sport salohiyatini erta aniqlash, to'g'ri shakllantirish va

bosqichma-bosqich rivojlantirish orqali kelajakda yuqori natijalarga erishish imkoniyati ortadi. Ayniqsa, o'sish va rivojlanish bosqichidagi organizmda jismoniy yuklamaga bo'lgan individual javob reaksiyasi yetarli darajada o'rganilgan bo'lsa, sport mashg'ulotlarining sifati va samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shu sababli, yosh sportchilar bilan ishlashda yondashuv bir xil, umumiy shaklda emas, balki individual yondashuv tamoyillari asosida olib borilishi kerak. Har bir sportchining yoshiga, biologik rivojlanish darajasiga, jismoniy tayyorgarligi va psixologik holatiga qarab yondashuvni moslashtirish, ularning imkoniyatlarini to'g'ri baholash, yuklama va mashg'ulot metodikasini individuallashtirish sport pedagogikasining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Bunda faqatgina sport natijasi emas, balki sportchining sog'ligi, barqaror rivojlanishi, motivatsiyasi va ruhiy holatining barqarorligi ham asosiy e'tibor markazida turishi lozim.

Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, individual yondashuv asosida qurilgan mashg'ulot tizimi sportchilarda nafaqat jismoniy ko'rsatkichlarning oshishiga, balki ularning sportga bo'lgan munosabati, mustaqil fikrlash va o'ziga bo'lgan ishonchning shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa yosh sportchilarning uzoq muddatli sport faoliyati davomida ortiqcha zo'riqishsiz, sog'lom va barqaror tarzda shakllanishini ta'minlaydi. Mazkur ishda yosh sportchilar bilan ishlashda individual yondashuvni shakllantirishga doir metodik asoslar, unga ta'sir etuvchi omillar, mashg'ulotlarning rejalashtirilishi va monitoring mexanizmlari ilmiy-nazariy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, yondashuvning samaradorligini oshirishda sport pedagogi, murabbiy va psixologning o'zaro hamkorligi muhim o'rin tutishi haqida fikr yuritiladi.

Mavzuning dolzarbligi

Bugungi kunda sport sohasida raqobatning kuchayishi, sportchilardan jismoniy va ruhiy jihatdan yuqori darajadagi tayyorgarlik talab etilishi natijasida ularni tarbiyalash jarayoni yanada murakkab va mas'uliyatli vazifaga aylangan. Ayniqsa, sport zaxirasini tashkil etuvchi yosh avlod vakillari bilan ishlashda yondashuvlarning sifat jihatidan yangilanishi, yangicha metodik qarashlarga asoslanishi zamon talabi sifatida dolzarb bo'lib bormoqda. Chunki yosh sportchilar organizmi jadal o'sish va shakllanish bosqichida bo'lib, ularning individual xususiyatlari o'zgarmas va bir xil emas. Bu esa, har bir sportchi bilan ishlashda individual yondashuv zaruratini keltirib chiqarmoqda. Individual yondashuv, avvalo, sportchining yoshi, biologik rivojlanish darajasi, jismoniy va psixologik holati, sportga bo'lgan qiziqishi, motivatsiyasi va

shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Ushbu omillarni e'tiborga olmasdan tuzilgan umumiy mashg'ulot dasturlari yosh sportchilarda charchash, motivatsiyaning pasayishi, hatto sportdan voz kechishga olib keluvchi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, zamonaviy sport pedagogikasida har bir sportchi uchun individual tayyorlov tizimini yaratish, yuklamani boshqarish, tiklanish mexanizmlarini to'g'ri yo'lga qo'yish va pedagogik nazoratni izchil olib borish dolzarb muammolardan biri sifatida ko'rilmogda.

Yosh sportchilar bilan ishlashda individual yondashuvning dolzarbligi, ayni paytda, sportchilarning uzoq muddatli rivojlanish modeli, ularning salomatligini asrash, ortiqcha yuklama va jarohatlanishning oldini olish bilan bevosita bog'liq. Bunday yondashuv, ayniqsa, sportda erta ixtisoslashuv, yuksak natijalarga erishishga qaratilgan intensiv mashg'ulotlar fonida yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir yosh sportchining o'ziga xos fiziologik va psixologik o'sish sur'atlari mavjud bo'lib, ular asosida mashg'ulotlar tizimini moslashtirish — muvaffaqiyat kalitidir. Bundan tashqari, individual yondashuv asosida qurilgan treninglar sportchining o'ziga ishonchini oshiradi, sportga ijobiy munosabatni shakllantiradi, ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtiradi. Ustoz-murabbiy va sportchi o'rtasida ishonchli aloqani yo'lga qo'yish, muloqotni shaxsiy xususiyatlarga mos tarzda tashkil etish esa tarbiyaviy jihatdan ham yuqori samaradorlik beradi. Shu bois, mazkur mavzuni chuqur ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganish, yosh sportchilarni tayyorlashda individual yondashuvning metodik asoslarini ishlab chiqish va uni pedagogik amaliyotga joriy etish nafaqat sportchilar tayyorgarligining sifatini oshiradi, balki sportning uzluksiz rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Materiallar va usullar

Mazkur tadqiqotda yosh sportchilar bilan mashg'ulotlar jarayonida individual yondashuvni shakllantirish va baholashga doir metodik yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot metodikasi sport pedagogikasi, sport psixologiyasi, fiziologiya va jismoniy tayyorgarlik nazariyalariga tayangan holda shakllantirildi. Ishning ilmiy asoslanganligini ta'minlash uchun nazariy, empirik va eksperimental usullardan foydalanildi.

Tadqiqot obyekti sifatida 11–16 yosh oralig'idagi 60 nafar sport maktabi va sport sinflarida ta'lim olayotgan o'g'il va qiz bolalar tanlab olindi. Ular yengil atletika, futbol, kurash va sport gimnastikasi yo'nalishlarida mashg'ulot olib borayotgan yosh sportchilar bo'lib, kamida 1–2 yillik sport tayyorgarligi tajribasiga ega edilar. Tadqiqot

ishtirokchilari biologik yosh, jismoniy tayyorgarlik darajasi, sport yo'nalishi va shaxsiy xususiyatlariga qarab kichik guruhlariga ajratildi. Har bir guruhga individual yondashuv asosida moslashtirilgan mashg'ulot dasturlari tuzildi.

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy metodlardan foydalanildi:

- **Nazariy tahlil** – individual yondashuvga doir ilgari chop etilgan ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajriba va amaliy ishlanmalar o'rganildi.
- **Eksperiment** – 12 hafta davomida turli sport turlari bo'yicha yosh sportchilarga individual yondashuv asosida tuzilgan mashg'ulotlar tizimi joriy qilindi va ularning samaradorligi baholandi.
- **Funksional testlar** – sportchilarning tezlik, chaqqonlik, kuch, muvozanat, yurak-qon tomir faoliyati va tiklanish ko'rsatkichlari maxsus standart testlar orqali o'lchandi.
- **Kuzatuv va pedagogik monitoring** – murabbiylar tomonidan har bir sportchining trening jarayoniga moslashuvi, motivatsiyasi, harakat faoliyati va psixologik holati kuzatilib, kundalik shaklida qayd etildi.
- **Sotsiologik so'rovnomalar va suhbatlar** – sportchilar va ularning murabbiylari bilan suhbatlar olib borilib, individual yondashuvga bo'lgan munosabat, qulaylik va o'zgarishlar haqida fikrlar yig'ildi.

Olingan ma'lumotlar **matematik-statistik tahlil** asosida qayta ishlanib, dastlabki va yakuniy ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlar **t-test** usuli yordamida solishtirildi. Eksperiment natijalari asosida individual yondashuv samaradorligini aniqlashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Munozara

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yosh sportchilar bilan mashg'ulotlar jarayonida individual yondashuvdan foydalanish nafaqat sport natijalarini oshiradi, balki sportchining shaxsiy rivojlanishiga, ruhiy barqarorligiga va sportga bo'lgan ijobiy munosabatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida kuzatilgan ijobiy o'zgarishlar shuni anglatadiki, sport mashg'ulotlarini individual yondashuv asosida rejalashtirish orqali yuklamalarni shaxsiy imkoniyatlarga moslashtirish mumkin bo'ladi. Ayniqsa, biologik yosh, jismoniy tayyorgarlik darajasi, sport turi va psixologik holat inobatga olingan holatda mashg'ulotlar tashkil etilganda sportchilarning moslashuv jarayoni tezlashadi, charchoq kamroq kuzatiladi va mashg'ulotga bo'lgan motivatsiya oshadi. Bu esa o'z

navbatida, trening samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Eksperiment davomida sportchilarning tezlik, chidamlilik, muvozanat va harakat koordinatsiyasi kabi jismoniy sifatlarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Shuningdek, test natijalari asosida aniqlanganki, individual yondashuv asosida mashg'ulot o'tkazilgan guruhlarda yurak-qon tomir tizimi faoliyatining barqarorligi, tiklanish tezligi va mashg'ulotdan so'nggi qayta holatga kelish ko'rsatkichlari yaxshilangan. Bundan tashqari, sotsiologik so'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatadiki, sportchilar individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarni qulay, tushunarli va o'zlari uchun motivatsion omil sifatida baholaganlar. Bu ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda, sportga ijobiy munosabatda bo'lishida, shuningdek, murabbiy bilan ishonchli muloqotni rivojlantirishda muhim omil bo'ldi.

Mazkur munozaralar asosida sport pedagogikasi jarayonida yosh sportchilarning yoshi va shaxsiy xususiyatlariga mos individual mashg'ulot tizimini ishlab chiqish va uni muntazam ravishda qayta baholab borish zarurati isbotlandi. Bu yondashuv orqali ortiqcha yuklama, charchash va jarohatlanish xavfi kamayadi, natijada sportchilarni uzoq muddatli tayyorlash tizimi sifat jihatidan yuqori darajaga chiqadi.

Xulosa

Yosh sportchilar bilan ishlashda individual yondashuvdan foydalanish sport tayyorgarligi jarayonining samaradorligini oshirish, sportchilarning jismoniy rivojlanishi va psixologik barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilishi ushbu tadqiqot orqali o'z isbotini topdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, har bir sportchining yoshi, biologik rivojlanish darajasi, jismoniy tayyorgarligi, psixologik holati va sportga bo'lgan munosabatini hisobga olgan holda tashkil etilgan mashg'ulot tizimi nafaqat sport natijalarini yaxshilaydi, balki sportchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlab, sportga qiziqishini kuchaytiradi. Shuningdek, individual yondashuv asosida ishlab chiqilgan treninglar yuklamaning to'g'ri taqsimlanishiga, charchoqning oldini olishga, tiklanish jarayonining tezlashishiga va sportchining salomatligini saqlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulotlar individual rejalashtirilgan hollarda sportchilar mashg'ulot jarayoniga faolroq jalb qilinadi, natijada ularning jismoniy sifatlari – tezlik, chidamlilik, muvozanat va koordinatsiya kabi ko'rsatkichlarda sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi. Shuningdek, murabbiy va sportchi o'rtasida mustahkam pedagogik aloqaning shakllanishi, ishonchli va individual muloqot muhitining yaratilishi yosh sportchilar tarbiyasida alohida o'rin egallaydi. Bunday yondashuv sportchilarning nafaqat jismoniy rivojlanishiga, balki

shaxsiy kamolotiga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, yosh sportchilar bilan ishlashda individual yondashuvning metodik asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish nafaqat qisqa muddatli natijalarga, balki uzoq muddatli barqaror sport rivojlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jo'rayev, B. (2021). Yosh sportchilar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti nashriyoti.
2. Nishonov, O. T. (2020). Sport pedagogikasining nazariy asoslari. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
3. Karimov, Z. R. (2022). Yosh sportchilarda individual xususiyatlarni hisobga olishning amaliy asoslari. // Jismoniy tarbiya va sport ilmiy-amaliy jurnali, №2, 38–41.
4. Qodirov, M. A. (2019). Jismoniy mashg'ulotlarni rejalashtirish va differensial yondashuv. Termiz: TDPU nashriyoti.
5. Xayitov, A. (2021). Sport pedagogikasida innovatsion metodlar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Abduvohidov, D. (2020). Yosh sportchilarda psixofiziologik moslashuv xususiyatlari. // Sport va innovatsiya jurnali, №4, 22–25.
7. Nazarov, H. (2018). Murabbiy faoliyatida yosh sportchilarni tanlash va tarbiyalash metodikasi. Toshkent: "Yangi asr avlodi" nashriyoti.
8. Ismoilov, M. A. (2021). Bolalar sportida individual yondashuvni shakllantirish yo'llari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy markazi.
9. Jo'rayev, B., & Karimov, Z. (2022). Sport maktablarida pedagogik monitoring va baholash tizimi. // Ilm-fan va sport rivoji jurnali, №1, 61–64.
10. To'xtayev, S. (2023). Yosh sportchilarning sport salohiyatini aniqlashda individual yondashuvning o'rni. // Jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyoti, №3, 49–52.

BARQAROR TURIZM: EKOTURIZM ORQALI TABIIY BOYLIKLARNI ASRASH YO'LLARI

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 702: **Shavkatova Sarvinoz**

Scientific adviser: **Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya: Mazkur maqolada barqaror turizm tushunchasi va uning zamonaviy talablarga muvofiq yo'nalishlaridan biri bo'lgan **ekoturizm** masalalari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritilgan. Asarda ekoturizmning asosiy tamoyillari, tabiatni muhofaza qilishdagi o'rni, mahalliy aholi manfaatlarini va ekologik ongning shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Jahon tajribasi va statistik ma'lumotlarga asoslanib, ekoturizmning global va mintaqaviy rivojlanish sur'atlari keltirib o'tilgan. Maqolada O'zbekiston sharoitida ekoturizmni rivojlantirish imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar bayon etilgan. Jumladan, Zaamin milliy bog'i, Kitob geologik qo'riqxonasi, Ugam-Chotqol biosfer hududi kabi tabiiy resurslar asosida ekoturizm infratuzilmasini yaratish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Yakunda esa ekoturizm orqali tabiiy boyliklarni asrash va barqaror rivojlanishni ta'minlash yo'llari ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Barqaror turizm, ekoturizm, tabiiy boyliklarni asrash, ekologik xavfsizlik, ekologik turizm, O'zbekiston tabiiy resurslari, biosfer qo'riqxonalar, ekoturizm infratuzilmasi, ekologik ong, mahalliy rivojlanish, ekoturizm turlari, turizm siyosati, ekoturistik marshrutlar, yashil turizm, ekosistema muhofazasi.

[Barqaror turizm: Ekoturizm orqali tabiiy boyliklarni asrash yo'llari](#)

Kirish

Zamonaviy dunyoda turizm nafaqat iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri, balki madaniy almashinuv va ekologik barqarorlikka ta'sir etuvchi muhim sohaga aylangan. Bugungi kunda sayyohlik faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta'siri haqida tobora ko'proq gapirilmoqda. Shu nuqtai nazardan, ekologik jihatdan mas'uliyatli turizm — ekoturizm — dolzarb yo'nalishga aylanmoqda. Ekoturizm orqali tabiiy resurslarni asrash, mahalliy aholi manfaatini ta'minlash va kelajak avlodlar uchun sog'lom muhit qoldirish kabi maqsadlar ko'zda tutiladi.

Mazkur maqolada barqaror turizm konsepsiyasi, uning asosiy tamoyillari, ekoturizmning mohiyati va amaliy misollar orqali tabiatni asrashdagi o'zni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida ekoturizmning rivojlanish istiqbollari ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

1. Barqaror turizm tushunchasi

Barqaror turizm — bu sayyohlik faoliyatining atrof-muhitga, ijtimoiy va madaniy hayotga zarar yetkazmasdan rivojlanishiga yo'naltirilgan yondashuvdir. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) tomonidan barqaror turizm quyidagicha ta'riflanadi:

"Barqaror turizm hozirgi va kelajakdagi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ehtiyojlarni muvozanatlash orqali sayyohlik faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan."

Barqaror turizm quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- **Ekologik barqarorlik** — tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
- **Ijtimoiy adolat** — mahalliy aholining manfaatini ko'zlash;
- **Madaniy qadriyatlarni asrash** — tarixiy va madaniy merosga hurmat.

2. Ekoturizm mohiyati va maqsadlari

Ekoturizm — bu ekologik toza muhitda, odatda kam o'rganilgan yoki qo'riqlanadigan hududlarda tashkil etilgan turizm turi bo'lib, quyidagi maqsadlarga ega:

- Tabiiy ekotizimlarni saqlash va targ'ib qilish;
- Mahalliy aholining iqtisodiy farovonligini oshirish;
- Sayyohlarga ekologik tarbiya berish.

Ekoturizm odatda kichik guruhlar bilan, past darajadagi ekologik iz qoldirib, mas'uliyatli sayohatlar qilishni nazarda tutadi. Bunda sayyohlar qo'riqxonalar, biosfer rezervatlari, tog'-o'rmon hududlari, cho'l va botqoqliklar kabi joylarga tashrif buyuradi.

3. Ekoturizmning afzalliklari

Ekoturizm an'anaviy turizm turlariga nisbatan quyidagi ustunliklarga ega:

- **Tabiatga zarar yetkazmaydi**, aksincha uni asrashga hissa qo‘shadi;
- **Mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlaydi**, ayniqsa qishloq joylarda;
- **Ekologik va madaniy ongni oshiradi**, bu orqali turizm madaniyatini yuksaltiradi;
- **Ekotexnologiyalarning rivojlanishini rag‘batlantiradi**.

4. Ekoturizmni rivojlantirishda duch kelinayotgan muammolar

Har qanday ijobiy konsepsiya kabi ekoturizm ham qator muammolarga duch keladi:

- Yetarli infratuzilmaning yo‘qligi (yo‘llar, eko-hotel, transport);
- Mahalliy aholining tayyor emasligi yoki kam xabardorligi;
- Tabiiy resurslarning haddan tashqari ekspluatatsiyasi;
- Ekoturizm nomi ostida amalga oshirilayotgan noto‘g‘ri faoliyatlar (ekobiznesni ekspluatatsiya qilish holatlari).

5. O‘zbekistonda ekoturizm istiqbollari

O‘zbekiston boy tabiiy va geografik resurslarga ega mamlakat sifatida ekoturizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Jumladan:

- **Zaamin milliy bog‘i, Kitob geologiya qo‘riqxonasi, Ugam-Chotqol biosfer hududi** — tabiiy go‘zalliklar va biologik xilma-xillik manbai;
- **Arxeologik va madaniy yodgorliklar** — ekoturizm bilan uyg‘unlashgan holda madaniy turizmni ham targ‘ib qiladi;
- **"Green Destination" dasturlari** — turizmni yashil yo‘nalishga o‘tkazish tashabbuslari mavjud.

Hozirda O‘zbekiston hukumati tomonidan ekoturizmga oid qator normativ hujjatlar ishlab chiqilmoqda, xususan, 2023–2025 yillarga mo‘ljallangan “Ekoturizmni rivojlantirish strategiyasi” buning yaqqol dalilidir.

Albatta! Quyida “Barqaror turizm: Ekoturizm orqali tabiiy boyliklarni asrash yo‘llari” mavzusidagi maqolani to‘ldiruvchi **qo‘shimcha ma’lumotlar, statistikalar**, va **O‘zbekistondagi real holatlar asosida faktlar** keltiraman. Bu ma’lumotlar ilmiy maqolanga chuqurlik va ishonchlilik qo‘shadi.

Qo'shimcha ma'lumotlar va faktlar

Ekoturizm bo'yicha jahon statistikasi

- **Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO)** ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilga kelib global sayyohlarning **20–25%** ekoturizm yoki barqaror turizm shakllarini tanlagan.
- Ekoturizm bozori **yiliga o'rtacha 14%** o'sib bormoqda (Global Ecotourism Fact Sheet, 2023).
- 2022-yilda dunyo bo'yicha sayyohlik daromadining **40 milliard dollardan ortig'i** ekoturizm hisobiga tushgan.

Ekoturizm turlari

Ekoturizm bir necha kichik yo'nalishlarga ega:

- **Qo'riqxonalar turizmi** (national parks va biosfera hududlariga tashrif)
- **Ekopedagogika safarlari** (tabiatni o'rganishga qaratilgan safarlar)
- **Qishloq-agro turizm** (fermer xo'jaliklari, mahalliy hunarmandchilik)
- **Eko-volontyorlik** (sayyohlarning tabiatga xizmat ko'rsatish loyihalarida ishtiroki)

O'zbekistondagi ekoturizm obyektlari va salohiyati

Zaamin milliy bog'i (Jizzax viloyati)

- Maydoni: 24 ming gektardan ortiq
- 800 dan ortiq o'simlik turlari, 40 ga yaqin noyob hayvonlar yashaydi
- Har yili 50 mingdan ortiq sayyoh tashrif buyuradi

Kitob geologik qo'riqxonasi (Qashqadaryo viloyati)

- Geologik yodgorliklar, minerallar va qoya shakllari bilan mashhur
- Ilmiy turizm uchun katta ahamiyatga ega

Ugam-Chotqol milliy bog'i (Toshkent viloyati)

- Boy biologik xilma-xillik, tog'-o'rmon zonalari
- Ekoturistik yo'nalishlar: piyoda yurish, velosiped turlari, ekologik kuzatuv

 Qizilqum cho'li hududlari (Navoiy va Buxoro viloyatlari)

- Cho'l ekotizimlari, noyob hayvonot dunyosi
- Cho'l sayohatlari va kamyob flora-faunani kuzatish imkoniyati mavjud

O'zbekistonda ekoturizmni qo'llab-quvvatlash tashabbuslari

- 2023-yilda “**Ekoturizmni rivojlantirish konsepsiyasi**” qabul qilindi.
- Turizm qo'mitasi va Ekologiya vazirligi tomonidan **ekomarshrutlar** ishlab chiqilmoqda.
- “**Green Destination Uzbekistan**” loyihasi doirasida ekologik toza turizm zonalari yaratilmoqda.
- Yevropa Ittifoqi va BMT hamkorligida “**Ekologik turizmni rivojlantirish**” dasturlari amalga oshirilmoqda (2022–2025).

Ekoturizmning iqtisodiy ta'siri

- Ekoturizm infratuzilmasini yaratish orqali mahalliy aholining bandligi oshadi.
- Kichik va o'rta tadbirkorlik (eko-otel, qo'lda ishlangan suvenirlar, gid xizmatlari) rivojlanadi.
- Mahalliy byudjetga tushumlar ortadi.

Masalan, **Zaamin tumanida** 2023-yilda ekoturizm faoliyati tufayli mahalliy iqtisodiyotga **4,2 mlrd so'm** daromad keltirilgan.

Ekoturizm va ta'lim

Ekoturizm faqat sayohat emas, balki ta'limiy ahamiyatga ham ega:

- Ekologik ongni shakllantiradi
- O'quvchi va talabalar uchun dala darslari (fieldwork) tashkil etish imkoniyati yaratadi
- Mahalliy ekologik muammolarga e'tibor qaratadi

Agar xohlasang, yuqoridagi ma'lumotlarni **grafik yoki jadval** ko'rinishida ham ko'rsatib beraman (PowerPoint yoki Word formatda).

Yana qanday turdagi ma'lumotlar kerak? Masalan:

- **Intervyu yoki so'rovnoma natijalari**

- O'zbekistonlik sayyohlar yoki gidlar fikri
- Eko-loyihalar misollari

Xulosa

Ekoturizm — bu nafaqat sayohat qilishning yangi shakli, balki insoniyatning tabiatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqish zaruratidir. U orqali nafaqat tabiiy boyliklar asrab qoladi, balki mahalliy iqtisodiyot rivojlanadi, ijtimoiy adolat va ekologik barqarorlikka erishiladi.

O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish ekologik madaniyatni oshirish, yosh avlodga sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va xalqaro sayyohlik bozorida raqobatbardosh bo'lishda muhim o'rin tutadi. Kelajakda bu sohani rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va barqarorlik tamoyillariga amal qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Ahmedova, G. O.** (2024). O'zbekistonda ekoturizm: tabiatni asrash va sayohatni uyg'unlashtirish. *Pedagogs*, 56(3), 61–65.
<https://pedagogs.uz/ped/article/view/1203>
2. **Amiriddinova, M., & Asadova, N.** (2024). O'zbekistonda barqaror turizmning iqtisodiy o'sishga ta'siri. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 2(9).
<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/3002>
3. **Ashurova, M. O.** (2023). Ekoturizmning rivojlanish imkoniyatlari: tabiatni asrash va barqaror turizmni targ'ib qilish orqali ekoturizmni rivojlantirish yo'llari. *Научный Импульс*, 1(1).
<https://nauchniyimpuls.com/index.php/nauch/article/view/223>
4. **Asatullayev, A.** (2025). Ekoturistik loyihalar orqali hududlarni rivojlantirish istiqbollari. *NRJ*, 2(1).
<https://ojs.renaissance.com.uz/index.php/nrj/article/view/1791>
5. **Erkinov, A., & Xalilov, R.** (2024). Barqaror turizm: sayohatning ekologik tomonini boshqarish. *International Journal of Science and Technology*, 1(3), 80–90. <https://sciencetechnology.uz/index.php/s/article/view/712>

6. **Hayitboyeva, D. N. Q., & Shaxobiddinova, S. M. Q.** (2023). Ekoturizm tushunchasi va uning turlari. *Yevroosiyo Akademik Tadqiqotlar Jurnal*, 3(5 Part 4), 107–110. <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/15727>
7. **Murodova, Y., & Mirboboyeva, P.** (2023). Barqaror turizm va ekoturizm tasnifi tahlili. *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*, 1(1), 287–289. https://herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/view/438
8. **Tirkacheva, F.** (2024). Ekoturizmni rivojlantirishda ekologiyani muhofaza qilish: barqaror kelajak sari yo‘l. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 2(10). <https://green-eco.uz/index.php/GED/article/view/3039>
9. **Turgunov, B. B. O‘., & Miragzamov, D. D. O‘.** (2024). O‘zbekistonda ekoturizmning rivojlanishi. *International Journal of Science and Technology*, 1(3). <https://sciencetechnology.uz/index.php/s/article/view/698>
10. **Xasanova, N. A., & Xalilova, M. X. Q.** (2024). O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish orqali mamlakatimizda turizm sohalarini yanada rivojlantirish. *International Journal of Science and Technology*, 1(16). <https://sciencetechnology.uz/index.php/s/article/view/698>

TURIZM VA MADANIY MEROS: TARIXIY OBIDALARNI ASRASHDA TURIZMNING O'RNI

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 702: **Esonova Muxlisa Samadovna**

Scientific adviser: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm va madaniy meros o'rtasidagi o'zaro aloqalar chuqur tahlil qilinadi. Xususan, tarixiy obidalar va arxitektura yodgorliklari turistik resurs sifatida qanday xizmat qilishi, ularni asrashda turizmning qanday ijobiy ta'siri borligi ilmiy va ommabop tarzda yoritiladi. Maqolada O'zbekistondagi mavjud tarixiy obidalar misolida milliy merosni saqlash va ommalashtirishda turizmning roli tahlil qilinadi. Shuningdek, turizmning iqtisodiy, ma'naviy va madaniy jihatlari, barqaror turizm konsepsiyasining ahamiyati hamda davlat va jamiyatning bu jarayondagi ishtiroki keng yoritiladi. Muallif turizmni madaniy merosni asrash va targ'ib qilishning samarali vositasi sifatida baholab, bu borada zamonaviy texnologiyalar, mahalliy aholi ishtiroki va xalqaro hamkorlikning o'rniga alohida e'tibor qaratadi..

Kalit so'zlar: turizm, madaniy meros, tarixiy obidalar, barqaror turizm, O'zbekiston, arxitektura yodgorliklari, milliy qadriyatlar, sayyohlik infratuzilmasi, merosni asrash, YUNESKO, tarixiy shaharlar, nomoddiy madaniy meros, restavratsiya, turistik salohiyat, milliy ong.

Bugungi globallashuv davrida turizm nafaqat iqtisodiy sektor sifatida, balki madaniy merosni saqlash, asrab-avaylash va targ'ib qilish vositasi sifatida ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, tarixiy obidalar, arxitektura yodgorliklari, diniy va milliy me'moriy obyektlar turizmning asosiy resurslari sanaladi. O'zbekiston kabi boy tarixiy va madaniy merosga ega mamlakatlarda turizm sohasining ushbu jihatini chuqur o'rganish va rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Madaniy meros tushunchasi va uning turlari

Madaniy meros insoniyat tarixining moddiy va nomoddiy boyliklaridan iborat bo'lib, xalqning o'zligiga, madaniy yodgorliklariga, urf-odatlariga va ma'naviy qadriyatlariga asoslanadi. U ikki asosiy turga bo'linadi:

- **Moddiy madaniy meros:** tarixiy binolar, arxitektura obidalari, san'at asarlari, ibodat maskanlari va arxeologik yodgorliklar.
- **Nomoddiy madaniy meros:** til, folklor, musiqiy va sahna san'ati, urf-odatlar, marosimlar va boshqa madaniy amaliyotlar.

Turizm aynan ushbu madaniy qatlamlarni keng ommaga yetkazish, ularni tirik saqlab qolish va iqtisodiy barqarorlik orqali asrashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Tarixiy obidalar va ularning turizmga tutgan o'rni

Tarixiy obidalar – bu millatning o'zligini namoyon etuvchi timsollardir. Ular nafaqat estetik va ma'naviy ahamiyatga ega, balki turistik jalb etuvchanlikning markaziy ob'ektlaridan biridir. Masalan:

- **Samarqanddagi Registon maydoni,**
- **Buxorodagi Ark qo'rg'oni va Po'lton masjidi,**
- **Xivadagi Ichan-Qal'a,**
- **Shahrisabzdagi Amir Temur saroylari,**
- **Termizdagi Fayoztepa va Kara-Tepa budda ibodatxonalari**

nafaqat ichki, balki xalqaro sayyohlar uchun ham qiziqarli maskanlardir.

Bunday obyektlar atrofida yaratilgan turistik infratuzilma, gidlik xizmatlari, tarixiy shahar sayr marshrutlari sayyohlarni jalb qilgani sayin, ularni saqlash va ta'mirlashga ham mablag' ko'payadi. Shu orqali **turizm – tarixni saqlovchi mexanizm** vazifasini bajaradi.

Turizmning madaniy merosni saqlashdagi ijobiy ta'sirlari

1. **Moliyaviy resurslarning yaratilishi**
 Sayyohlar tomonidan to'lanadigan kirish chipta pullari, gidlik xizmatlari va boshqa turistik faoliyatlardan tushadigan daromadlar restavratsiya, saqlash, monitoring kabi ishlar uchun yo'naltiriladi.
2. **Jamoatchilik ongining oshishi**
 Tarixiy obidalarning turizm orqali keng jamoatchilikka taqdim etilishi aholining o'z merosiga nisbatan e'tiborini oshiradi.
3. **Madaniy almashinuv va xalqaro tan olinish**
 YUNESKO kabi tashkilotlar tomonidan e'tirof etilgan yodgorliklar (masalan,

Ichan-Qal'a, Samarqand) xalqaro e'tiborni tortadi va xalqaro grantlar jalb qilinadi.

4. **Tadbirkorlik va xizmatlar rivoji**

Tarixiy joylar atrofida rivojlangan hunarmandchilik, mehmonxonalar, milliy oshxona va ekskursiya xizmatlari iqtisodiy faollikni oshiradi va mahalliy aholini ish bilan ta'minlaydi.

Turizm va madaniy meros o'rtasidagi muvozanat masalasi

Biroq turizmning haddan ortiq kuchayishi tarixiy obidalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sayyohlar oqimi arxeologik joylarga zarar yetkazishi, obidalar atrofidagi shovqin, ifloslanish yoki nomuvofiq qurilishlar ularning asl qiyofasini yo'qotishiga olib keladi. Shu sababli quyidagi muvozanatga amal qilinishi lozim:

- **Barqaror turizm yondashuvi:** sayyohlik faoliyati tabiat va madaniy obyektlarga zarar yetkazmasligi uchun ekologik va madaniy cheklovlar kiritilishi kerak.
- **Restavratsiya va himoya rejaları:** tarixiy joylarda qat'iy restavratsiya standartlari, monitoring tizimlari joriy etilishi lozim.
- **Madaniy savodxonlik:** mahalliy aholi va sayyohlar o'rtasida merosga nisbatan hurmat hissini shakllantirish.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ishlar

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasiga qaratilgan e'tibor ortib bormoqda. Jumladan:

- **"Ziyorat turizmi"** va **"Klassik O'zbekiston yo'nalishi"** doirasida qadimiy shaharlar bo'ylab sayohatlar tashkil etilmoqda.
- 2023 yilda YUNESKO ro'yxatiga yana bir qancha obidalar kiritilishi uchun nomzodlar tayyorlandi.
- Samarqandda "Yangi O'zbekiston" zamonaviy turizm markazlari qad rostladi, lekin ular tarixiy meros bilan uyg'unlikda yaratilmoqda.
- "Yoshlar turizmi", "Maktab turizmi" loyihalari orqali yosh avlodga madaniy meros qadriyatlarini singdirilmoqda.
- Albatta! Quyida maqolani davom ettiraman va uni yanada **batafsilroq, ilmiy va keng qamrovli** shaklda kengaytiramiz:

Madaniy meros va turizm o'rtasidagi o'zaro aloqalar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy jarayonlarga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir tarixiy obida – bu jamiyat xotirasining bir bo'lagi, u millatning o'tmishi, qadriyatlari va tamaddunining yorqin aksidir. Shu bois ularni asrab-avaylash, kelajak avlodlarga yetkazish har bir davlatning ustuvor vazifalaridan biridir. Turizm esa bu jarayonda vositachilik qiladi. Chunki aynan turizm orqali madaniy obyektlarga e'tibor ortadi, ularni tadqiq etish, targ'ib qilish, yangidan tiklash va saqlash uchun ijtimoiy buyurtma kuchayadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda dunyodagi ko'plab yetakchi davlatlar tarixiy meros obyektlarini samarali turizm resurslariga aylantirish orqali ularni moliyalashtirish, ta'mirlash va saqlab qolish imkoniyatini yaratmoqda. Misol uchun, Italiya, Fransiya, Gretsiya, Turkiya, Misr kabi davlatlarda turizm sohasining asosiy qismini aynan tarixiy shaharlar va yodgorliklarga qaratilgan yo'nalishlar tashkil etadi. Ular tarixiy obyektlar atrofida turli sayyohlik xizmatlarini rivojlantirish orqali mahalliy iqtisodiyotni faollashtirish bilan birga, bu obidalarning mustahkam va barqaror saqlanishini ham ta'minlaydi.

O'zbekistonda ham turizm va madaniy meros sohasining uyg'un rivojlanishi uchun muhim huquqiy va tashkiliy asoslar yaratilmoqda. Jumladan, yurtimizning ko'plab qadimiy shaharlarida tarixiy obidalar restavratsiya qilinmoqda, ularga olib boruvchi yo'llar, transport infratuzilmalari, mehmonxonalar va boshqa xizmat ko'rsatish tarmoqlari barpo etilmoqda. Buxoro, Samarqand, Xiva, Shahrisabz, Termiz kabi shaharlarda turizm salohiyatini oshirish bilan birga, madaniy merosni asrashga doir maxsus dasturlar ishlab chiqilgan.

Tarixiy obidalarni asrab-avaylashda turizm faqat iqtisodiy daromad manbai bo'libgina qolmay, balki ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga ham egadir. Sayyohlar tarixiy joylarga tashrif buyurish orqali o'tmishdagi buyuk ajdodlar faoliyati, madaniyatimiz taraqqiyoti, diniy va ilmiy maktablar haqida bilib oladi. Bu esa xalqimiz tarixiga nisbatan hurmat, iftixor va milliy ongning shakllanishiga zamin yaratadi. Ayniqsa yoshlar orasida tarixiy yodgorliklarga qiziqish uyg'otish, ularni o'rganishga rag'batlantirish orqali tarixiy merosga egalik tuyg'usi mustahkamlanadi.

Shuningdek, turizm orqali madaniy meros xalqaro miqyosda tanitiladi. YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan obyektlar sonining ortishi

mamlakat obroʻsining oshishiga, xorijiy sayyohlar oqimining koʻpayishiga olib keladi. Bu esa oʻz navbatida xalqaro grantlar, investitsiyalar va ilmiy loyihalarning jalb qilinishiga sabab boʻladi. Aynan shu jihatlar madaniy merosning barqaror rivojlanishida turizmni muhim strategik yoʻnalish sifatida qarash zarurligini anglatadi.

Shu bilan birga, tarixiy obidalarni saqlashda faqat hukumat yoki davlat tashkilotlari emas, balki jamiyatning barcha qatlamlari, xususan, mahalliy aholi, nodavlat tashkilotlar, ilmiy doiralar va biznes subyektlari ham faol ishtirok etishi lozim. Chunki madaniy meros umumxalq boyligi boʻlib, uni asrash va rivojlantirish barchaning masʼuliyatidir. Mahalliy aholi obidalarni qoʻllab-quvvatlagan taqdirda, ularning atrofida ijtimoiy-madaniy hayot faollashadi, bu esa turizm rivoji uchun yana bir muhim zamin boʻladi.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda turizmni raqamlashtirish, virtual sayohatlar, audio-gidlar, interaktiv xaritalar va mobil ilovalar orqali madaniy obyektlarni targʻib qilish ishlari boshlangan. Bu texnologiyalar yordamida yodgorliklar haqidagi maʼlumotlarni yanada kengroq auditoriyaga yetkazish, ayniqsa, chekka hududlarda joylashgan obidalarni ommalashtirish imkoniyati yaratilmoqda. Shu tariqa turizm raqamli transformatsiya orqali madaniy merosni kelajak avlodga zamonaviy vositalar bilan yetkazish imkonini bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, turizm va madaniy meros bir-birini toʻldiruvchi, oʻzaro bogʻliq va bir-birini quvvatlovchi sohalaridir. Toʻgʻri yondashuv bilan tashkil etilgan turizm siyosati tarixiy obidalarni yoʻq boʻlishdan saqlaydi, ularni iqtisodiy jihatdan barqarorlashtiradi va milliy qadriyatlar targʻibotiga xizmat qiladi. Shu bois madaniy meros obyektlari atrofida turizmni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy yutuqlar, balki maʼnaviy tiklanish, milliy ong va tarixiy xotiraning mustahkamlanishiga ham olib keladi.

Xulosa

Turizm va madaniy meros oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik — bu zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim omildir. Toʻgʻri yoʻlga qoʻyilgan turizm siyosati orqali tarixiy obidalarni nafaqat saqlab qolish, balki ularni global darajada tanitish, ularga ikkinchi hayot berish imkoniyati yaratiladi. Madaniy meros esa, oʻz navbatida, turizmni jonlantiradi, milliy gʻururni mustahkamlaydi va iqtisodiy

taraqqiyotga xizmat qiladi. Shunday ekan, har bir tarixiy yodgorlikni nafaqat o'tmish yodi sifatida, balki kelajak uchun investitsiya sifatida qabul qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2022). "O'zbekistonda madaniy meros obyektlarini saqlashda turizmning o'rni". *Ijtimoiy fanlar jurnal*, 4(3), 45–50.
2. Alimov, S. (2020). "Madaniy turizm va uning rivojlanish omillari". *Turizm va madaniyat ilmiy to'plami*, 2(1), 33–38.
3. Bektoshov, K. (2021). "YUNESKO merosi doirasida tarixiy obidalarni saqlash muammolari". *Xalqaro turizm tadqiqotlari*, 1(2), 57–63.
4. G'aniyeva, D. (2022). "O'zbekiston tarixiy shaharlarida turizm salohiyati va madaniy merosning uyg'unligi". *Regional tadqiqotlar*, 3(4), 21–27.
5. Hasanov, N. (2019). "Turizm sohasida raqamli texnologiyalarning madaniy obyektlarga ta'siri". *Innovatsion rivojlanish jurnali*, 5(2), 14–19.
6. Karimova, Z. (2023). "Madaniy meros va ichki turizm o'zaro bog'liqligi". *Turizm va iqtisodiyot axborotlari*, 6(1), 40–46.
7. Mamatqulov, I. (2021). "Qadimiy yodgorliklarni tiklashda mahalliy turizmning roli". *Madaniyat va meros*, 2(2), 51–56.
8. Rahimova, T. (2020). "Madaniy meros obidalarini asrashda jamoatchilik ishtiroki". *Ijtimoiy taraqqiyot muammolari*, 4(3), 11–17.
9. Sobirov, U. (2022). "Sayyohlik faoliyatining tarixiy obyektlarga ijobiy ta'siri". *O'zbekiston ilmiy axborotlari*, 7(2), 25–30.
10. Tursunova, M. (2023). "Milliy merosni asrashda barqaror turizmning strategik ahamiyati". *Ilm va taraqqiyot*, 5(1), 66–72.

NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATI

Bazarbayeva Dinara Borisovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali Akusherlik va ginekologiya yonalishi
1-kurs magistri

Olimova Dono Shakirovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali P.f.n. , dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq texnikasi va notiqlik madaniyatining nazariy hamda amaliy jihatlari chuqur yoritilgan. Notiqlik san'ati insonning ijtimoiy hayotidagi mavqeini belgilovchi muhim vosita sifatida qaraladi. Maqolada, avvalo, nutq texnikasining asosiy unsurlari — to'g'ri talaffuz, nafas olish texnikasi, ovoz ohangi, intonatsiya, pauza, so'zlashuv tempi va ritmi kabi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, bu unsurlarni mukammal egallash notiqning auditoriya bilan samarali muloqot o'rnatishida naqadar muhim ekani isbotlanadi. Maqolada notiqlik madaniyatining tarixiy ildizlariga ham e'tibor qaratilib, qadim yunon, rim va sharq mumtoz notiqlik maktablarining hozirgi zamon nutq madaniyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy an'alarimizga mos notiqlik namunalaridan misollar keltirilib, bugungi kunda ta'lim tizimida nutq madaniyatini shakllantirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida zamonaviy axborot vositalari, ommaviy chiqishlar va ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyati va etikasi bilan bog'liq muammolar ham yoritilib, ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Maqola nafaqat tilshunoslar, balki pedagoglar, jurnalistlar, talabalar va keng kitobxonlar ommasi uchun ham foydalidir.

Kalit so'zlar: Nutq texnikasi, notiqlik madaniyati, ritorika, og'zaki nutq san'ati, auditoriya bilan muloqot, talaffuz madaniyati, ovoz tembri, pauza va intonatsiya, jamoat oldida so'zlash, muloqot etikasi, so'zlashuv ko'nikmalari, fikrni ifodalash san'ati, ovoz ustida ishlash, nutq madaniyatini shakllantirish, notiq shaxsi, madaniyatli muloqot, ta'sirchan nutq uslublari, kommunikativ kompetensiya, axborot uzatish madaniyati, estetik nutq.

Kirish.

Insoniyat jamiyatda yashar ekan, o'z fikr va qarashlarini atrofdagilarga to'g'ri yetkazish, muloqotga kirishish, boshqalar bilan fikr almashish zaruratiga doimo duch keladi. Aynan mana shunday ehtiyojlar tufayli nutq, ya'ni og'zaki va yozma shakldagi

aloqa vositasi jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Notiqlik esa oddiy muloqotdan farqli ravishda, maqsadli, ta'sirchan, aniqlik va ravonlikka asoslangan san'at hisoblanadi. Shuning uchun ham notiqlik san'ati qadimdan buyuk shaxslarning ajralmas fazilati bo'lib kelgan. Nutq texnikasi va notiqlik madaniyati bugungi kunda nafaqat siyosatchilar, jurnalistlar, pedagoglar va boshqa ijtimoiy faol kasb egalari uchun, balki har bir shaxs uchun muhim hayotiy ko'nikmaga aylangan. Zero, inson qanday fikrlamasin, agar o'z fikrini to'g'ri, aniq va madaniyatli tarzda ifoda eta olmasa, u boshqalarda kerakli taassurot uyg'ota olmaydi. Ayniqsa, jamoat oldida so'zlash, ma'ruza o'qish yoki muhim bir yig'ilishda ishtirok etishda nutq texnikasini yaxshi egallagan inson o'z ustunligini yaqqol namoyon qila oladi. Ushbu maqolada nutq texnikasi va notiqlik madaniyatining nazariy asoslari, ularning o'zaro bog'liqligi, tarixiy ildizlari va zamonaviy jamiyatdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, notiqning shaxsiy fazilatlari, nutqni tayyorlash jarayoni, tinglovchiga ta'sir ko'rsatish usullari hamda muloqot etikasi haqida ham batafsil to'xtalib o'tiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — o'quvchi ongida notiqlikning nafaqat so'zlash mahorati, balki bu san'atning ichki madaniy qatlamlari haqida tushuncha uyg'otishdir.

Asosiy qism.

Nutq texnikasi va notiqlik madaniyati bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan ikki asosiy tushunchadir. Nutq texnikasi – bu insonning nutq jarayonida foydalanadigan tovush chiqarish, talaffuz qilish, nafas olish, pauza qo'yish, intonatsiya, tempo va ritm kabi omillarning jamlanmasidir. Ushbu texnik jihatlar orqali notiq o'z fikrini aniq, ravon va ta'sirli tarzda bayon eta oladi. Nutq texnikasining mukammalligi esa bevosita notiqning tinglovchiga ta'sir ko'rsatish darajasini belgilaydi.

Nutq texnikasining asosiy unsurlari:

1. To'g'ri talaffuz – bu har bir so'z va tovushning fonetik me'yorlarga muvofiq ifoda etilishi bo'lib, nutqning ravonligini ta'minlaydi. So'zlarni noto'g'ri talaffuz qilish eshituvchilarda salbiy taassurot uyg'otadi.
2. Nafas olish texnikasi – nutq paytida to'g'ri va nazorat ostida nafas olish notiqning uzoq davom etadigan, barqaror va ohangdor nutq yuritishiga yordam beradi. Bu ayniqsa katta auditoriya oldida so'zlashda muhim ahamiyatga ega.
3. Intonatsiya va pauza – notiqning ohangdorligi, so'zga urg'u berish qobiliyati, hissiyotlarni yetkazish vositasi bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri qo'yilgan pauzalar esa tinglovchiga fikrni anglash imkonini beradi.

4. Tempo va ritm – nutq tezligi va uning barqarorligi auditoriyaning e'tiborini saqlab qolish, zerikmasdan tinglashiga xizmat qiladi. Juda tez yoki juda sekin nutq tinglovchida charchoq va tushunmovchilik keltirib chiqaradi.

Notiqlik madaniyati esa nutq texnikasiga asoslangan holda, uni madaniy, estetik va axloqiy mezonlarga muvofiq tarzda olib borishni bildiradi. Notiqlik madaniyati notiqning ichki dunyosi, bilimi, etikasi, dunyoqarashi va kommunikativ madaniyatini aks ettiradi. Notiqlik nafaqat texnikaga, balki ruhiy holatga, emotsiyaga, til boyligiga va auditoriyani his qilish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Tarixiy nuqtayi nazardan, notiqlik san'ati qadimdan qadrlangan. Qadimgi yunon faylasuflari – Aristotel, Sokrat, Demosten notiqlik san'atini fan darajasiga ko'targanlar. Sharqda esa, ayniqsa, Alisher Navoiy, Fuzuliy, Nizomiy kabi mutafakkirlarning asarlarida notiqlik, so'z qadri, hikmatli nutq namunalariga katta e'tibor qaratilgan. Ularning so'zlashuv uslubi bugungi zamonaviy notiqalar uchun ham ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy notiqlikda esa ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, siyosiy nutqlar, ilmiy va ma'rifiy chiqishlar asosiy o'rin tutadi. Bugungi globallashuv davrida nutq madaniyatining buzilishi, noto'g'ri urg'ular, so'z boyligining kamayishi, muloqotda tajovuzkorlik holatlari uchrab turadi. Shu bois, ta'lim tizimida, ayniqsa, maktab va oliy o'quv yurtlarida nutq madaniyatiga oid maxsus mashg'ulotlar, seminar va treninglarni tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shuningdek, notiqlik san'atini rivojlantirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar muhim hisoblanadi: Badiiy asarlar va klassik nutq namunalari bilan muntazam tanishib borish; O'z ustida ishlash: ovoz, talaffuz va so'z boyligini oshirish; Jamoat oldida so'zlash amaliyotida qatnashish; Tilshunoslik, ritorika va psixologiya ilmlari asoslarini o'rganish; O'z chiqishlarini yozib olib, analiz qilish.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, nutq texnikasi va notiqlik madaniyati har bir insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Fikrni aniq, lo'nda va madaniyatli tarzda ifoda eta bilish – bu nafaqat aloqa vositasi, balki insonning ichki dunyosi, bilim saviyasi va ma'naviy kamolotining ifodasidir. Bugungi globallashuv va axborot tezkorligi sharoitida notiqlik san'atiga ega bo'lgan, nutq texnikasini puxta egallagan insonlar jamiyatda faol, ta'sirchan va yetakchi shaxslar sifatida ajralib turishadi. Nutq texnikasining asosiy elementlarini o'zlashtirish, notiqlik madaniyatini chuqur anglash va uni amaliyotda to'g'ri qo'llay bilish, nafaqat pedagoglar yoki siyosatchilar uchun, balki har bir yosh avlod vakili uchun zarur ko'nikmadir. Bu esa ta'lim tizimida nutq madaniyatiga oid dars va mashg'ulotlarni kuchaytirish, yoshlarni

ogʻzaki va yozma nutqni rivojlantirishga yoʻnaltirish orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, nutq ustida doimiy ishlash, oʻz ustida izchil shugʻullanish, madaniyatli va ehtiyotkor muloqotga eʼtibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri boʻlib qolmoqda. Har bir yosh oʻz nutqi orqali jamiyatda oʻz oʻrnini topishi, hurmat va eʼtibor qozonishi mumkin. Notiqlik bu – sanʼat, bu – ilm, bu – hayot maktabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Gʻ.Gʻ. Toshmatov. Nutq madaniyati va notiqlik sanʼati. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2019.
2. Yoʻldoshev A. Oʻzbek tilining nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Rasulova D. Nutq madaniyati asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub (tanlangan sahifalar). – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2017.
5. Aristotel. Ritorika. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
6. Sultonova D., Madraximova N. Notiqlik asoslari va kommunikatsiya. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2021.
7. Qodirova Z. Ogʻzaki nutq madaniyati. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi, 2020.
8. www.ziyouz.uz – Oʻzbek notiqlik sanʼati namunalari
9. www.lex.uz – Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim tizimiga oid normativ hujjatlar
10. www.kutubxona.com – Oʻzbek va jahon notiqlik adabiyotlari

YURIDIK FAOLIYATDA MANTA RAY FORAGING OPTIMIZATION USULLARINI QO'LLANILISHI

Turdiyev Jahongir Otabekovich

Toshkent davlat yuridik universiteti Bakalavr bosqichi

“Ommaviy huquq” fakulteti talabasi,

Yunusov Oxunbobo Bekzod o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Bakalavr bosqichi

“Xalqaro huquq” fakulteti talabasi.

e-mail: oxunboboyunusov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuridik xizmatlar sohasida manta ray foraging usullarini qo'llanishi tahlil qilingan. Manta ray foraging optimization (MRFO)-bu tabiatdan ilhomlanib yaratilgan algoritim bo'lib, manta baliqlarning oziq izlash xatti-harakatlariga asoslanadi. Ushbu usul qiyinchiliklarni hal qilish, resurslarni samamarali boshqarish va tegishli ma'lumotlarni tahlil qilish kabi murakkab vazifalarni yechishda foydalaniladi. Yuridik faoliyatda MRFO usullarining qo'llanilishi dolzarb mavzulardan biridir, chunki ushbu algoritim yuridik ma'lumotlarni tartibga solish, tahlil qilish va tegishli qarorlar qabul qilishda sezirarli yutuqlarga erishishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Manta ray foraging optimization (MANTA), metaevristik algoritim, yuridik faoliyatda optimizatsiya, ma'lumot tahlili, yuridik texnologiyalar, resurslarni boshqarish, tabiatdan ilhomlangan algoritim.

Kirish

Manta ray foraging optimization (MRFO) algoritimi so'ngi yillarda muhandislik, bioinformatika va texnologiya sohalarida tezkor ravishda kengayib borayotgan tabiiy ilhomlangan optimizatsiya usullaridan biridir. Ushbu algoritim manta baliqlarining oziq izlash xatti-harakatlariga asoslanadi. Oziq izlash jarayonida manta baliqlari o'z o'ljasi ortidan ergashib, resurslarni samarali taqsimlash uchun samarali optimallashtirilgan yo'lni topadilar. MRFO algoritimi ham shu jarayonni tizimlashtiradi va murakkab vazifalarni samarali va tezkor hal qilishga qaratilgan. Yuridik faoliyatda axborot oqimlari va qaror qabul qilish jarayonining murakkabligi ortib borayotganligi sababli, an'anaviy metodlar yetarlicha samarador bo'lmay qolmoqda. Hozirgi zamonda yuridik sohada katta miqdordagi ma'lumotlarni tahlil qilish, tasniflash va ularga javob berishni, qaror qabul qilishni tizimlashtirish katta

vaqt va resurs talab qiladi. Shu sababli, MRFO kabi optimizatsiya usullarining huquqiy jarayonlarga tadbiri samaradorlikni oshirmoqda, qarorlarni tez va aniq qabul qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. MRFO algoritimi va huquqiy masalalarni tez va optimal yechim topishda kuchli vosita sifatida keng ko'lamda qo'llanilishi mumkin. Bu maqola manta ray foraging optimization usulni yuridik faoliyatda muhim qo'llanilish imkoniyatlarini, samaradorligini va kelajakdagi potensialini o'rganishga qaratilgan.

- Hujjatlarni qayta ishlash va tahlil qilish; • Yuridik tadqiqotlar va huquqiy asoslarni izlash; • Shartnomalarni va kelishuvlarni optimallashtirish;
- Risklarni baholash va prognos qilish.

Bu algoritimni bir nechta xususiyatlari mavjud. Birinchidan bu algoritim soddaligi bilan ajralib turadi. Unda tabiatdan olingan asosiy nazariyalar va modellarga ega. Bu usullar odatda sodda va amalga oshirilishi oson bo'lib, ular yordamida real hayotdagi muammolar hal qilinishi mumkin. Ikkinchidan bu optimizatsiyalashgan algoritimga “malumot qutisi” sifatida qarashimiz mumkin. Chunki kiritilgan savollarga ma'lum bir javoblar to'plami taqdim eta oladi. Bu kabi ko'plab metaevristik algoritimlar taklif qilingan, turli sohada muvaffaqiyatli qo'llanilgan va bu huquq sohasini ham cheklab o'tgani yo'q.

Metodologiya

MRFO algoritimi yuridik faoliyatda hujjatlarni boshqarish va tasniflash, qaror qabul qilish tizimlari, risklarni tahlil qilish kabi masalalarda foydalanilishi mumkin. U katta hajmdagi yuridik hujjatlarni avtomatik tasniflash va qidirishi, qarorlarni qo'llashda eng optimal huquqiy yondashuvlarni tanlashi, moliyaviy va yuridik risklarni baholash va minimallashtirish uchun eng samarali strategiyalarni ishlab chiqishi mumkin. Shuningdek, tizim aniqlikni oshiradi ya'ni xatolarni kamaytiradi va huquqiy hujjatlar sifatini oshiradi. Mijozlarning o'sib borayotgan talablariga javob berish: mijozlar tezkor, samarali va arzon huquqiy xizmatlarni kutishadi. Algoritim bu talablarga javob berishga yordam beradi.

Natijalar

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida algoritimning transformatsiyada qo'llaniladigan ochiq manbalar turlari o'rganildi. Bundan tashqari AQSH, Buyuk Britaniya va ayrim rivojlangan Yevropa davlatlari yuridik-texnologik infratuzilmaga egammamlaktalar MRFO kabi uslublarni yuridik jarayonlarda qo'llashni o'rganishlari

ehtimoldan holi emas. Ayniqsa, katta hajmdagi yuridik ma'lumotlarni tahlil qilish, onlayn platformalarni tartibga solish va xalqaro huquqiy moslashuvda MRFO kabi optimallashtirish usuli yuridik texnologiyada samaradorlikni oshirishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki algoritm qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Chunki zanjirli izlash (chain foraging) tabiatdan ilhomlangan holda manta baliqlarining zanjirli izlash usulini imitatsiya qiladi, ya'ni bir biriga yaqin turgan yechimlarni ketma-ket tekshiradi. Yuridik amaliyotda bu jarayon masalan, bir-birga bog'liq bo'lgan qonun hujjatlarni yoki qarorlarni izlashda qo'llanilishi mumkin. Jamoaviy qidiruv (Cyclone foraging) - bu bosqichda manta baliqlari bir guruh bo'lib harakatlanadi va ma'lum bir hududdan ozuqa qidirishadi. MRFO algoritimi esa yechimlarni jamoaviy qidirish orqali, yuridik masalalarda bir xil turdagi huquqiy hodisalar orasidan eng samaralilarni topadi. Keyingisi algaratim yig'ilgan ma'lumotlar va tahlil qilingan yechimlarni baholaydi va optimal qaror tanlaydi.

Muhokama

Raqamli soliq yig'ish, onlayn platforomalardagi huquqiy masalarni boshqarish va xalqaro tartibga solish jaryonlari hamon ba'zi davlatlar uchun murakkab masala bo'lib qolmoqda. **Kripto-aktivlarni** soliqqa tortish uchun maxsus yondashuvlar ishlab chiqilmoqda, bu esa yuridik maslahatchilar uchun yangi bilimlar va maxsus strategiyalarni talab etadi. Shuningdek, raqamli aktivlar transchegaraviy iqtisodiyotda yirik savdo vositasi sifatida ishlatilgani sababli xalqaro soliq normalari va kelishuvlariga ehtiyoj sezilmoqda.

Bu kabi algoritmlarni huquq sohasida ishlatilishi turli xil platformlarni yaratilishiga olib keladi. Shu orqali foydalnuvchilarga online huquqiy maslahatlar va xizmatlarni tez va arzon olish imkonini yaratadi.

LexisNexis - dunyoviy huquqiy ma'lumotlarni taqdim etuvchi yetakchi platformalardan biri bo'lib, ko'plab davlatlar qonunlarini, sud qarorlarini va boshqa huquqiy manbalarni bir joyga jamlaydi.

Westlaw - xalqaro va milliy huquqiy ba'zaga ega bo'lib, huquqiy tadqiqotlar va sud qarorlarini tezkor topish imkonini beradi.

Legalzoom - huquqiy hujjatlarni online yaratish va tayyorlash imkonini beradigan platforma. Bu platforma ko'plab davlatlarda mavjud va har xil turdagi huquqiy xizmatlarni kursatadi.

Rocket Lawyer - online huquqiy maslahatlar va hujjatlarni tayyorlashda yordam beradigan platforma.

2. Xalqaro orbitaj va mediotirlik platformalari

Bu platformalar xalqaro nizolarni xal qilishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Arbitatorlar va mediotirlik platformalar uchun online platformalar nizolarni hal qilishda yordam beradi.

3. MRFO Metodologiyasi bosqichlari

- Qidiruv bosqichi: MRFO algoritmi manta baliqlari kabi qidiruv maydonida optimal yechimlar topish uchun harakat qiladi. Yuridik masalarda bu, misol uchun, katta hajmdagi hujjatlarni yoki sud amaliyotlarini tahlil qilish, kerakli hujjatlarni topish uchun qo'llaniladi.

- O'zgaruvchan optimallashtirish : MRFO metodologiyasi vaziyat va sharoitga qarab parametrlari va o'zgaruvchanligini moslashtiradi. Yuridik faoliyatda bu, huquqiy normalar yoki amaliyotdagi o'zgarishlarga mos ravishda tahlil usullarini optimallashtirishni anglatadi.

- Qaror qabul qilish bosqichi: Algoritm yig'ilgan ma'lumotlarni va tahlil qilingan yechimlarni baholaydi va optimal qarorni tanlaydi. Bu bosqich, masalan, sud qarorini yoki yuridik hujjatlarni yashtirishda qo'llanilishi mumkin. Yuridik faoliyatda algoritmlarning qo'llanilishi so'ngi yillarda ancha ommalashib, huquq jarayonlarda samradorlik va aniqliklarni oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Algoritm shuningdek shartnomalarni avtomatik tarzda yaratishda ham qo'llaniladi. Shartnomalarda yuzaga kelgan xatoliklarni va ulardagi shartlarni tekshirish algoritmlar yordamida amalga oshiriladi, bu esa inson xatolarini kamaytirishga yordam beradi. Yuridik texnologiyalarning bu turi "**contract review**" tizimlarida keng qo'llanilmoqda. Yuridik maslahatlarni avtomatlashtirish sohasida esa virtual yuridik yordamchilar yoki chatbotlar yordamida oddiy yuridik maslahatlar berish jarayoni avtomatlashtirilmoqda. Bu algoritmlar foydalanuvchilar tomonidan berilgan savollarga javob berish, muayyan huquqiy masalar bo'yicha maslahat berish kabi vazifalarni bajarishga imkon beradi. Bunday tizimlar yuridik xizmatlar ko'rsatishda vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi. Korporativ huquq sohasida algoritmlar turli huquqiy xavflarni oldindan aniqlash va baholashda qo'llaniladi. Masalan kompaniyalar uchun potensial huquqiy xavflarni tahlil qilish, ma'lum bir shartnomalar yoki faoliyat turlariga bog'liq xavf ommilarini aniqlash algoritmlari samarali yechimlarni taklif qiladi. Bu orqali kompaniyalar o'z faoliyatda muammolarni oldini olishlari mumkin. Algoritmning

huquq sohasida qo'llanilgani natijasida uning sohadagi samaradorligi oshmoqda va resurslarni tejashga imkoniyat yaratmoqda. Bu degani bugungi kunda inson qiladigan ishlarni kompyuter ancha yaxshi va tezkor bajarmoqda. Bir tarafdin bu insonning ish o'rnini egallayotgan bo'lishi mumkin lekin ishlarni samarali va tez yechish hamma narsadan ustun. Bu algoritmlar ma'lumot bazasi tahlil qilish va noto'g'ri moliyaviy amaliyotlarni belgilay oladi, natijada firibgarlik holati aniqlanadi.

MRFO usuli muhandislik dizayni, mashinani o'rganish, rejalashtirish va tasvirni qayta ishlash kabi sohalardagi tadqiqotchilar va amaliyotchilar uchun foydali bo'ladi. Ammo yuridik tomondan bu algoritimni qo'llash ba'zi qiyinchilik va cheklovlarga sabab bo'lishi mumkin.

Moslashuv muammosi

Algoritimning tushuntirilishi qiyinligi; Xato va noto'g'ri natijalar xavfi.

MRFO muvaffaqiyatli ishlashi uchun katta hajmdagi va sifatli ma'lumotlar talab qilinadi. Huquq sohasida ma'lumotlar xavsizligi va maxfiyligi qoidalariga rioya qilish kerak bo'lgani uchun zarur ma'lumotlarni to'lash qiyin bo'lishi mumkin. Bu esa loyiha yaxshi ishlashiga to'sqinlik qiladi. MRFO "qora quti" (black box) uslubida ishlaydi, ya'ni u o'z yechimlarini murakkab matematik uslublar orqali taqdim etadi. U orqali olingan natijalar huquqiy masalalarda tushuntirish yoki qonuniy asos bilan izohlash uchun qiyin bo'lishi mumkin.

- **Tushunish va tasniflash (Natural Language Processing, NLP).**

Huquqiy hujjatlarni avtomatik o'qish, tasniflash va tushunish uchun NLP usullari keng qo'llaniladi. Bu algoritim katta hajmdagi yuridik ma'lumotlarni tahlil qilish va qonun hujjatlarni qidirish imkonini beradi.

- **Klassifikatsiya va regressiya modellar.**

Masalan, qarorlarni prognoz qilish yoki bahsli yuridik masalalarga yechim topishda klassifikatsiya algoritmlari ishlatiladi. Bunda huquqiy bahslarning natijalarini oldindan aniqlash uchun mashina o'qitish modellaridan foydalaniladi.

- **Swarm Intelligence (To'da intellekti).**

To'da intellekti algoritmlari masalan, zarracha to'dasi optimizatsiyasi (Particle Swarm Optimization) va (Ant colony optimization, ACO) muammoni birgalikda yechadigan agentlardan iborat. Bu usullar huquqiy tahlil, ayniqsa yirik hajmdagi huquqiy ma'lumotlarni tartibga solishda samarali bo'lishi mumkin.

- **Deep Learning algoritmlari.**

Kengaytirilgan chuqur o'rganish algoritmlari yuridik matnlarni tushunish, advokatlar tomonidan qilingan yozuvlarni tahlil qilish va ko'p hujjatlarni tartibga solishda qo'llaniladi. Recurrent Neural Network (RNN) va Convolution Neural

Network (CNN) kabi modellar yuridik matnlarni aniq va chuqur o'rganishga imkon beradi.

- **An'anaviy optimizatsiya usullari**

(**Linear Programming va Integer Programming**).

Yuridik masalarda eng arzon resurslarni samarali raqsimlash yoki huquqiy jarayonlarda eng qisqa vaqtni aniqlash uchun matematik dasturlash (linear va integer programing) usullari qo'llaniladi.

- **Genetik algortimlar**

Genetik algoritmlar tabiiy tanlanish va evolutsiya tamoyillariga asoslanadi. Bu algoritmlar huquqiy muammolarni turli yechimlar orqali interative tarzda tahlil qiladi, samarali va optimal yechimlarni izlab topadi. Ular murakkab huquqiy vaziyatlarda imkoniyatlarni ko'rib chiqishda ishlatiladi, masalan, yangi qonunchilik ishlab chiqishda, yangi variantlarni tanlashda.

Xulosa:

Yuridik faoliyatda algoritmlarning o'rni kundan kunga ortib bormoqda va ular huquqiy jarayonlarni optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Algoritm yordamida yuridik amaliyotda katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, huquqiy tavsiyalar berish, hujjatlarni tezkor ravishda tekshirish va sinchkovlik bilan qaror qabul qilish imkoniyati sezilarli darajada oshadi. Bu esa vaqtni samarali boshqarishga va xatolar sonini kamaytirishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt, mashina o'qitish va metaevristik algoritmlar (masalan, Manta ray foraging optimization) yuridik sohada muammolarni hal qilishda katta rol o'ynamoqda. Ular jarayonlarni avtomatlashtiradi va murakkab huquqiy masalalarda aniq va tezkor yechimlarni topishga yordam beradi. Ayniqsa, raqamli va globalizatsiya sharoitida xalqaro huquqiy normalar bilan bog'liq masalarda loyiha ish sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, algaritimning yuridik faoliyatda qo'llanilishi bilan bog'liq muammolar va cheklovlar mavjud. Huquqiy masalar nozik va murakkab bo'lib, ba'zi hollarda algaritmlar yuridik mantiq va axloqiy me'zonlarni to'liq aks ettirmaydi. Xulosa qilib aytganda, algaritmlar yuridik faoliyatda samaradorlikka erishishda katta hissa qo'shmoqda. Kelajakda yuridik texnologiyalar algaritm orqali yanada rivojlanishi va huquq jaroyonlarini tezligi va aniqligi oshishi kutilmoqda. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarni ehtiyotkorlik bilan va etika me'yorlariga rioya qilgan holda qo'llash zarur bo'ladi. Xususan, MRFO algartimi katta hajmdagi yuridik hujjatlarni tartibga solish, ularni tasniflash va shunga muvofiq javoblar berish imkoniyatini beradi. Bu usul, shuningdek, xalqaro huquqiy moslashuv, soliq

jarayonlarini samarali boshqarish va transchegariviy soliq masalarida qo'llanilishi mumkin. Chain foraging va cyclon foraging kabi algoritm jarayonlari yuridik hujjatlarni o'rganish, bir-biriga bo'g'liq qonun hujjatlarini tekshirish va ularni tizimlashtirishda qo'llaniladi.

Shuningdek, raqamli algoritmlarning o'sishi bilan huquqiy faoliyatda ma'lumotlar noto'g'ri ishlatilishi yoki ma'lumotlar tarqalish xavfi bor. Ushbu xavfni kamaytirish uchun 2021-yilda yuridik faoliyatda xalqaro algoritm me'yorlarini jorish etishdi.

Foyadalanilgan adabiyotlar:

1. Engineering Aplication of Artificial Intelligence (2021)
www.elsevier.com/locate/engappai
2. "Yuridik faoliyatda algaritmlar"
3. "Raqmli O'zbekiston- 2030"
4. "National institutes of Health (NLP)" magazine
5. "Rivojlangan Manta ray foraging optimization usuli"
8. "Big data texnologiyalarining yuridik sohasidagi ahamiyati"
9. <https://text2fa.ir/wp-content/uploads/Text2fa.ir-Manta-rayforaging-optimization-An-effective-bio-inspired-o>
6. <https://www.researchgate.net/>
7. <https://www.slideshare.net/slideshow/manta-rayoptimizationpptx/260758910>

COMPARING THE GRAMMAR-TRANSLATION METHOD AND COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING (CLT) IN DEVELOPING WRITING SKILLS IN SECONDARY STUDENTS

Otajonova Mukhlisa –

an international English teacher at Chinaz specialized school.

atajonovamuhlisha@gmail.com

Abstract

This paper investigates the comparative impact of the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT) on the development of writing skills in secondary school students. The study explores the theoretical foundations, classroom practices, and pedagogical implications of both methods. GTM emphasizes grammatical accuracy and translation exercises, providing students with a solid structural foundation. In contrast, CLT prioritizes meaningful communication, fluency, and real-world writing tasks, which promote creativity and engagement. Through analysis and case study examples, the paper argues that while each method has its strengths and limitations, a balanced approach that integrates both can lead to more effective writing instruction. The findings suggest that combining explicit grammar instruction with communicative writing activities enhances both accuracy and expressiveness in student writing. This approach can better equip learners for academic and real-world

Introduction

The teaching of writing skills in secondary school classrooms has long been influenced by varying approaches and methodologies. Among them, the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT) stand out as two contrasting pedagogical paradigms. While GTM emphasizes mastery of grammatical rules and vocabulary through translation exercises, CLT prioritizes real-life communication and meaning-focused instruction. This paper explores how each method contributes to developing writing skills among secondary students, drawing comparisons based on theoretical underpinnings, practical implementation, student engagement, and language outcomes. Theoretical Foundations of GTM and CLT The Grammar-Translation Method has its roots in classical language education, particularly

in the teaching of Latin and Greek. It is grounded in a structuralist view of language, where the primary goal is the acquisition of grammatical forms and vocabulary. Writing in GTM is often a means to reinforce correct sentence construction and accurate use of grammar, typically through translation exercises. In contrast, Communicative Language Teaching emerged in the 1970s as a response to the limitations of grammar-focused instruction. Based on sociolinguistic and functional theories of language, CLT posits that language learning is best achieved through meaningful interaction. Writing tasks in CLT aim to replicate real-world communicative functions, such as writing emails, reports, or opinion essays, emphasizing fluency, coherence, and audience awareness. Practical Applications in the Classroom In a GTM-oriented classroom, writing activities often involve translating passages from the students' native language to the target language or vice versa. For example, a student may be asked to translate a paragraph about a historical event or a scientific process. These tasks demand precision and attention to grammatical detail but may lack contextual relevance or creativity. Conversely, CLT classrooms incorporate writing tasks that simulate authentic communication. Students might write journal entries, letters, or collaborative stories. Teachers act as facilitators, providing feedback not only on form but also on the content, organization, and purpose of the writing. The focus is on the message being conveyed, allowing for a more dynamic and engaging learning experience.

Impact on Writing Skills Development GTM helps students develop accuracy in grammar and vocabulary use, which is crucial for constructing clear and correct sentences. However, this method may fall short in cultivating the higher-order skills of organizing ideas, maintaining coherence, and adapting language for different purposes and audiences.

CLT, by encouraging students to write for real audiences and purposes, fosters these higher-order skills. Students learn to plan, draft, revise, and edit their work with communicative intent. This process not only enhances fluency but also nurtures critical thinking and creativity. Nonetheless, without explicit grammar instruction, some students may struggle with structural accuracy. **Student Engagement and Motivation** One of the major criticisms of GTM is its potential to disengage students due to its repetitive and decontextualized nature. Writing exercises based solely on translation may seem mechanical and fail to resonate with students' interests or real-life needs. CLT, on the other hand, tends to be more motivating because it connects language learning with students' personal experiences and goals. Writing tasks are often collaborative and interactive, promoting peer learning and making the writing process

more meaningful and enjoyable. Challenges and Limitations Despite its advantages, CLT is not without challenges. In contexts where examination systems prioritize grammatical accuracy and vocabulary knowledge, GTM may still be seen as more effective in preparing students for tests. Moreover, CLT requires well-trained teachers who can design communicative tasks and provide appropriate feedback, which may be lacking in resource-limited settings. Similarly, overreliance on GTM can result in students who are grammatically competent but unable to express their thoughts effectively in writing. The lack of authentic writing practice may hinder their ability to use language in real-world contexts.

Integrating GTM and CLT Approaches Rather than viewing GTM and CLT as mutually exclusive, a balanced approach that integrates elements of both may be the most effective for developing writing skills. For instance, grammar-focused exercises can be used to build foundational knowledge, followed by communicative writing tasks that apply this knowledge in meaningful ways. Such an approach ensures both accuracy and fluency, catering to diverse learner needs and educational objectives.

Case Study: A Secondary School Implementation Consider a secondary school where the English curriculum includes both translation tasks and communicative writing projects. In the first semester, students focus on grammatical structures through sentence transformation and translation drills. In the second semester, they apply this knowledge in project-based writing tasks, such as creating a class newsletter or writing fictional stories. Teachers provide scaffolded support throughout, gradually shifting responsibility to the students. Initial assessments show that students become more confident in their grammar use after the GTM phase. In the CLT phase, their writing becomes more coherent and expressive, with improvements in organization and vocabulary usage. This hybrid model reflects the strengths of both methods and demonstrates their complementary roles.

Conclusion

Both the Grammar-Translation Method and Communicative Language Teaching offer valuable insights into the development of writing skills among secondary students. While GTM excels in promoting grammatical accuracy and vocabulary control, CLT enhances fluency, creativity, and communicative competence. A judicious combination of both methods, tailored to the learners' context and goals, can provide a comprehensive framework for effective writing instruction. Educators are

encouraged to critically evaluate their teaching context, student needs, and institutional expectations when choosing or blending instructional methods. Ultimately, the goal is to equip students with the ability to express themselves clearly, accurately, and effectively in writing, preparing them for academic success and real-world communication.

References

Brown, H. D. (2007). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (3rd ed.). Pearson Education.

Celce-Murcia, M. (Ed.). (2001). *Teaching English as a second or foreign language* (3rd ed.). Heinle & Heinle.

Harmer, J. (2007). *The practice of English language teaching* (4th ed.). Pearson Longman.

Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching* (2nd ed.). Oxford University Press.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.

Nunan, D. (1999). *Second language teaching and learning*. Heinle & Heinle.

Widdowson, H. G. (1990). *Aspects of language teaching*. Oxford University Press.

MUSIQA TINGLASH, UNI IDROK ETISHNING MAQSADI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Botirbayev Maxmudjon

Buxoro Xalqaro Universiteti II bosqich magistranti

Nurullayev Farrux Gaybulloyevich

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti (PhD) professori

Annotatsiya: maqolada musiqa madaniyati fani darsida musiqa tinglash, uni idrok etish yetakchi faoliyat turi sifatida muhim rol o'ynaydi va insonni musiqiy madaniyatini tarbiyalashda asosiy omil bo'lib xizmat qilishi to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: musiqani tinglash, idrok etish, ruhiyat, fe'l-atvor, hissiyot, badiiy mazmun, ijodkorlik, yakkanavoz, jo'rovoqlik, musiqiy did, tovush tembri.

Mavzuning dolzarbligi. Musiqa pedagogikasi fanida san'at, jumladan, musiqani tinglab uni idrok etish masalalariga alohida e'tibor berib kelingan. O'rta asrlarda Sharqda musiqa fan sifatida shakllana boshlanganidan keyin ushbu muammo barcha musiqashunos olimlarning diqqatini o'ziga tortgan. Chunki, musiqa kuchli emotsional psixologik ta'sir vositasiga ega bo'lib, uni idrok etish orqali adekvat tasavvurlar shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning ahamiyati sharq allomalari asarlarida alohida ta'kidlangan. Jumladan, Abu Nasr al-Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa ko'pgina allomalar musiqani tinglash, uni idrok etish, anglash, uning inson ruhiyati, kayfiyati hamda aql-zakovati rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligini uqtirib, qimmatli fikrlarni o'z ilmiy asarlarida bayon etganlar. Ayniqsa, musiqa tinglash, uning inson ma'naviy va jismoniy rivojlanishidagi ahamiyatini ta'kidlab Abu Nasr al-Forobiy shunday yozadi: "Musiqa shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanitini yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydi..." yoki bolani juda yoshligidan boshlab musiqiy hissiyotini tarbiyalash muhim – bu esa uning ruhiy holatini mustahkamlaydi" degan ilg'or g'oyalarni ilgari surgan.

Buyuk qomusiy olim Abu Ali ibn Sino esa insonni ma'naviy yetuk, jismoniy baquvvat va har tomonlama barkamol bo'lishligi uchun musiqa idroki hamda badantarbiyaning ahamiyatini ta'kidlab o'tgan. U o'zining musiqaga doir nazariy g'oyalarni tovushning fizik xususiyatlaridan kelib chiqib yaratsada, musiqani faqat tajribaning o'ziga bog'lab qo'ymaydi, balki uni fan va ilmiy tafakkur yordamida rivojlantirishga da'vat etadi, hamda musiqaning ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatiga katta

baho beradi. Tarbiya xususida to'xtalib, - "bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri, bolani asta-sekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat bo'lib qolgan musiqa vositasida allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan badan tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo'lgan iste'dodi hosil qilinadi, birinchisi jismiga, ikkinchisi esa qalbg'a mansubdir" deb yozadi alloma.

Musiqa tinglash, uni idrok etish natijasida insonda turli ruhiy o'zgarishlar ro'y beradi. Abdurahmon Jomiy musiqa tinglovchilarda turli kayfiyat, ruhiy hollarni uyg'ota olish imkoniyatlarini alohida qayd etib, ohanglar ta'sir kuchini quyidagicha ifoda etgan:

- shijoat va jasurlik uyg'otuvchi ohanglar;
- xursandchilik hamda quvonch baxsh etuvchi ohanglar;
- qayg'u va mung uyg'otuvchi ohanglar;
- g'am, mayuslik aralashgan shodlik hamda zavq uyg'otuvchi ohanglar.

Musiqani idrok etish, uning ruhiyatiga ta'sirini ifodalash Alisher Navoiyning musiqiy merosida ham alohida o'rin egallaydi. Hazrat Alisher Navoiy musiqani inson ruhiyatiga ta'sir etuvchi omil ekanligini yuksak baholagan. Kishi musiqani idrok etar ekan "ko'ngil xush ohangdan quvvat, ruh esa xush ovozdin ozuqa oladi" – deb ta'riflagan.

Xullas, Sharq mutafakkirlarining ijodiy merosida yosh avlod musiqa tarbiyasi, idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirishga doir ilg'or g'oyalarni ko'plab uchratish mumkin.

Davrlar o'tishi bilan bu fikr-g'oyalar, boy tajribalar ta'lim-tarbiya jarayoniga tadbiiq etilib, musiqa tinglash, uni idrok etish muammolari musiqashunos, pedagog-olimlarning tadqiqotlarida o'z aksini topdi.

Musiqa madaniyati fani darslarida musiqa tinglash, uni idrok etish yetakchi faoliyat turi sifatida muhim rol o'ynaydi va u musiqa madaniyatini tarbiyalashning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Musiqa tinglash, uni idrok etish ikki holatda amalga oshiriladi. Birinchi holatda ma'lum bir asar tinglanib, idrok etiladi va uning badiiy tavsiflari dars mavzuiga doir oddiy musiqiy-pedagogik tahlil qilinadi. Idrok etish orqali asarni tushunish uning musiqiy xususiyatlari (janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi) hamda badiiy mazmuni haqida ma'lum bilimlarga ega bo'linadi. Ikkinchi holatda musiqa asarlari avval tinglanib (idrok etilib), so'ng u yoki bu faoliyati ko'proq qo'llash orqali mustahkamlanadi. Uning badiiy mazmuni xususiyatlari amaliy faoliyatda ifodalanadi. Masalan, o'rganiladigan asar avval o'qituvchi ijrosida yoki texnik vositalar orqali bir yoki ikki marta tinglanadi, so'ng asar xususiyati haqida suhbat uyushtiriladi.

Ko'pincha asar qator faoliyatlar – tinglash, kuylash, raqs harakatlari uyg'unligida o'rganiladi. Bunday mashg'ulot usuli asarni puxta idrok etish va ayni kompleks (yaxlit) malakalarning rivojlanishi uchun imkon yaratadi. Musiqa madaniyati darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zahirida o'zaro bog'lanadi, natijada darsning mantiqan yaxlitligi amalga oshiriladi.

Shuni alohida e'tiborga olmoq joizki, musiqa idroki va musiqa savodi faoliyatlari o'zaro uzviy bo'lanish bilan qolgan barcha faoliyatlar amaliyotda yetakchilik qiladi. Zero, tinglash va bu faoliyat uchun tanlangan o'quv materiallari ta'lim mazmunini tashkil etadi. Ularni tinglash va kuylash faoliyatlari jarayonida o'rganish bilan birga, cholg'uchilik, musiqali harakatlarni hamda ijodkorlik faoliyatlari ham har tomonlama o'zlashtiriladi, musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida ifodalash imkoniyatlari ham yaratiladi. Shuni muhimki, musiqa tinglash jarayonida o'quvchilar yakkanavoz va jo'rovozlarni ajrata bilish, ansambl ham orkestr ijrosini farqlay olishi, sozlar, ularni ajrata olish, musiqiy did va idroknini rivojlantirish nazarda tutiladi. O'zbek, qardosh va jahon xalqlari bastakorlari asarlarida namunalarni tinglash faoliyati amalga oshiriladi.

Musiqa madaniyati darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zahirida o'zaro bog'lanadi. Shuni ahamiyatliki, darsning mantiqan bir butunligi vujudga keladi. Musiqa tinglash darsning boshidan oxirigacha amalga oshiriladi. Agar bolalar musiqa sadolari asosida sinfga kirsalar, demak ular darsni musiqani idrok etish bilan boshlaydilar.

Qo'shiq aytsalar, uni avval eshitib, idrok etib, so'ng o'rganib jamoa bo'lib kuylaydilar.

Raqs tushganda esa musiqani tinglab turib, uning badiiy ifodasini raqs harakatlari bilan tasvirlaydilar.

Darsning musiqa tinglash faoliyatida muayyan asarni o'qituvchi ijrosida yoki texnik vositalar yordamida diqqat-e'tibor bilan tinglanadi va uni badiiy jihatdan tugal idrok etish nazarda tutiladi. Faqatgina musiqa tinglashgina o'quvchilarni chin ma'noda keng musiqa olamiga olib kirish mumkin. Chunki qo'shiq kuylalaganda ular faqat o'z ovozlari imkoniyatlari darajasida faoliyat ko'rsatishadi. Musiqa tinglashga doir asarlar turli janrga xos xilma-xil bo'lmog'i maqsadga muvofiqdir. Shu boisdan dasturga o'zbek xalq musiqasi hamda o'zbek kompozitorlari yaratgan asarlar qatorida ayrim rus va G'arb klassik kompozitorlarning asarlari kiritilgan. Maktablarda tinglashga doir maxsus fonoxrestomatiya bo'lmaganligi sababli o'qituvchi mavjud asarlardan magnit lentasiga, yozib olingan musiqalardan va shaxsiy ijrochilik repertuaridan keng foydalanishiga to'g'ri keladi.

O'quvchilar turli janrlardagi musiqa asarlarini idrok etishi barobaridan xilma-xil cholg'u asboblari, ularning sadolari, tovush temblari bilan ham tanishadilar. Ular asarni takror-takror eshitganlaridagina uni puxta o'zlashtirib, uzoq muddat esda saqlashlari mumkin. Ayniqsa, yirik janrli va mumtoz asarlarni tinglaganda uning yangi-yangi badiiy qirralari ochilib tinglovchini badiiy tafakkuretishga, asarga baho berishga undaydi. Shu sababli asar bir darsdagina emas, balki keyingi darslarda ham takror tinglanib turilmog'i maqsadga muvofiqdir. Asar bilan tanishish jarayonida u haqda o'qituvchining qisqa, ammo qiziqarli va obrazli kirish so'zi, asar janri, tuzilishi, mazmuni, ifoda vositalari muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, asarning badiiy obrazlari haqidagi qiziqarli suhbatlar ham tinglovchi-o'quvchilarda juda katta ma'naviy ozuqa beradi.

Badiiy tarbiya, shu jumladan musiqa tarbiyasi-nafosat tarbiyasining ajralmas bir qismi hisoblanadi. Musiqa – barcha san'atlar singari kishilarga voqelikdagi turli-tuman hodisalarni badiiy obrazlar vositasida bayon etadi.

Umumiy o'rta umumta'lim maktablarida musiqa darsini asosiy vazifasi o'quvchilarni o'z Vataniga, xalqiga sadoqatli bo'lish ruhida tarbiyalash, ularga yuksak axloqiy-estetik hissiyotni oshirish, yoshlar san'atga bo'lgan qobiliyatini va muhabbatini o'stirishdan iborat. Ma'lumki, musiqa darsi – keng ma'nodagi san'at darsidir. Musiqiy tarbiya har bir boladagi musiqiy qobiliyatni rivojlantirishga, har tomonlama barkamol bo'lib o'sishiga katta yordam beradi. Bunda "jamoaviy aytim" faoliyatining imkoniyatlarini alohida e'tirof etish o'rinli.

Maktabda musiqa madaniyati fani o'qituvchisining asosiy maqsadi bolalarni musiqa san'atiga qiziqtirish, ularni musiqiy iste'dodini rivojlantirishdan iborat ekan, bunda milliy musiqa merosimiz va umumbashariy musiqa boyliklarining ahamiyati katta.

O'quvchilarni faqat musiqani amaliy jarayonidagina emas, balki nazariy asos va maxsus ta'lim yo'nalishiga asoslangan holda musiqa san'atiga o'rgatish lozim. Mana shu sabablarga ko'ra, eng tushunarli, ommaviy va chuqur hissiy ta'sir kuchiga ega bo'lgan jamoaviy qo'shiqlar maktabda bolalar musiqa tarbiyasining omili hisoblanadi. O'quvchilar faqatgina musiqa savodxonligini egallash bilan chegaralanib qolmasdan, balki o'qituvchi ijrosida musiqa asarlarini tinglaydilar, uni idrok etadilar. O'quvchilarga musiqa san'ati asoslarini tushuntirish, musiqaviy bilim saviyasini, dunyoqarashini kengaytiradi. Shuni ham ta'kidlab o'tish o'rinliki, bolalarda musiqa ijrochiligiga nisbatan uning idrok qilish imkoniyatlari ancha kengdir. Buni albatta hisobga olib, musiqiy faoliyatlarni tashkil etish kerak,

Asarlarni tinglash faoliyatini olib borish, o'quvchilar idrokini takomillashtiradi, darsntng mazmunli, qiziqarli hamda hayajonli o'tishini ta'minlaydi. Musiqa asarlarini

chuqur egallashi, tushunishi uchun o'quvchilardan musiqiy savodxonlik talab etiladi. Maktabda o'tiladigan musiqa madaniyati darsi esa bolalarga dastlabki tayyorgarlik malakalarini beradi, xolos. Musiqa madaniyati mashg'ulotlaridan ijro etiladigan asarlar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lmog'i, ularning mazmuni va badiiyligi yuksak darajada bo'lishi kerak. O'quvchilarda musiqa madaniyatini tarbiyalash faqatgina dars davomida emas, balki sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy muassasalarda ham davom ettiriladi, albatta.

Tanlangan musiqa asari bolalarning yoshiga, xususiyati, imkoniyati, musiqiy ehtiyojiga mos bo'lishi muhimdir. Tajribada shu narsa kuzatiladiki, ayrim musiqa o'qituvchilarimiz asarlar tanlaganda yuqorida bayon etgan talablarni nazardan chetda qoldirishadi. Natijada ular o'rgatadigan asarlar hamisha ham o'quvchilarning qiziqish va ehtiyojlarini qondira olmaydi. Dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlar zerikarli bo'ladi. Shu bois tanlanadigan asarlar bolalarning yoshiga mo'ljallangan bo'lib ularning tushunchasi va ichki dunyosiga yaqin bo'lmog'ini ta'minlash lozim. O'quvchi – yoshlar tabiati, fe'l – atvori turlicha, bolalar quvnoq va qayg'uli musiqani ham tantanavor ko'tarinki ruh hamda hajviy musiqalarni ham qiziqib eshitadilar. Har o'quv yilida eshittiriladigan musiqaviy asarlar ham shakl, ham mazmun jihatidan murakkablashib borilishi kerak.

O'quvchilar birinchi va ikkinchi sinflarda asosan bolalar uchun yozilgan musiqa asarlarini eshitadilar va o'zlari o'qituvchi yordamida ijro etadilar.

Uchinchi sinfdan boshlab maktab o'quv dasturiga o'zbek xalq qo'shiqlaridan tashqari bastakorlarning ashulalar shuningdek, kichik hajmli mumtoz asarlari va keng tarqalgan ommaviy asarlar kiritiladi. Shu asarlardan tashqari o'rta maktablar musiqa o'qituvchilarining o'zlari o'quvchilarning yoshi va qobiliyatiga mos musiqiy asarni tanlash imkoniyatiga ham egadirlar.

O'quvchilarning musiqaga havasini uyg'otish uchun ularning eshitayotgan musiqa asarlarini e'tibor bilan o'zlashtirishi katta ahamiyatga egadir.

Shuning uchun ham pala-partish ijro etilgan asarlar bolalarda bekorchilik hissini uyg'otadi va aksincha, badiiy jihatdan mukammal ijro etilgan asarlar esa ularda chuquir badiiy taassurot qoldiradi. Ayniqsa, sinfda o'qituvchi tomonidan yoki musiqaga havas qo'ygan ijrochi o'quvchi tomonidan ijro etiladigan asarlar hayajon bilan qabul qilinadi. Musiqa asarlarni eshitishdan oldin sinfda tinchlik bo'lishini ta'minlash lozim. Musiqani jimlik bilan madaniyatli tarzda tinglashga o'rganish yoshlikdan boshlanadi va ulg'ayganda yuksak madaniyatga ega shaxsni tarbiyalashga katta yordam beradi.

O'qituvchi musiqa asarini eshittirishdan oldin bolalar bilan shu mavzuda qisqa suhbat o'tkazadi. Bu suhbatda asarning mazmuni va xarakteri, shu bilan birga asarning mualliflari haqida ma'lumot beradi, "takrorlash – bilimning onasi", - deydi

donolarimiz. Asarni mukammal o'zlashtirish uchun vaqt-vaqti bilan takrorlab turish ham foydadan holi bo'lmaydi.

Bolalar musiqa asarini qanchalik diqqat e'tibor bilan tinglasalar, uni shunchalik ko'p tushunadilar, biladilar, mazkur musiqaga bo'lgan muhabbatlari oshib boradi va asarni qiziqib eshitadigan bo'ladilar.

Darslarga tinglanishi lozim bo'lgan musiqa asarining ko'pchiligini o'quv yilining birinchi yarmiga mo'ljallash kerak.

Musiqa asarlari maxsus jihozlangan sinflarda o'tkazilsa, samarali natijalar berishi mumkin. Maxsus jihozlangan xonada cholg'u asboblari (pianino, rubob, doyra, akkordion, afg'on rubobi) musiqa savodigan doir tablitsalar, kompozitorlar rasmi, doskada chizilgan nota yo'li, magnitafon, plastinkalar disk va hokazolar bo'lishi kerak. Maxsus jihozlangan sinf bo'lmagan taqdirda musiqa mashg'ulotlari oddiy sinflarda ham o'tkazilaveradi. Eng muhimi musiqa tinglash faoliyati, uni idrok etish jarayoni qanday sharoitda amalga oshirilmasin, baribir o'quvchilarning yosh xususiyatlari qiziqishlari va imkoniyatlari hisobga olingan holda jarayoni uyushtirish talab etiladi.

Musiqani idrok etishda o'quvchi – yoshlarning psixologik, pedagogik va fiziologik tayyorgarlik darajasi muhim o'rin egallaydi.

Biz ishimizning navbatdagi qismida mavzuimiz ob'ekti (V-XII) kichik yoshdagi o'smirlarga bag'ishlanadi.

ADABIYOTLAR:

1. F.G Nurullayev, Firdavs To'xtayev-[MUSIQIY TOVUSHLARINING XUSUSIYATLARI TENDENTSIYALARI](#). Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2,12, 8-15 betlar
2. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich, X.G Saidovna. [FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK SONGS](#). International journal of artificial intelligence ISSN: 2692-515X
3. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MAVRIGI VA BUXORCHA KONSEPTSIYASI TAMOYILLARI BUXORODA QAROR TOPISHI](#), International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 2024/4/30, Tom-5,1, 515-520 betlar
4. D.M Yusupovich, N.F. Gaybulloyevich- Milliy Musiqa San'ati Ravnaq Topishida O'zbek Folklorining O'zini Va Ahamiyati- Diversity Research: Journal of Analysis and Trends, 2024/2/6, Tom-2,2, 4-8 betlar
5. Egamov Oxunjon Saidovich Nurullayev F.G- [BUXORO VOHASI FOLKLOR QO'SHIQLARI O'ZBEK XALQINING BOY MEROSI SIFATIDA](#), Conferencea -

Virtual International Conferences, “International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education.” [Vol. 1 No. 1 \(2024\)](#)

6. Istatov Muhridin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MUSIQIY TOVUSHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA CHOLGU ASBOBLARIDA JOR BOLISH USLUBLARI](#). International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024, Conferencea 1 (1),74-78
7. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [SKRIPKA CHOLG‘U ASBOBIGA BIR NAZAR. PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL | PEDAGOGS | PED | VOLUME-76 | ISSUE-1\(2025\)](#)
8. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [MUSIQA TO‘GARAGLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHGA OID NAZARIY-PEDAGOGIK HAMDA PSIXOLOGIK ASOSLAR. ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ](#) INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL_. Vol. 39 No. 1 (2025)
9. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich [.O‘QUVCHILARGA BOLALAR FOLKLOR QO‘SHIQLARINI O‘RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI](#). Vol. 75 No. 1 (2025): [PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL | PEDAGOGS | PED | VOLUME-75 | ISSUE-1](#).
10. Sayfullayev Sanjarbek Sadullayevich Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. [FOLKLOR QO ‘SHIQLARINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI](#). International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024
11. Rustamov Feruz Tavakkal ogli, & Nurullayev Farrukh Gaybulloyevich. EDUCATION OF A CHILD BY MUSIC IN THE EARLY PERIOD OF LIFE. (2023). Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 22, 29–34. Retrieved from <https://sjird.journal-spark.org/index.php/sjird/article/view/863>
12. Usmanov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrukh Gaibulloyevich. THE ROLE OF MUSIC CULTURE LESSONS IN THE GROWTH OF THE CONSCIOUSNESS OF THE STUDENT YOUTH AND NATIONAL THINKING. (2023). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 1(4), 5-9.
13. Usmonov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. O‘Quvchilarni Ma’naviy-Axloqiy Shakllantirishda O‘zbek Xalq Qo‘Shiqlari

Ahamiyati. Progress Annals: Journal of Progressive Research|Vol. 1 No. 8 (2023):
Progress Annals.Published: 2023-12-06

14. X.M.Ashurmuxamadovna, N.F.Gaybulloyevich MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY FAOLIYATI. (2023). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(4), 14-19.
<https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/282>
15. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. “O‘ZBEK MUSIQASI TARIXI” FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR. Ilm-fan va texnologiyalar. 2023 №2(1) Наука и технологии
16. Habibullayeva G.H.,Nurullayev F.G. O‘ZBEK FOLKLOR QO‘SHIQLARINING BOLALAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI. Inter education & global study 2023
17. Z.X Xamrayev, F.G Nurullayev - O ‘ZBEK ESTRADA SAN’ATINING XALQ MADANIY HAYOTIDA TUTGAN O ‘RNI - Экономика и социум, 2023 № 4-2 (107) стр 325-328
18. Hamdamova Sitora Rustamova, Nurullaev Farrukh Gaibullayevich-MUSIC AS A TOOL FOR RAISING CHILDREN EARLY LIFE.Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development.2022/11/29 Vol.9, 422-427
19. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев-Значение Фольклёрной Музыки В Воспитание Детей.Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities.2022/11/24. Vol 12. 189-193
20. Rahmonova Hojibuvi Rizojon Qizi, Nurillayev Farrux-Musiqaning inson ruhiyatiga tasiri qadimgi dunyo olimlarining qarashlarida. Ta'lim fidoyilari, OOO «Research and publications» 2022.Vol 24,№ 45, 73-83
21. Madaminova Muyassarxon, Nurullayev F.G.-UMUMIY ÓRTA TA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA TARBIYASI.Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)2022 Special issue,130-134, OOO «THE FUTURE OF A NEW DAY»
22. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев- Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса. SCIENTIFIC PROGRESS.2021.Vol 2, №4(pp. 588-593)
23. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.

24. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
25. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.
26. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
27. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folkler music in the upbringing of children of preschool age. *Academicia An International Multidisciplinary Research Journal*. Vol.10, Issue 10, October 2020.
28. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021. - pp.570-575.
29. Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях// Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.
30. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA'LIMI XODIMLARINI MOLIYAVIY KOMPETENTLIGINI
BAHOLASH USULLARI**

*Xo'janova Maftuna Usmonqulovna,
"Pedagogik va psixologiya" mustaqil izlanuvchisi
E-mail: xujanovmaftuna1155@gmail.com*

***Annotatsiya:** Korxonada moliyaviy menejmentini maktabda qanday tashkil etilishi. Maktabgacha va maktab ta'limi rahbar xodimlarining zimmasidagi asosiy vazifalar, xodimlarini boshqarishda moliyaviy muammolarni hal qilishi. Korxonada rahbarning oldida turgan iqtisodiy-moliyaviy boshqaruv vazifalari.*

***Kalit so'z:** ta'lim, boshqaruv, moliya, DUK, kompetent, menejment, rag'batlantirish.*

Ta'limning sifati va natijadorligi ta'limga ajratilayotgan mablag'lardan samarali foydalanishga bog'liqligi haqida ko'plab misollarni keltirishimiz mumkin. Shu bois, ta'lim sifati va uzluksizligiga to'sqinlik qiladigan eng muhim omillardan biri ham cheklangan iqtisodiy imkoniyatlardir. Hududlarda, viloyatlarda va hattoki bir viloyatning turli tumanlarida va tumanlarning turli turar joylarida daromad darajasidagi farqlar ta'lim olish imkoniyatlari jihatdan farqlarni keltirib chiqarmoqda. Shaxslarning ta'lim tizimi imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalana olmasligi, maktablarning infratuzilmasi va jismoniy kuchning etishmasligi, malakasiz ta'lim, maktabdagi jihozlarning yetishmasligi, o'qituvchilar va sinflarning yetishmasligi va boshqa omillarning mavjudligi ta'lim tizimidagi shaxslar o'rtasida mavjud bo'lgan tengsizlik va adolatsizlikni yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Maktabgacha va maktab ta'limi rahbar xodimlaridagi muammo ta'lim tizimidagi muammo hisoblanadi. Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim sifatini yaxshilashda ta'lim uchun ajratilgan byudjet mablag'larining ahamiyati va miqdori ortib borayotgan bir paytda, ushbu mablag'larni samarali, ko'zlangan maqsad sari ishlatish Maktabgacha va maktab ta'limi rahbar xodimlarining zimmasidagi asosiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Maktabda moliyaviy muammolarni hal qilishda maktab direktorining oldida ko'plab qiyinchiliklar yotadi. Maktab uchun zarur manbalarni topish va shunga muvofiq maktabning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mablag'lardan samarali foydalanishni ta'minlashi kerak. Agar direktor mas'uliyatsiz bo'lsa, muammolardan qochsa, iqtisodiy muammolarni hal qilishda o'zida jasorat va harakat topa olmasa, u

boshqarayotgan maktabda jiddiy kamchiliklar va muammolar vujudga keladi. Birinchi navbatda, ta'lim sifati tushub, o'quvchilarning bilim olishiga katta salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhit paydo bo'ladi. Shu bois, maktab direktorlarida moliyaviy kompetentlik yuqori bo'lishligi talab qilinadi. Bir korxonada rahbarning oldida turgan iqtisodiy-moliyaviy boshqaruv vazifasiga odatda quydagilar kiradi:

➤ aktivlarni boshqarish – aktivlarga bo'lgan ehtiyoj va ularning miqdorini aniqlash, aktivlar tarkibini optimallashtirish, aylanma aktivlarning ayrim turlarini likdivligini ta'minlash, ularni moliyalashtirishning samarali shakllarini topish;

➤ kapitallarni boshqarish – korxonada aktivlarini moliyalashtirish uchun kapitalga bo'lgan umumiy ehtiyojni aniqlash, undan samarali foydalanishni ta'minlash maqsadida kapital tarkibini optimallashtirish, kapitalni eng samarali aktiv turlariga qayta moliyalashtirish bo'yicha chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish;

➤ investitsiyalarni boshqarish – korxonaning investitsiya faoliyatini shakllantirish, real loyihalar va moliyaviy vositalarning investitsiya jozibadorligini baholash va ulardan eng samaradorini tanlash, real investitsiya dasturlari va moliyaviy investitsiyalar portfelini shakllantirish;

➤ pul oqimlarini boshqarish – korxonaning kiruvchi va chiquvchi pul oqimlarini shakllantirish, ularni kelgusi alohida davrlar uchun hajmda va o'z vaqtida sinxronlashtirish, vaqtincha bo'sh pul mablag'lari qoldig'idan samarali foydalanish.

Moliyaviy xatarlarni boshqarish va bankrotlikni oldini olish – korxonaning xo'jalik faoliyatida mavjud bo'lgan asosiy moliyaviy xatarlarni aniqlash, ushbu xatarlar darajasi va ular bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy yo'qotishlar hajmini baholash, muayyan moliyaviy xavflarni oldini olish va minimallashtirish, shuningdek ularni sug'urtalash bo'yicha chora-tadbirlar tizimini shakllantirish, doimiy monitoring asosida bankrotlik xavfi darajasini aniqlash va uning yuqori darajasida korxonani inqirozga qarshi moliyaviy boshqarish mexanizmlaridan foydalanish.

Korxonada moliyaviy menejmentni maktabda qanday tashkil etish mumkin? Albatta, korxonadagi moliyaviy menejmentni bir maktabga to'g'ridan to'g'ri joriy qilib bo'lmaydi. Maktab asosan davlat byudjetidan moliyalashtirilganligi bois, uni nazorat qiluvchi va tartibga soluvchi organ ham asosan davlat moliyasi va ta'lim boshqarmasi hisoblanadi. Ammo bu maktab ma'muriyati uchun hech qanday javobgarlik yuklamaydi degani emas.

Aksincha, mutasadilarimiz aytganidey, jahonda qaror topayotgan yangi – bilimga asoslangan iqtisodiyot (knowledge based economy) ta'lim tizimiga, jumladan umumiy o'rta ta'limi tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Bu o'z navbatida, soha xodimlariga va ayniqsa rahbar xodimlarning malakasi va ko'nikmalariga yuqori talab va

mas'uliyatlarni talab qilmoqda. Shunday talablardan biri maktab direktorlarining iqtisodiy-moliyaviy kompetentligining yuqori bo'lishi talabidir.

Maktab direktorlarining moliyaviy kompetentligi birinchi navbatda umumta'lim sohasiga oid qaror va qonunlarni yaxshi bilishi bilan o'lchanadi va oshiriladi. Boshqa so'z bilan aytganda, ta'lim sohasida olib borilayotgan makrosiyosatdan (islohotlardan) xabardor bo'lishi va ushbu islohotlarga o'zini daxldor his qilishidir. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 27 apreldagi 243-son qarori bilan «Maktabgacha va maktab ta'limi tizimidagi tashkilotlarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi Nizom va boshqa hujjatlar ta'lim siyosatini yuritishda va xalq ta'lim muassasalarini boshqarishda asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu hujjatlarni, qonun va qarorlarni bilish xalq ta'limdagi rahbar xodimlarga qo'yiladigan birinchi darajali talablardandir. Binobarin, maktab turli dunyoqarash, qiziqish va ijtimoiy kelib chiqishi va e'tiqodi har xil bo'lgan yoshlarni va shuningdek, ularga ta'lim beradigan o'qituvchilarni o'zida qamrab olgan ijtimoiy maskan bo'lib, uni davlatning ta'lim sohasidagi yagona siyosati asosida va doirasida boshqarish kerak bo'ladi. Mazkur hujjatlar asosida ta'lim muassasasini boshqarish, moliyalashtirish ishlarini tashkil etish qonun doirasida faoliyat yuritishni anglatadi. Xususan, Ta'lim to'g'risidagi Qonuning 62-moddasida: «Davlat ta'lim muassasalarini moliyalashtirish O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetidan, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlaridan, tumanlar va shaharlar byudjetlaridan, kadrlar buyurtmachilarining mablag'lari hisobidan, shuningdek byudjetdan tashqari mablag'lar hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi», deb ko'rsatilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 avgustdagi PQ-3231-sonli qarori bilan maktab va tibbiy muassalarda buxgalteriya xizmatlari bekor qilindi va ularning o'rniga Maktabgacha va maktab ta'limi tuman (shahar) bo'limlarida va tibbiyot birlashmalar markazlashtirilgan moliya-buxgalteriya xizmatlari joriy qilindi. Mazkur qarorda belgilab qo'yilganidek, moliya-buxgalteriya xizmatlari - markazlashtirilgan tartibda quyi muassasalarning xarajatlar smetasi tuzilishi va ijro etilishini, ish haqining hisoblanishi va to'lanishini, tovar, ish va xizmatlarning xarid qilinishini, byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar hisobining yuritilishini ta'minlash, shuningdek, ularning faoliyati profili bo'yicha tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasidan tushadigan daromadlar monitoringini yuritadi.

Mazkur qarorlarda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, viloyat va tuman (shahar) bo'limlarining faoliyatlari va vazifalari takomillashtirilib, vazirlik huzurida Ko'maklashish jamg'arma tuzilishi va Maktabgacha va maktab ta'limi sohasida loyiha hujjatlariga texnik topshiriqlarni ishlab chiqish va qurilish ob'ektlari sifatini

monitoring qilish bo'yicha injiniring kompaniyasi DUK tashkil etilishi belgilab qo'yildi. DUK va jamg'armaning asosiy vazifalaridan biri umumta'lim muassasalarini qurish, rekonstruktsiya qilish va kapital ta'mirlash, shu jumladan zarurat bo'lganda o'quv korpuslarini o'quv ustaxonalari va laboratoriyalar tashkil etgan holda kengaytirish, sport zallari va maydonchalarini hamda boshqa infratuzilma ob'ektlarini barpo etish bo'yicha ishlarni moliyalashtirish hisoblanadi. Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, birinchidan, davlatimiz tomonidan qarorlar va farmonlar quyi bo'g'inlarga yetib borishda muammolar bor va quyi bo'g'inlarning qonun, farmon va qarorlarga amal qilishda mas'uliyatsizlik mavjud. Ikkinchidan, kun. uz nashrida ham yozganidek, ota-onalar mavjud islohotlardan, chiqayotgan qonun, farmon va qarorlardan bexabar va o'zlari bu kabi korruptsion holatlarni (bilib-bilmasdan) rag'batlantiradi. Albatta, beg'araz yordam va xayriyalar bundan mustasno.

Jamiyatda iqtisodiy va moliyaviy savodxonlik shunaqa holatlarda o'ta muhim bo'lib, ajratilgan mablag'lar qayerga va nima maqsadlarga yo'naltirilganligi ustidan jamoatchilik nazoratining o'rnatilishini taqozo qiladi. Boshqa tomondan, balki hali ham maktabning yillik ta'miri, texnik ta'mirlash ishlari, obodonlashtirish va hakoza maktab direktorining (rasmiy bo'lmagan holda) zimmasidadir. Maktabgacha va maktab ta'limi muassasalari rahbar xodimlarining moliyaviy kompetentligini o'lchash va oshirish yo'llari ta'limning iqtisodiy asoslari haqida bilimlarga ega bo'lishi, mamlakat miqyosida ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarni, qabul qilinayotgan qaror va qonunlarni bilishi (makro darajada) va maktab moliyaviy boshqaruvi (menejmenti), maktabning moliyaviy hisobotlarini to'g'ri va samarali tashkil etish (mikro darajada) bilim va ko'nikmalariga ega bo'lish bilan belgilanadi va amalga oshiriladi.

Xulosa. Maktabgacha va maktab ta'limi muassasalarida moliyaviy boshqaruv tizimining samaradorligi ta'lim sifatining oshishida muhim o'rin tutadi. Ta'limga ajratilayotgan byudjet mablag'laridan maqsadli va oqilona foydalanish, ta'lim jarayonining barqarorligini ta'minlash bilan birga, teng imkoniyatlar asosida ta'lim olinishiga xizmat qiladi. Ammo moliyaviy resurslardan foydalanishdagi cheklovlar, rahbar xodimlarning moliyaviy savodxonlik darajasi pastligi, qonun va hujjatlardan bexabarlik, mavjud imkoniyatlarning to'liq ishga solinmasligiga olib kelmoqda. Maktab rahbarlari iqtisodiy-moliyaviy kompetentlikka ega bo'lmasalar, bu bevosita ta'lim sifati va natijadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun rahbar xodimlarning moliyaviy boshqaruv sohasidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Takliflar:

1. **Moliyaviy savodxonlikni oshirish:** Maktabgacha va maktab ta'limi rahbarlari uchun muntazam ravishda moliyaviy boshqaruv, byudjet tuzilishi, xarajatlar monitoringi va hisobot yuritish bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

2. **Qonun hujjatlari bilan tanishtirish:** Rahbar xodimlar uchun «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, Prezident farmonlari va boshqa huquqiy hujjatlar asosida maxsus amaliy seminarlar o'tkazish.

3. **Moliyaviy mas'uliyat tizimini kuchaytirish:** Maktab rahbarlarining byudjet mablag'laridan foydalanishi ustidan monitoring tizimini joriy qilish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

4. **Tajriba almashuv dasturlari:** Yuqori natijalarga erishgan maktab rahbarlari tajribasini o'rganish va boshqa hududlarga tatbiq etish orqali moliyaviy menejmentda ilg'or tajribalarni targ'ib qilish.

5. **Axborot tizimlarini keng joriy etish:** Maktab moliyaviy faoliyatini avtomatlashtirilgan axborot tizimlari orqali yuritish, buxgalteriya xizmatlarini raqamlashtirish va shaffoflikni ta'minlash.

6. **Ota-onalar va jamoatchilikni jalb etish:** Ota-onalar va mahalla vakillarini maktabning moliyaviy faoliyatidan xabardor qilish va ularning ishtirokida xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – 2020 yil 23 sentyabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 avgustdagi PQ–3231-sonli Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 27 apreldagi 243-son qarori – "Maktabgacha va maktab ta'limi tizimidagi tashkilotlarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizom".

4. Maxkamova, G. (2021). *Ta'lim tizimida menejment asoslari*. Toshkent: "Ilm ziyo" nashriyoti.

5. Sharipov, A. (2022). *Moliyaviy menejment asoslari*. Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA".

6. Kamilov, R. (2020). *Ta'lim tizimida boshqaruv psixologiyasi*. – Toshkent: "Fan va texnologiya".

7. OECD (2020). *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>

8. UNESCO (2021). *Education finance and accountability in Central Asia*. Paris: UNESCO Institute for Statistics.

9. Kun.uz maqolalari – Ta'limda korrupsiya va jamoatchilik nazorati masalalari. <https://kun.uz>

10. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi rasmiy sayti – <https://www.maktab.uz>

BOSHLANGICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Raxmatqulova Nafisa Asatullayevana

GulDU "Pedagogik va psixologiya" mustaqil izlanuvchisi

E-mail: raxmatqulovanafisa23@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida raqamli texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligi, afzalliklari va istiqbollari yoritilgan. Muallif raqamli vositalarning ta'lim sifatiga ijobiy ta'siri, bolalarda axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirishdagi o'rni haqida so'z yuritadi.*

***Kalit so'z:** raqamli texnologiyalar, boshlang'ich ta'lim, zamonaviy pedagogika, interaktiv o'qitish, ta'lim innovatsiyalari.*

Zamonaviy jamiyatda ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilish mushkul. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni interaktiv, o'zaro muloqotli o'rganish muhitiga jalb qilishda raqamli vositalar muhim o'rin tutadi. Bu bosqichda qo'llaniladigan texnologiyalar bolalarda mustaqil fikrlash, tafakkur qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalarini erta shakllantirish imkonini beradi.

Axborotni taqdim etishning vositalari va usullarini qo'llash - hozirgi axborot texnologiya vositalari kuchli rivojlangan sharoitda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish, axborotlarni tanlash, saralash, saqlash, qayta ifodalash ko'nikmalari hosil qilinadi. Bu jarayonda kompyuter savodxonligi alohida ahamiyat kasb etadi. O'qitishning maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va formalari metodik sistemaning asosiy komponentlaridir. Bugungi kunda o'qitishning metodi va mazmuni muammosini hal etish oldingilardan farq qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari timsolida ularning kompyuter savodxonligini oshirishda fanlar misolida oladigan bo'lsak, masalan, matematik tafakkurini o'stirishda informatikani qo'llash bugungi kun muammolaridan biridir, o'quvchilar matematikani o'rganishni davom ettirishga tayyorlanadilar. Son tushunchasi, geometrik figura, ifoda, funksiya, tenglama, geometrik yasash, koordinata va vektor haqida boshlang'ich tushunchalar boshlang'ich sinfda o'rgatiladi. Boshlang'ich ta'lim o'quv darslarida axborot majmui ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, virtual kutubxonalar, geografik xaritalar, rasmlar,

chizmalar, animatsiyalar, matnlar, tasviriy axborotning statistik va dinamik ifodalari, ovozli obrazlardan (yozilgan ovoz, musiqa va boshqalar) foydalanish mumkin.

Yuqorida keltirilgan AKT savodxonlik elementlariga ega bo'lishlik - ta'lim jarayoniga AKTni samarali joriy etishning tashkiliy bir qismi hisoblanadi. Bugungi kunda o'qituvchilarning AKT sohasiga oid kasbiy mahoratini oshirish yo'nalishida asosiy e'tibor ularning kompyuterdan foydalanuvchi sifatida tayyorlashga qaratilgan.

O'qituvchilar AKT savodxonligiga ega bo'lish bilan chegaralanib qolmasdan, AKT vositalaridan ta'lim samaradorligini oshirish yolida to'g'ri foydalanish metodikasi bilimiga ham ega bo'lishlari zarur. Ya'ni, har bir fan o'qituvchisi o'zining darsida AKT vositalaridan didaktik vosita sifatida foydalana olishlari zarur. Shu sababli, malaka oshirish kurslarida muammo yechimi hal etish uchun nafaqat kompyuter savodxonligiga oid mashg'ulotlarni, balki AKTdan foydalanish metodikasiga oid mavzularni «Fanni o'qitishda AKTdan foydalanish» mutaxassislik darslarida ham o'qitish va amaliy mashg'ulotlar orqali tinglovchilarning bajarish imkoniyatlariga zamin yaratmog'imiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

AKTdan dars jarayonida foydalanish metodikasiga oid ko'nikmalarga matn va jadval muharrirlari yordamida pedagogik vositalar yaratishda ularning didaktik imkoniyatlaridan foydalanishni (matn muharririda son va raqamlar kiritish, jadval muharririda geometrik grafiklarini yaratish va b.) ta'kidlab o'tish mumkin. Bundan tashqari ushbu metodika darsning qaysi qismida, qancha vaqt davomida foydalanishni nazarda tutadi.

Ushbu fikrlarni tasdig'i sifatida YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan O'qituvchilarning axborot kommunikatsiya texnologiyalariga oid bilimlarga ega bo'lishlik bo'yicha tavsiyalari»ni keltirish mumkin.

zamonaviy o'qituvchining texnologik jihatdan savodxon bo'lishligi va o'quvchilarda ushbu ko'nikmalarni shakllantirish yetarli emasligi alohida ta'kidlanadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llashda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida ta'lim mazmunining maqsadini ko'zlagan holda uning muvaffaqiyatga erishishning asosiy omili sifatida quyidagicha amallarni to'g'ri tashkil etishga e'tibor berish lozim:

-mutaxassis kadrlar salohiyatining zamon talabiga mos bo'lishi;

- barcha ta'lim bosqichlari va ta'lim muassasalari bilan samarali natijaviylikni ta'minlay olish darajasidagi uzviy hamkorlikning to'g'ri yo'lga qo'yilishi va nazoratga olinishi

-metodist va fan o'qituvchilari o'zaro hamkorlikda ijobiy natijani ko'zlagan va mazkur tavsiyalarda ham samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirish kafolatlagan holda ta'lim- tarbiya jarayoniga yondashishi;

- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan muntazam xabardor bo'lishi va uni ijodkorlik, mohirlik san'ati ila amaliyotga joriy etishi;
- yuksak intellektual salohiyatli yoshlarni tarbiyalashni bosh maqsad etgan holda ularning ham imkoniyat darajalari va qobiliyatlarini hisobga olishi;
- o'qituvchi kasbiga innovatsion yondashgan holda jarayonlarga ko'rgazma va didaktik jihozlarni foydalanishda xilma - xillikka e'tibor qaratishi;
- o'quvchilarning bo'sh vaqtini to'g'ri taqsimlay olishi;
- axborot texnologiyalari haqida ma'lumotlarni mazmunan maqsadga muvofiq fanlar kesimida to'g'ri taqdim etish mahoratiga ega bo'lishi;
- malaka oshirish tizimida doimiy ravishda o'qituvchilarning kursdan keying faoliyatini o'rganish va ularning yutuqlarini namuna sifatida tatbiq etish;
- muntazam ravishda reja asosida shahar va tumanlar kesimida ilmiy – amaliy konferensiya va seminarlarni tashkil etish;
- tarbiyachi va o'qituvchilarning ish- tarjibalarini ommalashtirish va ularni malaka oshirish tizimida kurs tinglovchilari bilan davra suhbatlari, uchrashuvlar o'tkazish orqali faolligini rag'batlantirishga e'tibor berish;
- umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tomonidan fan oyliklarini o'tkazishda axborot texnologiyalardan foydalana olish darajalariga e'tibor berish va baholash;
- tarbiyachi va o'qituvchilar tarafidan tayyorlangan tavsiya, ishlanmalarning zamon talabiga mosligini tahlil etgan holda mualliflik huquqini saqlab, amaliyotga tatbigi'ni nazoratga olish lozim.

Zamonaviy axborot - kommunikatsion texnologiyalaridan kichik maktab yoshidagi bolalarda o'yin darslarini tashkil etish va fan xonalarining jihozlangan holatini moslash, internet va axborot vositalaridan ma'lumotlar olish va ulardan foydalanish; chet tilini o'rganishda, shuningdek, bugungi kunda 1 - sinfda 7 ta fan kesimida multimediyali ta'lim dasturlari asosida unumli qollash kabi dolzarb muammolar o'z yechimini topmoqda. Fanlar kesimida yaratilgan elektron darslik va qo'llanmalar sonini qozoq tilida ham namunalarini multimediya va animatsion shakllarda ishlab chiqish, uni amaliyotga joriy etish - yechimini kutayotgan dolzarb masalalardan biridir.

Qishloq joylarda maktabgacha ta'lim muassasalarining ko'pchiligida mavjud bo'lmaganligi vajidan 1-sinf o'quvchilari orasida nuqsoni bor bolalar ham uchramoqdaki, bu holat o'qituvchi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ular bilan ko'proq mashqlar bajarishni taqozo etmoqda. Modomiki, texnologiyalari o'qitishning samarali vositasi bo'lib, ta'lim tizimidan korreksion mashg'ulotlar o'tkazishning qo'shimcha interaktiv materiali sifatida xizmat qilgan ekan, nutqida nuqsoni bor maktabgacha

yoshdagi bolalar ta'limining samaradorligi axborot- kommunikatsion texnologiyalari asosidagi logopedik mashg'ulotlarga ham bog'liq.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning nutqining asosiy komponentlari: fonetik, fonematik, leksik - grammatik, nutqni rivojlantirish, shakllantirish va korrektsiyalash uchun mo'ljallangan bo'lishi maqsadga muvofiq. Animatsion dasturlarda berilgan mashg'ulotlar ularning havas va rang barangliklarga bo'lgan qiziqishlarini orttirib, bevosita qo'l harakatlari bilan mashqlar bajarishga intiladi. Zamonaviy o'qituvchi AKTdan foydalanishda hamkorlik qilish, vujudga kelgan muammolarni hal etish, bilimlarni izlash, turli manbalardan olgan ma'lumotlarni tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qila olish va umumlashtirish kabi ko'nikmalarni shakllantirishda «har bir bola alohida bir sayyora» degan tushuncha mohiyatiga bugungi kunning eng dolzarb masalasi sifatida kompetensiyaviy yondashsa - bu asosiy yutug'imizdir.

Xulosa. Raqamli texnologiyalarni boshlang'ich sinflarda joriy etish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborotga ishlov berish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Muhimi, bu jarayon pedagoglar tomonidan puxta rejalashtirilgan va didaktik jihatdan asoslangan holda amalga oshirilishi zarur. Shu tariqa, raqamli avlod uchun raqamli ta'limning eshiklari keng ochiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. - Toshkent. 2019.
2. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T.: Sharq, 1998. 64b.
3. Umumta'lim fanlari metodikasi. Ma'naviy - ma'rifiy, ilmiy, metodik nashr. 2018-yil sonlari

AGROBIZNESNI TASHKIL QILISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR

Xolboyeva Farangiz

TerDMAU talabasi

Annotatsiya: Agrobiznesni tashkil qilishda bir qancha muammolar mavjud bo'lib, ularning barchasi qishloq xo'jaligi sektori, ishlab chiqarish jarayonlari, marketing va sotish strategiyalariga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada har bir muammoning kelib chiqish sabablarini, ularni bartaraf etish usullarini va agrobiznesning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun zarur choralari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: capital, kredit, moliyaviy, biznes, texnika, uskunalar, agrobiznes

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ АГРОБИЗНЕСА

Аннотация: При организации агробизнеса возникает ряд проблем, каждая из которых влияет на сельскохозяйственный сектор, производственные процессы, маркетинг и стратегии продаж. В статье рассматриваются причины возникновения каждой проблемы, методы их устранения и необходимые меры для обеспечения устойчивого развития агробизнеса.

Ключевые слова: капитал, кредит, финансы, бизнес, технологии, оборудование, агробизнес

PROBLEMS IN ORGANIZING AGRIBUSINESS

Abstract: When organizing an agribusiness, a number of problems arise, each of which affects the agricultural sector, production processes, marketing and sales strategies. The article examines the causes of each problem, methods for eliminating them and the necessary measures to ensure sustainable development of agribusiness.

Keywords: capital, credit, finance, business, technology, equipment, agribusiness

Kirish. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi yoki noto'g'ri taqsimlanishi agrobiznesni tashkil qilishda duch keladigan eng katta muammolardan biridir.

1.Moliyaviy Muammolar

Moliyaviy resurslarning etishmasligi: Agrobiznesni boshlash uchun katta moliyaviy investitsiyalar talab etiladi, ayniqsa, yer, texnika va xodimlar bilan bog'liq xarajatlar yuqori bo'lishi mumkin. Ko'plab fermerlar va agrobiznes boshqaruvchilari o'zlarining boshlang'ich kapitaliga ega bo'lmasliklari sababli kreditlar yoki investorlar izlashlari kerak.

Muammoning sabablari: Yuqori boshlang'ich xarajatlar: Yer va texnikalar sotib olish, ishlab chiqarish uskunalari joriy etish va xodimlarni ishga olish uchun katta

kapital kerak bo'ladi. Kredit olishdagi qiyinchiliklar: Qishloq xo'jaligi sektori o'zining o'zgaruvchanligi va yuqori xavfli tabiati bilan banklar va moliyaviy tashkilotlar uchun kamroq jozibador bo'lishi mumkin. Bu esa qishloq xo'jaligi bizneslariga kredit olishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Muammoni hal qilish yo'llari: Soliq imtiyozlari va davlat subsidiyalari: Ko'plab mamlakatlarda qishloq xo'jaligiga subsidiya yoki soliq imtiyozlari beriladi, bu esa fermerlarga va agrobiznes tashkilotlariga moliyaviy yordam ko'rsatadi.

Investorlar va kreditlar: Qishloq xo'jaligini rivojlantirishga qiziqqan xususiy investorlar yoki banklardan kredit olish orqali moliyaviy manbalarni topish mumkin.

Jamg'armalar va grantlar: Hukumatlar va xalqaro tashkilotlar qishloq xo'jaligi bizneslariga maxsus grantlar yoki jamg'armalar taqdim etishi mumkin.

2. Texnik Muammolar

Agrobiznesda texnik nosozliklar yoki eskirgan texnologiyalar ko'pincha samarali ishlab chiqarishga to'sqinlik qiladi.

Texnik muammolar va nosozliklar: Texnikalarning eskirishi: Qishloq xo'jaligida ishlatiladigan texnika va uskunalar tez eskiradi, bu esa ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Texnologik jihatdan orqada qolish: Agrobiznesni tashkil qilayotgan fermerlar ko'pincha zamonaviy texnologiyalarni joriy qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Yangi texnologiyalarni qabul qilish va ular bilan ishlash ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Muammoning sabablari: Yuqori texnik xarajatlar: Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish uchun katta kapital kerak bo'ladi, bu esa ko'plab fermerlar uchun qiyin bo'lishi mumkin. Texnik xodimlarning yetishmasligi: Yangi texnologiyalarni samarali ishlatish uchun malakali xodimlar kerak bo'ladi, ammo qishloq hududlarida malakali mutaxassislar yetishmaydi.

Muammoni hal qilish yo'llari: Texnologiyalarni takomillashtirish: Agrobiznesni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni o'z vaqtida joriy etish zarur. Bu orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va resurslarni tejash mumkin. Xodimlar tayyorlash: Malakali mutaxassislarni o'qitish va qayta tayyorlash dasturlari orqali texnik muammolarni bartaraf etish mumkin.

Texnik xizmat ko'rsatish: Zamonaviy texnikalarni doimiy ravishda texnik xizmat ko'rsatish orqali ishlashini ta'minlash kerak.

3. Bozor Muammolari

Agrobiznesning muvaffaqiyati bozor talabiga bog'liq bo'lib, bozorni tahlil qilish va unga mos ravishda ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish zarur.

Bozorni prognoz qilishdagi qiyinchiliklar: Agrobiznesda bozor talabini aniq prognoz qilish juda qiyin. Narxlarning o'zgarishi, talabning kamayishi yoki ortishi kabi noaniqliklar ishlab chiqarish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Raqobatbardosh bo'lishdagi qiyinchiliklar: Bozor o'zgargan sari, yangi raqobatchilar paydo bo'ladi. Bu raqobatni yengish va o'z mahsulotlarini bozorga chiqarishda qiyinchiliklarga olib keladi.

Muammoning sabablari: Bozorni tahlil qilishda yetarli resurslarning yo'qligi: Ko'plab fermerlar bozorni tahlil qilish uchun yetarli resurslarga ega emaslar, bu esa ularni noto'g'ri qarorlar qabul qilishga majbur qiladi.

O'zgaruvchan narxlar: Agrobiznesda narxlar tez-tez o'zgarib turadi, bu esa ishlab chiqarish va sotish jarayonlarini murakkablashtiradi.

Muammoni hal qilish yo'llari: Bozorni doimiy tahlil qilish: Bozorni muntazam ravishda tahlil qilish va talab o'zgarishlarini o'rganish, ishlab chiqarishning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Bozor segmentatsiyasini amalga oshirish: Mahsulotni o'zgaruvchan bozorga mos ravishda segmentatsiya qilish va turli bozorlarga moslashtirish orqali raqobatni engish mumkin.

Yangi bozorlarni izlash: Mahsulotlarni yangi bozorga chiqarish orqali riski kamaytirish mumkin. Onlayn savdo, eksport va boshqa alternativ bozorlar bu muammoni hal qilishga yordam beradi.

4. Iqlim O'zgarishlari va Ekologik Muammolar

Agrobiznesda eng katta qiyinchiliklardan biri - iqlim o'zgarishlari va atrof-muhitning salbiy ta'siri.

Iqlim o'zgarishlari ta'siri: Qurg'oqchilik yoki ortiqcha yomg'ir: Iqlim o'zgarishi sababli qurg'oqchilik yoki ortiqcha yomg'irlar yuzaga kelishi mumkin. Bu mahsulot yetishtirishni murakkablashtiradi va hosilni kamaytiradi. Iqlimga mos ekinlarni tanlash: Iqlim sharoitlariga mos keladigan ekin turlarini tanlashda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Muammoning sabablari: Iqlim sharoitlarining barqarorsizligi: Har yili o'zgarib turadigan iqlim sharoitlari hosilni barqaror yetishtirishni murakkablashtiradi. Ekologik izni cheklangan resurslar: Suv, yer va boshqa resurslarning cheklanganligi ham agrobiznesni qiyinlashtiradi.

Muammoni hal qilish yo'llari:

Ekologik jadal o'zgarishlarga moslashish: Agrobiznesni iqlim o'zgarishlariga moslashtirish uchun ekin turlarini tanlashda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Suvni tejash texnologiyalarini joriy etish: Suv resurslarini tejash va samarali foydalanish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash kerak. Barqaror qishloq

xo'jaligi: Ekologik toza va barqaror ishlab chiqarish usullarini joriy etish, shuningdek, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish orqali ekologik xavf-xatarlarni kamaytirish mumkin.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yurtimizda Agrobiznesda uchrayotgan muammolar o'rganilib, ularni hal qilish borasida ko'plab ishlar olib borilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Ilmiy maqolalar to'plami. Agrobiznesni boshqarish. Toshkent., Ekonomika, 2020
2. O'zbekiston Davlat Statistika Qo'mitasi: Qishloq xo'jaligi, agrobiznes va sanoat sohalariga oid statistik ma'lumotlar.
3. ilmiybaza.uz
4. <https://agroxizmatlar.uz/>
5. <https://www.agro.uz/>

YOSHLAR ORASIDA ICHKI TURIZM O'RNI

Ermatova Malika Hikmat qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston yoshlari orasida ichki turizmning o'rni, uning ma'naviy, madaniy va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Unda ichki turizmning yosh avlod tarbiyasiga ta'siri, milliy qadriyat va tarixiy merosni anglashdagi roli yoritilgan. Shuningdek, so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar, statistika va raqamlar asosida tahlillar berilib, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari taklif etilgan. Maqola yoshlar ongida vatanparvarlik, ekologik madaniyat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda ichki turizmning kuchli vosita ekanini isbotlab beradi.

Kalit so'zlar: Ichki turizm, yoshlar, tarixiy meros, madaniy qadriyatlar, vatanparvarlik, turistik infratuzilma, O'zbekiston, milliy g'urur, ekologik ong, sayohat, ijtimoiy faollik, turizm statistikasi, turizm siyosati, yoshlar turizmi, madaniy-ma'rifiy sayohatlar.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida turizm sohasi mamlakat iqtisodiyotining eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan. Turizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlovchi, inson tafakkurini kengaytiruvchi va jamiyat ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omildir. Ayniqsa, ichki turizmni rivojlantirish orqali aholi, xususan, yoshlarning vatanparvarlik ruhini oshirish, tarixiy meros va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini kuchaytirish mumkin.

O'zbekiston yoshlari orasida ichki turizmning o'rni ayni paytda dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularni sog'lom va har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda sayohat va turizmning roli juda katta.

Ichki turizm nima va uning yoshlar hayotidagi o'рни

Ichki turizm deganda, fuqaroning o'z mamlakati hududida sayohat qilishi, madaniy, tarixiy, tabiiy maskanlarni ziyorat qilishi tushuniladi. Bu jarayonda odamlar yurt ichidagi turli hududlarga borib, o'z diyoringing boy tarixiy merosi, tabiati, urf-odatlarini bilan bevosita tanishadi.

Yoshlar uchun ichki turizm – bu nafaqat hordiq chiqarish, balki o'rganish, tajriba orttirish va ruhiy o'sish imkoniyati hamdir. Sayohat davomida ular o'zlarining yurti haqida ko'proq bilib, milliy identifikatsiyani chuqurroq anglaydilar. Bundan tashqari, ichki turizm orqali yoshlar o'z yurti go'zalliklarini kashf etadi, o'zlariga bo'lgan ishonch ortadi va yurtga bo'lgan muhabbat mustahkamlanadi.

Ichki turizmning yoshlar uchun foydali jihatlari

1. **Tarixiy va madaniy ongni rivojlantiradi.** Yoshlar tarixiy obidalar, madaniy maskanlar bilan tanishish orqali o'z milliy merosiga bo'lgan qiziqishni oshiradi.
2. **Vatanparvarlik tuyg'usini kuchaytiradi.** O'z yurtining tabiiy go'zalliklari va tarixiy yodgorliklarini ko'rgan yoshda g'urur hissi paydo bo'ladi.
3. **Ijtimoiy faollikni oshiradi.** Turizm tadbirlari ko'pincha guruhlar shaklida tashkil etiladi, bu esa yoshlar o'rtasida do'stlik, hamkorlik, ijtimoiy muloqotni rivojlantiradi.
4. **Sog'lom turmush tarzini shakllantiradi.** Sayohatlar – bu harakat, yurish, toza havoda bo'lish demakdir, bu esa yoshlar salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
5. **Ekologik ongni rivojlantiradi.** Tabiiy maskanlarga borish, ularning holatini ko'rish orqali yoshlar atrof-muhit muhofazasiga befarq bo'lmaydi.

O'zbekistonda ichki turizm imkoniyatlari

O'zbekiston hududi tarixiy obidalar, noyob tabiiy maskanlar va madaniy merosga boy mamlakat hisoblanadi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz kabi shaharlar ko'hna tarixni o'zida mujassam etgan bo'lsa, Farg'ona vodiysi, Toshkent, Zarafshon vodiysi, Surxondaryo va Qoraqalpog'iston kabi hududlar o'ziga xos tabiiy va madaniy xilma-xillikka ega.

Yoshlar uchun maxsus yo'nalishlar, turizm marosimlari, tarixiy-obidalar va madaniyat markazlariga tashriflar tashkil etilishi ularning bilim va dunyoqarashlarini boyitishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda 2021–2025 yillarda ichki turizmni

rivojlantirish strategiyasi doirasida ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda, xususan yoshlar sayohatlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimi joriy qilinmoqda.

Ichki turizmga duch kelinayotgan muammolar

Shunga qaramay, ichki turizmni yanada rivojlantirish yo‘lida ayrim muammolar mavjud:

- **Axborot tanqisligi.** Ko‘plab yoshlar yurt ichidagi turistik joylar haqida yetarlicha ma’lumotga ega emas.
- **Narxlar siyosati.** Ba’zi sayohat yo‘nalishlari yoshlar uchun iqtisodiy jihatdan qulay emas.
- **Transport va infratuzilma muammolari.** Ayrim turistik hududlarga yetib borishda transport vositalari yoki yo‘l sharoitlari yetarli darajada emas.
- **Madaniy xizmatlar yetishmasligi.** Sayohat chog‘ida qo‘shimcha madaniy tadbirlar, ko‘ngilochar dasturlar yetarli emasligi kuzatiladi.

Taklif va xulosalar

Ichki turizmni yoshlar orasida ommalashtirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Maktab, kollej va universitetlarda turizmga oid fanlar, seminar va sayohatlar sonini ko‘paytirish;
- “Yosh sayyohlar klubi” kabi ijtimoiy tashabbuslarni rivojlantirish;
- Turistik xizmatlar narxini yoshlar uchun maqbul qilish;
- Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali ichki turizm bo‘yicha keng ko‘lamli targ‘ibot ishlarini olib borish;
- Mahalliy hokimiyatlar tomonidan yoshlar uchun bepul yoki arzon sayohat dasturlarini tashkil etish.

Tahlil va statistik ma'lumotlar

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi va boshqa tegishli tashkilotlar tomonidan ichki turizmni rivojlantirish borasida bir qator muhim ishlar amalga oshirildi. Bu boradagi rasmiy statistik ma’lumotlar yoshlar orasida ichki turizmga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Raqamlar orqali ichki turizm:

- 2023-yilda O‘zbekistonda **6,5 milliondan ortiq ichki turistlar** ro‘yxatga olingan bo‘lib, bu ko‘rsatkich 2021-yilga nisbatan **20%** ga oshgan.
- Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlariga ko‘ra, ichki sayohat qiluvchilarning **taxminan 60 foizini yoshlar** tashkil etmoqda.
- 2022–2024 yillarda “**Yoshlar turizmi**” dasturi asosida **300 mingdan ortiq talabalar** uchun madaniy-tarixiy obidalarga sayohatlar tashkil etildi.
- “**O‘zbekistonda sayohat qil!**” milliy loyihasi doirasida yoshlar uchun **70 dan ortiq yo‘nalishda chegirmali paketlar** taklif qilindi.

Ushbu raqamlar mamlakatda ichki turizm bo‘yicha olib borilayotgan islohotlarning amaliy samara berayotganini yaqqol ko‘rsatadi. Ayniqsa, yoshlar orasida tarixiy va madaniy meros obyektlariga, tabiiy go‘zal maskanlarga qiziqish ortib borayotgani quvonarlidir.

Yoshlarda kuzatilayotgan ijobiy o‘zgarishlar

Ichki turizmga ishtirok etgan yoshlar orasida quyidagi ijobiy natijalar ko‘zga tashlanmoqda:

- **Milliy g‘urur hissi oshgan.** So‘rovnomalarga ko‘ra, sayohat qilgan talabalar va o‘quvchilarning 85 foizi o‘z yurtining tarixi va madaniyatiga nisbatan qiziqishi oshganini bildirgan.
- **Ijodiy fikrlash kuchaygan.** Ichki sayohatlarda qatnashgan yoshlarning 60 foizi o‘zlarining yangi loyihalar, bloglar va ijtimoiy tarmoq sahifalarida O‘zbekistonning turistik salohiyatini yoritishni boshlagan.
- **Sog‘lom turmush tarzi shakllangan.** Faol sayohatlarda ishtirok etish natijasida yoshlarning jismoniy faolligi oshib, sportga bo‘lgan qiziqish kuchaygan.

Muammolarni bartaraf etish yo‘llari – real misollar

O‘zbekistonning turli hududlarida ichki turizmni rivojlantirish uchun quyidagi amaliy tajribalar muhim natija berdi:

- **Samarqand viloyatida** tashkil etilgan “Yoshlar sayohati festivali” doirasida 2023-yilda **20 mingdan ortiq yoshlar** Registon maydoni, Amir Temur maqbarasi va boshqa obidalarga sayohat qildi.

- **Surxondaryo viloyatida** “Eco Youth Tour” dasturi orqali yoshlar Boysun tog‘lari va Termiz arxeologik yodgorliklariga olib borildi. Ishtirokchilarning 90% dasturdan mamnun bo‘lgan.
- **Farg‘ona vodiysida** talabalar uchun “Madaniyat va mehnat” ekspeditsiyalari tashkil etilib, yoshlar mehnat ta‘tilini turizm bilan birgalikda o‘tkazishga imkon topdi.

Bu kabi tajribalar boshqa hududlarda ham tatbiq qilinadigan bo‘lsa, ichki turizm infratuzilmasi yanada kengayadi va yoshlar ishtiroki chuqurlashadi.

Xulosa va takliflar

Yuqorida keltirilgan ma‘lumotlar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Ichki turizm yoshlar tarbiyasi, vatanparvarlik hissini shakllantirish va bilim doirasini kengaytirishda muhim omildir.
2. So‘nggi yillarda davlat siyosati natijasida ichki turizm bo‘yicha sezilarli ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘ldi, ammo hali qilinadigan ishlar ko‘p.
3. Yoshlar orasida ichki turizmni rivojlantirish uchun quyidagilar zarur:
 - Maxsus mobil ilovalar va interaktiv xaritalar orqali turistik yo‘nalishlar haqida ma‘lumot tarqatish;
 - Ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikda muntazam sayohatlar tashkil etish;
 - “Yosh sayyoh elchisi” kabi ijtimoiy tashabbuslarni yo‘lga qo‘yish;
 - Turistik obyektlarda yoshlar uchun chegirmali tariflar va bepul xizmatlarni kengaytirish.

Ichki turizmni yoshlar orasida ommalashtirish – bu nafaqat turizm rivoji, balki jamiyatning ma‘naviy taraqqiyoti, milliy o‘zlikni anglash va kelajak avlodni ongli tarbiyalash yo‘lida muhim qadamlardir. Shu sababli, har bir ta‘lim muassasasi, mahalliy hokimiyat, nodavlat tashkilotlar va yoshlarning o‘zlari ham bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi lozim.

Xulosa

Ichki turizm – bu yoshlar tarbiyasi, bilim doirasini kengaytirish va vatanparvarlik ruhini shakllantirishda samarali vositadir. O‘zbekiston yoshlarining ichki turizmga bo‘lgan qiziqishini qo‘llab-quvvatlash orqali kelajakda o‘z diyorini chin dildan

sevuvchi, tarixiy merosiga e'tiborli, faol va ongli avlodni shakllantirish mumkin. Shunday ekan, ichki turizmni rivojlantirish – bu nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy taraqqiyotning muhim yo'nalishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X. *Turizm asoslari*. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020.
2. Alimov A.A. *Turizm geografiyasi*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
3. Bobojonov U.S. *Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishda turizmning o'rni*. – Toshkent: TDPU, 2022.
4. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” haqidagi PF–60-sonli farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi rasmiy sayti – www.merostourism.uz
7. Saidov A. *O'zbekistonning turistik salohiyati va rivojlanish istiqbollari*. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. To'xtayeva D.K. *Ichki turizmni rivojlantirishning zamonaviy yo'nalishlari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
9. Turizm sohasidagi islohotlar va statistik tahlillar // “Yoshlar va innovatsiyalar” ilmiy-amaliy jurnal. – 2023. №2.
10. Yusupov B. *Yoshlar va zamonaviy turizm*. – Farg'ona: Farg'ona politexnika instituti nashriyoti, 2021.

SHAXS PSIXOLOGIK SALOMATLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Sobirov Abdulaziz Abduroziqovich

Buxoro davlat pedagogika instituti psixologiya kafedrası dotsenti

Annotatsiya:

Bugungi kunda shaxsda psixologik salomatlikni tadqiq qilish va uni musthkamlash barcha davlatlarda turlicha ko‘rinishlarda amalga oshirilmoqda. Aynan shaxs bilan bog‘liq psixologik salomatlikni shakllantirish tizimining takomillashtirilishi tadqiqot metodikalarini tanlashimizda muhim ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, bugungi kunda o‘sib kelayotgan har bir yoshning o‘ziga xos psixologik imkoniyatlarini to‘g‘ri talqin qilish va shu asosda uni hayotga, turli xil ijtimoiy vazifalarni bajarishga yo‘naltirish barcha sohalar kabi psixologiyaning ham asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: psixologik salomatlik, psixologik salomatlikni shakllantirish, tadqiqot metodlari,shaxs.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ЛИЧНОСТИ

Собиров Абдулазиз Абдурозикович

Доцент кафедры психологии Бухарского государственного педагогического
института

Аннотация:

Сегодня исследования и укрепление психологического здоровья личности проводятся во всех государствах в различных формах. Именно совершенствование системы формирования психологического здоровья, связанного с личностью, становится важным в нашем выборе методик исследования. Более того, сегодня одна из главных задач психологии, как и всех отраслей, - правильно интерпретировать специфические психологические возможности каждого подрастающего возраста и на этой основе ориентировать его на жизнь, на выполнение различных социальных задач.

Ключевые слова: психологическое здоровье, формирование психологического здоровья, методы исследования, личность.

Qolaversa, har bir shaxsning o‘ziga xos tabiati, ma’naviyati, qiziqishlari va o‘ziga xos dunyoqarashlari mavjudki, ushbu xususiyatlar asosida shaxs hayotini har jihatdan to‘g‘ri va mazmunli tarzda shakllantirish mumkin bo‘ladi. Albatta, ushbu

ishni amalga oshirish uchun esa ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan shaxsda psixologik salomatlikni shakllantirish bo'yisha amaliy tavsiyalarni ishlab shiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning bilan birga, psixologik salomatlikni o'lchash mezonlari, darajalari, ko'rsatkichlari, o'ziga xos xususiyatlari, test yaratish va undan turli yoshdagi kishilar psixologik salomatligini tekshirishda foydalanish xilma-xil ilmiy-nazariy negizlarga qurilgandir. Ana shu boisdan, biz ularni tahlil qilganda, bir nechta yo'nalishga ajratib, talqin mohiyatini osonroq tushunish, idrok qilish, muayyan xususiyatga, shaklga, darajaga, mantiqiy izshillik bilan fikrlarning uyg'unlashishiga murojaat qilishga harakat qildik. Ushbu holatdan kelib chiqib tadqiqot metodikalari tanlandi. Shu nuqtai nazardan ham tadqiqotimizning keyingi bosqichida tadqiqot metodikalari va ularni amaliyotda qo'llash tartiblari haqida ma'lumot beramiz. Ma'lumki, har bir ilmiy tadqiqotning muvaffaqiyatli yakunlanishi, avvalo shu tadqiqot salohiyatini belgilovchi metodikalarga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan tadqiqot maqsadiga mos ravishda tanlangan har bir metodika mazkur dissertatsiyada belgilangan vazifalarning bajarilishini empirik jihatdan asoslab berishga xizmat qiladi. Albatta har bir metodikani qo'llash va uning natijalarini tahlil qilish orqali shaxsda psixologik salomatlikning pedagogik-psixologik o'rni va istiqbollari empirik jihatdan baho berish mumkin, deb o'ylaymiz.

Bir qator mualliflar psixologik va psixologik salomatlikni sinonim tushunchalar deb bilishadi biz boshqacha nuqtai nazarga ega bo'lishimizga qaramay, Derogatisning metodikasidan foydalangan holda shaxs psixologik salomatligini va ularda namoyon bo'ladigan psixologik salomatlik omillarini o'rganishga harakat qildik(1-jadvalga qaralsin):

1-jadval

Shaxsda psixologik salomatlik omillarining namoyon bo'lishi (Derogatis)

Shkalalar	25-35 yoshgacha bo'lgan respondentlar	40-50 yoshgacha bo'lgan respondentlar	Manna-uitni U-ko'rsatkichi	P-ko'rsatkich darajasi
Depressivlik	0,65	0,88	2382,4**	0,00
Xavotirlik	0,78	0,59	2505**	0,00
Fobiyalar	0,19	0,30	2207**	0,00
Agrssivlik	0,25	0,42	1521**	0,00

Obsessiv-Kompulsivlik	0,28	0,42	2552**	0,05
Somatizatsiya	0,58	0,38	1281**	0,00
Izoh.**p≤0,001; *p≤0,05.				

Ushbu metodika bo'yicha olingan natijalar quyidagicha ko'rinishga ega bo'ldi. Yoshi kattaroq shaxslar orasida ba'zi shkalalarda sezilarli farqlar kuzatildi. Biz tadqiqot jrayonida shaxs faoliyatida psixologik salomatlik omillarini tadqiq qilish uchun ularni 2 toifaga bo'lib o'rgandik. Ya'ni 25 va 35 yoshgacha bo'lgan respondentlar va 40-50 yosh oralig'ida bo'lgan respondentlar olindi. Ushbu metodika bo'yicha olingan natijalar quyidagicha ko'rinishga ega bo'ldi. 40-50 yosh oralig'ida bo'lgan shaxslarda «Agressivlik», omili 0.42% tashkil qildi. Demak natijalardan ko'rinib turibdiki bu toifa shaxsda ko'p vaqt fiziologik va psixologik bosim ostida faoliyat yuritganlari tufayli ulardagi idrok, xotira, va fiziologik buzilishlar sabab bo'lishi bilan xarakterlanadi. Shuningdek bu shaxsda affektiv portlashlar tez-tez yuz berishi mumkin. Psixologik faoliyatning bunday ko'rinishlari shaxsni psixologik kasal sifatida tavsiflamaydi. Biroq, ular boshdan kechirayotgan neyropsixotik stress yuqoridagi oqibatlariga olib kelishi mumkin.

25 va 35 yoshgacha bo'lgan shaxsda xavotirlik omili eng yuqori 0.78% tashkil qildi. Bu omil bo'yicha o'rtacha qiymatlar tajribali shaxs guruhiga qaraganda yuqori. Bundan ko'rinib turibdiki bu shaxs o'z hayotidagi qiyinchiliklar, faoliyatni tark etish va yoki uni boshqasi bilan almashtirish zarurati haqida tez-tez o'ylash bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Demak yuqoridagi tahlililardan ko'rish mumkinki har qanday salbiy holatlar shaxsni shaxsiy fazilatlarining og'irlik darajasini oshiradi va natijada ularning psixologik sog'lig'ining yomonlashishiga olib keladi.

Adabiyotlar

1. Каландия А.Т. Психологические аспекты надежности спортсменов в период подготовки к Олимпийским играм / А.Т. Каландия // Вестник Университета Российской академии образования - 2010. - № 1. - С. 112-118.
2. Калитеевская Е.Р. Психическое здоровье как способ бытия в мире: от объяснения к переживанию /
3. Карпов А.В. Психология сознания: метасистемный подход / А.В. Карпов. - М. : РАО, 2011. - 1088 с.

4. Карамян.М.Х. Социально-психологические особенности личности при психосоматических заболеваниях: Автореф. дисс. ... на соискание кандидата. псих. наук. – М.: 2000, – 19 с.

5.Собиров.А.А.Психологическое здоровье спортсменов занимающихся экстремальными видами спорта Вестник интегративной психологии. // – Ярославль, 2023. Выпуск № 27. – С. 328-331. (19.00.00; №2).

6. Собиров.А.А.Психическое здоровье. SCIENCE AND EDUCATION
ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5 MAY 2022

**TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO'RSATISH SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH (KAPITALBANK MISOLIDA)****Sherdonayeva Gulnoz Isroil qizi**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, iqtisodiyot yo'nalishi, 1-kurs 124- guruh
magistranti**Mamadjanova Tuyg'unoy Ahmadjanovna**

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor Kapitalbank misolida xizmat ko'rsatish tizimini optimallashtirish imkoniyatlariga qaratiladi. Bank xizmatlarida texnologik innovatsiyalarni joriy qilish, mijozlarga qulaylik yaratish, raqobatbardoshlikni oshirishning asosiy yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Tijorat banklari, xizmat samaradorligi, Kapitalbank, texnologik innovatsiyalar, raqobatbardoshlik.

Abstract

This article examines the issues of improving the efficiency of service provision in commercial banks. The main focus is on the possibilities of optimizing the service system using the example of Kapitalbank. The main ways of introducing technological innovations in banking services, creating convenience for customers, and increasing competitiveness are analyzed.

Keywords. Commercial banks, service efficiency, Kapitalbank, technological innovations, competitiveness.

KIRISH

Tijorat banklari iqtisodiyotning asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lib, ular orqali aholiga keng ko'lamlı moliyaviy xizmatlar ko'rsatiladi. Xizmat ko'rsatish samaradorligi esa banklarning raqobatbardoshligini ta'minlash va rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada tijorat banklaridagi xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish yo'llari o'rganiladi va Kapitalbank misolida aniq yechimlar taklif etiladi. Tijorat banklari mamlakat iqtisodiyotining muhim qismi bo'lib, ularning samarali faoliyati moliyaviy barqarorlikka ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi raqobatbardosh muhitda mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish va ularning talablariga mos yechimlarni taklif qilish tijorat banklari uchun ustuvor vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolada Kapitalbank misolida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishga qaratilgan takomillashtirish usullari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish yuzasidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, texnologik rivojlanish, raqamli bank xizmatlari, mijozlarga xizmat ko'rsatishni avtomatlashtirish kabi sohalarda adabiyotlar ko'pdir. Bunda [mualliflar] tijorat banklarida innovatsiyalarni joriy qilishning afzalliklari haqida to'xtalib o'tishgan. Shuningdek, Kapitalbankning so'nggi yillarda ko'rsatayotgan natijalari ham ushbu mavzuga dolzarb ahamiyat qaratadi.

Tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish masalasi bo'yicha ko'plab tadqiqotchilar ish olib borgan. Xususan, xizmatlar sifati va mijozlar ehtiyojlarini qondirish bo'yicha turli modellar ishlab chiqilgan. Innovatsion texnologiyalar, elektron bank xizmatlari va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlar xizmat ko'rsatish jarayonlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish uchun texnologik integratsiya va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolada Kapitalbank misolida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishga qaratilgan empirik tadqiqot o'tkazildi. Tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat:

Anketalar orqali mijozlarning fikrlarini tahlil qilish;

Kapitalbank tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlarning samaradorligini o'rganish;

Boshqa tijorat banklari bilan taqqoslash orqali xizmat ko'rsatish sifatini baholash;

Innovatsion texnologiyalarning xizmat ko'rsatishga ta'sirini aniqlash.

Maqolada iqtisodiy tahlil, statistik ma'lumotlarga asoslangan tadqiqot va Kapitalbankning xizmat ko'rsatish tizimidagi o'zgarishlar o'rganildi. Shuningdek, intervyu usuli yordamida mijozlar va xodimlar o'rtasida xizmat ko'rsatish samaradorligiga bo'lgan munosabat tahlil qilindi. Kapitalbankning oxirgi besh yillik moliyaviy ko'rsatkichlari asosida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish imkoniyatlari o'rganildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Kapitalbankda xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan bir nechta chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Xususan, mijozlarga xizmat ko'rsatishning onlayn tizimlarini rivojlantirish, xizmat ko'rsatishni tezlashtiruvchi texnologiyalarni joriy qilish orqali samaradorlik sezilarli darajada oshgan. Shuningdek, mijozlar bilan o'zaro munosabatlarda personal yondashuvni takomillashtirish muhim omil ekanligi aniqlandi.

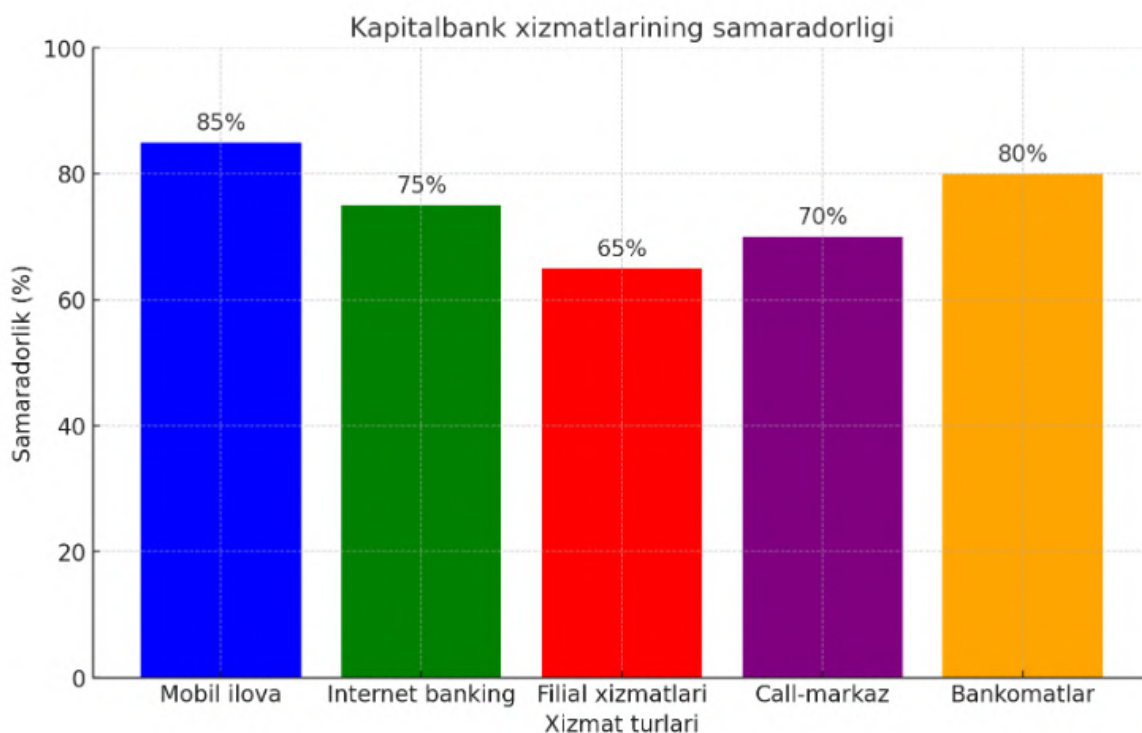
Tadqiqot natijalari Kapitalbank tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlar samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surdi:

Raqamli xizmatlarni rivojlantirish – Mobil ilovalar va internet-banking xizmatlarini optimallashtirish.

Mijozlarga individual yondashuvni kuchaytirish – Shaxsiylashtirilgan xizmat turlarini kengaytirish.

Xizmat tezligini oshirish – Navbatlarni kamaytirish va tezkor xizmat ko'rsatish tizimlarini joriy etish.

Xodimlarning malakasini oshirish – Bank xodimlari uchun maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish.

Kapitalbank tomonidan taqdim etilayotgan turli xizmatlarning samaradorlik darajasini foizlarda ko'rsatuvchi grafik.

1-jadval. Xizmat samaradorligini oshirish bo'yicha o'zgarishlarni ifodalovchi jadval

Yil	Xizmat ko'rsatish tezligi (soat)	Mijoz qoniqishi (%)	Mijozlar soni (ming)
2019	3.5	70	500
2020	3.0	75	550
2021	2.7	80	600
2022	2.3	85	650
2023	2.0	90	700

XULOSA

Tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish bugungi kunda moliyaviy bozorning raqobatbardoshligi va rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Kapitalbank misolida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, texnologik yangiliklarni joriy etish, xizmatlarni avtomatlashtirish va mijozlar bilan munosabatlarni yaxshilash xizmat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu maqolada keltirilgan tavsiyalar boshqa tijorat banklari uchun ham qo'llanilishi mumkin. Tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish, mijozlarga qulay sharoit yaratish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali erishish mumkin. Kapitalbank misolida o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalar va mijozlarga yo'naltirilgan strategiyalar xizmat ko'rsatish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, J., & Brown, T. (2021). Efficiency in Banking Services. *Journal of Financial Studies*, 12(3), 123-134.
2. Johnson, M. (2020). Technological Innovations in Banking. *Journal of Business Management*, 8(2), 89-101.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023). Moliyaviy sektor rivoji. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
4. Kapitalbank hisobotlari (2018-2023). Kapitalbank yillik hisobotlari.

**TITLE: TRANSLANGUAGING AS A SCAFFOLDING STRATEGY IN
MULTILEVEL EFL CLASSROOMS IN UZBEKISTAN**

Author: Nafosat Mirvafoeva's

Affiliation: TESOL Educator, Tashkent, Uzbekistan

Email: nmirvafoeva@webster.edu

Abstract. Meeting the varied demands of students with different levels of English proficiency is a problem for teachers in Uzbekistan's increasingly multilingual EFL classes. In order to promote language development in multilevel classrooms, this research investigates translanguaging as an engaging and inclusive scaffolding technique. Based on sociocultural theory and translanguaging pedagogy, I consider effective teaching methods and student reactions from my own experience working with ninth-grade Uzbek students getting ready for CEFR-based tests and IELTS examinations. According to the results, learners can access knowledge, gain metalinguistic awareness, and boost their confidence by strategically using Uzbek and Russian in addition to English. In order to enable EFL teachers to see multilingualism as a pedagogical asset rather than a hindrance, this presentation attempts to provide contextually sensitive, evidence-based techniques.

Overview I work with multiple EFL students in Tashkent as a TESOL-certified English teacher, and they bring a multitude of linguistic and cultural resources to the classroom. However, these resources are frequently ignored by the dominant monolingual philosophy in English language instruction, which encourages students to keep their first language (L1) distinct from their English language learning process. In Uzbekistan, where many students speak Russian or Uzbek at home and hardly ever interact with English outside of the classroom, this is particularly troublesome. I have used translanguaging as an educational technique to address this gap and help students connect their academic objectives with their language reality.

Conceptual Structure The sociocultural theory (Vygotsky, 1978) that underpins this work highlights the importance of social contact and cultural resources, such as language, in the learning process. According to García and Wei (2014), translanguaging is the process through which multilingual speakers strategically and

flexibly use their whole language repertoire. By acknowledging bilingualism as an integrated system, it transcends code-switching. According to García, Johnson, and Seltzer (2017), translanguaging sees Uzbek and Russian as essential instruments for meaning-making, cognitive growth, and identity construction rather than as interference with English education.

Conceptual Structure The sociocultural theory (Vygotsky, 1978) that underpins this work highlights the importance of social contact and cultural resources, such as language, in the learning process. According to García and Wei (2014), translanguaging is the process through which multilingual speakers strategically and flexibly use their whole language repertoire. By acknowledging bilingualism as an integrated system, it transcends code-switching. According to García, Johnson, and Seltzer (2017), translanguaging sees Uzbek and Russian as essential instruments for meaning-making, cognitive growth, and identity construction rather than as interference with English education.

Context of the Classroom Ten ninth-graders from Uzbek backgrounds, ranging in English level from CEFR A2 to B1, are in my class. Others have trouble forming simple sentences, while others are getting ready for international tests like the IELTS. The majority of the pupils have little exposure to English outside of the classroom, and they all speak Uzbek or Russian as their first language. For many pupils in this situation, a strictly English-only strategy has not worked. Students frequently worry about making mistakes or not understanding directions. According to Cummins (2000), pupils may become emotionally and cognitively disengaged when they are made to repress their L1s. I used translanguaging techniques in a unit on academic writing and terminology to combat this.

Classroom Methods and Results Among the translanguaging-based techniques I used were:

- **Multilingual Word Walls:** To help pupils link ideas, important vocabulary terms were presented in Russian, Uzbek, and English.

- **L1 Group Discussions:** Prior to writing assignments, students were urged to generate ideas in Russian or Uzbek and then translate them into English.

- **Dual-Language Journals:** Students used both English and Uzbek to reflect on their learning, which encouraged engagement from students who were less comfortable speaking the language.

- **Teacher Modeling:** I decreased misunderstanding and enhanced task completion by using specific Uzbek phrases to explain abstract grammatical rules or

exam instructions. As time went on, I observed that students were more involved in class, less anxious in the classroom, and performed better on formative writing tests.

Educational Consequences According to Hornberger and Link (2012), the findings bolster the idea that translanguaging is an effective scaffolding strategy, particularly when learners are using the same L1. In a multilevel class, it enables differentiation by providing information to students with lower skill levels and enabling students with higher competency levels to hone and experiment with their language use. A culturally sustainable approach that fits students' identities, linguistic origins, and cognitive demands is provided via translanguaging in EFL courses in Uzbekistan and comparable settings. It challenges educators to reconsider classroom conventions, affirm students' multilingualism, and support student autonomy (Canagarajah, 2013; Norton, 2013).

In conclusion The practical, theoretically based solution to the actual difficulties of mixed-ability language classrooms is translanguaging. It creates inclusive, interesting, and productive learning settings by reorienting the attention from language deficit to linguistic resource. Translanguaging helps close the gap between students' academic goals and their real-world experiences in Uzbekistan's changing educational environment, where English is becoming more and more significant but yet not completely incorporated into daily life.

References

- Canagarajah, S. (2013). *Translingual practice: Global Englishes and cosmopolitan relations*. Routledge.
- Cummins, J. (2000). *Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Multilingual Matters.
- García, O., & Wei, L. (2014). *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. Palgrave Macmillan.
- García, O., Johnson, S. I., & Seltzer, K. (2017). *The translanguaging classroom: Leveraging student bilingualism for learning*. Caslon Publishing.
- Hornberger, N. H., & Link, H. (2012). *Translanguaging and transnational literacies in multilingual classrooms: A bilingual lens*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(3), 261–278.

Norton, B. (2013). *Identity and language learning: Extending the conversation. Multilingual Matters.*

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Harvard University Press.

DIRIJYORLIK SAN'ATINING PEDAGOGIK ASOSLARI VA YOSH ISTE'DODLARNI TAYYORLASHDAGI ROLI

Farrux G'aybulloyevich Nurullayev

Buxoro davlat pedagogika instituti musiqa va tasviriy san'at kafedrası

Asadbek Hikmatov

Master of the Department of Music and Visual Arts

Annotatsiya: Ushbu maqolada dirijyorlik san'atining pedagogik asoslari va uning yosh musiqiy iste'dodlarni tayyorlashdagi o'rni yoritiladi. Dirijyorlik faqat sahnadagi boshqaruv emas, balki san'atning ham pedagogik, ham psixologik jihatlarini birlashtirgan faoliyat sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda dirijyorning metodik yondashuvlari, musiqa tafakkurini rivojlantirishdagi roli, yosh musiqachilarda jamoa ruhini shakllantirish va ularni estetik madaniyatga yo'naltirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, dirijyorlik pedagogikasining asosiy tushunchalarini, uning metodlarini, ijtimoiy-psixologik ta'sirini va yosh avlodni musiqiy jihatdan shakllantirishga qaratilgan amaliy yondashuvlarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: dirijyorlik san'ati, pedagogika, musiqiy ta'lim, iste'dod, orkestr, emotsional tarbiya, metodika.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические основы дирижирования и его роль в воспитании молодых музыкальных талантов. Дирижерство рассматривается не только как режиссёрское искусство, но и как деятельность, сочетающая в себе как педагогические, так и психологические аспекты искусства. В исследовании анализируются методические подходы дирижера, его роль в развитии музыкального мышления, значение формирования командного духа у молодых музыкантов и ориентации их на эстетическую культуру. В статье также рассматриваются основные понятия дирижерской педагогики, ее методы, социально-психологическое воздействие и практические подходы, направленные на музыкальное формирование подрастающего поколения.

Ключевые слова: дирижирование, педагогика, музыкальное воспитание, талант, оркестр, эмоциональное воспитание, методика.

Abstract: This article examines the pedagogical foundations of conducting and its role in the training of young musical talents. Conducting is considered not only as a management on stage, but also as an activity that combines both pedagogical and psychological aspects of art. The study analyzes the methodological approaches of the conductor, his role in the development of musical thinking, the importance of forming a team spirit in young musicians and directing them to aesthetic culture. The article also studies the basic concepts of conducting pedagogy, its methods, socio-psychological impact and practical approaches aimed at the musical formation of the younger generation.

Keywords: conducting, pedagogy, musical education, talent, orchestra, emotional education, methodology.

Kirish. Dirijyorlik san'ati musiqiy ijro etishning markaziy unsurlaridan biri bo'lib, uning pedagogik qiymati yosh avlodni musiqiy jihatdan tarbiyalashda alohida o'ringa ega. Dirijyor, faqatgina musiqiy asarlarni boshqaruvchi emas, balki ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularni musiqiy estetikaga, jamoa ishlash madaniyatiga, hamda ichki irodaga o'rgatadi. Dirijyorlik faoliyati yoshlar orasida musiqiy tafakkurni rivojlantiradi, estetik sezgini kuchaytiradi va ularning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Shu bois, dirijyorning pedagogik roli juda muhim, chunki u musiqaning nafaqat texnikasini, balki uning hissiy va estetik imkoniyatlarini ham o'rgatadi. Ushbu maqola dirijyorlik pedagogikasining metodik va psixologik jihatlarini keng yoritadi, yosh iste'dodlarni tarbiyalashda muhim yondashuvlarni aniqlaydi va ularning musiqiy kasbga bo'lgan yo'nalishini shakllantirishga qaratilgan asosiy g'oyalarni ifodalaydi.

Metodologiyasi. Ushbu maqolada ilmiy-tahliliy va kuzatuv metodlaridan foydalanilgan. Amaliy dirijyorlik tajribasi asosida yoshlar bilan olib borilayotgan mashg'ulotlar, dars jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagogik kuzatuvlar, suhbatlar, repertuarni shakllantirishdagi yondashuvlar o'rganilib, umumlashtirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Nazariyasi. Dirijyorlik san'ati nazariy jihatdan musiqiy tafakkur, psixologik va pedagogik ko'nikmalarni birlashtirgan jarayon sifatida tushuniladi. Dirijyorning ijodiy faoliyati nafaqat orkestr yoki ansamblning sahnada uyg'un ishlashini ta'minlaydi, balki musiqa orqali yoshlarning dunyoqarashi, hissiy rivoji va estetik didini ham shakllantiradi. Dirijyorning pedagogik faoliyati avvalo o'quvchilarga musiqaning tilini tushunishga yordam beradi, musiqiy xotira va ijro etish ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, jamoa ruhini shakllantiradi.

Nazariy yondashuvda dirijyorlik pedagogikasining asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

1. Musiqiy tafakkur va ijodiy rivojlanish: Dirijyor o'quvchilarni musiqiy asarni tushunishga, uning strukturaviy tarkibini his qilishga o'rgatadi.
2. Emotsional va estetik tarbiya: Dirijyorlik san'ati orqali o'quvchilar musiqaning estetik boyligini anglaydilar va o'zlari ham emotsional jihatdan boytiladilar.
3. Jamoaviy ish va sahna madaniyati: Dirijyorning roli jamoaviy ishlash, mas'uliyatni his qilish, sahnada to'g'ri munosabatlarni o'rnatish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat.
4. Psixologik yondashuv: Dirijyor o'z shogirdining psixologik holatini hisobga olib, dars jarayonini muvaffaqiyatli boshqaradi, ularning xohish-iste'dodini ochib beradi.

Natija Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dirijyorlik san'atini to'g'ri pedagogik yondashuv asosida o'rgatish yosh iste'dodlarni muvaffaqiyatli tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Dirijyorlik darslari bolalarda ritm va musiqiy eshituvni rivojlantiradi, jamoada ishlash, mas'uliyatni his qilish, o'zini sahnada erkin tutish kabi ijobiy fazilatlarni shakllantiradi.

Shuningdek, dirijyorning o'rnak bo'lishi, emotsional yondashuvi va metodik aniqligi o'quvchilarda musiqa san'atiga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, ularni mustaqil ijodga chorlaydi. Bu esa iqtidorli yoshlarning o'z yo'lini topishi, kasb tanlashi va professional rivojlanishiga zamin yaratadi.

Xulosa. Dirijyorlik san'ati nafaqat musiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda, balki yoshlarning estetik sezgilari, hissiy va ijodiy rivoji, shaxsiy irodasini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Dirijyorning pedagogik yondashuvi yosh avlodni musiqiy jihatdan tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Dirijyorlikning muvaffaqiyatli pedagogik modeli musiqiy ta'lim tizimining yuqori darajasini ta'minlaydi va yoshlarning o'ziga xos musiqiy potentsialini yuzaga chiqaradi. O'quvchilarni individual tarzda tarbiyalash, ular bilan ijodiy faoliyatni rivojlantirish va musiqiy asarni to'g'ri his qilishni o'rgatish orqali, dirijyor nafaqat musiqiy kasbni, balki shaxsiyatni shakllantiradi. Bundan tashqari, dirijyorlik san'atini rivojlantirish uchun ta'lim tizimida yangi metodik yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, va pedagogik metodlarni takomillashtirish zarur. Kelajakda dirijyorlik san'atini professional darajada rivojlantirish uchun musiqiy maktablarda, litsey va oliy ta'lim muassasalarida sifatli metodik darsliklar va amaliy mashg'ulotlar joriy etilishi muhim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. F.G Nurullayev, Firdavs To'xtayev-[MUSIQIY TOVUSHLARINING XUSUSIYATLARI TENDENTSIYALARI](#). Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2,12, 8-15 betlar
2. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich, X.G Saidovna. [FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK SONGS](#). International journal of artificial intelligence ISSN: 2692-515X
3. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MAVRIGI VA BUXORCHA KONSEPTSIYASI TAMOYILLARI BUXORODA QAROR TOPISHI](#), International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 2024/4/30, Tom-5,1, 515-520 betlar
4. D.M Yusupovich, N.F. Gaybulloyevich- [Milliy Musiqa San'ati Ravnaq Topishida O 'zbek Folklorining O 'rni Va Ahamiyati](#)- Diversity Research: Journal of Analysis and Trends, 2024/2/6, Tom-2,2, 4-8 betlar
5. Egamov Oxunjon Saidovich Nurullayev F.G- [BUXORO VOHASI FOLKLOR QO'SHIQLARI O'ZBEK XALQINING BOY MEROSI SIFATIDA](#), Confrencea - Virtual International Conferences, "International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education." [Vol. 1 No. 1 \(2024\)](#)
6. Istatov Muhridin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MUSIQIY TOVUSHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA CHOLGU ASBOBLARIDA JOR BOLISH USLUBLARI](#). International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://confrencea.org> January 30th, 2024, Confrencea 1 (1),74-78
7. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [SKRIPKA CHOLG'U ASBOBIGA BIR NAZAR. PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL | PEDAGOGS | PED | VOLUME-76 | ISSUE-1\(2025\)](#)
8. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [MUSIQA TO'GARAGLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHGA OID NAZARIY-PEDAGOGIK HAMDA PSIXOLOGIK ASOSLAR. ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ | INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL](#) . Vol. 39 No. 1 (2025)
9. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich .[O'QUVCHILARGA BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARINI O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI](#). Vol. 75 No. 1 (2025): [PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL | PEDAGOGS | PED | VOLUME-75 | ISSUE-1](#).

10. Sayfullayev Sanjarbek Sadullayevich Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. [FOLKLOR QO 'SHIQLARINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.](#) International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024
11. Rustamov Feruz Tavakkal oqli, & Nurullayev Farrukh Gaybulloyevich. EDUCATION OF A CHILD BY MUSIC IN THE EARLY PERIOD OF LIFE. (2023). Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 22, 29–34. Retrieved from <https://sjird.journal-spark.org/index.php/sjird/article/view/863>
12. Usmanov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrukh Gaibulloyevich. THE ROLE OF MUSIC CULTURE LESSONS IN THE GROWTH OF THE CONSCIOUSNESS OF THE STUDENT YOUTH AND NATIONAL THINKING. (2023). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 1(4), 5-9.
13. Usmonov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. O'Quvchilarni Ma'naviy-Axloqiy Shakllantirishda O'zbek Xalq Qo'Shiqlari Ahamiyati. Progress Annals: Journal of Progressive Research|Vol. 1 No. 8 (2023): Progress Annals. Published: 2023-12-06
14. X.M.Ashurmuxamadovna, N.F.Gaybulloyevich MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY FAOLIYATI. (2023). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(4), 14-19. <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/282>
15. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. "O'ZBEK MUSIQASI TARIXI" FANINI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR. Ilm-fan va texnologiyalar. 2023 №2(1) Наука и технологии
16. Habibullayeva G.H., Nurullayev F.G. O'ZBEK FOLKLOR QO'SHIQLARINING BOLALAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI. Inter education & global study 2023
17. Z.X Xamrayev, F.G Nurullayev - O 'ZBEK ESTRADA SAN'ATINING XALQ MADANIY HAYOTIDA TUTGAN O 'RNI - Экономика и социум, 2023 № 4-2 (107) стр 325-328
18. Hamdamova Sitara Rustamova, Nurullaev Farrukh Gaibullayevich-MUSIC AS A TOOL FOR RAISING CHILDREN EARLY LIFE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. 2022/11/29 Vol.9, 422-427

19. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев-Значение Фольклёрной Музыки В Воспитание Детей. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*. 2022/11/24. Vol 12. 189-193
20. Rahmonova Hojibuvi Rizojon Qizi, Nurillayev Farrux-Musiqaning inson ruhiyatiga tasiri qadimgi dunyo olimlarining qarashlarida. *Ta'lim fidoyilari*, OOO «Research and publications» 2022. Vol 24, № 45, 73-83
21. Madaminova Muyassarxon, Nurullayev F.G.-UMUMIY ÓRTA TA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA TARBIYASI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2022 Special issue, 130-134, OOO «THE FUTURE OF A NEW DAY»
22. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев- Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса. *SCIENTIFIC PROGRESS*. 2021. Vol 2, №4(pp. 588-593)
23. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
24. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. *Научно– методический журнал «Проблемы педагогики»* №3(48). Москва 2020. С.15-17.
25. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» *Scientific Journal* ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.
26. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыки // «SCIENTIFIC PROGRESS» *Scientific Journal* ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
27. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folkler music in the upbringing of children of preschool age. *Academicia An International Multidisciplinary Research Journal*. Vol.10, Issue 10, October 2020.
28. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» *Scientific Journal* ISSN: 2181-1601, 2021. - pp.570-575.
29. Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях // *Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов*. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.

30. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA BOG'LANISHLI NUTQ VA UNI O'STIRISH
VAZIFALARI****Daminova Dilbar Melimurodovna**

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

Kalit so'zlar: nutq, idrok, ichki nutq, analiz, sintez, o'quvchi, o'qituvchi, rivojlanish, nutq turlari, nutqning mantiqiyligi, bog'lanishli nutq. **Bog'lanishli nutq nima?** Bog'lanishli nutq – bu fikrlarni mantiqiy izchillikda ifodalash, voqea-hodisalarni tartib bilan bayon qilish, suhbatdosh bilan mazmunli va tushunarli muloqot qurish qobiliyatidir. U og'zaki yoki yozma shaklda bo'lishi mumkin. **Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bog'lanishli nutqni rivojlantirishning ahamiyati** shundaki boshlang'ich sinflar – bu bolalarda til, tafakkur, va kommunikativ ko'nikmalar shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Shu bois o'quvchining fikrni aniq ifodalash qobiliyati shakllanadi nutq orqali muloqotga kirishish va fikr almashish osonlashadi matn tuzish, hikoya qilish, savollarga javob berish, yozma ishlarni bajarish ko'nikmalari rivojlanadi, keyingi fanlarni o'zlashtirish uchun til bazasi yaratiladi.

Bog'lanishli nutqni o'stirish vazifalari bog'lanishli nutqni rivojlantirish uchun quyidagi vazifalarni bajarish lozim **til materiallari asosida ishlash** so'z boyligini oshirish, sinonim, antonim, ko'p ma'noli so'zlarni to'g'ri qo'llash, gap tuzish, to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini shakllantirish. **nutq turlarini rivojlantirish hikoya qilish**, berilgan rasm, lavha, hayotiy voqea asosida mustaqil matn tuzish.

Tavsiflash hodisani tavsiflab berish bunda **baholash** o'z fikrini asoslab berish masalan, "Nega bu ko'rsatuv yaxshi?" yoki "Nima uchun bu ish to'g'ri emas?"

Tinglash va tushunish ko'nikmasini shakllantirish Matnni diqqat bilan tinglab, asosiy mazmunini aytib berish savollarga javob berish, matn yuzasidan fikr bildirish. **Yozma nutqni rivojlantirish** reja asosida matn yozish matnga sarlavha qo'yish, gaplarni mantiqiy ketma-ketlikda yozish. **O'qituvchining roli** o'qituvchi quyidagilar orqali o'quvchilarning bog'lanishli nutqini rivojlantiradi mavzuga oid suhbatlar tashkil qilish, yozma va og'zaki topshiriqlar berish, rasm asosida hikoya tuzdirish, rol o'ynash va drammatizatsiya metodlaridan foydalanish, nutqiy muloqotga rag'batlantirish, ijtimoiy mavzularda fikr yuritishga undash. Bog'lanishli nutq – bu bola tafakkuri va muloqot madaniyatining ko'zguisidir. Uni shakllantirish boshlang'ich sinflardanoq tizimli, izchil va ijodiy yondashuvni talab etadi. Shuning uchun

bogʻlanishli nutqni rivojlantirish – nafaqat til darslarining, balki butun boshlangʻich taʼlim jarayonining asosiy vazifalaridan biridir.

Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan, logik va grammatik qoidalar asosida tuzilgan, mustaqil, tugallangan va oʻzaro bogʻlangan maʼnoli qismlarga boʻlinadigan nutq bogʻlanishli nutq deyiladi. Bogʻlanishli nutq birligi sifatida hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa oʻqituvchi bergan savolga oʻquvchilarning keng, mukammal ogʻzaki javobini, yozma bayon va inshoni olish mumkin. Boshlangʻich sinflar metodikasida bogʻlanishli nutqqa oid mashq turlariga quyidagilarni kiritish mumkin.

- 1) berilgan savolga keng, mukammal javob;
- 2) oʻqilgan asarni tahlil qilish, grammatik materialni oʻrganish; oʻquvchilar lugʻatini faollashtirish bilan bogʻliq holda har xil matnli mashqlar;
- 3) muntazam oʻtkazilgan kuzatishlarni yozish, ob-havo kundaligini yuritish;
- 4) oʻqilgan matnni turli variantda ogʻzaki qayta hikoyalash;
- 5) berilgan mavzu, rasm, kuzatishga oid boshlab berilgan yoki oxiri berilgan hikoya, reja yoki syujet asosida oʻquvchilarning ogʻzaki hikoyasi.

Bu mashqlarning hammasi nazariyasiz, amaliy tarzda beriladi. Bunday mashqlarni takroriy ishlatmaslik yoki asosiylarini tushirib qoldirmaslik uchun nutqiy mashqlarning aniq rejasi tuzib olinadi. Bogʻlanishli nutqdan mashqlarning turli xil boʻlishida, avvalo, material manbaiga, tematikaga, shuningdek, janriga, til xususiyatiga, mashq turiga rioya qilinadi.

Oʻquvchilar nutqini oʻstirish ularga aniq koʻnikmalarni singdirish demakdir. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari mustaqil mashq sifatida bogʻlanishli nutqni oʻstirishdan quyidagi koʻnikmalarni bilib oladilar:

1. Mavzuni tushunish, chegarasini aniqlash va uni nisbatan toʻliq yoritish koʻnikmasi. Masalan, «Biz uy ishlarida ota-onamizga qanday yordamlashamiz?» mavzusi berilsa, oʻquvchilar aniq bajargan ishlari haqida hikoya qiladilar. Ular mavzuni yaxshi tushunishlari uchun bayon matni qayta hikoya qildiriladi, inshoda esa berilgan mavzu yuzasidan mustaqil hikoyalash mashq qilinadi.

2. Inshoni asosiy fikrga boʻysundirish koʻnikmasi. Bolalar ishi maʼlum fikrni (tabiatning ajoyib tasvirini idrok etish, oʻzlarining baxtli hayotidan gʻururlanish, mehnatga va mehnatkash insonlarga muhabbatni) ifodalaydi.

3. Hikoya, insho uchun mavzuga taalluqli, uni yoritishga zarur boʻlgan materialni yigʻish. Bu bayonga ham taalluqli boʻlib, namunaviy matn tahlil qilinadi, mazmunini toʻgʻri tushunish ustida ishlanadi, asosiy mazmun ajratiladi. Oʻqituvchidan oʻquvchini navbatdagi inshoga tayyorlashda shu mashqning pedagogik maqsadini,

o'quvchilarni nimaga o'rgatishni, tafakkuri va nutqini qanday boyitishni, shuningdek, mashqlar izchilligida shu inshoning tutgan o'rnini aniq ko'z oldiga keltirish talab etiladi.

Shuning uchun o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishga oid mashq turlarining bir yillik rejasini tuzib olish tavsiya etiladi. Rejada o'quvchilar yoshiga mos bayon va inshoning barcha turlari hisobga olinishi zarur. Metodik an'anaga ko'ra matnli mashqlar tasvirlash, hikoya qilish va muhokamaga bo'linadi. Boshlang'ich sinflarda bular, asosan, tasvir yoki muhokama elementlari bo'lgan hikoya tarzida uchraydi. Har uchala janr uchun foydalaniladigan material xarakterida ham, qurilishida ham, til vositalarini tanlashda ham o'z xususiyatlari mavjud. Insho yoki bayonga tayyorlanayotganda o'qituvchi (yoki o'quvchi) matnning janr xususiyatlarini hisobga oladi. Hikoya boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos janr hisoblanadi, chunki u jo'shqin, jonli, ta'sirchan bo'ladi. «O'qish kitobi»da bunday hikoyalar ko'plab berilgan. Tasvirda syujet, qatnashuvchi shaxslar bo'lmaydi; unda tabiat, ayrim predmet va hodisalar tasvirlanadi. O'quvchilar «O'qish kitobi»da berilgan ko'pgina tasviriy matnlarni o'qiydilar, ularni qayta hikoya qiladilar, bayon, ayrim narsa yoki hodisalarni tasvirlab insho ham yozadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shabbazova Dilfuza Ruziqulovna. ONA TILI O'QITISH METODIKASI. Toshkent "METHODIST NASHRIYOTI" 2023

2. E. Begmatov, M. Tursunqulov O'zbek nutqi madaniyati asoslari. Toshkent: O'qituvchi 2015

3. T. Almamatov, Q. M. Yadgarov, Sh. Almamatov., O'zbek tilini o'qitishda innovatsion, pedagogik texnologiyalardan foydalanish (Metodik qo'llanma). -2013.

4. Yusupova M. O'qish va yozuv darslari samaradorligin oshirish. -T.: O'qituvchi, 2008.-67 b

5. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. T.: Yangiasr avlodi, 2005.

6. PIRLS 2021 baholash asosi. Ina V.S. Mullis, Maykl O. Martin. Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA), TIMSS & PIRLS xalqaro tadqiqot markazi, Boston kolleji Lynch ta'lim maktabi. 2019.

7. Daminova Dilbar. JAHON FANIDA MATEMATIK SAAVODNI RIVOJLANTIRISH MASALLARI. GALAXY INTERNATIONAL INTERNATIONAL DISPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 jild. 11, 03-son, mart. (2023). 307-311 b

8. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Muxtorova Lobar Abdimannabovna. (2023). BOSHLANGANCH 5 I SINF O'QUVCHILARINING MATEMATIK SAAVOTLILIGINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI. Ochiq kirish ombori, 4(3), 971-976.

9. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Muxtorova Lobar Abdimannabovna. (2023). JAHON FANIDA MATEMATIK SAAVODNI RIVOJLANTIRISH MASALLARI. Galaxy xalqaro fanlararo tadqiqot jurnali, 11 (3), 307-311.

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY
SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH HOLATI, MUAMMOLARI VA SOHAGA
OID ILMIY ISHLAR TAHLILI****Abdullayev Mamayusup Kasimovich**

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

abdullayevmamayusuf74@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish holati, mavjud muammolar va yechimlar ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etiladi. Ta'lim tizimining ilk bosqichida faoliyat yurituvchi pedagoglarning kasbiy sifati ularning nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki shaxsiy fazilatlari, pedagogik qobiliyatlari, kommunikativ yondashuvi va psixologik tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liqdir. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda, kasbiy kompetensiyalarni amaliy faoliyat orqali shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Mazkur maqolada O'zbekiston oliy pedagogik ta'lim muassasalaridagi real holat o'rganilgan, mavjud muammolar – o'quv dasturlarining amaliyot bilan mos kelmasligi, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishdagi cheklovlar, shaxsiy yondashuvning sustligi singari jihatlar ko'rsatib berilgan. Bundan tashqari, xorijiy ilmiy adabiyotlar asosida ilg'or tajribalar va amaliy tavsiyalar ham yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, boshlang'ich ta'limga ixtisoslashgan pedagoglarni tayyorlashda integrallashgan, innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kasbiy sifatlar, pedagogik tayyorgarlik, amaliyot, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, kasbiy kompetensiya, pedagogik yondashuv, o'qituvchi shaxsiyati, ta'lim sifati, boshlang'ich ta'lim.

**СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ, ПРОБЛЕМЫ И
АНАЛИЗ НАУЧНЫХ РАБОТ В ДАННОЙ СФЕРЕ****Абдуллаев Мамаюсуп Касимович****Преподаватель Термезского государственного университета**

Аннотация: В данной статье рассматриваются состояние формирования и развития профессиональных качеств будущих учителей начальных классов, существующие проблемы и пути их решения как с теоретической, так и с

практической точек зрения. Профессиональные качества педагогов, работающих на начальной ступени образования, тесно связаны не только с их знаниями и навыками, но и с личными качествами, педагогическими способностями, коммуникативным подходом и психологической подготовкой. В процессе подготовки будущих учителей особое внимание следует уделить не только теоретическим знаниям, но и формированию профессиональных компетенций через практическую деятельность. В статье исследуется реальное состояние в педагогических вузах Узбекистана, выявляются такие проблемы, как несоответствие учебных программ практике, ограничения в использовании современных образовательных технологий, слабая индивидуализация подхода. Кроме того, на основе зарубежной научной литературы освещается передовой опыт и предлагаются практические рекомендации. По результатам исследования обоснована необходимость внедрения интегративных и инновационных подходов в подготовке педагогов, специализирующихся на начальном образовании.

Ключевые слова: Учитель начальных классов, профессиональные качества, педагогическая подготовка, практика, современные образовательные технологии, профессиональная компетентность, педагогический подход, личность учителя, качество образования, начальное образование.

THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS: CURRENT STATE, CHALLENGES, AND ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD

Abdullayev Mamayusup Kasimovich
Teacher at Termez state university

Abstract: This article analyzes the formation and development of the professional qualities of future primary school teachers, examining existing problems and proposed solutions from both theoretical and practical perspectives. The professional qualities of educators working at the initial stage of the education system are closely tied not only to their knowledge and skills but also to their personal attributes, pedagogical abilities, communicative approach, and psychological readiness. In the process of training future teachers, special attention should be paid not only to theoretical knowledge but also to the development of professional competencies through practical activity. This paper explores the current situation in pedagogical higher education institutions in Uzbekistan, identifying key issues such as

the mismatch between curricula and practice, limitations in the use of modern educational technologies, and the weakness of personalized approaches. Furthermore, advanced practices and practical recommendations are highlighted based on foreign scientific literature. The research results substantiate the need to implement integrated and innovative approaches in the training of educators specializing in primary education.

Keywords: Primary school teacher, professional qualities, pedagogical training, practice, modern educational technologies, professional competence, pedagogical approach, teacher personality, quality of education, primary education.

KIRISH

Mustaqil O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, zamonaviy ilmiy va texnologik yutuqlarning keng miqyosda tatbiq etilishi bilan uyg'un holda, pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirishni taqozo qilmoqda. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'limning ilk bosqichi hisoblangan boshlang'ich ta'limda faoliyat yurituvchi pedagoglarning kasbiy sifati va tayyorgarligi, jamiyat taraqqiyotining strategik negizi sifatida alohida e'tiborni talab qiladi. Boisi, inson shaxsining shakllanishi, ilm-fanga bo'lgan qiziqishi, tafakkur darajasi, ijtimoiy moslashuvchanlik va ma'naviy qadriyatlarni idrok etish qobiliyati aynan boshlang'ich maktab davrida barpo etiladi.¹ Shu sababli, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni nafaqat pedagogik tayyorgarlik masalasi, balki umummilliy ahamiyatga molik dolzarb masala sifatida qaralishi lozim. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimining samaradorligi, eng avvalo, ta'lim sifati va mazmuniga, pedagogik ta'limning ilmiy-metodik asoslari, amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unligiga, ta'lim oluvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisiga xos bo'lgan shaxsiy fazilatlar – bolalarni tushunish, mehribonlik, sabr-toqat, emotsional barqarorlik, ijtimoiy muloqot madaniyati va tashkiliy salohiyat – ularning kasbiy muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur bosqichdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik nozikligi va bilish faoliyatining shakllanishi boshlang'ich sinf o'qituvchisidan yuqori darajadagi mas'uliyat, didaktik mahorat, reflektiv tafakkur va metodik fleksibilitetni talab qiladi. Afsuski, mavjud real holat tahlili ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf

¹ Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 376 b.

o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud: nazariy bilimlarning amaliyot bilan uzviy bog'lanmagani, zamonaviy ta'lim texnologiyalarining yetarli darajada o'zlashtirilmagani, individual yondashuv va shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik materiallarning cheklangani, ta'limda innovatsion metodlarga nisbatan sust munosabat va boshqa shu kabi omillar ushbu sohada hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar sirasiga kiradi.² Shu bilan birga, so'nggi yillarda xalqaro ilmiy tajriba va xorijiy pedagogik modellar tahlili bo'lajak pedagoqlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llash, ya'ni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va shaxsiy rivojlanish elementlarini uyg'un holda rivojlantirish samarali natijalar berishini isbotlamoqda. Bu borada Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Kanada kabi mamlakatlar tajribasi alohida e'tiborga molik bo'lib, ularda boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ilg'or amaliyot markazlari, mentorlik tizimi, o'z-o'zini baholash va reflektiv o'qituvchilik tamoyillariga asoslangan metodlar keng qo'llaniladi. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirishning mavjud holati, muammolari, ularning yechimlari, ilg'or xorijiy tajribalar, shuningdek, ushbu sohada amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar tahlil qilinadi.³ Tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek ta'lim tizimi uchun moslashtirilgan holda innovatsion, integratsiyalashgan, kommunikativ-psixologik yondashuvlarni joriy etish taklif etiladi. Shuningdek, maqolada bu yo'nalishda olib borilishi lozim bo'lgan strategik chora-tadbirlar asoslab beriladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirishga doir ilmiy-nazariy manbalar, zamonaviy pedagogika, psixologiya, metodika, shaxs taraqqiyoti va kasbiy kompetensiyalar nazariyasiga asoslangan holda tadqiq etilgan. Bu boradagi adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kasbiy sifatlarni masalasi ko'p jihatdan integrallashgan, fanlararo yondashuv asosida o'rganilishi lozim bo'lgan murakkab va ko'p qatlamli hodisa hisoblanadi.

² Leontev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Toshkent: Fan, 2006. – 302 b.

³ Tursunov X. Kasbiy ta'lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 168 b.

Dastlabki ilmiy manbalarda, xususan, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, S.L. Rubinshteyn, D.B. Elkonin, V.V. Davыdov kabi rus psixolog va pedagoglari tomonidan shaxsning rivojlanishi, faoliyat orqali ta'lim olish, hamkorlikda o'rganish tamoyillari orqali bolalarda ijtimoiy va intellektual rivojlanish bosqichlari asoslab berilgan.⁴ Ularning ishlarida boshlang'ich ta'lim davri bola psixikasi shakllanishida muhim bosqich ekanligi alohida ta'kidlangan. Ushbu nazariy yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu bosqichda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki rivojlantiruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi. Yaqin yillarda chop etilgan O'zbekiston olimlarining tadqiqotlarida ham (X. Tursunov, M. Nazarova, N. Ismoilova, S. Karimova va boshqalar) boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kasbiy sifatleri keng doirada o'rganilgan bo'lib, ularning ilmiy qarashlari asosida shunday xulosaga kelinadi: o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyati, avvalo, uning shaxsiy-axloqiy fazilatleri, kasbiy motivatsiyasi, kommunikativ layoqati va innovatsion yondashuvni o'zlashtirish darajasi bilan belgilanadi.⁵ Ularda ko'tarilgan muhim jihatlardan biri – o'qituvchining o'z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan qarashi va o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki ehtiyoji asosiy professional mezon sifatida qaraladi.

Xorijiy adabiyotlarda esa (D. Schön, L. Darling-Hammond, K. Zeichner, J. Hattie, M. Fullan) o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi doimiy ravishda takomillashib boradigan reflektiv jarayon sifatida talqin qilinadi.⁶ Ayniqsa, D. Schönning "reflektiv amaliyotchi" konsepsiyasi bo'lajak pedagoglarda mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish va tezkor pedagogik qarorlar qabul qilish layoqatini rivojlantirishga alohida urg'u beradi. L. Darling-Hammond esa o'qituvchilarning tayyorlash tizimi amaliyotga yo'naltirilgan, chuqur tahlil asosida shakllangan bo'lishi kerakligini ta'kidlab, yuqori sifatli ta'lim o'zgarishining kaliti aynan o'qituvchilarning kasbiy salohiyatida ekanini ilmiy asoslab beradi.

⁴ Nazarova M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2020. – 190 b.

⁵ Karimova S. O'qituvchining kasbiy tayyorgarligi: metodologik asoslar. – Samarqand: SamDCHTI, 2022. – 214 b.

⁶ Юнусов С. Инновацион педагогика ва таълим технологиялари. – Тошкент: "Фан ва технологиялар", 2021. – 184 б.

Tadqiqot metodologiyasi ushbu turli nazariy yondashuvlarni umumlashtirish va ularni O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirishga qaratilgan. Ushbu maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- Tahliliy-metodik yondashuv – mavjud nazariy adabiyotlar, qonun hujjatlari, normativ-me'yoriy hujjatlar va ilg'or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali asosiy ilmiy g'oyalarning mohiyati ochib berildi.
- Taqqoslash va qiyosiy tahlil – O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, Kanada)da boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash tizimi solishtirildi.⁷
- Sotsiologik tadqiqot – O'zbekiston oliy pedagogik ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning fikr-mulohazalari, o'qituvchilar va amaliyotchi pedagoglarning tajribalari o'rganildi.
- Empirik kuzatuv – boshlang'ich ta'lim yo'nalishidagi real amaliy mashg'ulotlar, dars jarayonlari, pedagogik stajirovkalar tahlil qilindi.
- Ekspert baholash – tajribali o'qituvchilar va kafedra professor-o'qituvchilari bilan intervyular asosida kasbiy sifatlarning rivojlanish holati va ehtiyojlari aniqlashtirildi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan metodologik asoslar asosida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish samaradorligini oshirish uchun kompleks, integratsiyalashgan va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.⁸ Mazkur yondashuvlar bo'lajak o'qituvchini nafaqat o'z kasbini puxta egallagan mutaxassis, balki ijtimoiy-madaniy muhitda faoliyat yurituvchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish masalasi ko'p qirrali va murakkab jarayon ekanini

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha strategik yo'nalishlar" haqidagi qarori, PQ-3907-son, 2018-yil 6-fevral.

⁸ TDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'quv rejalarini va amaliyot dasturlari (2022–2023 o'quv yili uchun).

ko'rsatdi. Empirik kuzatuvlar, sotsiologik so'rovlar va amaliy tahlillar asosida aniqlanishicha, talabalarning aksariyati nazariy bilimlarga ega bo'lsa-da, ularning amaliy faoliyatga tayyorgarligi yetarli darajada shakllanmagan.⁹ Jumladan, so'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning 67 foizi dars berishda o'zini ishonchsiz his qilishini bildirgan, 54 foizi esa zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashda qiyinchilikka duch kelishini aytgan. Bu holat o'quv dasturlarining zamon talablari bilan to'liq uyg'unlashmaganligini ko'rsatadi. Shuningdek, kuzatuvlar davomida aniqlanishicha, boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar o'z kasbiy roli va pedagogik shaxsiy fazilatlarini yetarli darajada anglab yetmagan. Psixologik tayyorgarlik, ayniqsa, bolalarning hissiy-psixologik holatini tushunish va unga mos ta'limiy yondashuvni tanlash borasida sustlik mavjud. Bunday holatlarning sababi sifatida amaliyotga ajratilgan vaqtning qisqaligi, amaliyot davomida faol refleksiya va tahlil yetishmasligi, mentorlik tizimining to'laqonli ishlamasligi ko'rsatildi.

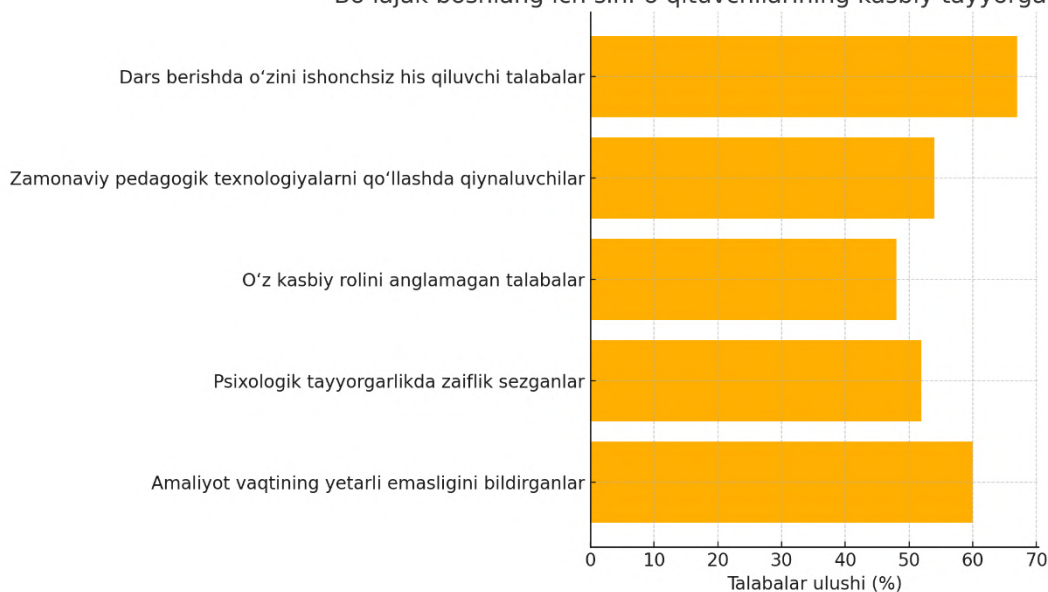
Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash lozimki, ko'plab pedagogik ta'lim muassasalarida kasbiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlar asosan nazariy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, unda kasbiy refleksiya, muammoli vaziyatlarni hal qilish, kommunikatsion kompetensiyani rivojlantirish kabi jihatlarga yetarlicha e'tibor qaratilmayapti.¹⁰ Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'qitish jarayoniga integratsiyalash darajasi ham turlicha bo'lib, ba'zi hududiy oliy ta'lim muassasalarida texnik vositalarning yetishmovchiligi bu boradagi ishlarni cheklab qo'ymoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quv jarayoniga innovatsion yondashuvlar, xususan, loyiha asosida o'qitish, rol o'yinlari, interaktiv metodlar, STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi) elementlarini joriy qilish orqali talabalar faoliyatini yanada jonlantirish mumkin. Bunday metodlar ularni nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy ko'nikmaga ega bo'lgan ijodkor, o'ziga ishongan, yangilikka ochiq shaxs sifatida shakllantiradi. Xorijiy tajribani tahlil qilish asosida aniqlanganki, rivojlangan mamlakatlarda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun reflektiv yozuvlar, mentorlik dasturlari, amaliy seminarlardan iborat kompleks tayyorlov tizimi yo'lga qo'yilgan. Bu tajribalardan kelib chiqib, O'zbekiston pedagogik ta'lim tizimi uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: kasbiy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar

⁹ Axmedov A., Jo'rayev N. Boshlang'ich sinfda dars o'tish metodikasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019. – 172 b.

¹⁰ Ismoilova N. Shaxs rivojlanishida pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2020. – 196 b.

sonini ko'paytirish; zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha maxsus modullarni o'quv dasturiga kiritish; psixologik tayyorgarlik bloklarini mustahkamlash; mentorlik asosidagi monitoring tizimini joriy qilish.¹¹ Yakuniy muhokama sifatida aytish mumkinki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish nafaqat individual yondashuvni, balki tizimli, integrallashgan, milliy va xorijiy ilg'or tajribalarni uyg'unlashtirgan yondashuvni talab qiladi. Bu borada oliy ta'lim muassasalarining ilmiy-tadqiqot salohiyati, o'qituvchilarning innovatsion kompetensiyasi va davlat ta'lim siyosati muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligidagi muammolar

Yuqoridagi diagramma bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida aniqlangan muammolar bo'yicha so'rovnoma natijalarini ko'rsatadi. Ushbu ma'lumotlar asosida kasbiy sifatlarini shakllantirishda nazariy tayyorgarlik bilan birga amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratish zarurligi isbotlanadi.

Xulosa

O'rganilgan mavzu bo'yicha olib borilgan nazariy, empirik va metodik tahlillar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini

¹¹ Bozorov O. Boshlang'ich ta'lim metodikasi: innovatsion yondashuvlar. – Termiz: TSPI nashriyoti, 2022. – 143 b.

shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Kasbiy sifatlar deganda faqatgina bilim va ko'nikmalar emas, balki shaxsiy fazilatlar, pedagogik intuitsiya, psixologik tayyorgarlik, kommunikativ kompetensiya, zamonaviy metodik yondashuvlarni qo'llay olish layoqati tushuniladi.¹² Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, oliy pedagogik ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalar nazariy jihatdan yetarli bilimga ega bo'lsalar-da, amaliy ko'nikmalar, reflektiv faoliyat, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarida hali to'laqonli rivojlanish kuzatilmayapti. Bu esa o'quv dasturlarining mazmuni, metodlar va amaliy mashg'ulotlar formatini yangilash zaruratini ko'rsatadi. Shuningdek, sohada mavjud bo'lgan muammolar – zamonaviy pedagogik texnologiyalarni cheklangan qo'llanishi, mentorlik tizimining sustligi, individual yondashuvning yetarli emasligi, kasbiy refleksiyaga doir ishlarning kamligi – bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishiga to'siq bo'layotgani aniqlandi.

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, ilg'or mamlakatlarda boshlang'ich ta'limga ixtisoslashgan pedagoglarni tayyorlashda reflektiv o'rgatish, o'rgatishda hamkorlik modeli, ilg'or amaliyotlar asosida tayyorlov, mentorlarga asoslangan nazorat va yo'naltiruvchi yondashuvlar asosiy tamoyil sifatida shakllangan. Bu yondashuvlar o'qituvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni doimiy o'quvchi va izlanuvchi sifatida ko'rishga xizmat qiladi. Shu bois, O'zbekiston pedagogik ta'lim tizimi oldida quyidagi strategik vazifalar turadi:

1. O'quv dasturlarini amaliyot bilan uyg'unlashtirish, modul asosidagi ta'limni kengaytirish;
2. Talabalarning mustaqil, reflektiv va innovatsion fikrlash layoqatlarini rivojlantirishga qaratilgan metodik vositalarni ishlab chiqish;
3. Mentorlik tizimini qayta ko'rib chiqish va amaliyot davomida real ustoz-shogird modelini joriy etish;
4. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'rgatish va qo'llash samaradorligini oshirish;¹³

¹² Maxmudova D. Boshlang'ich maktabda metodik tayyorgarlikning psixologik omillari. – Buxoro: BDU, 2021. – 158 b.

¹³ Абдуллаева З. Педагогическое мастерство учителя начальных классов. – Москва: Просвещение, 2019.

5. Xalqaro tajribalarni milliy sharoitlarga moslashtirish orqali kompleks, tizimli yondashuvlarni shakllantirish.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish – bu shunchaki ta‘lim vazifasi emas, balki jamiyat intellektual va madaniy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim strategik yo‘nalishdir. Bu jarayonni innovatsion, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida tashkil etish zamon talabi va ta‘lim sifatining kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004. – 376 b.
2. Leontev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Toshkent: Fan, 2006. – 302 b.
3. Tursunov X. Kasbiy ta‘lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 168 b.
4. Nazarova M. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2020. – 190 b.
5. Karimova S. O‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi: metodologik asoslar. – Samarqand: SamDCHTI, 2022. – 214 b.
6. Юнусов С. Инновацион педагогика ва таълим технологиялари. – Тошкент: “Фан ва технологиялар”, 2021. – 184 б.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta‘lim sohasini rivojlantirish bo‘yicha strategik yo‘nalishlar” haqidagi qarori, PQ-3907-son, 2018-yil 6-fevral.
8. TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti o‘quv rejalari va amaliyot dasturlari (2022–2023 o‘quv yili uchun).
9. Axmedov A., Jo‘rayev N. Boshlang‘ich sinfda dars o‘tish metodikasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019. – 172 b.
10. Ismoilova N. Shaxs rivojlanishida pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2020. – 196 b.
11. Bozorov O. Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi: innovatsion yondashuvlar. – Termiz: TSPI nashriyoti, 2022. – 143 b.
12. Maxmudova D. Boshlang‘ich maktabda metodik tayyorgarlikning psixologik omillari. – Buxoro: BDU, 2021. – 158 b.
13. Абдуллаева З. Педагогическое мастерство учителя начальных классов. – Москва: Просвещение, 2019.

O'QUVCHILARNING KITOBXONLIKKA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING O'RNI

Rasulova Mohichehraxon Umidjon qizi

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

21.130-guruh 4-kurs talabasi

E.mail: muhammadalievamohichehra@gmail.com

Tel: +99899.692.44.37

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'quvchilarning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishini oshirishda raqamli texnologiyalarning o'rni tahlil qilinadi. Elektron kutubxonalar, audiokitoblar, interaktiv platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali kitob mutolaasi yangi bosqichga chiqayotgani ta'kidlanadi. Shuningdek, gamifikatsiya, sun'iy intellekt asosida kitob tavsiyalari va raqamli ta'lim platformalarining kitobxonlik madaniyatiga ta'siri o'rganiladi. Maqolada raqamli texnologiyalarning kitobxonlikka ijobiy va salbiy ta'sirlari ko'rib chiqilib, samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, raqamli texnologiyalar, elektron kutubxonalar, audiokitoblar, interaktiv ta'lim, gamifikatsiya, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt, kitob mutolaasi, o'quvchilar.

Аннотация

В данной статье анализируется роль цифровых технологий в повышении интереса учащихся к чтению. Подчеркивается, как электронные библиотеки, аудиокниги, интерактивные платформы и социальные сети выводят процесс чтения на новый уровень. Также изучается влияние геймификации, рекомендательных систем на основе искусственного интеллекта и цифровых образовательных платформ на культуру чтения. В статье рассматриваются как положительные, так и отрицательные эффекты цифровых технологий на процесс чтения и предлагаются рекомендации по их эффективному использованию.

Ключевые слова: чтение, цифровые технологии, электронные библиотеки, аудиокниги, интерактивное обучение, геймификация, социальные сети, искусственный интеллект, книга, учащиеся.

Annotation

This article analyzes the role of digital technologies in increasing students' interest in reading. It highlights how e-libraries, audiobooks, interactive platforms, and social media are taking reading to a new level. Additionally, the impact of gamification, AI-based book recommendations, and digital education platforms on reading culture is

examined. The article discusses both the positive and negative effects of digital technologies on reading habits and provides recommendations for their effective use.

Keywords: reading, digital technologies, e-libraries, audiobooks, interactive education, gamification, social media, artificial intelligence, book reading, students.

Kirish

Zamonaviy texnologiyalar jamiyat hayotining deyarli barcha jabhalariga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va ularni mutolaaga qiziqtirishda raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. An'anaviy kitob o'qish odati zamonaviy gadjetlar, elektron kutubxonalar va interaktiv platformalar yordamida yangi bosqichga chiqmoqda. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning o'quvchilar orasida kitobxonlikka bo'lgan qiziqishni oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

“Raqamli texnologiyalar va kitobxonlik madaniyati. Texnologiyalar rivoji bilan o'quv materiallariga kirish imkoniyatlari kengaydi. Internet, elektron kitoblar va audiokitoblar o'quvchilarga matnlarni istalgan vaqtda va joyda o'qish imkonini beradi. Shu bilan birga, quyidagi texnologik imkoniyatlar kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda” [1].

“Elektron kutubxonalar – Google Books, Z-Library, Kitobxon.uz kabi platformalar orqali yuzlab kitoblarga erkin kirish mumkin.

Audiokitoblar – Storytel, Audible va boshqa platformalar orqali kitoblarni eshitish imkoniyati mavjud” [5]. Bu ayniqsa ko'p vaqtini harakatda o'tkazadigan yoki ko'rish qobiliyati cheklangan o'quvchilar uchun juda foydalidir.

Interaktiv kitoblar – Illyustratsiyalar, ovoz va animatsiyalar bilan boyitilgan elektron kitoblar bolalar va yosh kitobxonlarning qiziqishini oshirishga yordam beradi.

“Sun'iy intellekt asosida tavsiyalar – Amazon Kindle, Google Play Books singari platformalar foydalanuvchilarning qiziqishlari asosida mos kitoblarni tavsiya qiladi.

O'quvchilarning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishini oshirish usullari. Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning kitoblarga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun quyidagi usullardan foydalanishga imkon beradi” [3].

“Gamifikatsiya – o'qish jarayonini qiziqarli qilish uchun o'yin elementlarini joriy etish. Masalan: o'qilgan kitoblar uchun ball to'plash tizimi, o'quvchilar o'rtasida kitobxonlik tanlovlari, Virtual mukofotlar va reyting tizimlari.

Ijtimoiy tarmoqlar va forumlar. O'quvchilar o'z o'qigan kitoblari haqida muhokama yuritishlari, fikr almashishlari va tavsiyalar olishlari uchun ijtimoiy platformalar juda qulay. Goodreads, Bookmate kabi platformalar orqali kitoblarni

baholash va sharh qoldirish, Telegram, Facebook va Instagram'dagi kitobxonlik guruhlarini va bloglarini"[4].

Interaktiv ta'lim platformalari . Bugungi kunda Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar darsliklar bilan birga badiiy va ilmiy kitoblarni ham taklif qilmoqda. Shu bilan birga, QR-kod orqali kitoblarga bog'langan qo'shimcha video yoki materiallardan foydalanish ham qiziqishni oshiradi.

"Raqamli texnologiyalarning kitobxonlik madaniyatiga ta'siri, o'quvchilarning kitob o'qish odatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Erkin va tezkor kirish imkoniyati, internet orqali istalgan kitobni topish va o'qish mumkin.

O'quv jarayonini qulaylashtirish, mobil ilovalar orqali istalgan joyda kitob o'qish yoki tinglash imkoniyati mavjud.

Qiziqarli kontent yaratish o'quvchilar o'zlari kitoblarga oid video sharhlar yoki podkastlar tayyorlab, kitobxonlikni targ'ib qilishlari mumkin"[2].

E'tiborni chalg'ituvchi omillar, ko'p hollarda o'quvchilar kitob o'qish o'rniga ijtimoiy tarmoqlarga vaqt ajratishadi.

Raqamli charchoq – Uzoq vaqt ekranga tikilish o'quvchilarda ko'z charchoqlarini keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa

Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Elektron kutubxonalar, audiokitoblar, interaktiv platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali kitobxonlikni targ'ib qilish mumkin. Biroq, bu jarayonda texnologiyalardan me'yorida foydalanish va o'qish madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning kitobga bo'lgan mehrini oshirish uchun ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyatning roli juda muhim. O'quvchilarga raqamli texnologiyalar yordamida mutolaa qilish imkoniyatlarini kengaytirish, lekin shu bilan birga, an'anaviy kitob o'qish odatini ham targ'ib qilish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Axmedov A. "Zamonaviy texnologiyalar va kitobxonlik madaniyati". – Toshkent: O'qituvchi, 2022
2. Nazarov Sh. "Kitobxonlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rnini". – Ilmiy-ma'rifiy jurnal, 2023, №4. Anderson, C. "The Impact of Digital Reading on Student Engagement". – Journal of Educational Technology, 2021.
3. Johnson, S. "E-books and Audiobooks: A New Era of Reading". – New York: Digital Press, 2020.
4. www.kitobxon.uz – O'zbekistonning elektron kutubxonasi.

5. www.goodreads.com – Kitobxonlar uchun ijtimoiy tarmoq.
6. www.storytel.com – Audiokitoblar platformasi.

**ABU NASR FOROBIYNING “FOZIL ODAMLAR SHAHRI” ASARIDA
TA“LIM-TARBIYA MASALALARI**

Mingto'rayev Shahzod Sharofiddin O'g'li

DTPI Tarix (mamlakatlar vayo'nalishlar bo'yicha) yo'nalishi 2-kurs talabasi

Ochildiyev Asilbek Akram O'g'li

DTPI Tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida ta“lim-tarbiya masalalari, adolatli jamiyatga erishish yo`llari, fozil shahar hokimi va aholisining fazilatlarini kabi masalalar yoritilgan.

Tayanch so`zlar: jamiyat, davlat, rahbar, madaniyat, axloq, an‘ana, ta‘lim, tarbiya.

Kirish. Biz yashayotgan zamin qadim-qadimdan madaniyat va ziyo maskani bo`lib, xalqimiz boy madaniy merosga, yuksak qadriyatlarga ega xalqdir. Buyuk bobomiz Amir Temur, jahonga mashhur mutafakkirlarimiz Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al- Buxoriy, al Marg‘inoniy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G‘ijduvoni, Bahovuddin Naqshband, Ahmad alFarg‘oniy, Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Pahlavon Mahmud va yurtimizda yashab ijod etgan boshqa ko`plab siymolar jahon fani, madaniyati va sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo`shganlar.

Shu sababli mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o`z nutqlarida doimo xalqimiz boy madaniy merosini izchillik bilan o`rganishga, undan yoshlar ma‘naviyatini shakllantirish va rivojlantirishda foydalanishga da‘vat etib kelmoqdalar.

—Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma‘naviy salohiyatga ega bo`lib, dunyo miqyosida o`z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo`sh kelmaydigan insonlar bo`lib kamol topishi, baxtli bo`lishi uchun ajdodlarimizning madaniy-ma‘naviy boyligini chuqur va har tomonlama o`rganishimiz darkor [1]. Jamiyatimizga har tomonlama barkamol, mustaqillik ma‘naviyatiga ega bo`lgan

insonlar zarur. Zero, «zaminimizda yashab o'tgan buyuk allomalarimiz, mutafakkir bobolarimizning ibratli hayoti va faoliyati, bemisl ilmiy-ijodiy kashfiyotlari bugun ham jahon ahlini hayratga solayotganini g'urur bilan ta'kidlash lozim»[2]. Ma'naviy boyliklarni yaratgan buyuk siymolar merosini o'rganish va o'zlashtirish, u bo'yicha keng ta'lim-tarbiyaviy, ilmiy-tadqiqot va o'quv-uslubiy ishlarni olib borishni talab etadi. Ular mustaqillik sharoitida yosh avlodni milliy madaniy boyliklarni yaxshi bilgan, milliy g'urur, vatanparvarlik hissi bilan yo'g'rilgan, dunyo madaniy rivojlanish darajasidan xabardor bo'lib yetishuvida yetakchi omil bo'lib xizmat qiladi. Markaziy Osiyo hududida butun musulmon dunyosiga o'zlarining asarlari bilan tanilgan, mintaqa, xususan o'zbek faniga asos solgan, ajdodlarimizning ilmiy yutuqlarini xotirada saqlab, jahon ilmiy tafakkurini oldingi qatoriga olib chiqqan buyuk allomalar yetishib chiqqan. Ular olib borgan tadqiqotlar, ularning amalga oshirgan kashfiyotlari jahon, umuminsoniyat fani va madaniyatining oltin xazinasini tashkil etadi[3].

Shunday ulug' allomalardan biri Abu Nasr Forobiy (873-950 yillar)dir. O'rta asrning bir qancha ilmiy yutuqlari, umuman, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlaridagi taraqqiyparvar ijtimoiyfalsafiy tafakkur taraqqiyoti uning nomi bilan bog'liq. U hayotlik vaqtidayoq «Ikkinchi Aristotel», «Sharq Aristoteli», «Muallimin as-soniy» («Birinch muallim», birinchi ustoz Aristotel bo'lgan) degan faxriy nom olgan edi. Bu uning ilmi va xizmatlariga berilgan yuksak bahodir[5]. Forobiy asarlari Sharq va G'arb olimlarini haligacha bilim doirasining kengligi bilan hayratga solib kelmoqda. U fanning turli sohalari bo'yicha 160 dan ortiq asar yozgan, lekin ko'plari bizgacha yetib kelmagan. Uning «Fozil odamlar shahri», «Baxt saodatga erishuv yo'llari haqida risola», «Davlat arbobining hikmatlari» kabi asarlarida O'rta Sharqda birinchi bo'lib, jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida ta'limot yaratgan. Bu ta'limotda ijtimoiyhayotning ko'p masalalari – davlatga birlashish xususiyatlari, davlatni boshqarish, davlatning vazifalari, insonning jamiyatdagi o'rnini va burchi, umumiy baxt-saodatga erishish yo'llari, ta'limtarbiya, axloq, ma'rifat, diniy e'tiqod, urush va tinchlik, mehnat va boshqalar qamrab olingan.

Shuningdek, shaxsning rivojlanish muammolarini bayon qiladi. Forobiy asarlari orasida «Fozil odamlar shahri» asari alohida ahamiyatga ega. Unda jamiyatning (insonlar jamoasi) kelib chiqishi, adolatli jamiyatga erishish yo'llari, fozil shahar hokimi va aholisining fazilatlarini, davlat hokimiyati va boshqaruvchi kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish kabi masalalar bayon etilgan.

Bundan ming yilcha muqaddam yaratilganiga qaramasdan, bugungi o'quvchi hozirgi hayotning ko'proq yomonlashadi va oxiri mayib-majruh bo'lib qoladi. Shu

tufayli ular o`zlariga yoqadigan yomon ishlardan huzur-halovat oladilar», - deydi Forobiy[7] Mutaffakirning ta'kidlashicha, johillar nodon, ilmsiz, ma'naviyatsiz, ma'rifatsiz kimsalar, shuning uchun ular baxt-saodat, yuksak kamolot nimaligini tushunmaydi, ular haqida hech qanday tasavvurga ega emaslar, shu sababdan ular bunga intilmaydilar ham. «Ular, - deydi

Forobiy, - baxtu-davlat bo`lib ko`rinadigan o`tkinchi, yuzaki narsalarni, mol-dunyoni, jismoniy lazzatni, hirsu-havasni, obro`, amal, shon-shuhratni haqiqiy baxt, farovonlik deb o`ylaydilar. Shu ne'matlardan har biri jaholatdagi odamlar nazarida hayotdan maqsad, baxt-saodat bo`lib ko`rinadi». Forobiy ma'naviy-axloqiy, jihatdan nosog'lom, har qanday pastkashlik yo`li bilan o`z maqsadiga erishuvchi bunday odamlarga nisbatan salbiy munosabatda bo`ldi. Donishmandning fikricha, agar bu illatlarning oldi olinmasa, ular yildan-yilga, avloddan-avlodga o`tib, yanada chuqur ildiz otadi. Natijada johil ota-onalardan noqobil murakkab muammolarini hal qilishda asqotadigan muhim fikr va yo`l-yo`riqlarini topa oladi[6]. Forobiy inson boshqa jonzotlardan sifat jihatidan tubdan farq qiladi, deb ko`rsatadi.

Birinchi, deydi u inson aqlli mavjudot bo`lib, aql va jon insonning tabiiy ibtidosidir.

Ikkinchi, insonning tili va nutqi bor. Uchinchi, inson kasb-hunarga ega. Bir-biri bilan bog`liq bo`lgan bu barcha xususiyatlar insonning rivojlanishi va takomillashuviga imkon beradi. Forobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: —Munosib inson bo`lish uchun odamda ikki imkoniyat, ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo`ldir», deydi.

Forobiy ta'lim, tarbiyaga birinchi marta ta'rif berib, ta'lim - degan so`z insonga o`qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya - nazariy fazilatlarni, mas`ul hunarni egallash uchun zarur bo`lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o`rgatishdir, - deydi olim. Ta'lim faqat so`z va o`rgatish bilangina bo`ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajriba orqali o`rganishdir. Shuningdek, buyuk insonshunos olim Abu Nasr Forobiy «fozil», ya'ni adolatli jamiyat bilan birga «johil» insonlar va jaholatdagi jamiyatlar haqida qimmatli fikrlarni bildirgan. U johil jamiyatning juda ko`p turlarini sanab, axloqiy sifat va fazilatlardan mahrum bo`lgan o`z hayoti va faoliyati davomida ularga rioya qilmaydigan kishilar jamoasini johillar jamoasi deb ataydi. Bunday jamoa a`zolari yaramas axloqli, xulq-atvorli kishilardir. «Fazilatsiz shahar odamlari yomon fe`llari, tabiati tufayli ko`ngillari, ruhlari ham yomonlashib boraveradi. Mabodo, ular

ana shu yomon ishlarida izchil sa'y-harakat, tobora kuch-g'ayrat ko'rsatsa, ularning ruhlari yanada bolalar dunyoga keladi, bu esa jamiyat va davlatning kelajagini xavf ostida qoldiradi. «Ammo, - deydi alloma, - jaholat, yovuzlik, haqsizlik, abadiy hodisalar emas, bu illatlarga albatta barham beriladi.

Jamiyatda ezgulik, hamkorlik, hamjihatlik, do'stlik, adolat albatta tantana qiladi, shunday zamonlar keladiki, insoniyat albatta yuksak kamolotga oliy baxt-saodatga erishadi»[7]. Forobiy insonni baxt-saodatli qilish jamiyatning asosiy maqsadi ekanligini ta'kidlaydi va bunga barcha vositalar bilan erishish zarur, bu baxt-saodat insonlar jamoasida amalga oshirilishi mumkin, deb ko'rsatadi. Forobiyning fikricha, insonning taqdiri avvaldan belgilangan emas, har bir shaxs o'z ixtiyori bilan faoliyat ko'rsatib, o'z baxtini o'zi yaratadi, taqdirini o'zi hal etadi.

Alloma butun jahon miqiyosida urushsiz tinchlikka, adolatga, o'zaro hurmat va yordamga, hamjihatlikka asoslangan, har tomonlama yetuk, barcha aholini baxt-saodatga, ilm-ma'rifatga olib boruvchi yagona ideal insoniyat jamoasining barpo etilishini orzu qiladi, barcha insonlarni o'zaro hamkorlikka chaqiradi. Forobiy jamiyat (insonlar jamoasi)ning kelib chiqish sabablarini odamlarning jamoa bo'lib yashash ehtiyojlaridan izlagan. «Har bir inson tabiatan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kirita olmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi...

Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir butun holda ularning har biriga yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazib beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rناshdilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi»[7].

Forobiy insonlarning eng takomillashgan jamoasi deb shahar jamoasini ko'rsatadi va uni fazilatli hamda fazilatsiz shahar jamoasiga ajratadi. Razolat va badbaxtlik, obro'parast, amalparast, hokimiyatparastlar shaharlari haqida to'xtalib o'tadi. Fazilatli shahar odamlari o'zaro birlikda, totuvlikda, ittifoqda yashaydilar, bir-birlariga yordam beradilar, deb hisoblaydi. Forobiy demokratik boshqaruv shaklini yetuk boshqaruv shakli, bunday boshqaruvga asoslangan shaharlarni esa yetuk fozil shahar deb bilmaydi, balki, yomonlikni targ'ib qiluvchi shaharlardan farq qilib, fozil shaharlarga erishuv yo'lidagi muhim bosqich deb tushunadi. Forobiy o'zining ideal jamoasida odamlarni turli belgilariga qarab guruhlariga bo'ladi. Bunda ularning diniy mazhabiga emas, balki tabiiy xususiyatlariga, qobiliyatlariga, avvalo, aqliy iqtidoriga hamda ilmlarni o'rganish va hayotiy tajriba to'plash jarayonida orttirgan bilim va

ko`nikmalariga katta ahamiyat beradi. Bu jamoada insonlar ilm va yaxshi axloq yordamida baxt-saodatga erishadi.

Forobiy davlatni boshqarishning turli shakllari haqida fikr yuritib, davlatni yetuk shaxs (monarxiya), yetuk xislatlarga ega bo`lgan bir necha shaxslar (aristokratiya) va saylangan shaxslar (demokratiya) boshqarishi mumkin, deb ko`rsatgan. Forobiyning jamiyatni boshqarish haqida fikr yuritib, jamiyatni boshqarish alohida san`at, deb hisoblaydi. Axloq va faoliyatda izchil, bir normada, ya`ni bir me`yorda ish olib boruvchi kishi jamiyat va mulkda faol ishtirok etadi. Faoliyatda topish san`ati rahbarlik qilish san`atidir.

Allomaning fikricha, davlat rahbari shunday san`atga ega bo`lishi kerakki, u biron narsaga xizmat qilish vositasi ham boshqa san`at tomonidan boshqarilish obyekti ham bo`lishi mumkin emas. Hokimlik san`atiga boshqa barcha san`atlar bo`ysunadi. Bunday san`atga ega insonni boshqa hech kim boshqarmaydi, u komillikka erishgan hamda amaldagi aql va tushunchaga aylangan.

Bunday inson yuksak darajadagi komillikka erishgan bo`lishi va saodatning cho`qqisida bo`lishi kerak. Unga baxtga erishishga yordam beradigan har qanday harakat ma`lum. U o`z bilimini so`zlar orqali yaqqol ifodalashni va odamlarni eng yaxshi usullar bilan baxtga yo`naltirishni bilishi kerak. Bunday xislatlarga esa komil faylasuflargina ega. Baxt-saodatga erishuv va tug`ma qobiliyatlarning rivojlanishi o`z-o`zicha bo`lavermaydi, balki bu masalada qandaydir bir muallim yoki rahbarga muhtojlik tug`iladi. Boshqalarga rahbarlik qilish, ularni baxt-saodatga erishuv darajasiga ko`tarish ham har kimning qo`lidan kelavermaydi. Kimda birovni baxt-saodatga erishtirish, zarur bo`lgan ish harakatga ruhlantira olish qobiliyati bo`lmasa va bu ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo`lsa, bunday odam aslo rahbar bo`la olmaydi. Fozil jamiyat hokimi, alloma fikricha, qator tug`ma tabiiy xislatlarga ega bo`lishi lozim: tabiatan nozik, farosatli bo`lishi; komil a`zolarga ega bo`lishi; yaxshi xotiraga ega bo`lishi, ko`rgan, eshitgan va idrok etgan narsalarining tafsilotlari bilan yodda tutishi; o`tkir zehni, zukko bo`lishi; ifodali nutqqa ega bo`lishi; ta`lim olishga, bilim va ma`rifatga havasli bo`lish, o`qish va o`rganishda sira charchamaydigan, mashaqqatidan qochmaydigan bo`lishi; badnafslilik, ichkilik va shahvoniy hislardan o`zini tiya oladigan bo`lishi; haqiqatni va uning uchun kurashuvchilarni yaxshi ko`rish, yolg`ondan va yolg`onchilardan nafratlanishi; o`z qadrini biluvchi va or-nomusli odam bo`lishi, tug`ma oliy himmat bo`lish va ulug` ishlarga intilishi; mol-dunyo ketidan quvmaydigan bo`lish; tabiatan adolatparvar bo`lishi; zarur beb bilgan harakatni amalga

oshirishda qat'iyatli, sabotli, jur'atli, jasur, mard bo'lishi, qo'rqqoqlik va hadiksirashlarga yo'l qo'ymasligi lozim[7].

Forobiy bir hokimning o'rniga keladigan boshqa shaxsning ham yuqorida keltirilgan fazilatlariga ega bo'lishi zarurligini shu bilan birga, o'zidan avvalgi hokimning yaxshi ishlarini davom ettirishi, jamiyatning barqarorligi va qonunlarning vorisligini ta'minlash uchun bo'lg'usi rahbarda quyidagi olti xislatni tarbiyalash kerakligini ta'kidlaydi.

Birinchi, donishmand bo'lish;

ikkinchi, avvalgi hokimlar o'rnatgan qonun-qoidalarini va odatlarni biluvchi va yodda tutuvchi bo'lish; uchinchi, ajdodlardan tegishli qonun saqlanib qolmagan sohada bunday qonunni o'ylab topish uchun ijod va ishtirokchilikni namoyon etish; to'rtinchi, mavjud voqelikni tez payqab olish va kelgusida yuz beradigan, avvalgi hokimlar ko'zda tutmagan voqealarni oldindanko'ra bilish uchun bashoratgo'ylik xislatiga ega bo'lish; beshinchi, avvalgi hokimlar o'rnatgan qonunlarga, shuningdek avvalgilaridan ibrat olib, o'zi chiqargan qonunlarga xalq amal qilishi uchun notiqlik xislatiga ega bo'lish; oltinchi, zarur hollarda lashkarga qo'mondonlik qilish uchun jismonan baquvvat bo'lish va harbiy san'atni yaxshi bilish. Boshqaruvga faqat mulkdorlar vakillarini tayinlash tarafdori bo'lgan Aflotundan farqli o'laroq Forobiy mazkur talablarga javob beradigan har qanday shaxs hokim bo'lishi mumkin deb hisoblaydi.

Fazilatli shahar boshliqlari to'rt toifaga bo'linadi, deb ta'kidlaydi alloma, ularning birinchi toifasiga haqiqat yo'lida ish olib boruvchi podsho kiradi. U birinchi rais, ya'ni boshliq deb atalib, uning oltita xislati bor: donolik, o'ta mulohazalilik, ishontirish qobiliyatiga, jismoniy jihatdan jang qila olish qobiliyatiga egalik hamda tana tuzilishi jihatidan jangchiga xos bo'lishi, ya'ni tanasida biron bir kamchiligi bo'lmasligi kerak. Ana shunday xislatlarni o'zida jamlagan shaxs o'z faoliyatida, so'zini o'tkazishda, buyruqlarni bajartirishda, ish yuritishda mohir bo'ladi. Forobiy ushbu xislatlarning bir odamda birlashishi qiyin ekanligiga, shu sababli bunday kishilar juda kamdan-kam uchrashiga ishonadi. Shu boisdan u ikkinchi rahbarga qo'yiladigan shartlarni dastlab oltitagacha, so'ngra esa bittaga kamaytiradi. Ammo, bunda har biri belgilangan normalardan biriga javob beradigan oltita rahbar bo'lishi shart qilib qo'yadi. Agar shunday kishi topilmasa, - deb yozadi Forobiy, - yuqoridagi xislatlarni o'zida jamlagan bir guruh ham podshoning o'rnini bosishlari mumkin. Ya'ni biri bu guruhning g'oyalarni ilgari suradi, ikkinchisi bu g'oyalarni qanday qilib amalga oshirish yo'llarini ko'rsatib beradi, ya'ni biri ishontiradi va tushuntiradi. Oxirgisi esa

lashkarboshilik qiladi, shunday qilib, bularning hammasi yig'ilib, podsholik rolini o'taydilar va ahil boshliqlar deb nomlanadilar va ular tashkil etgan hay'at, fozillar hay'ati deb ataladi. Agar bunday kishilar bo'lmasa, bu vaqtda shahar boshlig'i, sharoit va sunnalarni yaxshi biladigan, har qanday sharoitda ahvolni tushuna oladigan, o'qigan payti kelganda sunnada yozilmagan narsalarni ham topib qo'llay biladigan, yaxshi fikrli shaharni tashkil qiladigan ustaroq bo'lgan, notiqlik qobiliyati bor jangchi ham boshliq bo'lsa bo'ladi. Bunday boshliq tajribali boshqaruvchi deb nom oladi. Agar bunday kishi ham topilmasa, uning o'rnini yuqoridagi xislatlarga ega bir guruh shaxslar ham bajarishi mumkin. Bu jamoa tajribali kishilar deb nomlanadi.

Forobiy kasb-hunar egalarining, savdogar va tijoratchilarni, o'z kasbi va faoliyatini chin dildan halol bajaradigan insonlarni va ularning o'zaro munosabatlarini sharaflaydi hamda ularni jamiyatni mustahkamlaydigan toifa deb hisoblaydi. Bu bilan Forobiy jamiyat qanday bo'lsa, odamlarning ham shunday turini tarbiyalaydi, aksincha odamlar qanday bo'lsalar jamiyatning ham shunday turini yaratadilar, demoqchi.

Albatta, Forobiy ijtimoiy turmushdagi barcha voqea va hodisalarga o'z davri sharoitidan, feodal tuzum mohiyatidan kelib chiqib baho bergan, shu sababli o'sha davr jamiyatlarini o'z maqsad va vazifasiga, tutgan yo'lga qarab axloqsizlar jamoasi, bosqinchilar jamoasi, jabr-zulmga asoslangan jamoa, boylik to'plashni, kayfu-safoni maqsad qilib olgan jamiyatlarga ajratgan. Ming afsuski, bunday salbiy illatlar bizning davrimizda ham uchraydi. Shu bois, deydi alloma, ta'limtarbiya yo'li bilan bunday salbiy illatlarni va kishilardagi jirkanch fe'l-atvorlarni tuzatish mumkin.

Uning uqtirishicha, rahbarlar mansabdan o'z shaxsiy manfaatini ta'minlash, iflos mayllarini qondirish, mol-dunyo to'plash, nafs balosiga erk berish, o'zgalarni o'ziga bo'sundirish, xalqni ezish, aldash, haqoratlash, unga har qanday yo'llar bilan zulm o'tkazish vositasi sifatida emas, balki barcha fuqarolarini teng huquqliligini kafolatlash, adolatni qaror toptirish, xalqni erkin va ozod, tinch va osoyishta hayot kechirishni ta'minlash vositasi sifatida foydalanishi lozim.

Ba'zi rahbarlar, bir shaharning sohibkori, shahar xalqi hayotiga tegishli ishlarda tadbirkor bo'ladilar. Ular bu yo'l-yo'riq, normalarni o'tmishda kechgan boshliqlardan o'rgandilar, lekin shu bilan birga, rahbar kelajak uchun o'tmishdagi rasm-rusm, yo'l-yo'riq normalarni isloh qilishi lozim va foydali topsa, turmush sharoiti taqozosiga qarab, ularni o'zgartiradi. Shuningdek, yomon odatlarni o'zida ifodalovchi o'tmishni ham o'zgartirmog'i kerak. Buyuk donishmandning ushbu so'zlari xuddi bugungi kun haqida aytilgandek. —Oldimizda mustaqil buyuk davlat qurishdek murakkab va sharaflil vazifa turgan bir paytda bu ma'naviy qadriyatlarining ahamiyati ming karra

ortadi. Nega deganda har qanday ulug' maqsadlarga yetishish, yangi jamiyat, farovon turmush qurish, inson zotiga munosib go'zal hayot barpo etish, avvalo shu jamiyat a'zolari bo'lgan komil odamlarga, kelajak barkamol avlodga bog'liqdir.[4]

Zero, mamlakatimizda kechayotgan islohotlarning bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgani o'tmish merosimizdagi barcha ilg'or qadriyatlar, axloqiy normalar, huquqiy tamoyillarni o'ziga singdirib, eski, o'z umrini yashab bo'lgan, bugungi kun talablariga aslo javob bermaydigan jihatlardan esa qat'iyon voz kechayotgan davlatimiz siyosatining aynan Forobiy, Amir Temur kabi donishmand ajdodlarimiz tafakkuri, erishgan yutuqlari davlat siyosatidan tobora mustahkam o'rin olayotganidan dalolat bermoqda. Hokimning qiladigan ishidan maqsadi shu bo'lishi kerakki, deb yozadi Forobiy, u xalqqa ham, o'ziga ham foyda keltirsin, bu rahbar mehnatining g'oyasi va mazmunidir. Agar jamiyat rahbari xalq baxtining sababchisi bo'lsa, u o'z xalqi orasidagi eng baxtli kishi bo'lishi kerak. Odamlar uyushmasining yana boshqa bir boshqa shakli ayriboshlovchilar shahri haqida gapirib, Forobiy bu shahar aholisi to'qchilik va mol-dunyoga erishuvda bir-birlariga yordam berishni o'z maqsadi deb biladilar, deydi. Shuhratparastlar shahri aholisi esa o'zaro bir-birlarini maqtashni yoqtiradilar, ularni birovlar ulug'lashini, ko'klarga ko'tarishini xohlaydilar. Amalparastlar va hokimiyatparastlar shahri aholisi bo'lsa hamma xalqlar ularga bo'sunishini istaydilar. Yana bunday shaharlarga benomuslar shahri ham kiradiki, uning aholisi fozillar bilgan hamma narsani biladi, tushunadi, ammo amal qilishni xohlamaydi.

Beqaror va adashgan shaharlar ham bo'lib, bu shaharlarning aholisi avvalroq o'z g'oya va tushunchalariga ega bo'ladilar, keyinroq esa bu yurtga begona, yot g'oyalar kirib qolsa, o'sha g'oyalarga berilib ketadilar va o'z qarashlarini butunlay o'zgartiradilar. Bizning zamonamizda xuddi vahobiylar, ekstremistlar, terroristlar guruhiga kirib qolgan kimsalar singari, ular o'z otaonalariga qo'l ko'taradilar, ustozlarining yuziga tik qaraydilar, farzandlarini o'ldiradilar. Chunki ular johillar, ko'rlar, ularning mafkurasi yo'q manqurt kimsalardir. Abu Nasr Forobiy bundaylarni o'z davridayoq juda qattiq qoralagan va ularga qarshi kurashish o'zini insonman deb hisoblagan har bir kishining muhim vazifasi, muqaddas burchi, deb ta'kidlagan. Jamiyatda bunday kishilar ko'paysa, jamiyat halokatga yuz tutadi, aksincha, jamiyat ulardan xoli bo'lsa, yuksak farovonlik va taraqqiyotga erishadi.

Xulosa. Fozil shahar, undagi umumiy madaniy ravnaq munosabati bilan Forobiy axloq, xulq-odob masalalariga juda katta e'tibor berdi. Xulq-odob masalalarini Forobiy insonning intellektual sifatleri – «aqlilligi», «donoligi» bilan uzviy bog'liq holda olib

tekshirdi. Shuning uchun u qayd qilgan va tahlil etgan axloqiy tushunchalar, kategoriyalar kishilarning o'zaro munosabatlarida mavjud bo'lgan xulq normalarining ifodasigina emas, balki kishilarning o'z hayotlari davomida olib borgan aqliy faoliyatining natijasi sifatida talqin etadi. Forobiy fozil shaharning fozil hukmdori timsolida odamlarga haqiqiy baxt-saodatga erishish yo'llarini ko'rsatuvchi va komil inson g'oyasini ilgari suruvchi buyuk allomadir. Uning g'oyalari O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat qurishda yetakchi bo'lib kelayotgan shahar, tuman va viloyatlarning hokimlari hamda boshqa rahbarlar uchun ibrat maktabidir.

Ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy-madaniy merosda shunday fikrlar borki, ular bugungi kunda ham taraqqiyotimizning o'ziga xos yo'lini belgilashda o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Xalqimiz madaniyatini, milliy istiqlol mafkurasini rivojlantirishda madaniy merosimiz, undagi ilm - fan, ijtimoiy-siyosiy, ta'lim-tarbiyaga oid fikrlarni o'zlashtirish va amalga tatbiq qilish ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega. Zero, «o'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi».

ADABIYOTLAR

1. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: O'zbekiston, 2016. – 14 b.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – B. 41.
3. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. Asarlar 7-jild. – T.: O'zbekiston, 1999.–B.90.
4. Barkamol-avlod-orzusi.–T.,1999.–B.54.
5. Shamsiddinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. – T.: Sharq, 2010. – B. 226.
6. Xayrullayev M. Uyg'onish davri va Sharq mutaffakkirlari. – T.: O'zbekiston, 1971. – B. 301.
7. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Xalq merosi, 1993. – B. 159.

TAFAKKUR PSIXOLOGIYASI

Ibodova Shamsiya Navro‘z qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti, Matematika yo‘nalishi 3-kurs 3-M guruh talabasi

Gmail: frdavs1503@gmail.com

Shomurotov Ulug‘bek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedra o‘qituvchisi

(maqola ilmiy rahbari) ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotasiya: Tafakkur qilish orqali olimlarning kashf qilingan ilmi ishlar haqida ma‘lumot ega bo‘lasiz. Bundan tashqari olimlarini tafakkur qilish haqidagi fikrlari, Tafakkur qilish kerak ekanligi haqida Qur‘ondagi oyatlarda ma‘lumot berib berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Tafakkur, hukm, chin hukm, xato hukm, tushuncha, xulosa chiqarish

Аннотация: Посредством размышления вы получите информацию о научных работах, открытых учеными. Кроме того, представлены мнения ученых о размышлении, а также информация о необходимости размышления в аятах Корана.

Ключевые слова: Размышление, суждение, истинное суждение, ошибочное суждение, понятие, вывод.

Annotation: Through contemplation, you will gain information about the scientific works discovered by scientists. Furthermore, the opinions of scientists on contemplation, as well as information about the necessity of contemplation in the verses of the Quran, are provided.

Keywords: Contemplation, judgment, true judgment, false judgment, concept, conclusion.

Tafakkur inson aqliy faoliyatini yuksak shaklidir. Tafakkur orqali biz sezgi a'zolarimiz bilan bevosita aks ettirib bo'lmaydigan narsa va hodisalarni ongimizda aks ettiramiz. Ummuman olganda tashqi muhitdagi narsa xodisalar o'rtasida ko'z bilan ko'rib, quloq bilan eshitib bo'lmaydigan ichki munosabatlar hamda qonuniyatlar mavjud. Tafakkur faoliyati muayyan maqsadga qaratilgan ongli jarayon tariqasida sodir bo'ladi. Fikr qiluvchi kishining tafakkuri-ob'ekt anglashi bilishi tafakkur jarayoning xarakterli xususiyatidir. Odam o'z idrok qilayotgan narsalar to'g'risida fikr qiladi. Shuning uchun tushunchalar narsalarining butun bir sinfi, turkumi to'g'risida fikr qiladi, ya'ni bular tafakkurni obyekt bo'ladi. Bir narsaga tayanmagan quruqda quruq tafakkur bo'lishi mumkin emas.

Odamda nutq tafakkur jarayonida hukm, xulosa chiqarish va tushunchalar shaklida ifodalaniib keladi. Narsa hodisalarning belgi va xususiyatlari haqida tasdiqlab yoki inkor qilib aytiladigan fikr hukm deyiladi. Hukmlar ob'ekt voqelikni aks ettirishiga qarab chin yoki xato bo'ladi.

Narsa va hodisalarda voqelikda haqiqatan o'zaro bog'liq bo'lgan belgilar, alomatlar hukmlarda bog'liq ravishda ko'rsatilib berilsa yoki voqelikda bir-biridan ajratilgan narsalar hukmlarda ajratilib ko'rsatilsa bu chin hukm deb ataladi. Masalan, metallar elektr tokini o'tkazuvchidir. Metallar qizdirilganda kengayadi. Degan chin hukmlardir. Chunki elektr tokini o'tkazish qizdirilganda kengayishi metallarga xos xususiyatdir. Moddiy olamda haqiqatdan bog'liq bo'lmagan narsa hukmda bog'liq qilib ko'rsatilsa, bunday hukm xato hukm deb ataladi. Masalan hozir tashqarida yomg'ir yo'g'yabdi. Yer quyosh atrofida aylanmaydi, degan misollar xato hukm doirasiga kiradi.

Xulosa chiqarish shunday tafakkur shaklidirki, bu shakl vositasi bilan biz ikki yoki undan ortiq hukmlardan yangi hukm hosil qilamiz. Masalan har qanday harakat materiya harakatidir. Issiqlik harakat shaklidir degan ikkita hukmni olaylik. Bu ikki hukmdan demak issiqlik materiya haraktidir degan yangi hukm chiqariladi. Bunda birinchi hukm hamisha umumiy hukm bo'lib, ikkinchi hukm yakka hukm bo'ladi. Xulosa chiqarish uchta turga bo'linadi. Induktiv, deduktiv va analogiya.

Tushuncha deganda biz narsa va hodisalarning eng muhim va eng asosiy xususiyatlarini aks ettirishni tushunamiz. Tushunchalar hukmlarda tarkib topadi. Shu

sababli tushunchaning mazmuni ochib berish uchun bir qancha hukm yuritishga to'g'ri keladi. Masalan odam ongli mavjudotdir degan tushunchani oladigan bo'lsak, bu yerda odamning eng muhim xususiyati uning ongliligi ekani qayd qilinayabdi. Tushunchalar odamning turmish tajribasi va bilimlarining ortishi jarayonida tarkib topadi.

So'zlar, belgilar, simvollar atamalar tafakkur jarayonida tushunchalarning mazmuni aks ettiradi. Tafakkur yordamida inson yaratish, kashf etish, ixtiro qilishda davom etishi mumkin. Tafakkur faolligiga qarab ixtiyorsiz (intuitiv) va ixtiyoriy (analitik) tafakkur turlariga ajratiladi. Intuitsita deb mantiqiy tafakkur yordamida ko'p vaqtlar davomida hal qilinmagan aqliy vazifalarning to'satdan, kutilmaganda hal qilinib qolishi jarayoniga aytiladi. Ko'pincha ixtiyoriy tafakkur jarayoni mulohaza muhokama, isbotlash, gipoteza kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan matematika, fizika, kimyo,

Psixologiya va boshqa fanlarda misol va muhokamalarni yechish jarayoni. Tafakkur jarayoni ixtiyorsiz yuz berishi ham mumkin. Lekin bu holda ular ixtiyoriy tafakkurga suyungan tarzda vujudga keladi.

Arximed solishtirma og'irlik qonuni zo'r berib aqliy mehnat qilish paytida emas, balki hech kutilmagan jarayonda, vannada cho'milib turgan paytida kashf etilgan. Uluğ rus olimi D.I Mendeleevning hikoya qilishicha u elementlar davri tizimni jadvalini tuzish vaqtida uch-kechayu, uch kunduz betinim mehnat qilgan, ammo bu vazifani nihoyasiga yetkaza olmagan. Undan so'ng charchagan olim ish stol ustida uyquga ketgan va tushida bu elementlar tartibli joylashtirilgan jadvalni ko'rgan. Shunda D.I. Mendeleev uyqusidan, o'ygonib bir parcha qoғozga tushida ayon bo'lgan jadvalni ko'chirib quygan. Yirik fiziolog hamda psixolog V.M. Bexterevning izohlashicha, bundan kutilmagan jarayonlarning ro'y berishiga asosiy sabab bu o'rganilayotgan masala to'g'risida uxlashdan oldin zo'r berib bosh qotirish, o'ylash (fikir yuritish) va butun zehni shuning bilan birga diqqat-e'tiborining tortilishi, kashf qilishini zarur masalaga to'la-to'kis yo'nalishdan iborat maqsadga muvofiqlashtirilgan murakkab barqaror psixik holati hukm surishdir. Ekzistensializmning asoschisi bo'lmish nemis faylasufi Martin Xaydeger (1889-1978) tushunish uchun o'z diqqatimizni qarata olsakgina, biz fikrlashga o'rganamizda deb yozadi. Uning fikricha, narsa va voqealarining mohiyatini tushunish, anglab yetish, inson fikrlab yetish jarayonida muhim o'rin egallaydi. Tuahunishni talab qiladigan narsa hech qachon biz tamonimizdan yaratilmaydi. Xaydegerning fikricha, tafakkur mavjudlikning asosiy xislati bu tasavvurdir. Tafakkur haqidagi ta'limotga logika, mantiq deb ataydi. Akademik A.I Berg shunday deb yozadi.

«Inson faqat tashqi dunyo bilan toʻxtovsiz muloqat qilishi sharoitidagina uzoq vaqt fikrlashi mumkin».

Vyursburg psixologiya maktabini namoyondalari tafakkur bu ichki harakat, aktidir deb qaray boshladilar. Oʻz-oʻzini kuzatish metodidan foydalanib, ish tutishda ular mana bunday ifodaning maʼnosini tushuntirib berish lozim, tafakkur haddan tashqari mashshaqatliki, shunga qaramay koʻpchilik shundaki hukm chiqarishni maqul koʻradilar. Paygʻambarimiz alayhissalom: «Bir soatlik tafakkur bir yil ibodat qilgandan xayrliroqdir», deb marhamat qilganlar. Fuzuliyatdiki: «Fikr senga yaxshi yoki yomon amallaringni koʻrsatib turadigan koʻzgudir». Bir rivoyatda qilishicha: Ibrohimga buncha uzoq vaqt tafakkur qilib oʻtirasan, deyishdi. «U fikr aqlining iligider», deb javob berdi. Tovus aytadiki: «Havoreylar Iso ibn Maryamga : Ey Rosululloh! Bugun yer yuzida sizga uxshagan kishi bormi, deb soʻrashdi. U bunga shunday dedi:» Kimni nutqi zikr, sukuti fikr va nazari ibrat boʻlsa, albatta u menga uxshabdi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zufarova M.E.. Umumiy psixologiya.-T.: 2016
2. Xaydorov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya, -T.: 2016.

EVALUATION OF INDUSTRIAL SYSTEM GROWTH IN THE CONTEMPORARY ECONOMY

Aziza Egamnazarova Ernazar qizi-Student of Gulistan State University

Mamatkarimova Charos Baxrom qizi- Student of Gulistan State University

Turaeva Gulizaxro- PhD, Senior Lecturer of Gulistan State University, Uzbekistan

ABSTRACT. The purpose of the article is to study the role and importance of industry in the fight against poverty. To conduct our research, firstly, the analysis of the dynamics of the production volume in the industrial sector of our economy in 2017-2020 in statistical indicators, and then the analysis of panel data was used. The following statistical indicators were used to quantitatively assess the dynamics of the studied events and processes - absolute change; - change image;

For our analysis, data from 13 industrial production sectors in the industrial sector are used. Therefore, our data have four years of performance. . The results indicate that the production volume in the industry is increasing year by year, according to our data. This is also observed in some of his compositions.

Keywords: industrial development, innovative ideas, investments, clustering, leasing, employment promotion, textile and light industry.

INTRODUCTION

For the first time in the history of Uzbekistan, the issue of poverty was raised in the address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis on January 24, 2020, and this topic became the main agenda of socio-economic policy.

In Uzbekistan, 16.3 percent of the able-bodied population will be employed in industrial production in 2021. It should be noted here that the provision of the republic's industry, employment of the able-bodied population with socially useful work, one of the measures to combat poverty, is improving at an accelerated pace.

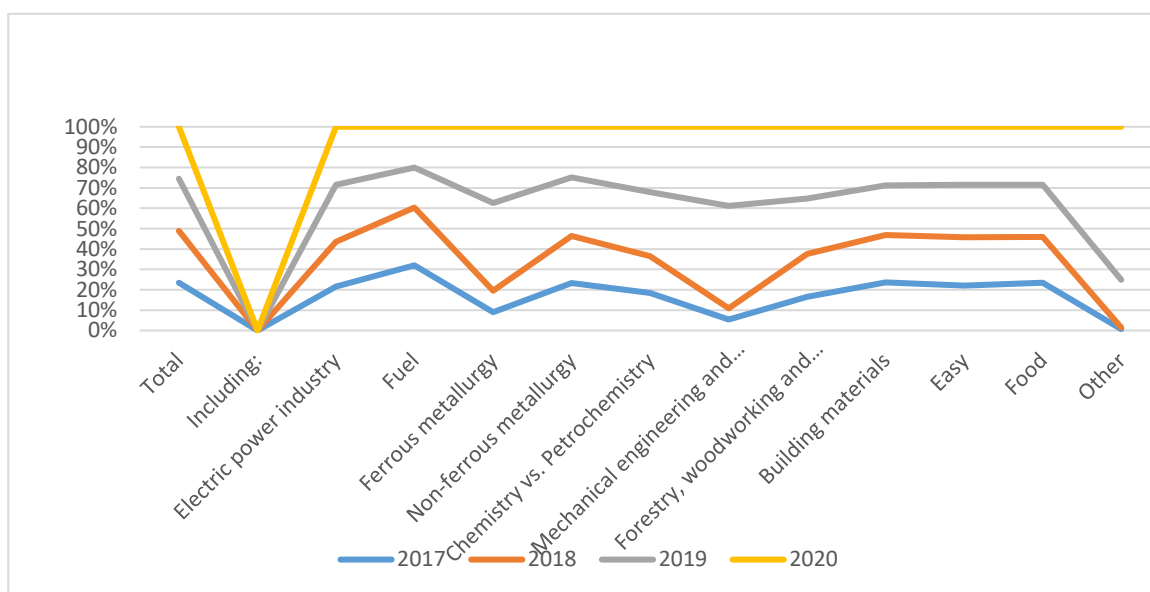
RESULTS AND DISCUSSION

In our research panel, the dynamics of production volumes in the industrial sector of our economy from 2020 to 2022 and the place and role of industry in the national

economy are analyzed. For our analysis, data are used from 13 Industrial production sectors within the industrial sector. Therefore, our data has four years of indicators. According to the indicators of our data, the volume of production in the industry is increasing year by year. This is also observed in some of his compositions.

The following statistical indicators were used to quantitatively assess the dynamics of the studied events and processes;

-Absolute change; -A picture of change;

**Analysis of production volume by industrial production sectors
 (as a percentage of the previous year)**

Figure 1 Production volume dynamics by industrial production sectors

The role and place of industry in the national economy can be clearly seen from the following table (**Figure 1**). The table below shows the dynamics of production volumes in the structure of the industrial sector of our economy.

The main factor of such growth is that the state itself is pursuing a reform strategy on a par with the policy of industrialization. Among those that make up the leading positions in industrial production, one can name mechanical engineering and metalworking, light industry, food industry, non-ferrous metallurgy. The basis for achieving positive indicators was, first of all, the preservation of existing industries in the required volume and the creation of new industry strategies. Indeed, since the first years of independence, the development of the real sector has become one of the priorities for the Government of Uzbekistan. With fuel and energy products in our republic.

CONCLUSION

Taking into account the current trends in the development of industries, it is necessary to determine the real need for personnel in industry and promising areas of their training, take part in improving training programs for training, retraining and advanced training of specialists, deepening research in this area, identifying and eliminating systemic problems that hinder the accelerated development of the industry and the sustainable functioning of light industry enterprises, developing proposals for further improvement of legislation in this area.

REFERENCES

1. Sh. Mirziyoyev.M. Message of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis.December 28, 2020. Source: [http: press-servis.uz](http://press-servis.uz)
2. Умаров, С., Тураева, Г., & Чоршанбаев, У. (2024). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ДОНЛИ ЭКИНЛАР ХАЖМИНИНГ 2023-2030 ЙИЛГАЧА БЎЛГАН ПРОГНОЗ ПАРАМЕТРЛАРИ. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 25(2), 361-366..
3. Turayeva G. et al. BUXGALTERIYA HISOBINING USULLARI VA TAMOYILLARI //Наука и технология в современном мире. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 53-55."
4. Тураева Г. К. АКТУАЛЬНОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ //Экономика и социум. – 2024. – №. 2-1 (117). – С. 1387-1394.
5. Qaxxorovna T. G. et al. The Impact of Artificial Intelligence on the Economy //Science and innovation. – 2024. – Т. 3. – №. Special Issue 18. – С. 1041-1045.
6. Daminova K. M. et al. Evaluation of prodromal stage biomarkers in parkinson's disease and their role in disease progression use of modern digital technologies //Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. – 2022. – С. 408-411.
7. Sharipov, K., Abdullaeva, S., Khalilov, S., & Xadjibayev, A. (2025). Analysis of the effectiveness of hydrocarbon vapor condensation. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(2), 1287-1291.

8. Азаматов, З. Т., Редкоречев, В. И., Абдурахманов, К. П., Кулагин, И. А., & Акбарова, Н. А. (2016). Лазерная интроскопия кремниевых пластин. In Голография. Наука и практика (pp. 405-408).
9. Муминов, Р. А., Азаматов, З. Т., Акбарова, Н. А., Тукфатуллин, О. Ф., & Хусаинов, И. А. (2014). Влияние голографических покрытий на эффективность кремниевых фотопреобразователей. Международный журнал Гелиотехника, (3), 6-8.
10. Azamatov, Z. T., Akbarova, N. A., Kulagin, I. Y. A., Gaponov, V. E., Redkorechev, V. I., & Isayev, A. M. (2017). Digital holographic interferometry in physical nanomeasurements. Наносистемы: физика, химия, математика, 8(1), 79-84.

**ISHLAB CHIQUARISH STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRUVCHI
OMILLAR: STATISTIK TAHLIL****Rahmonova Mahbuba***Termez davlat universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi magistranti*Makhbuba.rakhmonova@gmail.com

+998978106888

Ilmiy rahbar: Ollokulova Feruza Mansurovna*Termiz Davlat Universiteti Iqtisodiyot fakulteti, i.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ishlab chiqarish jarayonida o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar statistik jihatdan tahlil qilinadi. Statistik omillar tahlili mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar strategik qarorlar qabul qilish jarayonida muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ishlab chiqarish, strategiya, statistik tahlil, respondent, foiz, ko'rsatgich, omillar, ta'sir, sanoat.

Annotation: In this article, the factors which influence product manufacturing process will be analyzed. Analysis of statistical factors will be expected to be as a basis for manufacturing companies in their strategic decision-making process.

Key words: Production, strategy, statistical analysis, respondent, percentage, indicator, factors, impact, industry.

Аннотация: В данной статье анализируются факторы, которые могут повлиять на производственный процесс, с точки зрения статистики. Анализ статистических факторов служит важной основой для принятия стратегических решений предприятиями, занимающимися производством продукции.

Ключевые слова: Производство, стратегия, статистический анализ, респондент, процент, показатель, факторы, влияние, промышленность.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonivichning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida milliy iqtisodiyotni barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirgan holda, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1.4 baravarga oshirish maqsadi ilgari surilgan. Respublikaning eksport salohiyatini oshirish orqali 2026-yilda eksport hajmini 30 milliard AQSH dollarga yetkazish maqsad qilinmoqda. Eksportchi korxonalar soni 6500 tani tashkil qilayotgan bo'lsa, bu ko'rsatgichni qariyb 3 barobarga ya'ni 15000 taga ko'tarish va "Yangi O'zbekiston – raqobatbardosh mahsulotlar yurti" dasturi asosida 200 ta eksportchini ochiq tanlov asosida saralab,ularni yetakchi eksportyorlarga aylantirish maqsad qilinmoqda. ¹

Bu tashabbusni amalga oshirishda shu mamlakatning bir bo'lagi sifatida hissamizni qo'shgan holda, sanoat tarmoqlarini barqarorligini ta'minlash hamda innovatsion yondashuvlarni ilgari surish kabi iqtisodiy rivojlanishga turtki bo'lsak, o'z maqsadimizga erishgan bo'lamiz.

Mahsulot ishlab chiqarish strategiyasini shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillar tahlilini amalga oshirish maqsadida so'rovnoma o'tkazildi.

		Frequenc y	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Oziq-ovqat sanoati	17	34.0	34.0	34.0
	Mashinasozlik	4	8.0	8.0	42.0
	Kimyo sanoati	6	12.0	12.0	54.0
	Elektronika	6	12.0	12.0	66.0
	boshqa	17	34.0	34.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

¹ <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>

² 1-jadval Respondentlarning faoliyat yuritayotgan korxonalarining ishlab chiqarish sohasi

Ushbi jadval shuni ko'rsatadiki, so'rovnomada ishtirok etgan ishtirokchilarning umumiy soni 50 tani tashkil qilib, ularning asosini 34% ni oziq-ovqat sanoatida faoliyat ko'rsatuvchilarni tashkil etgan bo'lsa, yana 34 % sanoatning boshqa turlarida ishlab kelayotganlar. Kimyo va elektronika sanoatida faoliyat olib borayotganlar soni bir xil ko'rsatgichlarni 12 foizni ko'rsatmoqda.

Ishlab chiqarish strategiyasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida bozor talabi, yangi bozorlar, makroiqtisodiy omillar, ekologik talablar, eksport imkoniyatlari hamda xalqaro iqtisodiy va siyosiy vaziyatlar olindi.

So'rovnoma ishtirokchilariga 5 ta qismdan iborat bo'lgan test savollari taqdim qilinib, aynan berilgan omillar yuzaga kelganda qanday strategik qarorlar qabul qilishlari mumkinligi haqidagi tanlovlar variant shaklida berildi. Shu bilan birga, turli iqtisodiy, siyosiy vaziyatlarning ishlab chiqarish strategiyasiga ta'sirini baholovchi variantlar test tarkibiga kiritildi.

Termiz hududida joylashgan korxonalarda qanchalik mahsulot ishlab chiqarish uslubi avtomatlashtirilganligini ko'rib chiqamiz.

Ushbu chastota va foiz tahlili shuni ko'rsatadiki, 36 foiz respondentlar o'zlari faoliyat yuritayotgan korxonalarda avtomatlashtirish, raqamlashtirish qisman joriy etilgan. 15 foiz ishtirokchi bu jarayon hozirda rejalashtirilganligini ta'kidlagan. Xulosa tariqasida ta'kidlash mumkinki, Termiz shahrida sanoat ishlab chiqarish jarayoni hali to'liq avtomatlashtirishga transformatsiya amalga oshirilmagan va bu jarayon hali ilk bosqichda ekan.

Ishlab chiqarish strategiyasiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish maqsadida tavsifiy statistika(descriptive statistics) tahlilini olib boramiz.

Ushbu jadvalda har bir omil mean, median, mode va standart deviation kabi ko'rsatgichlar asosida tavsifiy statistik tahlil qilinadi.

² 2-jadval Respondentlarning faoliyat yuritayotgan korxonalarining ishlab chiqarish sohasi, Jadval SPSS dasturida tayyorlangan bo'lib, tavsifiy statistikani ko'rsatadi.

Raqobatchilarning strategiyasi ishlab chiqarish rejasiga ta'siri

Raqobatchilarning strategiyasi ishlab chiqarish rejasiga ta'sirini baholashda mean ko'rsatgichi 1.90ga teng bo'lib, raqobatchilar ta'siri kuchli ekanligini anglatadi. Strategik qarorlar qabul qilishda, ishlab chiqaruvchi firmalarning 42 foizi raqobatchilarga javoban texnologik o'zgarishlar, 16 foizi esa ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish kabi qarorlarni qabul qiladi.

1. Inflatsiya va valyuta kursining ishlab chiqarish strategiyasiga ta'siri

Makroiqtisodiy omillarni ishlab chiqarish strategiyasini aksariyat respondentlar "kuchli" va "o'rtacha" baholashgan. 54 % respondent inflatsiya va valyuta kursidagi tebranishlar narx siyosatini o'zgartirish kerakligi haqidagi strategik qarorni ilgari surgan bo'lsa, 24 va 20 foiz so'rovnomaga ishtirokchilari uning oqibati natijasida ishlab chiqarishda xom-ashyo xarajatlari ko'payishi bu o'z navbatida ishlab chiqarish hajmini keskin kamaytirishga sabab bo'lishini ko'zda tutgan.

2. Soliq siyosatini ishlab chiqarish rejasiga ta'siri

Tavsifiy statistik tahlilga ko'ra, soliq siyosati ishlab chiqarish rejasiga ta'siri bo'lsada, bu katta ko'rsatgichni tashkil qilmaydi. Buning sababi tariqasida ta'kidlash mumkinki, yurtimizda faoliyat olib borayotgan tadbirkorlarni qo'llab quvvatlash maqsadida ularga soliq va subsidiya imtiyozlari mavjudligi tadbirkorlarni soliq siyosatiga ko'nikma hosil qilganligi bo'lishi mumkin.

Berilgan chastota va foiz tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq siyosatidagi o'zgarishlarda 66 foiz ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlar soliq to'lovlarni tendensiyalariga yuzaga kelganda, ishlab chiqarish rejasini o'zgartirmay balki, davlat subsidiyalari yordamida ishlab chiqarishni kengaytirish kabi strategik qarorlarni qabul qilishganini ta'kidlashgan.

4-5. Xalqaro iqtisodiy va siyosiy vaziyatlarning ishlab chiqarish strategiyasiga ta'siri:

Xalqaro iqtisodiy va siyosiy vaziyatlarni ishlab chiqarish strategiyasini tahlil qilganda, 31 ta respondent bu vaziyatda xom-ashyo importi va eksportida cheklovlar yuzaga kelishi mumkinligini qayd etgan. Holbuki, bunday cheklovlar asosan eksport va import bilan shug'ullanuvchi firmalarda yuzaga kelishi mumkin. 8 foiz ishtirokchi

xalqaro vaziyatlar ishlab chiqarish strategiyasiga befarqligini belgilaydi. Asosan bu mahalliy kichik biznes bilan shug'ullanuvchi firmalar bilan bog'lik, ular xalqaro vaziyatlardan asosan mustasno hisoblanadi. Shu qatorda, mahsulot yetkazib berish zanjirida muammolar yuzaga kelib, narx siyosatiga o'z tas'irini o'tkazishi tahlilimizda ko'rsatilgan.

3. Global bozor va eksport imkoniyatlari ishlab chiqarish strategiyasiga ta'siri

Bu aniqki, global bozorda eksport qilinadigan har qanday mahsulot maxsus sifat nazoratdan o'tkaziladi. O'z navbatida, ekport imkoniyatlari mamlakatda ishlab chiqarilayotgan mahsulotni dunyo standartlariga javob berishini talab qiladi, mahsulot raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Bu so'zlarning yaqqol isbotini statistik tahlilimizda ko'ramiz. 50 foiz respondentlar eksport imkoniyatlari mahsulot sifatini oshirishda qo'l kelishini ta'kidlagan. Mahsulotning raqobatbardoshligini bir yo'sinda ta'minlash biroz mushkul, shu sababdan yangi texnologiyalar joriy qilib ular asosida mahsulot yaratish va eskport hajmini oshirish kabi strategik qarorlar muvofiqdir.

Ekologik talablarning ishlab chiqarishga ta'siri

Ekologik talablarni ishlab chiqarishga ta'sirini o'rganishda shu aniqlandiki, ekologik talablar 52 foiz so'rovnomada ishtirok etgan tadbirkorlarni o'z mahsulotlarini ekologik talablarga moslashtirishlari mumkin bo'lib, 28 foiz ishlab chiqaruvchilar yashil texnologiyalarni joriy qilishlarini ko'zda tutgan. Atrof muhitimizni barqarorligini ta'minlash maqsadida, ekologik talablar maqsadga muvofiq ekanligi statistik tahlilimizda o'z ifodasini topdi.

Bozor talabi va ishlab chiqarish strategiyasi o'rtasidagi korrelyatsion tahlil

KUHLILIK DARAJASI:	KENDAL'S TAU B KORRELYATSIYA SHKALASI
Ahamiyatsiz	0.00
Kuchsiz	0.06

O'rta	0.26
Kuchli	0.49
Juda kuchli	0.71

Ushbu natija SPSS (statistical package for social sciences) dasturi orqali tayyorlangan bo'lib, bunda Kendall's tau_b korrelyatsiya testi bozor talabi va ishlab chiqarish strategiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun ishlatildi.

Natijaga ko'ra. Korrelyatsiya koeffitsienti 0.485 ga teng, bu quyidagi berilgan shkalaga ko'ra o'rtacha bog'liqlikni ifodalaydi. Ya'ni, bozor talabi oshishi bilan ishlab chiqarish strategiyasi ham sezilardi tarzda o'zgaradi. P qiymati bu yerda 0.01dan kichik sig(2-tailed) shaklida berilgan, ushbu bog'liqlik statistik jihatdan ahamiyatli deb topildi. Ushbu natija ishlab chiqaruvchilarni bozor talabiga muvofiq o'z strategiyalarini o'zgartirishlarini taklif qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>
2. 2-jadval Respondentlarning faoliyat yuritayotgan korxonalarining ishlab chiqarish sohasi,
3. SPSS Tutorials. (n.d.). *Kendall's Tau – Simple tutorial with example in SPSS*. Retrieved April 23, 2025, from <https://www.spss-tutorials.com/category/statistical-tests/correlation/kendalls-tau/>

FALASFA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH VA ULARNING SAMARASI**Mamatqulova Nilufar Xusanovna**Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali o'qituvchisi (PhD),
90 418 30 06**Nazarov Sirojiddin G'ani o'g'li**sirojiddinnazarov612@gmail.com

94 746 66 99

Yo'ldoshev Azizbek Najmiddin o'g'liayoldoshov81@gmail.com

94 715 56 16

Daminov Samandar Iskandar o'g'lidaminovsamandar017@gmail.com

+998972851017

Ibodullayeva Naxshona Nodirjon qiznaxshonaibodullayeva@gmail.com

+998949372835

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda Oliy o'quv yurtlarida berilgan katta e'tibor hamda falsafa fanini o'rganish uchun zarur bo'lgan innovatsion g'oyalar va texnologiyalardan foydalanish talablari va samarasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: «innovatsion», suhbat, bahs, o'yin, keys-stadi, loyihalar usuli, muammoli usul, aqliy hujum, Insert, Pinbord, Kontseptual jadval, Venn diagrammasi.

KIRISH.

Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta'limni texnologiyalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari izlanmoqda, shuningdek, pedagogik texnologiyalarni joriy etish ta'lim sohasidagi islohotlarning diqqat markazidan o'rin olgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev: “Oldimizda yoshlarga tarbiya berish, psixologiya va boshqa turli sohalarda kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo‘yicha murakkab vazifalar turibdi. Yana bir muammoni hal etish muhim hisoblanadi: bu – pedagoglar va professor-o‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta’lim olish, ma’naviy-ma’rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur..” deb ta’kidlab o‘tganlar.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tirof etilmoqda. Bu maqsadni amalga oshirishda ta’limning yangi-yangi modellari yaratilmoqdaki, uning nazariy-metodik asoslari yetakchi mutaxassis-olimlar tomonidan ilmiy-amaliy tarzda isbotlab berilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasida oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, talabalarda mustaqil ta’lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘quv jarayonida kompetentsiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish, bu borada o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan ilg‘or pedagogik texnologiyalar, o‘quv dasturlari va o‘quv-uslubiy materiallarni keng joriy qilish borasida chora-tadbirlar belgilab berildi.[1]

Hozirgi zamon ta’limining bosh va asosiy vazifasi-o‘quvchining intellektual darajasini, yaratuvchanligini, izlanuvchanligini takomillashtirish orqali yangi bilimlarni olish, yaratishga, ruhlantirishga qaratilmog‘i zarur. Mamlakatimizda ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tirof etilmoqda. Bu maqsadni amalga oshirishda ta’limning yangi-yangi modellari yaratilmoqdaki, uning nazariy-metodik asoslari yetakchi mutaxassis-olimlar tomonidan ilmiy-amaliy tarzda isbotlab berilmoqda.

O‘quvchilarning mustaqil, ijodiy faoliyat ko‘rsatishlariga ko‘maklashish ularning o‘z mavqelarini aniqlashlari va amalda tatbiq etishlari uchun sharoit yaratish, ijodiy faoliyatlarini pedagogik qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni taqdim etishni anglatadi. O‘zbekistonda milliy mustaqillikni mustahkamlash va qat’iy qaror toptirish nihoyatda murakkab tarixiy va ijtimoiy-siyosiy vaziyatlarga to‘g‘ri kelmoqda. Fuqarolar ongi va dunyoqarashi, ruhiyatini eskicha qarashlardan, boqimandalik, tashabbussizlik, mute’lik, qaramlik kabi illatlardan soqit etish, tozalash yana ham murakkab ijtimoiy muammodir. Bu darajada ulkan va keng miqyosli tadbirlarni jamiyat hayotining barcha jabhalarida bosqichma-bosqich, bir tekisda

uyg'un va izchil amalga oshira borish uchun yangi zamon talablariga javob bera oladigan, yangicha ong va dunyoqarashga ega bo'lgan, erkin, ijodiy va mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalab yetishtirish eng muhim vazifalarimizdan biridir. Demak, sifatli ta'lim tizimi sifatli kadrlarni, sifatli kadrlar esa rivojlangan, boy jamiyatni quradi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (YuNESKO, NENISEF) Xalqaro forumida qabul qilingan 2030 yilgacha ta'lim deklaratsiyasida "... ta'lim sifatini oshirish va shaxsning butun umri davomida ta'lim olishini muvofiqlashtirish va monitoringini o'tkazish" e'tirof etilgan bo'lib unda, malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonida zamonaviy bilim – tajribalar, ta'lim texnologiyasi, innovatsion va interfaol metodlar, ta'limning didaktik vositalari, axborot texnologiyalaridan foydalanishning sifat va samaradorligini oshirish zarurati yuzaga kelganligi aytilgan.

Jahon ta'lim sohasidagi olib borilayotgan islohotlar, istiqbolli rivojlanish tendensiyalari raqamlashtirishga o'tilayotgan jamiyatda malakali kadrlar tayyorlash samaradorligini yanada oshirishning dolzarbligini ko'rsatmoqda. Jamiyatda o'qituvchining kasbiy faoliyati yuqori kasbiy harakatchanlikni, kasbiy muloqot qilish mahoratiga ega bo'lish, o'qitish texnologiyalarini samarali qo'llay olish, oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishida mustaqil kreativ fikrlay olish qobiliyatlarini rivojlantirish taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy hayotida yangicha qarashlar qaror topayotgan bir sharoitda yosh avlod ta'lim-tarbiyasini tashkil etish, boshqarish, barkamol shaxsni tarbiyalash masalasi yanada dolzarblik kasb etmoqda.

Ta'lim jarayonida yuqori sifat va samaradorlikka erishish ta'lim-tarbiya jarayoniga nisbatan innovatsion yondashuvni talab qiladi. «Innovatsiya» iborasi inglizcha so'zdan olingan bo'lib, «innovation» - «yangilik kiritish», «yangi g'oya» degan ma'nolarni bildiradi.

Innovatsion o'qitishda bilimlar vazifasi o'zgaradi. Ya'ni, avvalgi doimiy yod olishdan mantiqiy fikrlash, izlanishga o'tiladi. Bunday faoliyat o'quvchi faoliyatidagi ijodkorlikni rivojlantiradi. U o'z tengdoshlari va o'qituvchisi bilan o'zaro faol «sub'yekt-sub'yekt» munosabatlariga kirishadi.

O'qitish jarayoni dinamik va barhayot jabha bo'lganligi tufayli ham unga yangilik kirishi va yangilanish amaliyotining davom etishi tabiiydir. Shuning uchun ham, sinalgan va samara beradigan zamonaviy texnologiyalarni qo'llash zaruriy holdir.

Falasafa fanini o'qitishda eng ko'p tarqalgan va xususiyatga ega bo'lgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar quyidagilar hisoblanadi: *suhbat, bahs, o'yin, keystadi, loyihalar usuli, muammoli usul, aqliy hujum* va boshqalar hisoblanadi.

Bahs (munozara) - aniq muammo bo'yicha fikr almashish, muhokama shaklidagi ta'lim berishning faol usuli. Munozara usuli hamma vazifalarni bajaradi. Bu usuldan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

- ✓ yangi bilimlarni shakllantirishda;
- ✓ o'quvchilar u yoki bu savollarni chuqur o'ylab ko'rish, ularning mohiyati ga kirishni ta'minlashda;
- ✓ o'quvchilarni dalil va dalillarga asoslangan xulosalar orasidagi farqni tushunib yetishga o'rgatishda;
- ✓ o'zaro fikr almashinuv ko'nikmalarni shakllantirishda;
- ✓ o'quvchilarga shaxsiy fikrida mustahkam turish va uni himoya qilishiga yordam berish.

Insert - samarali o'qish va fikrlash uchun matnda belgilashning interfaol tizimi. Avvalgi bilimlarni faollashtirish va matnda belgilash uchun savollarning qo'yilish muolajasi. Shundan so'ng matnda uchraydigan, har turdagi axborotlarning belgilanishi.

Insert - matn bilan ishlash jarayonida ta'lim oluvchiga o'zining mustaqil bilim olishini faol kuzatish imkonini ta'minlovchi kuchli asbob. Insert - o'zlashtirishning majmual vazifalarini yechish va o'quv materialini mustahkamlash, kitob bilan ishlashning o'quv malakalarini rivojlantirish uchun foydalaniladigan o'qitish usulidir.

Munozara erkin bo'ladi, qachonki, u erkin rivojlansa, boshqaruvchan bo'lishi mumkin. U faqat o'zlashtirish lozim bo'lgan mavzu va savollarga taalluqli bo'lishi kerak.

Matnda belgilash tizimi

(V) - men bilaman deganni tasdiqlovchi belgi;

(+) - yangi axborot belgisi;

(-) - mening bilganlarimga, zid belgisi;

(?) - meni o'ylantirib qo'ydi. Bu bo'yicha menga qo'shimcha axborot kerak belgisi.

“**Aqliy hujum**” - “breyntstorming” (brain storming) inglizcha soʻzdan olingan boʻlib, faol taʼlimning, boshqaruvning va tadqiqotning metodlaridan biri hisoblanadi. Bu metod aqliy faollikni qoʻzgʻatadi, ijodiy va innovatsion jarayonlarni tezlashtiradi.

Pinbord (inglizchadan: *pin-* mahkamlash, *board* - yozuv taxtasi) munozara usullari yoki oʻquv suhbatini amaliy usul bilan moslashdan iborat.

Taʼlimiy oʻyin Ishbilarmon va rol (holat)li oʻyinlar muammoli topshiriqning bir turi. Faqat bunday holatda matnli material oʻrniga, oʻquvchilar tomonidan oʻynaladigan sahnalashtirilgan hayotiy holatlar ishlatiladi.

Falsafani oʻqitishda zamonaviy taʼlim texnologiyalaridan juda koʻplaridan samarali foydalanilmoqda.

Global muammolarni falsafiy anglab etishning oʻziga xos xususiyatlarini tavsiflar ekanmiz, falsafaning asosiy funktsiyalaridan kelib chiqadigan va bilishning shu shakligagina xos boʻlgan xususiyatlarni qayd etib oʻtamiz. Birinchidan, falsafa, dunyoqarashni shakllantirar ekan, inson faoliyati yoʻnalishini koʻp jihatdan belgilaydigan muayyan moʻljallar beradi. Shu tariqa falsafa oʻzining dunyoqarashni shakllantirish va aksiologik funktsiyalarini bajaradi. Ikkinchidan, turli fanlar doirasida oʻrganiladigan murakkab tizimlar haqida yaxlit tasavvur mavjud emasligi bu fanlarning oʻzaro hamkorligi yoʻlida jiddiy toʻsiq hisoblanadi. Shu maʼnoda falsafaning mazkur fan doirasida yuzaga keladigan nazariyalarni umumlashtiruvchi metodologik funktsiyasi ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ilmiy bilimning integratsiyalashuviga koʻmaklashadi. Uchinchidan, falsafa ijtimoiy hodisalar va jarayonlarni tarixiy kontekstda tushuntirish imkonini beradi. U jamiyat va tabiat rivojlanishining umumiy qonunlarini taʼriflaydi va shu sababli global muammolarni oʻrganishda ularni ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy bogʻliq boʻlgan qonuniy hodisa sifatida tushunishga yoʻl koʻrsatadi. Shunday qilib, global muammolarning paydo boʻlishi tasodif yoki insoniyatni halokatga oldindan mahkum etuvchi taqdirning hukmi sifatida emas, balki qarama-qarshiliklarga toʻla insoniyat tarixi obʼektiv rivojlanish jarayonining mahsuli sifatida qaraladi. Toʻrtinchidan, falsafa global muammolar rivojlanishining umumiy tendentsiyasini, ularning oʻzaro aloqasi va bir-birini taqozo etish darajasini falsafiy nuqtai nazardan anglab etish imkonini beradi. Beshinchidan, falsafa nazariy fikrlash madaniyatini rivojlantirish uchun imkoniyat yaratish orqali maʼnaviy- madaniy funktsiyani bajaradi. Turli xalqlarning falsafa tarixini oʻrganish, ularning madaniyati bilan ham tanishish imkonini beradi. Muayyan xalqlar oldida turgan muammolarning birortasini ham ularning madaniyatiga bogʻlamasdan yechish mumkin emas. Oltinchidan, global muammolarga oid ilmiy axborotning shiddat bilan

o'sib borayotgan oqimida yanada aniqroq mo'ljal olish imkoniyati tabiiy-tarixiy jarayonni yaxlit ko'rish va uni talqin qilishga nisbatan dialektik yondashuv mahsuli hisoblanadi. Yettinchidan, falsafa inson hayotining mazmuni, o'lim va umrboqiylik masalalarini kun tartibiga qo'yadiki, bu insoniyatga global muammolar tahdid solayotgan sharoitda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Nihoyat, falsafaning yana bir muhim metodologik funktsiyasi shundan iboratki, u insoniyatning hozirgi muhim muammolari bilan bevosita bog'liq bo'lgan va bashariyat rivojlanishining ob'ektiv tendentsiyalarini tushunish va anglab etishda ulkan rol o'ynaydigan «tabiat», «jamiyat», «sivilizatsiya», «ijtimoiy taraqqiyot», «fan-texnika inqilobi» kabi boshqa kategoriyalarni ishlab chiqadi. Global muammolarning mohiyati. «Hozirgi davrning global muammolari» tushunchasi 1960-yillar oxiri– 1970-yillarning boshlarida keng tarqaldi va shundan beri ilmiy va siyosiy muomala(leksikon) hamda ommaviy ongdan mustahkam o'rin oldi.

Aksariyat hollarda u global sanalmagan voqealar va hodisalarga nisbatan qo'llaniladigan atama sifatida ishlatiladi. Bunday holga milliy va umumbashariy ahamiyatga molik voqealar tenglashtirilganida, masalan, muayyan bir mamlakatning ijtimoiy muammolarini nazarda tutib, ular «global» deb nomlangan holda duch kelish mumkin. Global muammolar butun dunyogagina tegishli bo'lmay, uning mintaqalari va hatto ayrim mamlakatlar darajasida namoyon bo'lgani bois, ilmiy adabiyotlarda ularning umuminsoniy ahamiyatini tan olish bilan bir qatorda, ularni mohiyati o'zgacha, ta'sir doirasi esa torroq bo'lgan ayrim, mahalliy, Mintaqaviy muammolardan farqlash ham amalga oshiriladi. Turli darajadagi muammolarni «umumiylik», «xususiylik» va «yakkalik» falsafiy kategoriyalarining muayyan ifodasi sifatida o'rganar ekanlar, ularni odatda shunday talqin qiladilarki, xususiy muammolar ayrim muammolar sifatida, mahalliy va Mintaqaviy muammolar– xususiy muammolar sifatida, global muammolar esa– umumiy muammolar sifatida amal qiladi. Zikr etilgan muammolarni farqlash zamirida yotuvchi asosiy mezon ham ayni shu yondashuvni belgilaydi. U geografik deb ataladi, chunki makon omilini yoki, boshqacha aytganda, muayyan muammolar mavjud hududni aks ettiradi. Xususiy muammolar davlat faoliyatining muayyan jabhasiga, ayrim aholi yashaydigan punktlarga yoki kichik tabiiy ob'ektlarga tegishli bo'lgan muammolardir. Bular, odatda, turli avariya, nosozliklar natijasida yuzaga keladigan har xil muammolar, mahalliy ijtimoiy konfliktlar va sh.k. Mahalliy muammolar tushunchasi yuqoriroq darajadagi muammolarga, aniqroq aytganda, ayrim mamlakatlarga yoki yirik mamlakatlarning ancha katta hududlariga tegishli bo'lgan muammolarga nisbatan tatbiq etiladi. Bu yerda odatda kuchli zilzilalar, yirik suv toshqinlari yoki, masalan, kichik davlatdagi

fuqarolar urushi nazarda tutiladi. Milliy muammolar tushunchasi ijtimoiy-siyosiy va ilmiy muomalada baʼzan muayyan davlat yoki milliy hamjamiyatning maʼlum qiyinchiliklari, gʻam tashvishlarini aks ettiradi. Miqyos darajasiga qarab ular Mintaqaviy yoki mahalliy muammolar sifatida talqin qilinishi mumkin. Mintaqaviy muammolar ayrim qitʼalar, dunyoning yirik ijtimoiy-iqtisodiy hududlari yoki ancha yirik davlatlarda yuzaga keladigan muhim masalalar doirasini qamrab oladi. Bunday muammolarga Sharqiy Yevropaning bir necha mamlakatlari hududi radioaktiv zaharlanishiga olib kelgan Chernobil fojiasi yoki bir qator davlatlarni qamrab oluvchi ancha katta hududlarda yuz bergan iqlim oʻzgarishlari misol boʻlishi mumkin. Masalan, 1968 yilda Saxel mintaqasida yuz bergan qurgʻoqchilik «asr falokati» degan nom oldi. U Afrika qitʼasining 18 davlatini qamrab oldi, bunda ocharchilik natijasida 250 mingdan koʻproq odam halok boʻldi, taxminan 18 million bosh qoramol nobud boʻldi, xavfli kasalliklarning epidemiyalari yuzaga keldi, bu ulkan mintaqa hududi esa deyarli toʻla sahroga aylandi.

Global muammolar butun yer kurrasini, uning nafaqat odamlar bevosita yashaydigan qismini, balki erning qolgan yuzasi, er osti boʻshliqlari, atmosfera, gidrosfera va hatto inson faoliyati doirasiga kiruvchi kosmik fazoni qamrab olishi bilan izohlanadi. Shunday qilib, global muammolar toʻgʻrisida soʻz yuritilganda butun sayyora nazarda tutiladi, uning eng yirik tarkibiy birligi sifatida esa mintaqa qabul qilinadi. Bunda mintaqalar soni va ularning miqyosi koʻrib chiqilayotgan muammolar xususiyati bilan belgilanadi. Masalan, dunyo miqyosidagi iqtisodiy qoloqlik muammosini tadqiq etishda odatda butun sayyorani ikki mintaqa– rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarga ajratish bilan kifoyalaniladi. Demografik, energetik muammolar yoki xom ashyo muammolarini oʻrganishda esa, mintaqalar soni koʻpayadi va har safar tadqiqotning muayyan maqsadlari bilan belgilanadi. Bunda shuni qayd etish lozimki, har qanday muammo sayyoraning istalgan mintaqasiga nisbatan muhim sanalgan, yaʼni ularning har birida namoyon boʻlgan holdagina global deb hisoblanishi mumkin. Aks holda bir yoki bir necha mintaqalarning muammolari (yoki bundan ham kichikroq miqyosdagi muammolar) toʻgʻrisida soʻz yuritiladi. Bundan barcha global muammolar ayni vaqtda mintaqaviy ahamiyat ham kasb etadi, lekin Mintaqaviy darajada aniqlangan barcha muammolar ham global boʻlavermaydi, degan xulosa kelib chiqadi. Oʻz-oʻzidan ravshanki, global muammolar soni kamroq boʻladi. Boshqa darajalarga kelsak, global muammolar bevosita mahalliy yoki xususiy koʻrinishga ega boʻlmasligi yoki bu yerda uncha sezilmasligi mumkin.

Masalan, Antarktidada yoki sayyoramizning atrof muhit ifloslanadigan asosiy markazlari va manbalaridan ancha uzoqda joylashgan boshqa burchaklarida havo yoki

suv havzalarining holati qoniqarli bo'lishi, tabiiy muhitga antropogen ta'sir esa deyarli sezilmasligi mumkin. Shunga qaramay bu keskinlik darajasi tabiiy muhitga antropogen ta'sirning notekisligiga bog'liq bo'ladigan ekologik muammoning global xususiyatiga shak-shubha tug'dirmaydi. O'z navbatida, barcha mahalliy yoki xususiy muammolar global muammolar bilan bog'lanavermaydi, zero ularning soni taqqoslab bo'lmaydigan darajada ko'proqdir. Globallik mezonlari. Fan va falsafada global muammolarni yanada aniqroq tavsiflash uchun yuqorida zikr etilgan «geografik» mezondan tashqari bu muammolarni boshqa tomondan– ularning sifati, va muhim xususiyatlari nuqtai nazaridan tavsiflovchi qo'shimcha mezonlar qo'llaniladi. Birinchidan, global muammolar o'z mohiyatiga ko'ra nafaqat ayrim kishilarning manfaatlariga, balki butun insoniyat taqdiriga daxldordir. Ikkinchidan, ularni bartaraf etish uchun butun sayyora aholisi hech bo'lmasa aksariyat qismining kuch-g'ayratini birlashtirish va ular bahamjihat, izchil ish ko'rishi talab etiladi. Uchinchidan, bu muammolar dunyo rivojlanishining ob'ektiv omili hisoblanadi va biron-bir mamlakat ularni e'tiborga olmasligi mumkin emas. To'rtinchidan, global muammolarning yechilmagani kelajakda butun insoniyat va uning yashash muhiti uchun jiddiy, balki tuzatib bo'lmaydigan oqibatlariga olib kelishi mumkin. Global muammolarning boshqa bir muhim xususiyati– ularning barchasi bir biriga shu darajada bog'liqlik, ulardan birini yechish hech bo'lmasa unga boshqa muammolarning ta'sirini hisobga olishni nazarda tutadi.

**INSON MANFAATLARI, HUQUQ VA ERKINLIKLARI MASALALARI
("ALHIDOYA" ASARI ASOSIDA)**

Ziyoyev Jamshid Sobirovich

DTPI 2-kurs Tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) yo'nalishi talabasi

email : ziyoyevjamshid1976@gmail.com

Baratov Qahramon Nuriddin o'g'li

DTPI 2-kurs Tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Al-Hidoya" asarida inson huquqlariga oid masalalarning yoritilishi, mazkur sohada muammolarning hal etish masalalari o'rganilib, uning o'ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inson huquqlari, himoya, erkinlik, adolat, javobgarlik.

Kirish. Burhoniddin Marg'iloniy zamonasida olimlar o'rtasida qo'ldan-qo'lga o'tib yurgan ikki mashhur kitob bor edi. Birinchisi "Muxtasar Quduriy" asaridir. U Abu Hasan Ahmad ibn Muhammad Quduriy Bog'dodiyning kitobi. Ikkinchisi "Al-Jomi as-Sag'ir" bo'lib, ushbu asar Imom Muhammad ibn Hasan Shayboniyning kitobidir. Burhoniddin Marg'iloniy mana shu ikki mashhur kitobning masalalarini muxtasar qilib jamladi. Hosil bo'lgan muxtasar kitobni "Bidoyat al-mubtadi" deb nomladi. So'ngra "Bidoyat al-mubtadi" kitobini sakson jildlik sharh qildi. Uni (sharhni) "Kifoyat al-muntahi" deb nomladi. "Kifoyat al-muntahi" haddan tashqari uzayib ketganini ko'rib, kitobdan odamlar uzoqlashmasligi uchun "al-Hidoya" kitobini yozdi. "Al-Hidoya" kitobi "Bidoyat al-mubtadi" kitobining sharhi, "Kifoyat al-muntahi" kitobining muxtasari bo'ldi. "Al-Hidoya" tushunarli va ma'nosi ochiq, turli masalalar va dalillarini o'zida jamlovchi bir sharh asar hisoblanadi. "Hidoya" Burhoniddin Marg'iloniy tomonidan tasnif qilingan mashhur asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu asar alloma Burhoniddin Marg'iloniyning «Bidoyatul mubtadi» asriga muxtasar sharhdir. "Hidoya" asarini o'z zamonasida mashhur qilgan Burhoniddin Marg'iloniyning shogirdlari – Shamsula'imma Muhammad ibn Abdusattor Kardariy va boshqa allomalar hisoblanadi.

Muhokama va natijalar. Asarda inson huquqlari va erkinliklari to'g'risida bilimlar, jumladan, inson huquqlari va erkinliklarini tan olish va himoya qilish, inson huquqlari va erkinliklari unga tug'ilganidan boshlab taalluqli ekanligi, ya'ni tabiiy huquqning e'tirof etilishi, inson huquqlari va erkinliklarining teng va barobar taalluqliligi, insonlarning kafolatlangan himoya bilan ta'minlanishi, huquqni qo'llovchi shaxslarda inson xukuklari va erkinliklariga rioya qilish buyicha mas'ullikni oshirish kabi masalalar yoritilgan. Inson huquqlari va uning himoyasi har bir davrning dolzarb masalasi hisoblangan. "Al-Hidoya" asarida inson huquqlari va himoya qilish munosabatlari ahamiyatli masalalar sifatida yoritilgan. Burhoniddin Marg'inoniyning "Al-Hidoya" asarini tadqiq etgan va nashrga tayyorlagan olimlar A.Saidov, A.Jo'zjoniy ta'kidlaganidek, "mana necha asrlardan beri Hanafiy faqihlari orasida Burhoniddin Marg'inoniyning bu asari katta shon-shuhratga ega bo'lib kelmoqda. "Hidoya" mumtoz tadqiqot sifatida har bir qozining birinchi yordamchisi, shariatning qiyin masalalarini va huquqiy masalalarni hal etishda rahbar qo'llanma bo'lgan". Shu nuqtai nazardan aytish mumkinki, Marg'inoniyning "Hidoya" asari qator asrlar davomida musulmon mamlakatlarida muayyan darajada fiqh ilmining qomusi ham bo'lib xizmat qilgan. Marg'inoniyning "Al-Hidoya" asarida o'sha davrda huquqiy jihatdan yechilmagan masalalarning yechimlari, qiyosiy huquq tahlillari, ko'plab mulkiy sohada yechilmagan masalalar, ayrim muayyan muammolar bo'yicha mulohazalar bayon etilgan va tahlillar yoritilgan.

"Al-Hidoya" asarida huquq normalari ishlab chiqilish jarayoni hamda bu normalarning jamiyat hayotiga olib kirilishi va uni amalga oshirish jihatlari, amaliyotda qo'llash va uning murakkablik jihatlari ko'rsatib o'tiladi. Bilamizki, har bir qonunchilik normasi o'zining ijrosi bilan ahamiyatli hisoblanadi. Qonunchilik normasining ijrosi taminlanmasa yoki talablari buzilsa, buning uchun javobgarlik masalasi mavjudligi muhim hisoblanadi. Asarda insonning yashash huquqi, shuningdek, ozod, erkin bo'lish huquqi, oilali bo'lish huquqi, mulk huquqi kabi kator fundamental huquqlar to'g'risidagi g'oyalar va ushbu sohada huquqbuzarliklar uchun javobgarlik masalalari hamda ularni amalga oshirishga oid masalalar yoritilgan. Asarda huquq normalari va ularni himoya qilish yoki majburiy ravishda ijro etish mexanizimlari bayon etilgan. Chunki har qanday jamiyat va davlat faoliyatini qonunlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Qonunlarning qat'iyligi va ularning ijrosi hamda mas'uliyati jamiyatda adolat mezonini ta'minlash prinsiplaridan biri hisoblanadi. Asarda aynan ushbu masalalar atroflicha yoritilgan.

Asarda insonlarning shaxsiy huquq va erkinliklari borasida so'z borsa, albatta, yashash huquqi dastlab tilga olinadi. "Al-Hidoya" asarida ham inson hayoti va uning

muhofazasiga doir bir nechta norma va huquqlar belgilangan. Jumladan, manbaning “Jinoyatlar bo‘limi”da qotillik, ya’ni inson joniga tajovuz qilishning 5 ta ko‘rinishlari haqida so‘z boradi. Ular: qasddan, qasdga o‘xshash, xato qilib (ehtiyotsizlik oqibatida), xatoning o‘rnida va biror sabab bilan qilingan qotilliklardan iborat. Marg‘inoniy ularning sabab va ko‘rinishlarini birma-bir sharhlab beradi. Ularning eng og‘ir oqibatlisi qasddan sababsiz bir jonga qasd qilish bo‘lib, bu Qur‘on va sunnat bilan harom qilingani va bunday qotillik sodir etishning oqibati jahannam bo‘lishi ta’kidlanadi. Aytish joizki, Burhoniddin Marg‘inoniyning “Al-Hidoya” asari o‘zbek va musulmon huquqshunosligi tarixida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan asarlardan biridir. Bu asar, asosan, islom huquqi, shariat qonunlari va ularning amaliyotiga oid masalalarni yoritadi. Asar turli huquqiy mavzularni qamrab oladi, jumladan, inson huquqlari, fuqarolik, jinoyat, oilaviy, mehnat huquqi kabi sohalarga oid masalalar ko‘rib chiqiladi. Inson qadr qiymati, ta’lim olish, fikr va so‘z erkinligi, e’tiqod erkinligi, mulk muhofazasini ta’minlash choralari ushbu asarda turli uslublarda bayon etiladi.

Burhoniddin Marg‘inoniy ushbu asarida muammolarni tahlil qilishning o‘ziga hos uslubi (fiqhiy dallilash) ochib ko‘rsatish, huquqiy muammolarni yechish va yechimlarini taklif etish uslublari orqali o‘rganish jarayonini rivojlantiradi. Asarda huquqiy masalalar jamlanadi, shu davrdagi ijtimoiy-siyosiy sharoitlar hamda madaniyatning rivoji uchun xizmat qiladigan ma’lumotlar va boshqaruv sohadagi masalalar bayon etiladi.

Xulosa. Ta’kidlash lozimki, mamlakatimizda inson huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish va mustahkamlashda ushbu asardagi qoidalar va standartlarni o‘rganish ahamiyatli hisoblanadi. Asarni o‘rganish inson huquqlariga oid g‘oyalarning tub mohiyatini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi, asar bilan tanishish asosida shuni ta’kidlash mumkinki, inson huquqlari konsepsiyasi u yoki bu shaklda islom huquqi tizimi asosida idrok etiladi. Inson huquqlariga oid mavzular shunchalik ochiq, tushunarli va qat’iyat asosida bayon etiladiki, ortiqcha sharhga hojat qolmagan. Biz mazkur tadqiqot natijasida inson huquqi va erkinligiga oid zamonaviy konsepsiyalar aynan shunday asrlarda bayon etilgan manbalar asosida taraqqiyot bosqichlari orqali rivojlanib kelganini tushunamiz.

“Al-Hidoya” hozirgi davr huquqshunoslariga, umuman o‘tmish tariximizga qiziquvchi barcha o‘quvchi va tadqiqotchilarga ma’naviy va ma’rifiy, huquqiy va ijtimoiy jihatdan bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga ko‘maklashuvchi manbalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ta’kidlash lozimki, asarda inson

huquqlari va erkinliklari, inson qadrqimmatini e'zozlanadi, o'z huquqlarini qanday himoya qilishni bilish va qayerda himoya qilish vositasi dalillar bilan bayon etiladi. Asarda umuman har bir insonning talab va nizomlarni bekamu ko'st bajarishi bilan birga ularning majburiyatlari ham ifodalangan va tartiblarga rioya etish muqaddas burch hisoblangan. Asarning huquqiy qiymati shundaki, uning muallifi o'z fikrlarini va qarorlarini turli dalillar vositasida isbotlab, mustahkamlab boradi. Qarashlari o'quvchiga tez va tushunarli yetishi uchun turli manbalarni, dalillarni keltiradi. Burhonuddin Marg'inoniyning "Hidoya" asari inson huquqlarining himoyasini ta'minlashda, ushbu jarayonlarni o'rganishda muhim asarlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Президенти БМТ Бош Ассамблеясининг 78-сессиясида нутқи. 20.09.2023
2. Одил Қориев. "Бурхонуддин ал-Марғиноний - ҳуқуқшунос" / «Шарқшунослик» тўплами. Т., 1993 й.
3. Хидоя. Комментарий мусулманского права. Отв. ред. и авт. вступ. стати и комментарий А. Саидов. Ташкент: Ўзбекистон, 1994.
4. Мўминов А. Мовароуннаҳр уламолари: ҳанафийлар // Шарқшунослик. №9 /1999.
5. Тошқулов. Ж., Юсупова Н., Бекмирзаев И., Сарсенбоев О., Масаидов Ислам ҳуқуқшунослиги. Ўқув қўлланма. – Т.; Тошкент ислом университети нашриёт матбаа бирлашмаси, 2014.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI O'RTASIDA STEAM LOYIHALAR YARATISH, KICHIK TAJRIBALAR O'TKAZISH

Avvalova Nazokat Tursunmurotovna Surxondaryo vil

Denov tumanidagi 84-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

DTPI Boshlang'ich ta'lim sirtqi shakli 2-kurs 201- guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida loyihalar yaratish va kichik tajribalar o'tkazishning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida o'quvchilarning ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda tajriba asosidagi o'qitish usullarining roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maktab sharoitida oddiy vositalar yordamida bajarilishi mumkin bo'lgan kichik ilmiy tajribalar misolida STEAM loyihalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Maqola pedagoglar va boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun foydali tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: STEAM, boshlang'ich sinf, loyiha asosida o'qitish, kichik tajribalar, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, fan va texnologiya, amaliy mashg'ulotlar, integratsiyalashgan ta'lim, innovatsion metodlar, o'quvchilarda qiziqish uyg'otish, eksperimental o'qitish.

Kirish.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Xususan, STEAM (Science – fan, Technology – texnologiya, Engineering – muhandislik, Art – san'at, Mathematics – matematika) yondashuvi o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli, samarali va interaktiv qilish imkonini beradi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu yondashuvning joriy etilishi o'quvchilarning dunyoqarashi, ijodiy tafakkuri va muammoli vaziyatlarga nisbatan mustaqil yechim topish qobiliyatini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z tabiatiga ko'ra harakatchan, izlanuvchan va bilishga chanqoq bo'lishadi. Shu bois, dars jarayonida kichik ilmiy tajribalar, kuzatuvlar, oddiy texnologik modellar yasash orqali ularning bilimga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytirish mumkin. STEAM yondashuvi aynan shu imkoniyatlarni taqdim etadi: o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, mavzuni

chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi hamda nazariy bilimlarni hayotiy misollar bilan bog'lab boradi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan STEAM loyihalarini yaratish, kichik tajribalar tashkil etishning metodik jihatlari, ularning o'quv jarayoniga ta'siri hamda pedagogik afzalliklari yoritiladi. Shuningdek, amaliy misollar asosida ushbu yondashuvning foydali jihatlari tahlil qilinadi va o'qituvchilar uchun tavsiyalar beriladi.

Asosiy qism.

STEAM yondashuvi zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli o'laroq, o'quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni, muammoni hal qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Ayniqsa, bu yondashuv boshlang'ich sinf bosqichida joriy etilganda, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

1. STEAM yondashuvining boshlang'ich ta'limdagi o'rni. Boshlang'ich ta'lim — bola shaxsining intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun eng muhim davrlardan biridir. Shu bois, ushbu bosqichda berilgan har bir ta'lim uslubi bolaning keyingi bosqichlardagi o'qishiga, kasbiy yo'nalishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. STEAM yondashuvi o'quvchilarda kompleks fikrlashni shakllantirib, bir necha fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish orqali chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Masalan, matematika darsida o'lchov birliklarini o'rganish bilan birga, oddiy muhandislik modellari yasash orqali fanlararo integratsiya hosil qilinadi.

2. Loyihalash faoliyati va kichik tajribalar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun loyihalash jarayoni oddiy va tushunarli bo'lishi kerak. Loyiha mazmuni o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish, bilimni mustahkamlash va ijodiy fikrlashga undash imkonini yaratishi zarur. Masalan, "O'z qo'ling bilan suv filtri yarat" loyihasi orqali o'quvchilar tabiat fanlari bo'yicha bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ekologik muammolar haqida ham o'rganadilar. Kichik tajribalar — STEAM yondashuvining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular oddiy, xavfsiz va qiziqarli bo'lishi lozim. Quyidagi misollarni keltirish mumkin: "Sodali vulqon" tajribasi: sirka va soda aralashmasi orqali gaz hosil bo'lishi, kimyoviy reaksiya haqida tushuncha beriladi. "Magnitli labirint": fizika qonunlari asosida magnit maydonining ta'siri tushuntiriladi. "Ko'pik ichidagi ranglar": suv, sovun va bo'yoq yordamida ranglarning aralashishi kuzatiladi. Bunday tajribalar o'quvchilarda kuzatish, taxmin qilish, tahlil qilish, xulosa chiqarish kabi ilmiy metodlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

3. STEAM loyihalarining afzalliklari. O'quvchilarda qiziqish uyg'otadi: amaliy ishlar darsni jonlantiradi va bolalarda bilim olishga nisbatan motivatsiyani oshiradi. Fanlararo bog'liqlikni shakllantiradi: matematika, biologiya, texnologiya, tasviriy san'at va boshqa fanlar integratsiyalashadi. Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi: o'quvchi faqat bilimni oluvchi emas, balki uni amalda qo'llay oluvchi faol subyektga aylanadi. Jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantiradi: loyihalarda o'quvchilar guruh bo'lib ishlashni, fikr almashishni, mas'uliyatni bo'lishishni o'rganadilar.

4. O'qituvchi roli va metodik yondashuvlar. O'qituvchi STEAM loyahasini tashkil qilishda rahbar, yo'lko'rsatuvchi va motivator bo'lishi kerak. Loyihalarni ishlab chiqishda quyidagilarga e'tibor berilishi lozim: O'quvchilarning yoshi va qiziqishlariga mos bo'lishi; O'quvchilar tomonidan mustaqil bajarilishi mumkin bo'lgan darajada bo'lishi; Oddiy va mavjud vositalar yordamida bajarilishi; Natijasi aniq va kuzatiladigan bo'lishi. Metodik jihatdan esa, ko'rgazmali usullar, muammoli savollar, rolli o'yinlar, guruhiy topshiriqlar, interaktiv dars shakllari keng qo'llanilishi tavsiya etiladi.

Xulosa:

Boshlang'ich ta'lim bosqichida STEAM yondashuvini joriy etish o'quvchilarning shaxsiy va aqliy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Loyihaviy ishlar va kichik ilmiy tajribalar orqali ular o'rganilayotgan mavzularni chuqurroq tushunib, o'z fikrini ifoda etish, kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. STEAM loyihalari dars jarayonini jonlantirib, o'quvchilarda fanlarga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi va ularni ijodkor, izlanuvchan, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida kamol toptiradi. O'qituvchi esa bu jarayonda faqat bilim beruvchi emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, ilhomlantiruvchi va o'quvchining ichki salohiyatini yuzaga chiqaruvchi muhim figuraga aylanadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z amaliyotida STEAM elementlarini keng qo'llashlari, oddiy tajribalar, loyihalar, guruhiy ishlar orqali ta'lim jarayonini interaktiv va mazmunli qilishlari maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov, N. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. Tursunov, B. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2019.
3. Karimova, D. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: “Ilm Ziyο”, 2021.

4. Mamatqulova, M. STEAM ta'limining metodik asoslari. – Samarqand: “Samarqand universiteti nashriyoti”, 2022.
5. Begmatova, S. Boshlang'ich sinfda fanlararo integratsiya asosida o'qitish. – Nukus: “Bilim”, 2020.
6. Islomova, Z. Ilmiy-tajribaviy darslar orqali o'qitish samaradorligi. – Andijon, 2021.
7. Uzoqova, G. Zamonaviy ta'limda loyiha asosida o'qitish texnologiyasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.
8. Shodmonov, M. STEAM yondashuvining amaliy tatbiqi. – Qarshi, 2021.
9. Yakubova, L. Bolalar psixologiyasi va ijodiy rivojlanish. – Toshkent: “Fan”, 2018.
10. Turdaliyev, A. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish usullari. – Farg'ona, 2019.

LIRIK ASARLARDA OBRAZLILIK.

Muallif: **Baratova Hilola**

Termiz Davlat Universiteti, Xorijiy filologiya fakulteti

Ilmiy rahbar: **Husniddin Suvanov**

Annotatsiya

"Ushbu maqolada lirik asarlarda obrazlilikning badiiy matndagi o'zni va ifodalanish usullari, shoirning ichki kechinmalari obrazlar vositasida qanday tasvirlanishi tahlil qilinadi. Maqolada mumtoz va zamonaviy adabiyot namunalari misolida obrazlarning xilma-xilligi, ularning badiiy-estetik funksiyasi yoritilgan".

Obrazlilikning lirik asar badiiy kuchiga ta'siri, o'quvchi ongiga yetkazilayotgan hissiyotlar orqali asarning mazmunan chuqurlashuvi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: lirika, obrazlilik, poetik tasvir, ichki kechinma, badiiy ifoda, badiiylik, emotsional ta'sir.

Kirish

Adabiyot — bu inson qalbi va ruhining aksidir. Ayniqsa, lirika — bu insoniy his-tuyg'ularni eng nozik ohanglarda ifodalovchi janr hisoblanadi. Lirik asar o'quvchini qalban larzaga soladigan kuchga ega bo'lishi uchun undagi obrazlilik kuchli bo'lishi lozim. Obraz — bu adabiy asarning yuragi, uning badiiyligini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Lirik asarlarda obrazlar orqali shoir o'z ruhiy kechinmalarini, ichki iztirob va shodliklarini, hayot haqidagi qarashlarini ifoda etadi.

Obrazlar lirik asarning estetik ta'sirini oshiradi, uni jonlantiradi, o'quvchi qalbiga bevosita ta'sir qiladi. Bu jarayon esa shoirning badiiy mahorati, til boyligi va tasavvur doirasiga bog'liqdir. Ushbu maqolada biz aynan lirik asarlarda obrazlarning qanday yaratilishi, ular qanday vositalar orqali ifodalanishi va bu obrazlar qanday ma'naviy-badiiy yuklamaga ega ekanini tahlil qilamiz."

Lirik asarlarda obraz yaratish yaratishda shoirlar ko‘pincha tabiat manzaralari, inson a‘zolari ko‘z, yurak, qo‘l, og‘iz va hakozoneing vazifalarini yanada kuchaytirib ifodalashi bilan namoyon bo‘ladi.

Hayvonot olami, tarixiy yoki diniy timsollardan foydalanadilar. Tashbeh, isti‘ora, kinoya, mubolag‘a, ramz va badiiy parallelizm obraz yaratishda asosiy vositalar bo‘lib xizmat qiladi.

Misol uchun, Alisher Navoiy g‘azallarida “guli ruhsor”, “saboï vasl”, “jahon ko‘zi” kabi poetik iboralar orqali go‘zallik, sevgi, istak va armon kabi kechinmalar obrazli ifoda topgan. Bu kabi iboralar shunchaki tasvir emas, balki ma‘no yuklovchi obrazlardir.

Mumtoz lirikada obrazlar tizimi mumtoz adabiyotda, ayniqsa Sharq she‘riyatida, obrazlar tizimi ramziylikka boy bo‘ladi. “Bulbul” — iztirob chekayotgan oshiq, “gul” — sevgining ramzi, “may” — ilhom yoki ma‘rifat, “qomati nay” — sevgilining husnini ifodalovchi obrazlardir. Bu kabi obrazlar yillar davomida ma‘lum bir timsollik yuklamasini olgan va har bir o‘quvchi buni tushunishga o‘rganib ketgan.

Zamonaviy lirika va obrazlilik

"Zamonaviy o‘zbek she‘riyatida ham obrazlilik o‘zining yangi, hayotga yaqinroq shakllarida davom etmoqda. Muhammad Yusuf, Abdulla Oripov, Halima Xudoyberdiyeva, Erkin Vohidov kabi shoirlar lirik asarlarida milliy ruh, Vatanga muhabbat, xalq og‘rig‘i kabi mavzularni obrazlar vositasida ochib berganlar

"Erkin Vohidovning quyidagi misralariga e‘tibor beraylik:

Tong nafasi keldi yuragimga,

O‘zgacha bir ziyo to‘ldi dunyoga

Bu yerda “tong nafasi” obraz sifatida keltirilgan bo‘lib, u umid, yangi hayot, yorug‘lik va tozalik ramzidir.

"Halima Xudoyberdiyevaning quyidagi misrasida esa obraz orqali ona yurti va ayolona tuyg‘ular birlashadi

Ko‘ksimda o‘zing — yurtim Ko‘ksimda o‘zing — nurim.

Obrazlar bu yerda faqat ko‘rinish emas, balki kuchli emotsional yuklovchi vosita sifatida ishlatilgan.

Obrazlilik va lirik asarning badiiy qiymati

Lirik asarda obraz bo'lmasa, u oddiy bir tuyg'ular izhori bo'lib qoladi. Ammo obrazlar bilan boyitilgan lirik matn o'quvchini o'ziga rom etadi. Bu esa asarning estetik, falsafiy va ruhiy ta'sir doirasini kengaytiradi. Obrazlilik lirik asarga ramziy qatlamlar qo'shadi, uni faqat o'qish emas, his qilish, his etish zaruratini tug'diradi. Aynan shu jihatlar lirikaning boshqa janrlardan ustun tomonlaridan biridir.

Xulosa

"Lirik asarlarda obrazlilik shoirning ichki dunyosini ochib berish, o'quvchini hayajonga solish va asarning badiiy "

"qiymatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir obraz — bu shoir yuragidan tug'ilgan hissiyotlar manbai. Lirik "

"obrazlar orqali asar faqat so'zlar to'plami emas, balki hayotiy, hissiy va estetik hodisaga aylanadi. Shu bois, lirik "

"asarlarni tahlil qilishda obrazlarning o'rni va funksiyasini chuqur o'rganish zarur."

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

"1. G'ulomov G'. — Adabiyotshunoslikka kirish, Toshkent: "O'qituvchi", 2002.

"2. Navoiy A. — G'azaliyot, Toshkent: "Fan", 1991.

"3. Erkin Vohidov — Tong nafasi, Toshkent: "Yozuvchi", 2003.

"4. Xudoyberdiyeva H. — Ko'ngil daftari, Toshkent, 2006.

"5. Oripov A. — Hayrat, Toshkent: "G'afur G'ulom", 1996.

"6. M. Axmedov — She'riyatda obrazlilik masalalari, Toshkent: "Fan va texnologiya", 2010."

MAHALLIY AHOLINING TURIZMGA BO'LGAN MUNOSABATI VA ISHTIROKI

Olimova Ruxshona Sanjar qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 702U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada mahalliy aholining turizm sohasidagi o'рни va ishtiroki tahlil qilinadi. Muallif turizmning hududiy rivojlanishidagi muhim jihatlaridan biri sifatida aholining faol ishtirokini ko'rsatadi. Maqolada mavjud ilmiy manbalar asosida aholining turizmga bo'lgan ijobiy va salbiy munosabati, ishtirok shakllari, iqtisodiy va madaniy ta'siri yoritiladi. Shuningdek, turizmni barqaror rivojlantirishda "mahalliy tashabbus" tamoyilining afzalliklari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari turizm sohasida jamoaviy ishtirokni kuchaytirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: mahalliy aholi, turizm, ishtirok, munosabat, barqaror rivojlanish, hududiy turizm, madaniy meros, mahalliy tashabbus.

Abstract

This article analyzes the role and participation of the local population in the tourism sector. The author highlights active community involvement as one of the key aspects of regional tourism development. Based on academic sources, the paper examines both positive and negative attitudes of residents toward tourism, forms of participation, and its economic and cultural impacts. Furthermore, the advantages of the "local initiative" approach in ensuring sustainable tourism development are explored. The findings demonstrate that enhancing community engagement in tourism can lead to greater socio-economic stability.

Key words: local community, tourism, participation, attitude, sustainable development, regional tourism, cultural heritage, local initiative.

KIRISH

Turizm nafaqat iqtisodiy soha, balki jamiyatning madaniy, ijtimoiy va ekologik rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadigan muhim omildir. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, mahalliy aholi turizm tizimining asosiy ishtirokchilaridan biri sifatida alohida o'rinni egallaydi. Ularning turizmga bo'lgan munosabati, qiziqishi va faol ishtiroki hududdagi sayyohlik salohiyatining ochilishi hamda barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Mahalliy aholining turizm sohasidagi ishtiroki nafaqat iqtisodiy yutuqlarni ta'minlaydi, balki jamiyatdagi ijtimoiy birlikni kuchaytiradi. Turizm orqali aholining o'z madaniyatiga bo'lgan hurmati ortadi, qadriyatlar qayta tiklanadi va yangi avlodlar uchun ilhom manbai bo'ladi. Ayniqsa, yoshlar orasida tadbirkorlik kayfiyatining kuchayishi, o'z hududining tarixiy va tabiiy resurslarini ilgari surishga bo'lgan intilishlarning ortgani quvonarli holatdir. Shu nuqtayi nazardan, turizmni rivojlantirishda mahalliy aholining faol ishtiroki har bir hududda o'ziga xos sayyohlik brendining shakllanishiga xizmat qiladi. Masalan, birgina kichik qishloq ham o'zining an'anaviy ovqatlari, liboslari, me'moriy uslublari yoki urf-odatlarini orqali sayyohlar e'tiborini tortishi mumkin. Agar ushbu imkoniyatlar to'g'ri yo'naltirilsa, mahalliy aholining daromad manbai kengayadi, ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi va migratsiya darajasi pasayadi. Bunda, albatta, davlat va nodavlat tashkilotlarining ko'magi, ilmiy yondashuvlar, trening va seminarlar orqali aholining bilim darajasini oshirish kabi omillar muhim rol o'ynaydi.

Bugungi kunda turizmning global miqyosdagi raqobat muhitida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun nafaqat sayyohlar uchun yaratilgan qulayliklar, balki mahalliy aholining ham qulay yashash va ishlash sharoitlari ta'minlangan bo'lishi zarur. Sayyoh kelganida iliq kutib olinmasa, hudud haqida salbiy taassurot bilan qaytadi. Bu esa faqatgina iqtisodiy zararga emas, balki madaniy obro'ga ham putur yetkazishi mumkin. Shu bois, har bir fuqaroda "mening shahrim – mening iftixorim" degan ruh shakllanishi kerak. Bu ruh orqali ular nafaqat o'z joyini sevadi, balki uni boshqalarga ko'rsatishga, tanitishga harakat qiladi. Shu bilan birga, mahalliy aholining sayyohlik faoliyatini bevosita boshqarishda ishtirok etishi, qarorlar qabul qilinishida ovozga ega bo'lishi turizmning adolatli va muvozanatli rivojlanishini ta'minlaydi. Har bir loyiha mahalliy aholi ehtiyojlari, ekologik imkoniyatlar va madaniy xususiyatlarni inobatga olgan holda ishlab chiqilishi zarur. Shundagina turizm uzoq muddatli, barqaror va manfaatli soha sifatida shakllanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar aynan shu yo'nalishda olib borilmoqda. Hududlarda "mahalliy tashabbus" tamoyili asosida rivojlanayotgan loyihalar, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda joriy

etilayotgan grant dasturlari natijasida aholining sayyohlik sohasiga bo'lgan qiziqishi sezilarli darajada ortgan. Bu esa o'z navbatida nafaqat mahalliy darajada, balki milliy iqtisodiyotning umumiy ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So'nggi yillarda mahalliy aholining turizm sohasidagi o'rni va ishtirokiga oid ilmiy va amaliy tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan e'lon qilingan tahlillarda turizmni barqaror rivojlantirishda lokal jamoalarning faolligi muhim omil sifatida alohida ko'rsatilgan. Boshqa bir qator xalqaro manbalarda, xususan, Tosun (2006), Scheyvens (1999) va Timothy (2002) kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ishlarda turizmning ijtimoiy-ekonomik ta'siri va mahalliy aholi ishtirokining muvozanati masalalari yoritilgan. O'zbekistonda bu boradagi tahlillar asosan iqtisodiy va sotsiologik yo'nalishlarda olib borilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi tomonidan e'lon qilingan strategik hujjatlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlarida aholining turizmga ishtirokini rag'batlantirish borasidagi yondashuvlar ko'zga tashlanadi. Masalan, "2022–2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi"da aholining turizmga bandligini oshirish va ularni tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish muhim vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, mahalliy tadqiqotchi olimlarning (A. Karimov, M. Xolbo'tayev, D. To'xtayev va boshqalar) ilmiy maqolalari, dissertatsiyalari va konferensiya materiallari asosida aholining turizmga munosabati, ularning madaniy-moddiy manfaatlari, xizmat ko'rsatish sifati va mehmondo'stlik madaniyati kabi jihatlar yoritilgan. Ushbu adabiyotlar asosida maqolada turizm va mahalliy jamoa o'rtasidagi o'zaro aloqaning dolzarbligi, muammolari va istiqbollari tahlil qilingan.

Metodologiya

Tahlil qilish jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Deskriptiv metod:** mavjud holat tasvirlandi, O'zbekiston va boshqa davlatlarda qo'llanilayotgan tajribalar solishtirildi.
- **Tahliliy metod:** turizm va mahalliy aholi o'rtasidagi munosabatlar, ijobiy va salbiy oqibatlar chuqur tahlil qilindi.
- **Sotsiologik yondashuv:** aholining turizmga bo'lgan munosabati, ishtiroki va ehtiyojlari jamiyatdagi umumiy sotsiokulturni jarayonlar kontekstida yoritildi.

- **Kontekstual tahlil:** rasmiy hujjatlar, strategiyalar va mahalliy tajribalar asosida turizmning hududiy rivojlanishiga ta'siri o'rganildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, mahalliy aholining turizmga nisbatan munosabati asosan ikki yo'nalishda – ijobiy va salbiy tamoyillar asosida shakllanmoqda. Aholining aksariyati turizmni hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish, ish o'rinlarini yaratish, infratuzilmani yaxshilash, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish imkoniyati sifatida qabul qilmoqda. Ayniqsa, sayyohlik faoliyati rivojlangan Buxoro, Xiva, Samarqand, Shahrisabz kabi shaharlarda aholining bu sohadagi ishtiroki ko'proq kuzatilmoqda. Misol uchun, bu hududlarda mahalliy aholi tomonidan tashkil etilgan oilaviy mehmon uylari, milliy hunarmandchilik mahsulotlari savdosi va gastronomik xizmatlar orqali iqtisodiy faollik kuchaygan. Biroq, ayrim holatlarda aholining turizmga bo'lgan salbiy munosabati ham uchrayotgani qayd etildi. Bunga asosiy sabablar sifatida sayyohlar oqimining ko'payishi natijasida kundalik hayotdagi bezovtalik, narx-navoning sun'iy oshishi, atrof-muhitga zarar yetkazilishi va ba'zi hududlarda madaniy me'yorlarning buzilishi keltirilmoqda. Shu sababli, turizmni boshqarishda aholining fikri, roziligi va faol ishtiroki hal qiluvchi omil sifatida qaralishi zarurligi yana bir bor o'z isbotini topdi. Shuningdek, metodologik yondashuvlar asosida olib borilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, turizmni rivojlantirishda eng samarali yo'l – bu aholining turizm jarayoniga bevosita jalb etilishi, ularning manfaatlarini va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ish olib borishdir. Sayyohlik infratuzilmasini yaratish yoki kengaytirishda aholining takliflari asosida qarorlar qabul qilinadigan tizim yo'lga qo'yilsa, bu hududlar barqaror turizmni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayni paytda O'zbekistonda joriy etilayotgan "mahalliy tashabbus asosidagi turizm" konsepsiyasi ijobiy natijalar bermoqda. Bu konsepsiya orqali aholining o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishiga imkoniyatlar yaratilmoqda.

Mahalliy aholining turizmga munosabati: ijobiy va salbiy jihatlar

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahalliy aholining turizmga nisbatan ijobiy munosabati sayyohlar oqimining ortishiga, infratuzilmaning rivojlanishiga, xizmatlar sifati yaxshilanishiga va yangi ish o'rinlarining yaratilishiga zamin yaratadi. Ayniqsa, tarixiy-madaniy obidalar joylashgan hududlarda aholi turizm orqali o'z qadriyatlarini namoyon qilish, milliy hunarmandchilik, gastronomiya va san'at yo'nalishlarida daromad topish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Biroq, turizmning noto'g'ri boshqarilishi mahalliy aholida norozilik kayfiyatini uyg'otishi, madaniy ziddiyatlar, ekologik muammolar va narx-navoning sun'iy oshishiga olib kelishi mumkin. Bu esa aholining turizmga bo'lgan salbiy munosabatini kuchaytiradi. Shu bois, sayyohlik faoliyatini rejalashtirishda mahalliy aholi manfaatlarini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholi ishtirokini kuchaytirish yo'llari

Mahalliy aholining turizm sohasidagi faol ishtiroki bir necha yo'nalishda ta'minlanadi:

1. **Axborot va bilim berish** – Turizmning mohiyati, uning hududga keltiradigan foydalari haqida aholiga muntazam tushuntirish ishlari olib borilishi lozim. Bu orqali ular o'zlarini jarayonning bir qismi sifatida his qilishadi.
2. **Ishbilarmonlik va tadbirkorlikni rag'batlantirish** – Hunarmandchilik, oilaviy mehmon uylari, gidlik, transport va ovqatlanish xizmatlari bo'yicha kichik biznes tashabbuslari qo'llab-quvvatlanishi kerak.
3. **Qaror qabul qilishda ishtirok** – Turizmga oid rejalashtirish va loyiha ishlab chiqishda mahalliy aholining fikri va manfaatlarini inobatga olinishi zarur.
4. **Madaniy merosni asrash** – Aholi o'z tarixiy ob'ektlarini, urf-odat va qadriyatlarini sayyohlik resursi sifatida ko'ra bilsa, ularni asrashga intilishi kuchayadi.

O'zbekistonda mavjud holat va istiqbollar

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. "Yangi O'zbekiston" davrida mahalliy hamjamiyatlarni jalb etgan holda ekoturizm, agro-turizm va madaniy turizm yo'nalishlarining rivojlanishi kuzatilmoqda. Xususan, Buxoro, Xiva, Samarqand, Farg'ona vodiysi kabi hududlarda aholining mehmondo'stligi, mahalliy mahsulotlarni ishlab chiqarishga qiziqishi ortib bormoqda. Turizmni boshqarish bo'yicha islohotlar, grantlar va imtiyozlar orqali fuqarolarning ushbu sohada faol bo'lishiga keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Tahlil

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, aholining turizmga faollashuvi nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarga, balki madaniy o'zlikni saqlash, milliy merosni asrash, ijtimoiy birdamlikni kuchaytirishga ham xizmat qilmoqda. Aynan shu jihatlar barqaror va uzoq muddatli turizm siyosatining negizini tashkil etadi. Xulosa sifatida aytish mumkinki,

mahalliy aholining turizmga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish va ularni turizm faoliyatida faol ishtirok etishga jalb etish orqali nafaqat hududiy taraqqiyotga, balki milliy miqyosdagi turizm salohiyatining yuksalishiga erishish mumkin. Shu bois, turizm sohasi rivojlanayotgan har bir hududda mahalliy hamjamiyatning roli kuchaytirilishi, ularning ovozi eshutilishi va faoliyati qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Xulosa

Turizmning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mahalliy aholining unga bo'lgan munosabati va faol ishtirokiga bog'liq. Aholi turizmni foyda manbai, o'zini ifoda qilish va rivojlanish vositasi sifatida qabul qilsa, bu jarayon ko'proq barqaror va uyg'un kechadi. Shu sababli, turizm siyosati va strategiyalarida aholining manfaatlari, ehtiyojlari va takliflari alohida e'tibor markazida bo'lishi lozim. Xulosa qilib aytganda, turizmni rivojlantirishda mahalliy aholining o'rni va ishtiroki ikkinchi darajali masala emas, balki ustuvor yo'nalishlardan biridir. Bu ishtirok real, faol va ongli shaklda bo'lishi lozim. Aholi o'z hududini sayyohlarga ochib berishga tayyor bo'lsa, turizm chinakam xalq sohasiga aylanadi. Va shundagina, turizm iqtisodiyotimizning tayanch ustuniga aylanishi bilan birga, madaniy boyligimizni saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazish yo'lida ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, K. R. (2020). *Turizm iqtisodiyoti va menejmenti*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Azizov, B. A. (2019). *O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda mahalliy aholi ishtirokining o'rni*. "Ijtimoiy fanlar" jurnali, 4-son, 112–116-bet.
3. Karimov, A. (2021). *Hududiy turizmni rivojlantirishda jamoatchilik ishtiroki*. Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim nashriyoti.
4. Mardonov, Z. R. (2018). *Barqaror turizm va ekologik muvozanat*. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
5. Matyoqubov, U. (2020). *Sayyohlik infratuzilmasi va uning mahalliy aholi hayotiga ta'siri*. "Turizm va madaniy meros" ilmiy jurnali, 2(3), 55–60-bet.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5611-son Farmoni (2018-yil 5-yanvar). *2018–2019 yillarda O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish dasturi to'g'risida*.

7. O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi (2022). *2022–2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi.*
8. Rustamova, M. Sh. (2022). *Mahalliy aholi va sayyohlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar: tahlil va istiqbollar.* Toshkent: "Sotsial tadqiqotlar markazi" nashriyoti.
9. To'xtayev, D. A. (2021). *Sayyohlik faoliyatida mahalliy aholining roli va ishtiroki.* Buxoro: Ilm ziyo nashriyoti.
10. Xolbo'tayev, M. (2020). *O'zbekistonda madaniy meros va turizm o'zaro aloqasi.* "Milliy meros" jurnali, 1(2), 33–38-bet.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIDA SANOAT KORXONALARINING TAHLILI

Tursunova Nigora Asatillo qizi

Termiz Davlat Universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi magistraturanti,

nigora0614@gmail.com, +998944692444

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi roli, ularning zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari va samaradorlik darajasi yoritiladi. Tahlillar asosida korxonalarining hududiy joylashuvi, ishlab chiqarish hajmi va mavjud muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, sohaga oid taklif va tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: *sanoat, korxonona, iqtisodiyot, tahlil, rivojlanish, samaradorlik*

Аннотация: В статье рассматривается роль промышленных предприятий в экономике Узбекистана, их современные направления развития и эффективность. Проведен анализ территориального размещения, объемов производства и актуальных проблем. Также предложены рекомендации по улучшению работы предприятий.

Ключевые слова: *промышленность, предприятие, экономика, анализ, развитие, эффективность*

Abstract: This article highlights the role of industrial enterprises in Uzbekistan's economy, their current development trends, and efficiency levels. It analyzes their regional distribution, production volumes, and existing challenges. The article also presents suggestions for improving enterprise performance.

Key words: *industry, enterprise, economy, analysis, development, efficiency*

Kirish

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida sanoat sohasi mamlakatning barqaror taraqqiyotida, iqtisodiy mustaqillikni mustahkamlashda va aholi farovonligini oshirishda muhim o'rin tutmoqda. Sanoat korxonolari nafaqat ichki ehtiyojlarni ta'minlash, balki eksport salohiyatini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shunday sharoitda sanoat korxonalarining holatini har tomonlama o'rganish, ularning faoliyat samaradorligini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Tahliliy yondashuv

orqali sanoatni yanada rivojlantirish, uning ichki tuzilmasini takomillashtirish va global bozordagi o'rnini mustahkamlash imkoniyatlari aniqlanadi.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi sanoat korxonalarining hozirgi holati, ularning iqtisodiyotdagi o'rnini, tarkibiy o'zgarishlari hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, sanoat sohasidagi asosiy muammolar va ularni hal etish yo'llari yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi va metodlar

O'zbekiston sanoat tarmog'ining rivojlanishi va undagi korxonalar faoliyatini tahlil qilish masalasi so'nggi yillarda alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar va davlat strategiyalari sanoat korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan turli mexanizmlarni taklif etmoqda.

Davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beruvchi hujjat sifatida "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi – 2022–2026" dasturi sanoatni zamonaviy texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish, xomashyo bazasidan samarali foydalanish va eksport salohiyatini oshirishni ustuvor vazifalar sifatida belgilagan [1]. Ushbu strategiyada sanoat korxonalarining faoliyati faqat ishlab chiqarish emas, balki butun iqtisodiy tizimdagi integratsiyasi nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi.

Sanoat tahlilining nazariy va uslubiy asoslari haqida mahalliy iqtisodchi olimlar, jumladan Xakimov B.J. va Alimov B.B. tomonidan yozilgan ilmiy asarlarda korxonalar darajasidagi tahlil vositalari, foyda rentabelligi, ishlab chiqarish sig'imi va moliyaviy ko'rsatkichlar tahliliga alohida e'tibor qaratilgan [2]. Ushbu metodologiyalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda.

Xalqaro tajriba nuqtai nazaridan qaralganda, M. Porterning raqobat ustunliklari nazariyasi sanoat tarmoqlarida raqobat muhitini chuqur o'rganish va strategik rejalashtirishda qo'llanilmoqda [3]. Uning fikriga ko'ra, raqobat afzalligi kompaniyaning mahsulot sifati, xarajat ustuvorligi yoki innovatsion yondashuvlariga tayanadi. Shu bilan birga, Peter Drucker va Henry Mintzberg tomonidan ishlab chiqilgan boshqaruv konsepsiyalari sanoat korxonalarida samarali boshqaruv tizimlarini shakllantirishda asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi [4].

Empirik tadqiqotlar va sanoat holatini amaliy tahlil qilishda esa O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi tomonidan e'lon qilinadigan hisobotlar va statistik byulletenlar muhim axborot manbasi hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi o'rnini va faoliyati tizimli ravishda o'rganildi. Tadqiqot davomida

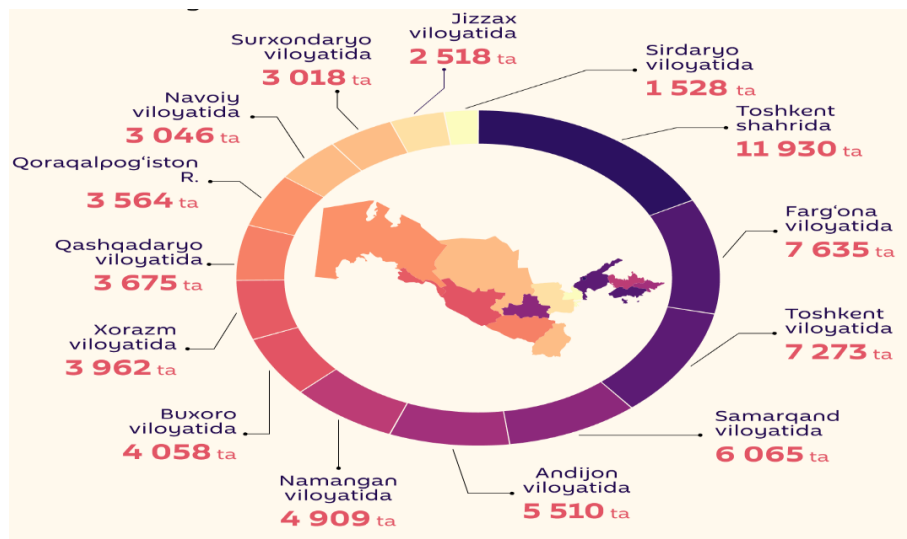
statistik, taqqoslash, iqtisodiy-tahliliy hamda grafik usullar asosiy metod sifatida qo'llanildi.

Tadqiqotda hududlar kesimidagi farqlar, sanoat tarmoqlari bo'yicha ixtisoslashuv holati va rivojlanish sur'atlari statistik jadval va grafiklar orqali tahlil qilindi. Yakuniy natijalarni asoslash uchun induktiv va deduktiv tahlil uslublari qo'llanildi. Bu esa mavjud faktlardan umumiy xulosalar chiqarish va nazariy qarashlarni amaliy holatlar bilan solishtirish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

So'ngi yillarda O'zbekiston Respublikasida sanoat sohasi iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratish kabi omillar hisobiga jadal rivojlanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi 2024-yil yanvar–dekabr oylaridagi sanoat ishlab chiqarishi bo'yicha dastlabki ma'lumotlarni e'lon qildi. Umumiy sanoat mahsuloti hajmi 885,8 trillion so'mni tashkil etib, bu 2023-yilning shu davriga nisbatan 6,8% ga ko'pdir.[5] Bu ko'rsatkich sanoat tarmog'idagi barqaror o'sish sur'atlarini ifodalaydi.

Bugungi kunda respublikada 68 ming 690 dan ortiq sanoat korxonalari faoliyat yuritmoqda. Ularning 14 ming 200 tasi xorijiy sarmoyadir.

1-rasm

O'zbekistondagi sanoat korxonalari soni, viloyatlar kesimida (2024-yil 1-fevral holatiga)¹ [5]

Toshkent O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan sanoat korxonalari soni bo'yicha yetakchi hisoblanadi. 2024-yil 1-fevral holatiga ko'ra, poytaxtda ularning soni 11930

¹ <https://oz.sputniknews.uz/>

tani tashkil etadi. Fargʻona viloyati ikkinchi (7635), Toshkent viloyati esa uchinchi oʻrinda (7273). Eng kam sanoat korxonalari Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida joylashgan.

Bugungi kunda respublikada faoliyat yuritayotgan 68 ming 691 sanoat korxonasining 14 ming 200 tasi xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalaridir. Joriy yilning yanvar oyida Oʻzbekistonda xorijiy kapital ishtirokida 265 ta yangi korxonalar tashkil etildi. Ularning 40 tasi iqtisodiyotning sanoat tarmogʻiga toʻgʻri keladi. Rossiya respublikadagi ochiq korxonalar soni (3000) boʻyicha yetakchi boʻlib qolmoqda. [5]

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi 2024-yil yanvar–dekabr oylaridagi sanoat ishlab chiqarishi boʻyicha dastlabki maʼlumotlarni eʼlon qildi. Umumiy sanoat mahsuloti hajmi 885,8 trillion soʻmni tashkil etib, bu 2023-yilning shu davriga nisbatan 6,8% ga koʻpdir.²[7] Bu koʻrsatkich sanoat tarmogʻidagi barqaror oʻsish surʼatlarini ifodalaydi.

Oʻzbekiston sanoatining tarkibiy tuzilmasi tahlili shuni koʻrsatadiki, mamlakat sanoati turli sohalar integratsiyasi orqali shakllanmoqda va har bir sohaning umumiy ishlab chiqarish hajmidagi oʻrni muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan Kon sanoati umumiy sanoat mahsulotining 7,6 foizini tashkil etib, 2024-yilda 67,8 trillion soʻmlik mahsulot ishlab chiqargan. Bu koʻrsatkich kon resurslarini qazib olish, ularni birlamchi qayta ishlash va eksport salohiyatini oshirish boʻyicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samarasi sifatida izohlanadi

2024-yil yakunlariga koʻra alohida foydali qazilmalar ishlab chiqarishda sezilarli oʻzgarishlar kuzatildi. Xususan, koʻmir ishlab chiqarish hajmi 8,17 million tonnaga yetib, 2023-yilga nisbatan 26,2 foizga oʻsdi. Bu issiqlik elektr stansiyalarini modernizatsiya qilish bilan bogʻliq. Biroq neft qazib olish 713,4 ming tonnani tashkil etib, 8,5 foizga kamaygan boʻlsa, tabiiy gaz ishlab chiqarish 44,6 milliard kubometrga tushib, 4,5 foizlik pasayishni qayd etdi. Gaz kondensati ishlab chiqarish esa 1,2 million tonnaga yetib, 1,4 foizga oshdi

Eng yirik sektor — ishlov beruvchi sanoat umumiy sanoat ishlab chiqarishining 85,1 foizini tashkil etdi. Ushbu sohada ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi 753,6 trillion soʻmga yetdi. Sektorning asosiy tarmoqlari – metallurgiya, oziq-ovqat va toʻqimachilik sanoatlari yetakchi oʻrinlarni egallaydi .

Metallurgiya sanoati ishlab chiqarish hajmi boʻyicha 171,4 trillion soʻmni tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 6,3 foizga oʻsdi. Uning sanoatdagi ulushi 22,7 foizni tashkil etdi. Bu oʻsish asosan tashqi bozor talabining koʻpayishi va texnologik modernizatsiya hisobiga erishildi

² <https://stat.uz>

Oziq-ovqat sanoati esa 103,7 trillion so‘mlik mahsulot ishlab chiqarib, barqaror iste‘mol bozori va aholi sonining ortib borishi natijasida 4,5 foizlik jismoniy hajm indeksi bilan o‘shishni saqlab qoldi

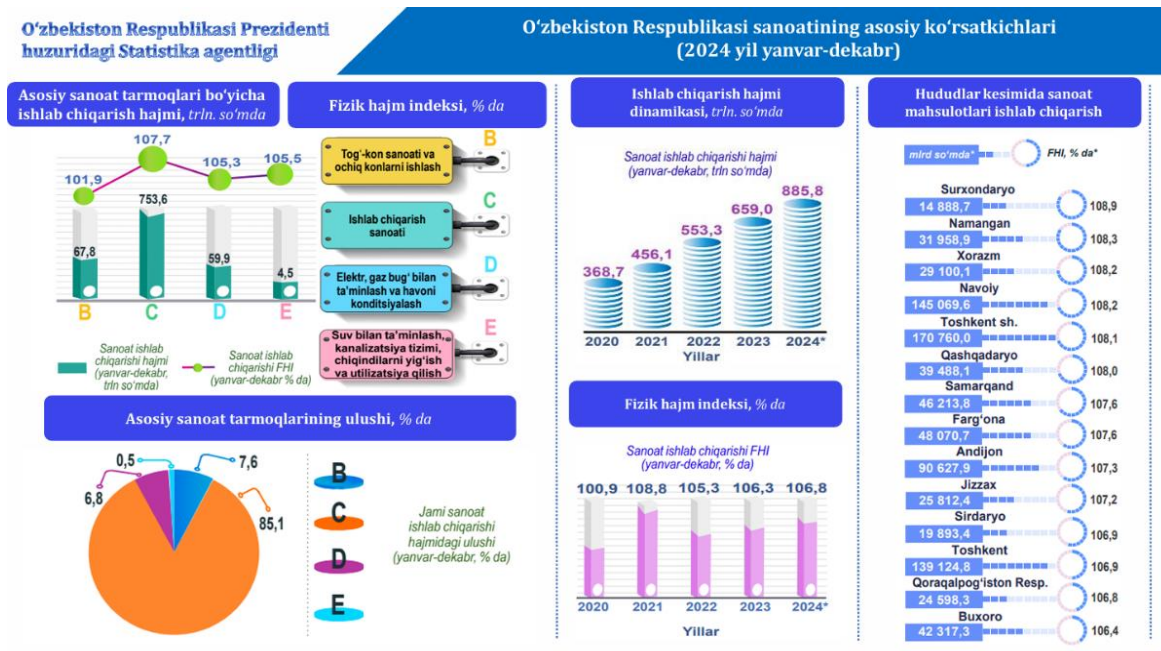
To‘qimachilik sanoatida 2024-yilda ishlab chiqarish hajmi 89,5 trillion so‘mni tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 11,1 foizga oshdi. Bu sohaning sanoatdagi ulushi 11,9 foizni tashkil etdi va u yengil sanoatdagi eng faol tarmoqlardan biri bo‘lib qolmoqda.

Kimyo sanoati 5,4 foiz ulush bilan 40,6 trillion so‘mlik mahsulot ishlab chiqardi va 3,4 foizlik o‘shishni qayd etdi. Bu o‘shish import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan islohotlar natijasidir .

Yana bir muhim yo‘nalish — elektr uskunalari ishlab chiqarish bo‘lib, bu soha 2024-yilda 26,3 trillion so‘mlik mahsulot ishlab chiqardi. 4,5 foizlik o‘shish uy-ro‘zg‘or texnikalari va sanoat uskunalari bo‘lgan ichki talabning ortishi bilan izohlanadi.

Bu natijalar O‘zbekiston sanoatining ko‘p tarmoqli va murakkab tizimga aylanganini ko‘rsatadi. Har bir tarmoqda kuzatilayotgan tendensiyalar sanoat siyosatining diversifikatsiyalashuviga va ichki ishlab chiqarish salohiyatining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

2-rasm. O‘zbekiston Respublikasi sanoatining asosiy ko‘rsatkichlari (2024 yil yanvar-dekabr)

yanvar-dekabr)³[6]

³ <https://stat.uz>

Xulosa

Ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasidagi sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi roli va rivojlanish dinamikasini tahlil qilishga qaratilgan. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, sanoat sektori mamlakat iqtisodiyotining yetakchi drayverlaridan biri sifatida muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston sanoati yildan-yilga o'sish sur'atini saqlab, yangi sanoat tarmoqlari va ishlab chiqarish bo'yicha sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Sanoat tarmoqlari bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari, neft-kimyo sanoati va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash kabi sohalar eng yuqori o'sish ko'rsatkichlariga ega. Biroq, yuqori texnologiyali sanoatning rivojlanishi hali to'liq o'zlashtirilmagan bo'lib, bu sohani rivojlantirish uchun yanada ko'proq sarmoya va innovatsion yondashuvlar zarur.

Tahlilga ko'ra, **hududlar kesimidagi farqlar** sanoat tarmoqlari va ularning rivojlanishiga ta'sir qilmoqda. Toshkent, Navoiy va Farg'ona viloyatlari eng rivojlangan sanoat markazlari sifatida ajralib turadi, lekin boshqa hududlarda sanoat salohiyati to'liq ishga solinmayapti. Shu bois, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy noaniqliklarni kamaytirish va sanoatni muvozanatli rivojlantirish zarur.

Yirik sanoat korxonalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirgan bo'lsa-da, kichik va o'rta sanoat korxonalari mahalliy bozorda muhim rol o'ynab, bandlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Kichik sanoat korxonalariga yordam berish va ularni qo'llab-quvvatlashni davom ettirish zarur.

Eksportga yo'naltirilgan sanoat korxonalari uchun **raqobatbardoshlikni oshirish va sertifikatlash tizimini takomillashtirish** muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ichki bozorda logistika va energiya ta'minoti tizimlaridagi muammolarni bartaraf etish ham sanoat sektori rivoji uchun zarur.

Tadqiqotning asosiy natijalari va tavsiyalaridan kelib chiqib, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va hududiy muvozanatni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. PF-60-son Farmon, 28-yanvar. <https://lex.uz>
2. Xakimov B.J., Alimov B.B., Xolmirzayev U.A., Po'latov A.X. (2013). Iqtisodiy tahlil nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
3. Porter M.E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press.

4. Drucker P.F. (2008). Management: Tasks, Responsibilities, Practices. HarperBusiness. Mintzberg H., Ahlstrand B., Lampel J. (2005). Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management. Pearson Education.

5. <https://oz.sputniknews.uz/>

6. <https://stat.uz>

7. <https://invexi.org/uz>

ПАХТАНИНГ МАЙДА ВА ЙИРИК ИФЛОСЛИКЛАРДАН ТОЗАЛАНИШ
САМАРАДОРЛИГИ*С.У.Патхуллаев¹, А.Р.Панжиев¹*

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

e-mail: azizpanjiyev.73@mail.ru

Аннотация: ушбу мақолада гўзада илк очилган кўсаклар, кейин 3 кун, 6 кун, 9 кун ва 12 кун давомида пишиб етилган 1 кг атрофидаги кўсаклар териб олинди, қўл ёрдамида пахтаси олиниб, майда ва йирик ифлосликлардан тозаланиш самарадорлиги Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти “Материалшунослик ва стандартлаштириш” кафедраси лабораториясида аниқланди.

Калит сўзлари: майда ифлосликлар миқдори, йирик ифлосликлар миқдори, чўп ва кўсак бўлакчалари, пишмаган, синган ва эзилган чигит қолдиги

Кейинги йилларда пахтани машинада теришга ҳукуматимиз томонидан катта эътибор бериётганлиги сабабли, ҳозирги кунда умумий ҳисобда 5% пахтани машинада териш учун Сирдарё, Жиззах ва Тошкент вилоятларида йўлга қўйилган. Пахта теримини машинада теришни механизациялашга босқичма-босқич ўтишнинг 5 йиллик дастури ишлаб чиқилди. 2025 йилгача пахтанинг 35% машинада териш режалаштирилди.

Мавжуд пахта тозалаш корхоналарида тозалаш технологияси ва ускуналари ҳамда уларни ишлатиш бўйича технологик регламент тавсиялари қўлда терилган пахтага мўлжалланган бўлиб, улар машинада терилган, ифлослиги ва намлиги юқори бўлган пахтани қайта ишлаш учун асос бўла олмайди.

Ип-йигирув корхоналарига келаётган пахта толасидан турли ифлос аралашма ва нуқсонлар: минерал ва органик аралашмалар, барг қолдиқлари, чўп ва кўсак бўлакчалари, пишмаган, синган ва эзилган чигит қолдиги, толали чигит пўстлоғи, тугунчак ва тугунақлар, комбинацияланган нуқсонлар, улюк ва

пишмаган тола пластиклари мавжуд бўлиб, ишлаб чиқариладиган калава ип сифатига жиддий таъсир этади.

Пахта тозалаш техникаси ва технологияларини ишлаб чиқарувчи давлатлар (АҚШ, Хитой, Туркия) да ишлаб чиқарилган тозалаш ускуналари республикамиз пахта тозалаш корхоналарида ишлатиш тажрибаси, уларни мавжуд қийин тозаланадиган селекция навларини тозалаш самарадорлиги етарли эмаслигини кўрсатди. Бунинг асосий сабабларини-ифлосликларни фракцион таркибини ўзига хослиги, тола билан бирикиш кучи юқорилиги хисобланади.

Маълумки машинада терилган пахта ифлослиги қўлда терилганга нисбатан сезиларли даражада юқори, тола билан кучлироқ боғланишда бўлади.

Шу сабабли, республикамизда машинада терилган пахта ҳажми ошиб бориши уни тозалаш муаммосини ўта мураккаб даражага кўтаради. Ҳозирда республикада мавжуд селекция навлари машинада терилса, улардан стандарт талабларига жавоб берадиган юқори сифатли тола олишни кафолатлайдиган пахта тозалаш технологиясини жорий қилиш ва бу бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб бориш зарурдир.

Мазкур муаммо доирасида ечиладиган масала-бу пахтани майда ва йирик ифлосликлардан тозалаш селекцияларини такомиллаштириш асосида уларни самарадорлигини ошириш, пахтани майда ва йирик ифлосликлардан қайта тозалаш миқдорини тола ва чигитни сифатини бузмаган ҳолда амалга ошириб керакли самарадорликга эришиш, пахтани тозалаш объекти сифатида тозалашга пухта тайёрлаш, пахтани селекция ва саноат нави бошлангич ифлослигига қараб тозалашни оптимал бошқарилувчан технология ва режимларни аниқлашдан иборат.

Пахта даласида турли муддатларда пишиб етилган пахта қўл ёрдамида териб олинди ва тола таркибидаги нуқсон ёки чиқиндилар миқдори аниқланди. Олинган тадқиқот натижалари 1-жадвалда келтирилди.

1-жадвал

Турли муддатларда пишиб етилган пахта таркибидаги ифлослик миқдорининг тадқиқоти

т/р	Кўрсаткичлар	Кўсакнинг очилиш муддати
-----	--------------	--------------------------

		Илк очилган кўсак	3 кун очишиб турган кўсак	6 кун очишиб турган кўсак	9 кун очишиб турган кўсак	12 кун очишиб турган кўсак
1.	Пахтанинг намлиги, %	8,9	9,0	9,2	9,5	9,0
	Умумий ифлосликлар миқдори, %	6,5	7,2	6,7	6,3	6,4
	шу жумладан:					
	майда ифлосликлар миқдори, %	4,4	4,8	4,7	4,0	4,2
	йирик ифлосликлар миқдори, %	2,1	2,4	2,0	2,3	2,2
2.	Жинлаш жараёнидан кейинги пахтанинг намлиги, %	7,2	7,0	7,4	7,1	7,5
	Умумий ифлосликлар миқдори, %	0,67	0,75	0,72	0,63	0,69
	шу жумладан:					
	майда ифлосликлар миқдори, %	0,42	0,49	0,44	0,43	0,47
	йирик ифлосликлар миқдори, %	0,25	0,26	0,28	0,20	0,22

Олиб борилган синов натижаларини таҳлил қиладиган бўлсак, кўл ёрдамида терилган ва илк очилган пахта таркибидаги ифлосликлар миқдорига нисбатан солиштирилди, жинлаш жараёнидан кейин илк очилган турган пахта таркибидаги майда ифлосликлар миқдори 91,5% га, йирик ифлосликлар миқдори 88,1% га, умумий ифлосликлар миқдори 89,7% га тозаланди, 3 кун очилиб турган пахта таркибидаги майда ифлосликлар миқдори 89,8% га, йирик ифлосликлар миқдори 89,2% га, умумий ифлосликлар миқдори 89,6% га тозаланди, 6 кун очилиб турган пахта таркибидаги майда ифлосликлар миқдори 89,7% га, йирик ифлосликлар миқдори 86,0% га, умумий ифлосликлар миқдори 89,3% га тозаланди, 9 кун очилиб турган пахта таркибидаги майда ифлосликлар миқдори 89,2% га, йирик ифлосликлар миқдори 89,4% га, умумий ифлосликлар миқдори 90,0% га тозаланди, 12 кун очилиб турган пахта таркибидаги майда ифлосликлар миқдори 88,8% га, йирик ифлосликлар миқдори 90,0% га, умумий ифлосликлар миқдори 89,2% га тозаланди.

Тадқиқот натижалари таҳлилидан кўриниб турибдики, турли муддатларда пишиб етилган пахтанинг ифлосликлардан тозаланиш самарадорлиги жинлаш жараёнидан кейин 88,0 дан 90,0% гача тозаланди.

Адабиётлар

1. Сулаймонов Б.А., Тиллаев Р.Ш., Абдуалимов Ш.Х. ва бошқа Фермер хўжаликларида пахтачиликни ривожлантиришнинг инновацион агротехнологиялари. Фермерлар учун ўқув қўлланма. Тошкент-2019. 3,75 б.т.

2. Сулаймонов Б., Болтаев Б., Тиллаев Р., Абдуалимов Ш. Кузги буғдой ва ғўза етиштириш асослари. Ўқув қўлланма. “Наврўз”, Тошкент-2017. 7,75 б.т.

3. Тешаев Ш.Ж., Сулаймонов Б.А. Пахтачилик маълумотномаси. “Фан ва технология” нашриёти, Тошкент-2016. 540 б.

4. Қишлоқ хўжалигида эркин бозор муносабатларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари белгилаб олинди. <https://president.uz/uz/lists/view/6921>.

5. М. Йигиталиев, С. Муҳаммадхонов. Дала экинлари селекцияси ва уруғчилиги китоби, 220-230 б. Тошкент-1981.

**ПАХТА ТОЛАСИ ПИШГАНЛИК ДАРАЖАСИ БЎЙИЧА
БУРАМДОРЛИГИНИНГ ЎЗГАРИШИ**

С.У.Патхуллаев¹, А.Р.Панжиев¹

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

e-mail: azizpanjiyev.73@mail.ru

Аннотация: ушбу мақолада гўзада илк очилган кўсаклар, кейин 3 кун, 6 кун, 9 кун ва 12 кун давомида пишиб етилган 1 кг атрофидаги кўсаклар териб олинди, қўл ёрдамида пахтани кўсакдан ажратиб олиб, толанинг бурамдорлиги Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти “Материалшунослик ва стандартлаштириш” кафедраси лабораториясида аниқланди.

Калит сўзлари: буралиш даражаси кучсиз ва нотекис, илашимлилиги, чўзилувчанлиги ва ҳажмдорлигини ошириш

Дунё миқёсида тўқимачилик толаси ишлаб чиқаришда пахта улушига 50–60 % дан кўпроғи тўғри келади. Толасидан, асосан, ип йигирилади, тўқимачилик буюмлари, кийим ва гигроскопик пахта тайёрланади. Ундан авиация, автомобиль, электр ва бошқа саноатлар кенг фойдаланади. Толадан парашютлар, бақувват иплар, кирза, шланглар, қайиш, кино-расм плёнкалари, ёзув қоғозлари каби кўплаб маҳсулотлар тайёрланади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигини тараққий топган, лекин табиий шароити тахминан бир хил бўлган бошқа давлатлар билан қиёсласак, шундай қатъий хулосага келиш мумкин: Ўзбекистонда аграр тармоқ ҳосилдорлигини ошириш имконияти ниҳоятда катта. Бизда бу борада имкониятлар кўп. Улар жаҳонда белгиланган ва кенг қўлланилаётган агротехник меъёрларга, қоидаларга амал қилишни, деҳқончилик маданияти ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини оқилона ташкил этишни талаб этади.

Тўқимачилик толаларининг бурамдорлиги фазовий ва текис, синусоидал характерга эга бўлиши мумкин. Толанинг энг муҳим хусусиятларидан яна бири, унинг буралувчанлигидир. Бундан толалардан ип йигирилганда улар ўзаро яхши

бирикиб, ипнинг пишиқлиги, яъни тўқима пишиқлиги ортади. Тола қанчалик буралувчан бўлса, у шунчалик яхши ҳисобланади.

Толанинг буралувчанлик даражаси унинг бир миллиметрнинг қанчалик бураллиши билан белгиланади. Нормал ривожланиб пишган толада буралиш даражаси ғўзанинг тур ва навига қараб турлича бўлади. Одатда, тола қанча яхши буралса, шунча ингичка бўлади. Масалан, толаси нисбатаи дағал жайдари ғўзанинг ҳар 1 мм толаси тахминан 6 -8 марта, ўртача ва ингичка толали совет ғўзалариники эса 10-12 марта буралади. Бундан кейингисиники одатда биринчисиникига қараганда бир неча марта кўп буралган бўлади. Толанинг неча марта буралишидан ташқари, бу буралишларнинг тола бўйига бир текисда жойлашининг ҳам аҳамияти катта. Тола қанчалик бир текисда буралса, у шунчалик яхши ҳисобланади.

Жун толалари табиий бурамдорликка эга. Синтетик толаларга, текстурланган ипларга бурамдорлик уларнинг илашимлилигини, чўзилувчанлигини ва ҳажмдорлигини ошириш учун ишлаб чиқариш жараёнида махсус ишлов бериш билан ҳосил қилинади.

Бурамдорлик муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. У йиғириш тизимини танлаш, толаларни қайта ишлаш сифатли ип ва газламалар олиш жараёнида эътиборга олинади. Толаларнинг бурамдорлиги муҳим аҳамиятга эга бўлиб, агар толалар қанчалик кўп бурамдорликка эга бўлса, ундан олинандиган ипларнинг илашувчанлиги шунчалик юқори бўлиб, майин, силлик ва ингичка ҳамда нотекислик даражаси паст бўлган маҳсулот ишлаб чиқарилади.

Толани ушбу хусусиятини аниқлаш ишлари дастлаб XIX асрнинг бошларида ингичка жуннинг сифатини баҳолашда қўлланилган. Тадқиқот ишларида шу маълум бўлдики, жуннинг кўндаланг кесими қанчалик кичик бўлса, унда узунлик бирлигига тўғри келувчи бурамлар сони шунчалик кўп бўларкан.

Бурамдорликнинг жадаллиги бирлик узунлигига тўғри келувчи бурамлар сони ва баландлигига боғлиқ бўлади.

Текисланган тола ва иплар учун ҳам бурамдорлик кўрсаткичлари аниқланади. Бурамдорликни аниқлашда қўл ёки икки қисқич ёрдамидан фойдаланилади. Биринчи қисқич кўзғалмас, иккинчи қисқич эса кўзғалувчан бўлиб, уларнинг қисқичларига тола қўйилган ва унинг ўлчам қийматлари чизғич ёрдамида қайд этиб борилади. Баъзида махсус ускуналар ўрнига узиш

машиналари ишлатилади, яъни тола ва иплар текислангунича чўзиб борилади. Бу услубнинг камчилиги текислангандаги бурамдорликни аниқлашда олинган қийматлар аниқ бўлмайди.

Пахта етиштириш далаларида пахтани узок муддатларда дефоляция қилиш натижасида толанинг пишганлик даражаси ортиб кетади, бурамдорлиги целлюлоза миқдорининг ортиши ҳисобига камайиб кетади.

Тола пишиб етилгач, чигит ва кўсак билан бирга қурийди, хужайра шираси буғланиб кетади, тола буралиб спиралга ўхшаб қолади. Яхши етилмаган ёки хом толалар қуриганда буралиш даражаси кучсиз ва нотекис бўлади ёки бутунлай бўлмайди. Буралиши мутлоқ бўлмаган толалар тўқимачилик саноатида ўлик тола деб аталади. Деворчалари ҳаддан ташқари ривожланган толалар ҳам сифатсиз толаларга киритилади.

Тола буралувчанлиги- толанинг 1 мм қисмидаги буралиш билан белгиланади. Нормал ривожланган толаларда 1 мм тола 10-12 мартагача буралади. Толаларнинг бурамдорлик кўрсаткичларини аниқлаш борасида тадқиқот ишлари олиб борилди. Унинг учун, турли муддатларда кўсакда пишиб етилган толаларнинг пишганлик даражасига қараб микроскоп ёрдамида аниқланди.

Тадқиқот натижалари 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Тола бурамдорлик кўрсаткичларининг толанинг пишиб етилганлик даражаси бўйича ўзгариши

т/р	Кўсакнинг очилиш муддати	Толанинг пишганлик даражаси		
		0-1,0	1,5-2,5	3,0-4,0
1.	Илк очилган кўсак	26	39	52
2.	3 кун очилиб турган кўсак	30	40	60
3.	6 кун очилиб турган кўсак	31	41	62

4.	9 кун очилиб турган кўсак	33	49	69
5.	12 кун очилиб турган кўсак	31	45	61

Олиб борилган синов натижаларидан кўриниб турибдики, тадқиқот натижаларини таҳлил этадиган бўлсак, толанинг пишганлик даражаси 0-1,5 бўлгандаги илк очилгандаги кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-2,5 бўлганда 33,3% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 50,0% га, 3 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 25,0% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 50,0% га, 6 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 24,4% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 50,0% га, 9 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 32,7% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 52,2% га, 12 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 31,1% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 49,2% га ошди.

Пахта далаларида куёш нури таъсирида толада целлюлоза миқдори ортиб боради, натижада маълум муддатдан кейин толанинг бурамдорлиги ортиб, кейин камайиш бошланади. Толанинг пишганлик даражаси эса аксинча ортади. Шу сабабли, маълум муддатлардан кейин далалардан пахтани териб олиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Тадқиқот натижаларидан кўриниб турибдики, пахта даласида узоқ муддатларда термасдан ушлаб турадиган бўлсак, толада бурамдорлик кўрсаткичи ортаркан.

Таҳлил натижалари шу нарсани кўрсатдики, дефоляция қилинган пахтани узоқ муддатларда термасдан ушлаб туриш натижасида толанинг бурамдорлиги маълум муддатларда кўпайиб, маълум муддат ўтгандан кейин камайиши аниқланди. Аксинча, толанинг пишганлик даражаси ортиб кетаркан.

Адабиётлар

1. Шустов Ю.С. Методы подоби́я и размерности в текстильной промышленности.-М.: МГТУ, 2002.

2. Бузов Б.А., Абрамов В.Ф. Номенклатура показателей качества тканей для одежды и основные предпосылки разработки автоматизированной системы выбора тканей.-М.: ИИЦ МГУДТ, 2003.

3. Ю.С.Шустов, А.В.Курденкова. Прогнозирование усадки хлопчатобумажных тканей в зависимости от характеристики их строения. Известия высших учебных заведений. №2 (289) Технология текстильной промышленности 2006. С.23-25.

**NIKOH VA OILANING AXLOQIY ASOSLARI, UNING YOSHLAR
TARBIYASIDAGI O'RNI****Mamatqulova Nilufar Xusanovna**

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali o'qituvchisi (PhD),

nilufarmamatqulova53@gmail.com 90 418 30 06**Jovliyev Samandar Elyor o'g'li**samandarjovliyev17@gmail.com +99895 153 43 83Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Pediateriya fakulteti Stomatologiya
yo'nalishi 102A guruh**Himmatov Nodir Normamatovich**

Denov Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi o'qituvchisi

90 103 74 68

Navbatov Sardorjon QurbongeldiyevichE-mail: navbatovsardor70@gmail.com Telefon:+998880152806

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Davolash-1 fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy loyiha nomi: O'zbekistonda falsafiy masalalarning dolzarblilik ahamiyati**Ilmiy loyihaning mazmuni:** Falsafa fanining predmeti, vazifalari va ilmiy- tadqiqot metodlari hamda ta'lim jarayonida interfaol va innovatsion texnologiyalar metodidan foydalanish yo'llari yoritib berilgan.**Annotasiya:** Ushbu maqolada nikoh va oilaning axloqiy, psixologik asoslari hamda uning yoshlar tarbiyasidagi o'rni to'g'risida so'z yuritildi.**Kalit so'zlar:** Nikoh, oila, yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati, psixologik va axloqiy asoslari.**Kirish.** Nikoh — eng qadimgi axloqiy munosabat shakli. Nikohning qonuniy va diniy jihatlari. Nikoh o'z mohiyatiga ko'ra axloqiy hodisa. Nikoh — erkak va ayolning teng huquqli, erkin va ixtiyoriy ittifoqi bo'lib, u fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlarida tuziladi va oila tuzish maqsadiga xizmat qiladi. Oila jamiyatning dastlabki bo'g'ini sanaladi va davlatning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Chunki oilada tug'ilib, tarbiya topayotgan yosh avlod jamiyatning, davlatning ertangi kunini, istiqbolini belgilab beradi. Insonning hayoti va turmushida, ayniqsa, yosh avlodning kamolot topishida, axloqiy voyaga yetishida oilaning o'рни va vazifasi beqiyosdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 2-fevraldagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori oila mustahkamligini ta'minlash, uning ijtimoiy vazifalarini amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa, oilaning farzandlar tarbiyasidagi nufuzini oshirishga ko'maklashish hamda mamlakatimizda oila va nikoh munosabatlarining qadriyat sifatida e'tirof etish uchun asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan marosimdagi ma'ruzasida oilaning jamiyat taraqqiyotidagi nufuzi haqida: «Barchamizga ayonki, yurtimizdagi har qaysi inson, har qaysi oilaning eng ezgu orzu-maqсадlari, hayotiy manfaatları avvalambor uning farzandları timsolida namoyon bo'ladi, ro'yobga chiqadi. Albatta, bu borada yurtimizda ulkan ishlar qilinmoqda va ular amalda o'zining ijobiy natijasini bermoqda», — deb ta'kidlagan edilar.

Shunday ekan, oila va nikoh nima, ularning mohiyati, maqsadi va ahamiyatini bilish har bir fuqaro, har bir bo'lajak mutaxassis, yosh avloddan tortib keksa kishilargacha bilishi zarur va muhimdir.

Xo'sh, oila va nikoh nima? Oila so'zining lug'aviy ma'nosi haqida har xil nuqtai nazarlar bor. Masalan, Rimliklarda "oila" so'zi (familia) dastlabki mulk egasiga bo'ysunadigan shaxslar (bu shaxslar mulkining bir qismi hisoblangan; mulk egasining o'z bolalari, xotini, asir, sotib olingan yoki meros bo'lib o'tgan qullar ham hisobga kirgan) majmuini bildirgan. "Ota" so'zi ham dastlab hozirgi ma'nodaga otani emas, balki o'ziga qarashli oilaning xo'jasi yoki egasi degan so'zni anglatgan. "Oila"ning lug'aviy ma'nosi boshqa bir manbada quyidagicha izohlanadi: "Oila asli arabcha "ayolmand, niyozmand" ma'nolarini anglatuvchi "oila" so'zidan chiqqanligi "Farxangi zaboni tojikiy"da qayd etilgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati" da ham bu so'zning arabchaligi ta'kidlanib, "er-xotin, ularning bola - chaqalari va eng yaqin tug'ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui, xonadon" ma'nosidagina izohlanadi. Har ikkala izohda ham so'zdagi ma'no yuki onalik bulog'idan suv ichgan holda shakllanganligi yetarli ifodalanmagan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Nikoh va oilaning axloqiy asoslari, uning yoshlar tarbiyasidagi o'рни juda muhimdir. Nikoh va oila, oilaviy munosabatlarning

asosiy qismi hisoblanadi va yoshlar uchun eng muhim tarbiyaviy muhitlardan biri. Nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlar uchun model va qo'llanma vazifasini bajaradi. Ular oilaviy munosabatlarni o'rganish, hurmat va muhabbatni o'rgatish, mas'uliyatni o'rgatish, sabr va tajribani o'rgatish kabi jismoniy va ma'naviy rivojlanishga yordam beradi. Yoshlar uchun nikoh va oilaning axloqiy asoslari, ularning insoniyatga hurmat ko'rsatishini, o'zgaruvchanliklarga qarshi bo'lishini, mas'uliyatni o'rganishini, do'stlik va mehribonlikni o'rgatishini ta'minlaydi. Bu asoslardan mustaqil shaxslar shakllanadi va jamoat a'zolari bo'lib qoladi. Nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlar tarbiyasidagi o'rni o'ziga xosdir, chunki ular yoshlar uchun o'zaro aloqalarni, tajribalarni va qadriyatni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Yoshlar oilaviy munosabatlardan olgan ta'sir va o'rgangan qadriyatlarini o'z hayotlarida amalga oshirishadi. Jumladan, nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlar tarbiyasidagi eng muhim asosdir. Ular yoshlarga insoniyatga hurmat, mas'uliyat va sevgi o'rgatishda yordam beradi va ularning shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Nikoh va oilaga hurmat muhitida tarbiyalangan yoshlar ko'proq etuk xulq-atvorni, uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatish va o'z harakatlari uchun mas'uliyatni o'z zimmlariga olish qobiliyatini namoyon etadilar. Shuningdek, ular oilani qo'llab-quvvatlashning qadrini yaxshiroq tushunadilar va bu qadriyatlar asosida o'z oilalarini qurishga tayyor. Demak, nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlarni tarbiyalashda, ularning odo-axloqli, mas'uliyatli, ma'naviy barkamol shaxs bo'lib etishishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ular shaxsiy hayotda ham, umuman jamiyatda ham sog'lom va barqaror munosabatlarni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Nikoh va oila jamiyatning asosiy institutlari bo'lib, shaxslar va jamoalarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Nikoh - bu ikki shaxs o'rtasidagi huquqiy va ijtimoiy shartnoma bo'lib, u umrbod hamkorlikni o'rnatadi, oila esa qon, nikoh yoki farzand asrab olish bilan bog'liq bo'lgan, hissiy rishtalarga ega va bir-birini qo'llab-quvvatlaydigan odamlar guruhidir.

Natijalar. Yoshlar tarbiyasida nikoh va oilaning axloqiy asoslari muhim o'rin tutadi. Nikoh va oilaviy qadriyatlar insoniy muloqot, hurmat va mas'uliyatning asosini tashkil qiladi. Ular sog'lom munosabatlarni rivojlantirish, hissiy barqarorlik va ma'naviy o'sish uchun asosdir. Yoshlarni tarbiyalash nikoh va oila asosini tashkil etuvchi axloqiy tamoyillarni etkazishni o'z ichiga oladi. Bu boshqalarni hurmat qilish, oilaviy munosabatlarning ahamiyatini tushunish, nizolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, sevgi va g'amxo'rlik ko'rsatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Nikoh oila qurish va shaxslar uchun barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U hissiy qo'llab-quvvatlash, do'stlik va yaqinlik uchun asosni,

shuningdek, bolalarni tarbiyalash va qadriyatlar va an'analarni o'tkazish uchun tuzilmani taklif qiladi. Nikoh, shuningdek, turmush o'rtoqlarga meros huquqlari, sog'liqni saqlash imtiyozlari va qarorlar qabul qilish vakolatlari kabi qonuniy huquqlar va himoyalarni ta'minlaydi.

Oila esa sevgi, g'amxo'rlik va tegishlilik manbaidir. U o'z a'zolariga hissiy qo'llab- quvvatlash, g'amxo'rlik va yo'l-yo'riqni taklif qiladi, ularga hayotdagi qiyinchiliklarni engish va quvonchlarini nishonlashda yordam beradi. Oilalar turli shakllarda bo'ladi, jumladan, yadroviy oilalar (ota-onalar va bolalar), katta oilalar (yadro oiladan tashqari qarindoshlar), aralash oilalar (avvalgi munosabatlardagi a'zolarni birlashtiradigan) va tanlangan oilalar (yaqin munosabatlarga asoslangan biologik bo'lmagan munosabatlar). Nikoh ham, oila ham aloqalarni mustahkamlash, qadriyatlarni targ'ib qilish va madaniy merosni etkazish orqali ijtimoiy tuzilishga hissa qo'shadi. Ular avlodlar o'rtasida o'ziga xoslik, tegishlilik va davomiylik tuyg'usini ta'minlaydi. Biroq, ular sog'lom munosabatlarni saqlab qolish va nizolarni samarali hal qilish uchun kuch, muloqot va murosaga ham muhtojdirlar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlar tarbiyasida hal qiluvchi o'rin tutadi. Ushbu asoslar sog'lom munosabatlar va hissiy farovonlik uchun zarur bo'lgan hurmat, mas'uliyat va sevgi kabi qadriyatlarni o'rgatish uchun asos yaratadi. Bu qadriyatlarni yoshlarga singdirish orqali biz ularning boshqalar bilan mustahkam va mustahkam aloqalar o'rnatishga qodir yetuk shaxs bo'lib yetishishiga yordam beramiz. Yoshlar tarbiyasida nikoh va oilaviy qadriyatlarning ahamiyati to'g'risidagi ta'limotlar o'z ichiga olishi kerak, chunki ular barkamol jamiyatning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Nikoh va oilaga hurmatni rag'batlantirish orqali biz barqaror munosabatlarni saqlab qolish, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish, o'z oilalarida daxldorlik va qo'llab-quvvatlash tuyg'usini rivojlantirishga qodir bo'lgan shaxslarning kamol topishiga hissa qo'shamiz. Bugungi g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning, chetdan kirib kelayotgan turli tahdidlarning nishoni ham birinchi navbatda yoshlar, ya'ni ularning ongi va qalbini egallash. Agarki, ota-onalar saodatli umr kechirishni istasa, xalq kelajagi porloq bo'lishini o'ylasa, mamlakat tinchlik va barqaror taraqqiyotni maqsad qilgan bo'lsa tarbiya, tarbiya va yana tarbiya masalasi dolzarb bo'lib qolaveradi.

Zero, ulug' ajdodimiz A.Avloniy ta'kidlaganidek: «Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir».

Umuman olganda, nikoh va oilaning axloqiy asoslari yoshlarning har tomonlama rivojlanishining ajralmas qismidir. Ta'lim va tarbiyada ana shu qadriyatlarga alohida

e'tibor qaratish orqali biz nafaqat insonlar farovonligiga, balki mehr-oqibatli va barkamol jamiyatning barpo etilishiga ham hissa qo'shamiz. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, nikoh va oila shaxslarning o'ziga xosligi, munosabatlari va farovonligini shakllantiradigan muhim institutlardir. Ular tez o'zgarib borayotgan dunyoda qo'llab-quvvatlash, sevgi va barqarorlikni taklif qiladilar, bu esa shaxslar va jamoalarga tegishlilik va maqsad hissini beradi. Ushbu munosabatlarni qadrlash va rivojlantirish orqali biz kuchliroq oilalar, sog'lom jamiyatlar va barcha uchun ko'proq maroqli hayot qurishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Rizouddin ibn Faxriddin, Oila, T., 1991. Ochiya Bursev, Akmal Saidov.
2. "O'zME", Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Abdurasulov Olimjon Avalboyevich, NIKOH VA OILANING AXLOQIY ASOSLARI, UNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI, "Ustozlar uchun", 56-son, 70-73 bet.

AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH: O'ZBEKISTONNING QISHLOQ HUDUDLARIDA YANGI IMKONIYATLAR VA CHIDAMLAR

Yaminov Ilhom Rustam o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbekistonning qishloq hududlarida agroturizmni rivojlantirish imkoniyatlari va muammolarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada agroturizmning iqtisodiy, ekologik va madaniy ta'sirlari, uning qishloq joylaridagi rivojlanishiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda agroturizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan infratuzilma, mahalliy aholi bilan hamkorlik va barqaror turizmni qo'llab-quvvatlash masalalari muhokama qilinadi. Shuningdek, sayohatchilarning talab va qiziqishlari, ekologik toza turizmning ahamiyati hamda agroturizmni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan marketing strategiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari agroturizmning O'zbekistonda iqtisodiy rivojlanish, ekologik barqarorlik va madaniy merosni saqlashga qanday hissa qo'shishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Agroturizm, qishloq turizmi, barqaror rivojlanish, ekologik turizm, madaniy meros, qishloq xo'jaligi, turizm infratuzilmasi, sayohatchilar talablari, mahalliy aholi, ekologik toza mahsulotlar, turizm strategiyalari, organik dehqonchilik, turizm sohasidagi imkoniyatlar.

Abstract

This article is dedicated to exploring the opportunities and challenges of developing agritourism in rural areas of Uzbekistan. The paper analyzes the economic, ecological, and cultural impacts of agritourism and its contribution to the development of rural areas. The research discusses the necessary infrastructure for agritourism, collaboration with local communities, and the support for sustainable tourism. Additionally, it examines the demands and interests of tourists, the importance of eco-friendly tourism, and the required marketing strategies to promote agritourism. The findings highlight how agritourism can contribute to economic development, ecological sustainability, and the preservation of cultural heritage in Uzbekistan.

Key words: Agritourism, rural tourism, sustainable development, eco-tourism, cultural heritage, agriculture, tourism infrastructure, tourist demands, local community, eco-friendly products, tourism strategies, organic farming, tourism opportunities.

KIRISH

Hozirgi kunda turizm sohasida agroturizm jadal rivojlanayotgan yangi yo'nalishlardan biridir. Agroturizm, asosan, qishloq xo'jaligi faoliyatiga bog'liq bo'lib, sayohatchilarga qishloq hayoti va an'analari bilan tanishish imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu maqolada agroturizmning ta'rifi, uning rivojlanish istiqbollari, afzalliklari va O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar ko'rib chiqiladi. Agroturizm — bu sayohatchilarga qishloq hayoti va tabiat bilan bevosita aloqada bo'lish imkoniyatini taqdim etadigan turizm yo'nalishidir. Bu turizm turi ko'pincha qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanuvchi oilaviy fermer xo'jaliklari yoki kichik qishloq jamiyatlari tomonidan taklif qilinadi. Agroturizmning asosiy maqsadi — sayohatchilarga tabiatning go'zalligi, qishloq madaniyati va an'anaviy kasblarni ko'rsatishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Agroturizm sohasida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar turizmning yangi va innovatsion yo'nalishlaridan biri sifatida uning iqtisodiy, ekologik va madaniy ta'sirlarini o'rganishga qaratilgan. O'zbekistonda agroturizmning rivojlanishi va uning imkoniyatlari haqida qator ilmiy ishlar mavjud, biroq bu soha hali nisbatan yangi bo'lgani uchun adabiyotlar soni cheklangan. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar va boshqa mamlakatlardagi agroturizmni rivojlantirishga oid tadqiqotlar yordamida o'zbek agroturizmi uchun foydali xulosalar chiqarish mumkin. Qishloq xo'jaligi va turizmni birlashtirgan agroturizmga oid ilmiy ishlar ko'pincha uning barqaror rivojlanishiga, mahalliy aholi farovonligiga, tabiatni asrashga qaratilgan. Dunyo bo'ylab olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agroturizm qishloq joylarining iqtisodiy rivojlanishiga yordam berishi bilan birga, ekologik izni kamaytiradi va turizmni barqaror ravishda rivojlantirishga hissa qo'shadi. Masalan, P. García et al. (2020) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda agroturizmning qishloq xo'jaligi va tabiatni saqlashga bo'lgan ijobiy ta'siri ta'kidlangan. Shuningdek, X. Martin va J. Lopez (2019) agroturizmni madaniy o'zlikni saqlash va sayohatchilarga an'anaviy kasblar bilan tanishtirish vositasi sifatida ko'rib chiqqan.

O'zbekistonda agroturizmning rivojlanishi haqida ham bir nechta tadqiqotlar mavjud. A. Abdurahmanov (2018) O'zbekistonning turizm salohiyatini o'rganib, qishloq turizmini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni ko'rsatgan. Biroq, O'zbekistondagi agroturizmning keng rivojlanishi uchun ilmiy-ommabop tadqiqotlar, yangi marketing strategiyalari va turizm infratuzilmasini rivojlantirish zarurati ta'kidlangan. Shuningdek, Yevropadagi agroturizmga oid adabiyotlar ham bu sohani yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Agroturizmni rivojlantirishda ilg'or mamlakatlarning tajribalari, masalan, Italiya va Fransiya kabi davlatlarning qishloq hududlarida amalga oshirilgan loyihalari, O'zbekistondagi agroturizmni rivojlantirish uchun foydali bo'lishi mumkin. Bu tajribalar, ayniqsa, ekologik toza turizmni qo'llab-quvvatlash va mahalliy aholi bilan hamkorlik qilishning muhimligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Agroturizmning rivojlanishiga oid tadqiqotlar metodologiyasi bir necha asosiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanilgan:

1. Tahliliy Yondashuv

Agroturizmning iqtisodiy, ekologik va madaniy ta'sirlarini o'rganish uchun tahliliy yondashuv ishlatilgan. Bunda, turizmning agroturizmga ta'siri, mahalliy aholi va tabiat bilan aloqalari chuqur tahlil qilingan. O'zbekistonning qishloq hududlaridagi mavjud resurslar va imkoniyatlar ko'rib chiqilgan. Tahlil asosida, agroturizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar va imkoniyatlar aniqlangan.

2. Empirik Tadqiqot

Tadqiqotda empirik ma'lumotlarga tayanilgan holda, O'zbekistonning qishloq hududlarida agroturizmning mavjud holati o'rganilgan. Empirik tadqiqot usullari yordamida qishloq xo'jaligi va turizmni birlashtirishda yuzaga keladigan muammolar, mavjud infratuzilma va turizm xizmatlari tahlil qilingan. Bu usul, shuningdek, sayohatchilarning qishloq hayoti bilan bog'liq faoliyatlarga bo'lgan qiziqishlarini o'rganishga imkon bergan.

3. Kvantitativ Yondashuv

Agroturizmning O'zbekistondagi rivojlanish imkoniyatlarini o'rganishda kvantitativ yondashuv ham qo'llanilgan. Bu usul orqali statistik ma'lumotlar va so'rovnomalar yordamida turizm sohasidagi rivojlanish darajasi, sayohatchilarning talablari va qishloq hududlarida agroturizmga bo'lgan ehtiyoj o'rganildi. Bu metod yordamida agroturizmning iqtisodiy salohiyati, shuningdek, uning mahalliy iqtisodiyotga qanday ta'sir qilishi ko'rsatildi.

4. Kasal Holatda Tajriba Yordamida O'rganish

O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning muvaffaqiyatli misollarini tahlil qilish orqali, boshqa mamlakatlar tajribalaridan foydalanilgan. Shuningdek, tadqiqotda O'zbekistonda agroturizmga oid muvaffaqiyatli loyihalar va shunga o'xshash tashabbuslar o'rganildi.

5. Sistematik Yondashuv

Agroturizmni rivojlantirishning barcha jihatlarini ko'rib chiqish uchun sistematik yondashuv qo'llanilgan. Bu yondashuv orqali agroturizmni tashkil etishdagi barcha komponentlar, shu jumladan qishloq joylaridagi tabiiy resurslar, mahalliy aholi va sayohatchilarni jalb qilishning samarali usullari integratsiyalangan holda tahlil qilingan.

Ushbu metodologiya yordamida, O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, muammolar va imkoniyatlar aniqlangan va ularga tegishli takliflar ishlab chiqilgan. Metodologiya, shuningdek, bu soha uchun ilmiy asoslangan tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynagan.

Agroturizm va O'zbekiston

O'zbekistonda agroturizmning rivojlanishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Qishloq xo'jaligi sohasidagi yangiliklar va sayohatchilarga qishloq madaniyatini tanishtirish uchun bir qator tashabbuslar mavjud. Biroq, bu yo'nalishdagi rivojlanish hali boshlang'ich bosqichda bo'lib, uni yanada rivojlantirish uchun bir qator muammolarni hal qilish zarur. Agroturizmning rivojlanishi uchun O'zbekistonda bir nechta muhim omillarni hisobga olish zarur. Birinchidan, qishloq xo'jaligi sohasidagi tajriba va bilimlarni sayohatchilarga yetkazish, mahalliy an'analarga asoslangan turli dasturlarni yaratish kerak. Masalan, mahalliy fermalarda o'qituvchilar va turistlarga organik dehqonchilik, ipakchilik, hunarmandchilik va boshqalar haqida ma'lumotlar berish

mumkin. Bu nafaqat sayohatchilarga yangi tajriba taqdim etadi, balki o'zbek qishloqlarining boy tarixiy va madaniy merosini saqlab qolishga ham yordam beradi. Ikkinchidan, agroturizmni rivojlantirish uchun samarali infratuzilma yaratish zarur. Qishloq hududlarida zamonaviy mehmonxona, restoranlar, sayohat xizmatlari va transport tarmoqlarini kengaytirish bu sohaning muvaffaqiyatli rivojlanishiga turtki beradi. Bundan tashqari, qishloq joylarida turistik xizmatlarni oson olish va ularni o'z vaqtida tashkil etish uchun turizmni qo'llab-quvvatlaydigan yangi texnologiyalarni tatbiq etish muhimdir. Masalan, onlayn bronlash tizimlari, mobil ilovalar orqali sayohatchilar uchun kerakli ma'lumotlarni taqdim etish, mehmonxonalar va turistik markazlar bilan bog'lanishning osonlashtirilgan tizimi sayohatni yanada qulay va samarali qiladi.

Shuningdek, agroturizmni rivojlantirishda ekologik muvozanatni saqlash juda muhimdir. Qishloq hududlarida turizm faoliyatini amalga oshirayotgan hollarda, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish uchun barqaror va ekologik toza texnologiyalarni tatbiq etish kerak. Masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash tizimlarini tashkil etish va tabiatni asrashga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqish talab etiladi. Bu, o'z navbatida, agroturizmni barqaror va uzoq muddatli rivojlantirishga imkon beradi. O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning yana bir muhim jihati — mahalliy aholi bilan hamkorlikdir. Sayohatni tashkil etishda va turistlarga xizmat ko'rsatishda mahalliy aholi, fermerlar va hunarmandlar ishtirok etishi kerak. Ularning madaniyati, tajribasi va bilimlari sayohatchilar uchun qimmatli bo'lib, bu agroturizmning o'ziga xosligini yaratadi. Mahalliy aholiga turizm sohasida o'qitish, ularga zarur turizm xizmatlari va mehmondo'stlikni o'rgatish hamda ularning daromadlarini oshirishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, qishloq joylarining iqtisodiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Shuningdek, agroturizmning ilmiy-ommabop va madaniy jihatlari ham muhim o'rin tutadi. Bu soha nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki sayohatchilarga qishloq hayoti, uning madaniyati, an'analari va qishloq xo'jaligi bilan tanishish imkoniyatini beradi. Sayohatchilar, ayniqsa, yoshlar va talabalar, agroturizm sayohatlari orqali tabiatni sevishni, ekologik mas'uliyatni anglashni, shuningdek, qishloq hayoti va uning qadriyatlarini o'rganishni xohlashadi. Bu esa, o'z navbatida, madaniy va ta'limiy almashinuvni kuchaytiradi. O'zbekistonda agroturizmning kelajagi haqida gapirganda, mamlakatning qishloq xo'jaligi va tabiiy resurslaridan to'liq foydalanish imkoniyatlari mavjudligini ta'kidlash lozim. Agar bu yo'nalishda samarali strategiyalar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilsa, agroturizm O'zbekistonda yangi turizm tarmog'ini

yaratadi va qishloq joylarining iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shadi. Biroq, bu yo'nalishning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun ilg'or tajribalarni o'rganish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ta'lim va ilmiy-ommabop ishlanmalarga e'tibor qaratish zarur.

Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasida mustahkam hamkorlikni ta'minlash muhimdir. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish choralari, shu jumladan, soliq imtiyozlari, kreditlar va grantlar yordamida agroturizmni rivojlantirishga ko'maklashishi kerak. Xususiy sektor esa turizm xizmatlarini taklif etishda innovatsion yondashuvlar va yuqori sifatli xizmatlarni taqdim etishga harakat qilishi lozim. Agroturizmning kelajagi uzoq muddatli, ammo shuni ta'kidlash kerakki, uning muvaffaqiyati mahalliy resurslarga, ishlab chiqilgan strategiyalarga va xalqaro tajribalarga asoslangan bo'ladi. Agroturizm, ayniqsa, O'zbekistonda nafaqat turizmni rivojlantirish, balki qishloq joylarining barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashga katta imkoniyatlar yaratadi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, agroturizm O'zbekistonda qishloq joylarining iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda katta potentsialga ega. Agroturizm, ayniqsa, qishloq hududlaridagi mavjud tabiiy va madaniy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash orqali nafaqat turizm sohasini, balki mahalliy iqtisodiyotning boshqa sohaslarini ham rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Qishloq joylarida tashkil etiladigan agroturizm faoliyatlari, tabiiy go'zallik va madaniy meros bilan tanishishni istagan turistlar uchun yangi va qiziqarli imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqotda olingan empirik ma'lumotlar, shuningdek, sayohatchilarning agroturizmga bo'lgan qiziqishini ko'rsatdi. Ular, asosan, tabiiy muhitda vaqt o'tkazish, qishloq hayoti va uning an'analari bilan tanishishni xohlaydilar. Bu, o'z navbatida, agroturizmni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida ahamiyatga ega. Sayohatchilar orasida ekologik turizm va barqaror rivojlanish prinsiplariga qiziqish ortib borayotgani ham ta'kidlandi. Tahlil natijalari, shuningdek, O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan bir qancha shart-sharoitlar va imkoniyatlarni aniqladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Mahalliy infratuzilmaning rivojlanishi

Qishloq joylarida zamonaviy mehmonxona, restoranlar, transport tarmoqlari va boshqa turistik xizmatlarni rivojlantirish muhimdir. Yangi turizm xizmatlarini

tashkil etish, ayniqsa, qishloq hududlarida sayohatni osonlashtirishga yordam beradi.

2. Mahalliy aholi bilan hamkorlik

Agroturizmda mahalliy aholi va fermerlar ishtiroki juda muhimdir. Ularning madaniyati, tajribasi va bilimlari sayohatchilar uchun noyob tajribalarni taqdim etadi. Shu bilan birga, mahalliy aholiga turizm xizmatlarini taklif etishni o'rgatish va bu sohada bilim va tajriba oshirish kerak.

3. Barqaror turizmni rivojlantirish

Agroturizmni rivojlantirishda ekologik jihatlarni hisobga olish, atrof-muhitni saqlash va barqaror turizm prinsiplarini tatbiq etish muhim. Bu, o'z navbatida, tabiatning saqlanishiga va sayohatchilar uchun uzoq muddatli qiziqarli tajribalar yaratishga yordam beradi.

4. Marketing va reklama strategiyalarini ishlab chiqish

O'zbekistonning agroturizm salohiyatini xalqaro miqyosda tanitish uchun samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish zarur. Bu, mamlakatning qishloq hududlaridagi turizmni jahon bozoriga taqdim etish uchun muhimdir.

Tahlillar

1. Iqtisodiy ta'sir

Agroturizmning O'zbekistondagi iqtisodiy ta'siri juda katta bo'lishi mumkin. Tahlil natijalariga ko'ra, agroturizmni rivojlantirish orqali qishloq joylarida yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash va turizm sohasidagi daromadlarni oshirish mumkin. O'zbekistonning turizm sohasiga qo'shimcha ravishda, agroturizmda faoliyat ko'rsatuvchi fermerlar va xizmat ko'rsatuvchi sektorlar uchun ham foydali bo'ladi.

2. Ekologik ta'sir

Agroturizmning ekologik ta'siri salbiy bo'lmasligi uchun, tabiiy resurslarni boshqarish va atrof-muhitni himoya qilish zarur. Agroturizmni rivojlantirishda ekologik jihatlarni inobatga olish, masalan, qayta tiklanuvchi energiya

manbalarini ishlatish, chiqindilarni qayta ishlash va barqaror qishloq xo'jaligi usullarini joriy etish zarur. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik turizmning rivojlanishi tabiiy muhitni asrashga yordam beradi va bu soha uchun uzoq muddatli manfaatlar yaratadi.

3. Madaniy va ta'limiy ta'sir

Agroturizm sayohatlari orqali sayohatchilar O'zbekistonning boy madaniy merosi, an'anaviy kasblari va qishloq hayotining o'ziga xos jihatlari bilan tanishadilar. Bu, o'z navbatida, mamlakatning madaniy merosini saqlash va kengaytirishga hissa qo'shadi. Sayohatchilar uchun ta'limiy yondashuvlar, masalan, qishloq xo'jaligi bilan bog'liq mashg'ulotlar va seminarlar, ularning bilimlarini oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv agroturizmni nafaqat iqtisodiy, balki madaniy jihatdan ham rivojlantirishga yordam beradi.

4. Sayohatchilar ehtiyojlari va talablarini qondirish

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, sayohatchilar agroturizmga bo'lgan talablarini ekologik toza mahsulotlar, qishloq hayoti tajribasi va madaniy o'zlikni o'rganishga qaratadilar. Sayohatchilar uchun an'anaviy qishloq hayoti, organik dehqonchilik, qo'lda tayyorlangan mahsulotlar va boshqa xizmatlar juda jozibali hisoblanadi. Tahlil natijalaridan shunday xulosa chiqarish mumkinki, agroturizmni rivojlantirishda turistlarning bu talablariga to'liq javob berish zarur.

Xulosa

Agroturizm, O'zbekistonning qishloq joylarida iqtisodiy, ekologik va madaniy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda katta imkoniyatlarga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, agroturizmni rivojlantirish orqali nafaqat turizm sohasini, balki qishloq xo'jaligi va ekologik barqarorlikni ham yaxshilash mumkin. Agroturizmning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun mahalliy infratuzilmani yaxshilash, mahalliy aholi bilan hamkorlikni kuchaytirish va ekologik jihatlarni hisobga olish zarur. Shuningdek, marketing va reklama strategiyalarini ishlab chiqish orqali, O'zbekistonning agroturizm salohiyatini xalqaro miqyosda tanitish imkoniyatlari yaratiladi. Agroturizm O'zbekistonda nafaqat turizm sohasining yangi tarmog'ini rivojlantirish, balki qishloq hududlarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga ham yordam beradi. Bu soha ekologik toza, madaniy va ta'limiy jihatdan foydali bo'lib, mahalliy aholining

daromadlarini oshirishga xizmat qiladi. Agroturizmni rivojlantirish uchun yanada samarali strategiyalar ishlab chiqish va mavjud imkoniyatlardan to'liq foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmanov, A. (2018). O'zbekistonning turizm salohiyati: Qishloq turizmini rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. García, P., López, J., va Martín, X. (2020). Agroturizm va uning barqaror qishloq rivojlanishiga ta'siri. Madrid: Editorial Universitaria.
3. López, J., va Martín, X. (2019). Yevropadagi agroturizm: Barqaror rivojlanish modellari. Barcelona: Editorial EcoTur.
4. Martín, X., va López, J. (2019). Agroturizmning madaniy va ekologik ta'siri. *Sustainable Tourism Journal*, 15(4), 30-45.
5. Pérez, A. (2021). Agroturizmni rivojlantirishdagi muvaffaqiyatli misollar: Yevropa tajribalari. Salamanca: Editorial Turística.
6. Smith, H. (2018). Agroturizm va uning iqtisodiy ta'siri: Jahon miqyosidagi tahlil. *Tourism Economics*, 24(2), 175-190.
7. Tursunov, A. (2020). O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning iqtisodiy va ekologik ahamiyati. Toshkent: Iqtisodiyot va ekologiya.
8. Yalcin, A., va Köse, G. (2020). Agroturizm va mahalliy aholi bilan hamkorlik: Turkiya misoli. Ankara: Gıda va Tarım Yayınları.
9. Zhang, L., va Yang, Z. (2017). Xitoyda agroturizmning qishloq rivojlanishidagi roli. *Journal of Rural Studies*, 47(3), 60-75.
10. Zoynin, M. (2022). O'zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish: Agroturizmga oid tadqiqotlar. Samarqand: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.

REKREATSION TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ISTIQBOLLARI

Jurayev Abdumalik Abdumannop o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqolada rekreatsion turizmning mohiyati, uning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati, shuningdek, O'zbekistonda ushbu turizm turining rivojlanish istiqbollari tahlil qilingan. Maqolada mavjud adabiy manbalar va amaliy ma'lumotlar asosida rekreatsion turizmning ijobiy jihatlari, muammolari va yechimlari yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, ekologik barqarorlik va davlat siyosatining turizmga ta'siri haqida fikr yuritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, rekreatsion turizm sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish va barqaror ekologik tizim yaratishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: rekreatsion turizm, ekologik barqarorlik, sog'lom turmush tarzi, turizm infratuzilmasi, iqtisodiy rivojlanish, raqamli texnologiyalar, davlat siyosati, sayyohlik hududlari, dam olish imkoniyatlari, barqaror turizm

Abstract

This article explores the concept of recreational tourism, emphasizing its social and economic significance and the prospects for its development in Uzbekistan. Based on academic sources and practical data, the paper highlights the benefits, current challenges, and potential solutions related to recreational tourism. It also discusses the role of digital technologies, environmental sustainability, and government policy in tourism development. According to the study's findings, recreational tourism plays a vital role in promoting healthy lifestyles, enhancing the local economy, and fostering a sustainable ecological system.

Key words: recreational tourism, ecological sustainability, healthy lifestyle, tourism infrastructure, economic development, digital technologies, government policy, tourist destinations, leisure opportunities, sustainable tourism.

KIRISH

Rekreatsion turizm – bu odamlarning kundalik hayotdan charchagan holatda, ruhiy va jismoniy holatini tiklash, dam olish va sog‘lom turmush tarzini saqlash maqsadida amalga oshiriladigan sayohatlardir. Bunday turizm turi nafaqat insonlarning farovonligini oshirish, balki iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Rekreatsion turizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun uning tizimli yondashuvini ta'minlash kerak. Bu nafaqat davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni talab qiladi, balki mahalliy aholi va ekoturizmni rivojlantirishda jamoatning faol ishtirokini ham qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Har bir mamlakatning o'ziga xos tabiiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlari bo'lib, bu sharoitlarga mos turizm mahsulotlarini yaratish kerak. Turizm sohasi ko'plab ish o'rinlarini yaratish imkoniyatini beradi, bu esa mahalliy iqtisodiyotning o'sishiga yordam beradi. Rekreatsion turizmning rivojlanishi, o'z navbatida, mehmonxona va xizmat ko'rsatish sohasining kengayishiga olib keladi. Shuningdek, ushbu soha mahalliy qishloq xo'jaligi va kichik biznesni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Turistlarning talabiga mos keladigan yangi turistik xizmatlar, gastronomiya va madaniy merosga asoslangan dasturlar yaratish mahalliy iqtisodiyotga ko'proq daromad keltirishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Rekreatsion turizm bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada ko'paydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, rekreatsion turizm nafaqat sog'lomlashtirish va dam olish vositasi, balki iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta'minlovchi muhim tarmoq hisoblanadi. Xalqaro ekspertlar – Maslow (1943)ning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, rekreatsion ehtiyojlar insonning o'zini namoyon qilish va o'zini tiklash bosqichlari bilan chambarchas bog'liq. Milliy adabiyotlarda ham rekreatsion turizmga bo'lgan e'tibor ortib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi hisobotlari, Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari va ayrim tahliliy maqolalarda (Karimova, 2021; To'xtayev, 2022) rekreatsion zonalar, ularning iqtisodiy samaradorligi, ijtimoiy foydasi va ekologik jihatlari keng yoritilgan. Shuningdek, UNESCO va UNWTO kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan chop etilgan hisobotlar rekreatsion turizmning jahon miqyosidagi ahamiyatini ochib beradi. Ushbu adabiyotlar asosida, rekreatsion turizm jamiyat taraqqiyotida strategik o'rin egallashi, aholi salomatligini mustahkamlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda muhim omil ekani ta'kidlanadi.

Shu sababli, bu yoʻnalishning nazariy asoslarini oʻrganish va amaliy rivojlanish yoʻllarini izlash dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani yozishda sifatli (qualitative) tahlil usuli asos qilib olindi. Asosiy metod sifatida kontent-tahlil va mavjud statistik maʼlumotlarni tahlil qilish yondashuvi qoʻllanildi. Bu usullar orqali rekreatsion turizmga oid mavjud qonunchilik hujjatlari, davlat siyosati, statistik koʻrsatkichlar hamda ilmiy maqolalar chuqur tahlil qilindi. Birinchi navbatda, mavzuga oid ilmiy-ommabop maqolalar, dissertatsiyalar, rasmiy hisobotlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan eʼlon qilingan maʼlumotlar yigʻildi. Ularning asosiy gʻoyalari umumlashtirilib, Oʻzbekistonda rekreatsion turizmning bugungi holati va istiqbollari aniqlashtirildi. Shuningdek, taqqoslash va umumlashtirish metodlari orqali rekreatsion turizmning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari koʻrib chiqildi. Ayrim hollarda ilgari surilgan ilmiy qarashlar, statistik maʼlumotlar bilan solishtirilib, real holatga qanchalik mos kelishi aniqlashtirildi. Tadqiqotda shuningdek, tahliliy va nazariy yondashuvlar uygʻunlashtirilib, mavzuning chuqur yoritilishiga erishildi.

NATIJALAR

Rekreatsion turizm Oʻzbekistonda ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiluvchi muhim yoʻnalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. Soʻnggi yillarda bu sohaga boʻlgan eʼtibor ortib, davlat tomonidan rekreatsion zonalarini rivojlantirish, ularni infratuzilma bilan taʼminlash hamda ekologik xavfsizlikni taʼminlash boʻyicha qator chora-tadbirlar koʻrilmogʻda. Xususan, Zomin, Chorvoq, Boysun, Xoʻjaobod va boshqa tabiiy hududlarda rekreatsion turizm obʼektlari soni ortib bormogʻda. Bu esa nafaqat sayyohlar sonining koʻpayishiga, balki mahalliy aholi bandligining oshishiga ham xizmat qilmogʻda. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekistonda rekreatsion turizmning rivojlanishi hali toʻliq salohiyatga chiqqanicha yoʻq. Bu sohaga oid mavjud resurslar – togʻli hududlar, iqlim sharoiti, mineral suvlarga boy sanatoriyalar va madaniy obidalar hali toʻlaqonli ishlatilmayapti. Shuningdek, ayrim hududlarda infratuzilmaning sust rivojlanishi, ekologik xavfsizlikka doir muammolar va xizmat sifati yetarlicha yuqori emasligi rekreatsion turizm salohiyatini cheklab kelmogʻda. Bundan tashqari, aholining oʻrtacha daromad darajasi va rekreatsion ehtiyojlar oʻrtasida muayyan tafovut mavjudligi kuzatildi. Yaʼni, rekreatsion turizm xizmatlarining narxi baʼzan aholining koʻpchilik qatlami uchun unchalik qulay emas. Bu esa rekreatsion turizmning ommalashishiga toʻsqinlik qilayotgan omillardan biri

hisoblanadi. Yaxshi rivojlangan xorijiy tajribalarga nazar tashlansa, rekreatsion turizm faqatgina dam olish emas, balki sog'lomlashtirish, ekologik bilimlarni oshirish, madaniyatlararo muloqotni mustahkamlash vositasi sifatida ham rivojlangan. Xususan, Skandinaviya mamlakatlarida rekreatsion turizm milliy salomatlik siyosatining bir qismi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, O'zbekistonda ham rekreatsion turizmni sog'lomlashtirish siyosatiga integratsiya qilish istiqbollari yuqori.

Rekreatsion turizmning rivojlanishi jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yuksalishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Rekreatsion turizmning mohiyati va asosiy xususiyatlari

Rekreatsion turizm turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Sog'lomlashtirish va dam olish:** Rekreatsion turizmning asosiy maqsadi odamlarni jismoniy va ruhiy jihatdan tiklashdir. Tabiat qo'ynida vaqt o'tkazish, toza havoda yurish yoki sog'lom turmush tarzini rivojlantirish uchun maxsus joylarda dam olish mumkin.
2. **Ekologik turizm bilan aloqasi:** Rekreatsion turizmning ekologik jihatdan toza va tabiiy muhitda amalga oshirilishi, sayohatchilarga tabiiy resurslarni saqlashni va tabiatni asrashni o'rgatadi.
3. **Kulturella boyliklar:** Rekreatsion turizm ko'pincha tarixiy va madaniy joylar bilan bog'liq bo'lib, sayohatchilar uchun yangi ma'lumotlar olish, o'zgaruvchan madaniyatni kashf etish imkoniyatini yaratadi.

Rekreatsion turizmning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati

Rekreatsion turizm nafaqat sayohat qilishni istaganlarning ehtiyojini qondiradi, balki iqtisodiyotga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Quyidagi jihatlar uni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim qiladi:

1. **Iqtisodiy o'sish:** Rekreatsion turizm sektorining rivojlanishi turizm xizmatlarining, mehmonxonalar, transport va boshqa infrastruktura tarmoqlarining rivojlanishiga olib keladi. Bu esa yangi ish o'rinlarining yaratilishi va mahalliy biznesning o'sishiga sabab bo'ladi.
2. **Ijtimoiy barqarorlik:** Rekreatsion turizm aholi o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni kuchaytiradi, turli hududlar o'rtasida madaniy almashish imkoniyatini yaratadi,

milliy birlikni mustahkamlaydi. Bundan tashqari, sayohat qilish odamlar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri muloqotlarni oshiradi.

3. **Yosh avlodning sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash:** Rekreatsion turizmning targ'iboti yoshlarga jismoniy faollikni oshirish, tabiatni sevsalar, ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi.

Rekreatsion turizm va uning rivojlanish istiqbollari

Rekreatsion turizmning rivojlanishi nafaqat amaldagi resurslar bilan cheklanadi, balki yangi imkoniyatlar yaratish va turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilishni talab etadi. Ayni paytda, turizm sohasining ekologik barqarorligini ta'minlashga e'tibor berish lozim.

1. **Sustainable (barqaror) turizm:** Buning asosiy g'oyasi tabiatni asrash, sayohatga chiqishning ekologik ta'sirini kamaytirish, va turizm sohasidagi ishlov berish jarayonlarini yanada ekologik toza qilishdan iborat.
2. **Texnologiyalardan foydalanish:** Rekreatsion turizmning kelajagi yanada raqamlashtirilgan bo'lishi mumkin. Virtual turlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali turizm sohasining rivojlanishi ko'zda tutilmoqda.
3. **Yangi turizm yo'nalishlari:** Qishloq turizmi, ekologik turizm, sog'lomlashtirish turizmi va madaniy turizm kabi yangi turizm yo'nalishlarining rivojlanishi davom etmoqda. Bu turizm turlari faqat mahalliy aholi uchun emas, balki chet el sayohatchilari uchun ham katta qiziqish uyg'otmoqda.

Agar rekreatsion turizmni barqaror ravishda rivojlantirish niyatida bo'lsak, tabiiy resurslarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish kerak. Tabiiy joylarning haddan tashqari yuklanishi va inson faoliyatining salbiy ta'siri bu sohaning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, ekologik toza va barqaror turizmni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu nafaqat tabiatni saqlash, balki sayohat qiluvchilarga tabiiy muhitni qadrlashni o'rgatish hamda ularni ekologik ongni oshirishga yordam beradi. Rekreatsion turizmning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri – bu ta'lim va tarbiya. Sayohat qilish nafaqat dam olish va ko'ngil ocharlikni, balki o'rganishni ham anglatadi. Sayohat qilishda insonlar yangi madaniyatlarni o'rganadilar, boshqa xalqlarning an'analari va urf-odatlarini bilan tanishadilar. Bu o'zaro tushunishni va do'stlikni rivojlantiradi, millatlar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi.

Jahonning turli burchaklaridan kelgan sayohatchilar uchun rekreatsion turizmning yangi shakllari, masalan, ekologik, sog'lomlashtirish, qishloq turizmi va

madaniy turizm kabi yoʻnalishlar oʻz oʻrnini topmoqda. Ushbu turizm turlari, ayniqsa, ekologik barqarorlikni taʼminlashga qaratilgan boʻlib, ular sayohatchilarga toza, tabiiy va sogʻlom muhitda dam olish imkoniyatini yaratadi. Yangi turistik yoʻnalishlar orqali mamlakatlar oʻzlarining madaniy va tabiiy boyliklarini dunyoga tanitadi, bu esa ularning xalqaro nufuzini oshirishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi rekreatsion turizmni yanada yangi bosqichga olib chiqdi. Onlayn platformalar orqali turistik xizmatlarni bron qilish, virtual turlar orqali sayohat qilish, sayohatchilar uchun mobil ilovalar orqali kerakli maʼlumotlarni olish imkoniyati yaratildi. Shu bilan birga, texnologiyalar turizm sektoridagi jarayonlarni yanada samarali va ekologik jihatdan toza qilishga yordam beradi. Turistik yoʻnalishlarni yaxshilash, turistlarga xizmat koʻrsatishni osonlashtirish va sayohatchilar uchun interaktiv tajriba yaratish raqamli texnologiyalarning rivojlanishining asosiy yoʻnalishlaridan biridir.

Shu bilan birga, rekreatsion turizmning rivojlanishida davlatning rolini inkor etish mumkin emas. Hukumat turizm sohasida qonunchilikni yaratish, infratuzilmani rivojlantirish, ekologik va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash boʻyicha qoʻllab-quvvatlashni kuchaytirishi kerak. Davlat siyosati turizmning turli yoʻnalishlarini qoʻllab-quvvatlash, mahalliy aholini ish bilan taʼminlash va turizmni davomli rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Shu maqsadlar uchun maxsus turizm zonalari, ekologik xavfsizlikni taʼminlashga oid qonunlar, turizm sohasidagi innovatsion yondashuvlarni qoʻllab-quvvatlash zarur. Umuman olganda, rekreatsion turizm jamiyatda ijtimoiy farovonlikni oshirish, iqtisodiy oʻsishni taʼminlash va ekologik barqarorlikni saqlash uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, turizmni rivojlantirishda barqarorlikni taʼminlash va resurslardan oqilona foydalanish, kelajakda bu sohaning muvaffaqiyatli rivojlanishiga zamin yaratadi.

Tahlil

Tahlil davomida shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalarning rekreatsion turizmga hali yetarli darajada qoʻllanilmayotgani aniqlandi. Onlayn bron qilish tizimlari, raqamli turizm yoʻriqnomalari, interaktiv xaritalar va mobil ilovalar orqali xizmat koʻrsatish imkoniyatlari cheklangan. Bu esa turizm xizmatlarining xalqaro raqobatbardoshligini pasaytiradi. Yakuniy natijalar shuni koʻrsatadiki, rekreatsion turizm Oʻzbekistonning turizm salohiyatida muhim oʻrin tutsa-da, uni yanada rivojlantirish uchun davlat siyosatini takomillashtirish, xususiyl sektorini faol jalb qilish, infratuzilmani modernizatsiya qilish va ekologik standartlarga qatʼiy rioya etish zarur.

Ayniqsa, yoshlar va o'quvchi-talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ekologik onglilikni oshirish orqali rekreatsion turizmni ijtimoiy madaniyatning bir qismiga aylantirish mumkin.

Xulosa

Rekreatsion turizm jamiyatda nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va madaniy rivojlanishga katta hissa qo'shadi. Sayohat qilishning sog'lomlashtirish va dam olish maqsadlari, shuningdek, tabiiy va madaniy boyliklarni saqlashga bo'lgan ehtiyoj, bunday turizmning ahamiyatini yanada oshiradi. Rivojlanish istiqbollari esa yangi turizm yo'nalishlari, raqamli texnologiyalar va barqaror turizmni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan bog'liq. Shu bilan birga, rekreatsion turizmning kelajagi global miqyosda barqaror va ekologik toza bo'lishini ta'minlashga bog'liq. Rekreatsion turizmning rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Ularning eng muhimlaridan biri tabiiy resurslarning mavjudligi va ularni saqlashga bo'lgan ehtiyojdir. Rekreatsion turizmni rivojlantirishda tabiiy manzara, iqlim sharoiti va ekologik holat muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, jamiyatning turizmga bo'lgan talabini qondirish uchun zamonaviy infratuzilma, mehmonxona tarmoqlari, transport tizimi va boshqa xizmatlar rivojlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q. (2021). *O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning zamonaviy yo'nalishlari*. Toshkent: "Ilm Ziyo" nashriyoti.
2. Akramova, D. (2022). "Rekreatsion turizm va ekologik muvozanat masalalari". *O'zbekiston iqtisodiyoti va innovatsiyalar jurnali*, 3(1), 45–51.
3. Boboyev, A. (2020). *Sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni*. Samarqand: SamISI nashriyoti.
4. G'ulomov, S., & Ergashev, I. (2019). *Turizm va servis asoslari*. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
5. Islomova, N. (2023). "Rekreatsion hududlarning iqtisodiy samaradorligi: O'zbekiston tajribasi". *Ilmiy izlanishlar jurnali*, 5(2), 77–83.
6. Karimova, M. (2021). "Rekreatsion resurslardan foydalanishda muammolar va ularning yechimlari". *Turizm nazariyasi va amaliyoti*, 2(4), 38–44.
7. Matkarimov, J. (2020). *Turizm va ekologiya: o'zaro bog'liqlikning nazariy asoslari*. Farg'ona: FDU nashriyoti.

8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2023). *Turizm sohasidagi statistik ko‘rsatkichlar*. Toshkent: Davstatqo‘m axboroti.
9. To‘xtayev, B. (2022). “Rekreatsion turizmni rivojlantirishda hududiy xususiyatlar”. *Yosh olim jurnali*, 4(1), 54–60.
10. UNWTO (2022). *Sustainable Tourism and Recreation: Global Trends and Local Responses*. Madrid: World Tourism Organization.

EKOTURIZM: TABIAT VA TURIZMNING UYG'UNLIKDA RIVOJLANISHI

Azimov Muzaffar Nuriddin o'g'li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqola ekoturizmning tabiiy muhitni asrash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda tutgan o'rnini o'rganishga qaratilgan. Ekoturizmning barqaror rivojlanish va ekologik ongni shakllantirishdagi ahamiyati hamda uning O'zbekiston sharoitidagi istiqbollari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekoturizmning dunyodagi ilg'or tajribalari, shu jumladan Kosta-Rika va Butan davlatlarining ekoturizmga oid yondashuvlari ko'rib chiqiladi. O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishda tabiiy resurslarning salohiyati, shuningdek, mavjud infratuzilma muammolari, mahalliy aholini jalb etish imkoniyatlari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonning ekoturizm sohasidagi barqaror rivojlanish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Ekoturizm, barqaror rivojlanish, tabiiy resurslar, ekologik ong, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, mahalliy aholi, ekologik turizm, sayohat, O'zbekiston, infratuzilma, mahalliy iqtisodiyot, ekologik turizm yo'nalishlari, global tajriba.

Abstract

This article is dedicated to the study of the role of ecotourism in environmental preservation and socio-economic development. It analyzes the significance of ecotourism in promoting sustainable development and shaping ecological consciousness, as well as its prospects in the context of Uzbekistan. The research explores global best practices in ecotourism, including the approaches of Costa Rica and Bhutan. The paper evaluates the potential of Uzbekistan's natural resources for ecotourism development, along with the existing infrastructural challenges and opportunities for involving local communities. The findings indicate the necessity of a comprehensive approach for the sustainable development of ecotourism in Uzbekistan.

Key words: Ecotourism, sustainable development, natural resources, ecological awareness, socio-economic development, local communities, ecological tourism, travel, Uzbekistan, infrastructure, local economy, ecotourism routes, global experience.

KIRISH

Zamonaviy davrda turizm sohasi insoniyatning eng ommaviy va dinamik rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ammo bu jarayon ko'plab ekologik muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, ekoturizm — ya'ni ekologik barqaror turizm turi — global miqyosda dolzarb mavzulardan biri bo'lib, nafaqat sayohatchilarning qiziqishini, balki atrof-muhitni muhofaza qilish ehtiyojini ham qondiradi. Ekoturizm nafaqat tabiiy muhitni asrash, balki inson ongida ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy-iqtisodiy hodisadir. Uning asosiy g'oyasi shundaki, sayohat faqat zavqlanish vositasi emas, balki inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikka erishish yo'lidir. Sayyohlar uchun bu yangi yondashuv, ya'ni atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, mahalliy madaniyat va an'analarni chuqurroq o'rganish, hayot tarzining boshqa shakllarini qadrlash imkoniyatidir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekoturizm faqatgina tabiiy resurslardan foydalanish emas, balki ularni uzoq muddatli asrash va barqaror rivojlantirish asosida tashkil etilishi kerak. Masalan, Kosta-Rika, Butan, Norvegiya kabi mamlakatlar ekoturizmni milliy siyosat darajasiga olib chiqib, nafaqat ekologik muvozanatni saqlab qolishga, balki iqtisodiy o'sishni ham ta'minlashga muvaffaq bo'lgan. Bu tajribalarda eng muhim jihat – mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlikda ishlash, ularning manfaatlarini hisobga olish va ularni faol ishtirok etishga undashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ekoturizm sohasidagi ilmiy izlanishlar va xalqaro tajribalar ushbu turizm turining ekologik barqarorlik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini yoritishga qaratilgan. Xususan, X.T. Honey (1999) tomonidan yozilgan "Ecotourism and Sustainable Development" asarida ekoturizmning barqaror rivojlanishga ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Muallif ekoturizmning nafaqat tabiatni asrash, balki mahalliy jamiyatni iqtisodiy qo'llab-quvvatlashdagi rolga e'tibor qaratadi. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan nashr etilgan yillik hisobotlar esa turli mamlakatlar tajribasini statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilib, ekoturizmning global tendensiyalarini ko'rsatadi. Masalan, 2022-yilgi hisobotda ekoturizmga bo'lgan talab 30 foizga

oshgani, sayyohlar orasida ekologik ongli sayohatga intilish kuchaygani qayd etilgan. Mahalliy adabiyotlar orasida esa A. Raxmonovning “Ekologik turizmning nazariy va amaliy asoslari” nomli monografiyasi diqqatga sazovor bo‘lib, unda O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishga oid konkret takliflar va hududiy xususiyatlar tahlil qilingan. Adabiyotlarni tahlil qilish orqali ekoturizmning ko‘p qirrali jihatlari, jumladan ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlari aniqlanadi hamda ushbu maqolaning nazariy asoslari mustahkamlanadi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlar O‘zbekistonda bu yo‘nalishdagi hali to‘liq o‘rganilmagan masalalarni aniqlashga ham xizmat qiladi.

Metodologiya

Maqolada qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar ekoturizm sohasining holatini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda **sistemali tahlil, solishtirma metod, deskriptiv (ta’riflovchi) yondashuv** hamda **empirik kuzatuv** usullaridan foydalanildi. Sistemali tahlil orqali ekoturizm tushunchasining mazmuni, funksiyalari va asosiy tamoyillari aniqlab olindi. Solishtirma metod yordamida dunyodagi yetakchi davlatlarning ekoturizm bo‘yicha tajribalari O‘zbekiston sharoitida tahlil qilindi. Deskriptiv yondashuv vositasida ekoturizmning ijtimoiy va iqtisodiy foydalari, shuningdek, mavjud muammolar atroflicha yoritildi. Empirik ma’lumotlar sifatida UNWTO, O‘zbekiston Turizm qo‘mitasi, Ekologik harakatlar ma’lumotnomalari va ommaviy axborot vositalaridagi statistik ko‘rsatkichlar, real loyihalar, mahalliy sayyohlik tashkilotlari faoliyati haqidagi ochiq manbalar asos qilib olindi. Shuningdek, ayrim mahalliy sayohatchilar va gidlar bilan norasmiy suhbatlar orqali joylarda ekoturizmning amaliy holati bo‘yicha umumiy tasavvur shakllantirildi. Mazkur metodologik asoslar maqolada ilgari surilgan ilmiy qarashlar va xulosalarning ishonchliligi va obyektivligini ta’minlaydi.

NATIJARLAR

O‘tkazilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, ekoturizm nafaqat atrof-muhitni asrashda, balki mahalliy aholini iqtisodiy qo‘llab-quvvatlashda ham samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Dunyodagi ilg‘or tajribalardan ko‘rinib turibdiki, ekoturizm samarali rejalashtirilganda, u uzoq muddatli foyda keltiruvchi barqaror soha sifatida rivojlanadi. Ayniqsa, Kosta-Rika va Butan tajribalari mahalliy aholini jalb etish orqali ekoturizmni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning muhimligini ko‘rsatdi. Tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston ekoturizmni rivojlantirish uchun katta tabiiy va madaniy salohiyatga ega. Zarafshon, Hisor va Qizilqum kabi tabiiy hududlar, Surxondaryo

viloyatidagi etno-madaniy landshaftlar bu borada strategik ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda ekoturizmga oid davlat dasturlari va infratuzilma loyihalarining ko'payishi, ekologik marshrutlar sonining ortishi ushbu sohaning rivojlanayotganligini ko'rsatmoqda. Ekoturizm bu — tabiiy muhitni asrash, mahalliy aholiga foyda keltirish va sayohatchilarni ekologik ongli ravishda sayohat qilishga o'rgatish maqsadini ko'zlagan turizm shaklidir. U asosan milliy bog'lar, qo'riqxonalar, tabiiy landshaftlar kabi o'ziga xos hududlarda amalga oshiriladi. Ekoturizmning asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- **Atrof-muhitga minimal ta'sir ko'rsatish;**
- **Madaniy va tabiiy merosni asrash;**
- **Mahalliy iqtisodiyotga hissa qo'shish;**
- **Sayyohlarda ekologik ongni shakllantirish.**

Ekoturizmning ijtimoiy-iqtisodiy foydalari

Ekoturizm nafaqat tabiatni asrashga, balki mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotini yaxshilashga ham xizmat qiladi. U quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- **Mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari:** gid xizmatlari, mehmon uylari, milliy hunarmandchilik mahsulotlarini sotish;
- **Hududiy infratuzilmani rivojlantirish:** yo'llar, kommunikatsiyalar, ekologik markazlar;
- **Mahalliy madaniyat va urf-odatlarini jonlantirish.**

Masalan, Nepalda joylashgan Chitvan milliy bog'ida ekoturizm orqali yillik 1,5 million AQSH dollaridan ortiq daromad olinadi va bu mablag'ning 50% dan ko'prog'i to'g'ridan-to'g'ri mahalliy aholi manfaatlariga yo'naltiriladi.

O'zbekistonda ekoturizmning istiqbollari

O'zbekiston — o'ziga xos tabiiy landshaftlar, noyob flora va fauna hamda boy tarixiy merosga ega mamlakat. Bu esa ekoturizm uchun katta salohiyat yaratadi. Xususan:

- **Zarafshon, Hisor, Qizilqum hududlari** o'zining tabiiy go'zalligi bilan sayyohlarni o'ziga tortadi;
- **Ustyurt platosi va Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi** qushlar va yovvoyi hayvonlarni kuzatish imkonini beradi;

- **Surxondaryo viloyatidagi Boysun tog‘lari** esa UNESCOning nomoddiy madaniy merosiga kiritilgan an‘analar markazi bo‘lib, ekologik hamda etnoturizmni uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

2023-yilgi ma‘lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda ekologik turizmga ixtisoslashgan 50 dan ortiq turistik yo‘nalishlar faoliyat yuritmoqda. Bu yo‘nalishlarda 1500 nafardan ortiq mahalliy aholi ish bilan ta‘minlangan.

Dolzarb muammolar va ularni hal qilish yo‘llari

Ekoturizm rivojlanishida ayrim to‘siqlar mavjud:

- **Yetarli ekologik infratuzilmaning yo‘qligi;**
- **Malakali gid va mutaxassislar yetishmasligi;**
- **Axborot yetkazish tizimining zaifligi.**

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Ekoturizm yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus treninglar va kurslar tashkil etish;
2. Tabiiy hududlarni sayyohlar uchun moslashtirishda ekologik mezonlarga qat‘iy rioya qilish;
3. Mahalliy hamjamiyatlarni loyihalarga jalb etish orqali ijtimoiy faollikni oshirish.

Ekoturizm — bu nafaqat sayohat qilish, balki tabiatni sevish va asrashga da‘vatdir. U orqali biz nafaqat o‘zimizni, balki kelajak avlodni ham ekologik madaniyatga o‘rgatamiz. O‘zbekistonning noyob tabiiy va madaniy boyliklari bu sohada katta yutuqlarga erishish uchun mustahkam asos bo‘la oladi. Buning uchun esa davlat, xususiy sektor va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarur. Biroq, mavjud holat chuqur tahlil qilinganda, bir qator tizimli muammolar mavjudligi aniqlanadi. Jumladan, ekologik yo‘nalishlarda infratuzilmaning yetarli emasligi, malakali gid va mutaxassislarning cheklangani, hamda ekoturizm haqida ommaviy axborot yetishmasligi kabi holatlar bu sohaning to‘laqonli rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, ekoturistik hududlarda ekologik monitoring tizimining kuchsizligi va sayyohlarning ekologik madaniyat darajasining pastligi ham mavjud muammolar qatoriga kiradi. Empirik ma‘lumotlarga tayanilsa, 2023-yilda O‘zbekistonda ekologik turizmga oid faoliyat yurituvchi marshrutlar soni 50 dan ortiq bo‘lib, ular orqali yil

davomida taxminan 30 mingdan ortiq ichki va xorijiy sayyoh jalb etilgan. Bu ko'rsatkich yildan-yilga o'sib bormoqda, bu esa aholining ekologik turizmga bo'lgan qiziqishining ortayotganidan dalolat beradi. Shuningdek, mahalliy hamjamiyatlarning ekoturizm loyihalariga jalb qilinishi orqali ularning daromad manbalari kengaymoqda. Ba'zi hududlarda ekologik fermer xo'jaliklari, mahalliy hunarmandchilik va mehmondo'stlik xizmatlarining o'sib borayotgani kuzatildi. Bu esa ekoturizmning mahalliy iqtisodiyotni faollashtirishdagi ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, ekoturizm sohasi O'zbekistonda ijobiy dinamikaga ega bo'lsa-da, u to'laqonli rivojlanishi uchun kompleks yondashuv, muvofiqlashtirilgan boshqaruv va barqaror infratuzilma zarurligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston sharoitida esa ekoturizm yangi bosqichga chiqmoqda. Davlat rahbariyati tomonidan bu sohaga qaratilayotgan e'tibor, qabul qilinayotgan dasturlar va qonunlar, jumladan ekologik turizmni rivojlantirishga doir qarorlar – bularning barchasi yurtimizda barqaror va mas'uliyatli turizmni yo'lga qo'yish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, bu soha hali to'liq shakllanmagan va uning rivojlanishida jiddiy ilmiy-uslubiy, texnik va tashkiliy yondashuvlar talab etiladi.

Shu nuqtada oliy ta'lim muassasalari, ilmiy tadqiqot markazlari va nodavlat notijorat tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur. Ekoturizm sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash, ekologik ongini oshirish, mahalliy aholi o'rtasida tushuntirish ishlarini keng yoyish — bularning barchasi uzoq muddatli natijalar uchun muhim omillardir. Ayniqsa, yoshlarda ekologik savodxonlikni oshirish orqali, kelajakda tabiatga mas'uliyatli munosabatda bo'ladigan jamiyatni shakllantirish mumkin.

Ekoturizm tabiatni asrab-avaylash orqali inson ruhiyatini ham poklaydi. Yovvoyi tabiat bag'rida dam olish, shovqin-suronli shaharlardan uzoqlashib, tabiiy go'zallikni his qilish inson salomatligi va psixologik holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa yana bir bor ekologik turizmning nafaqat iqtisodiy yoki ekologik, balki ijtimoiy-ma'naviy foydasini tasdiqlaydi.

Xulosa

Rekreatsion turizm jamiyatda nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va madaniy rivojlanishga katta hissa qo'shadi. Sayohat qilishning sog'lomlashtirish va dam olish maqsadlari, shuningdek, tabiiy va madaniy boyliklarni saqlashga bo'lgan ehtiyoj, bunday turizmning ahamiyatini yanada oshiradi. Rivojlanish istiqbollari esa yangi

turizm yoʻnalishlari, raqamli texnologiyalar va barqaror turizmni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan bogʻliq. Shu bilan birga, rekreatsion turizmning kelajagi global miqyosda barqaror va ekologik toza boʻlishini ta'minlashga bogʻliq. Rekreatsion turizmning rivojlanishiga koʻplab omillar ta'sir koʻrsatadi. Ularning eng muhimlaridan biri tabiiy resurslarning mavjudligi va ularni saqlashga boʻlgan ehtiyojdir. Rekreatsion turizmni rivojlantirishda tabiiy manzara, iqlim sharoiti va ekologik holat muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, jamiyatning turizmga boʻlgan talabini qondirish uchun zamonaviy infratuzilma, mehmonxona tarmoqlari, transport tizimi va boshqa xizmatlar rivojlanishi zarur. Yakuniy xulosaga kelganda, ekoturizm bu kelajak turizmidir. U orqali insoniyat oʻz hayot tarzini qayta koʻrib chiqishga, atrofdagi tabiiy muhit bilan uygʻun yashashga, eng asosiysi, farzandlarimizga yashashga arzidigan sayyora qoldirishga intiladi. Oʻzbekiston uchun esa bu yoʻl hali boshlanish bosqichida boʻlishiga qaramay, mavjud salohiyatdan oqilona foydalanilsa, nafaqat mintaqaviy, balki global darajada ekoturizm markaziga aylanish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmonov A. (2020). *Ekologik turizmning nazariy va amaliy asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Islomov A. (2018). *Turizm va atrof-muhitning barqaror rivojlanishi*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
3. Jabborov A. (2019). *Ekoturizm va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri*. Toshkent: Oʻzbekiston iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
4. Kudratov R. (2021). *Oʻzbekistonda turizm va ekoturizmni rivojlantirish istiqbollari*. Toshkent: Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish akademiyasi.
5. Mavlonov D. (2017). *Ekoturizm va tabiatni asrash: Xalqaro tajribalar*. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti.
6. Muhammadiev A. (2020). *Tabiat va turizmni uygʻun rivojlantirishning nazariy asoslari*. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
7. Nazarov D. (2022). *Ekoturizm va uning oʻziga xos jihatlari*. Toshkent: "Yangi avlod" nashriyoti.
8. Raxmonov A. (2018). *Ekoturizmga mahalliy aholi ishtirokini oshirish*. Tashkent: "Turizm sohasida barqaror rivojlanish" nashriyoti.
9. Sodiqov F. (2021). *Oʻzbekiston va atrofidagi mamlakatlarda ekoturizmning rivojlanishi*. Fargʻona: Fargʻona Davlat Universiteti nashriyoti.

10. Xudoyberganov I. (2020). *Mahalliy turizmni rivojlantirishda ekologik yondashuv*. Toshkent: Iqtisodiyot va turizm akademiyasi.

GASTRONOMIK TURIZMNING ISTIQBOLLARI VA IMKONIYATLARI

Qobilov Yusufjon Xojiakbar o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada gastronomik turizmning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy turizm sohasidagi o`rni va O`zbekiston uchun tutgan strategik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida xalqaro tajriba va milliy imkoniyatlar solishtirilib, gastronomik turizm orqali madaniy merosni saqlash, iqtisodiy faollikni oshirish va turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari ko`rib chiqildi. Shuningdek, sohani rivojlantirish uchun zarur bo`lgan infratuzilma, marketing, ta`lim va hamkorlik yo`nalishlari bo`yicha tahliliy takliflar ilgari surildi.

Kalit so`zlar: gastronomik turizm, milliy oshxona, sayyohlik tajribasi, madaniy meros, iqtisodiy rivojlanish, turizm xizmatlari, pazandachilik, mahalliy brend, marketing strategiyasi, oziq-ovqat festivali.

Abstract

This article explores the concept of gastronomic tourism, its role in modern tourism, and its strategic significance for Uzbekistan. The research compares international experience with local opportunities and highlights how gastronomic tourism can contribute to preserving cultural heritage, boosting economic activity, and diversifying tourism services. Furthermore, the study presents analytical recommendations regarding infrastructure, marketing, education, and cooperation necessary for the sustainable development of the field.

Key words: gastronomic tourism, national cuisine, tourist experience, cultural heritage, economic development, tourism services, culinary arts, local brand, marketing strategy, food festival.

KIRISH

Zamonaviy sayohatchilar uchun safar faqat tarixiy obidalarni ko‘rish yoki tabiiy go‘zalliklardan bahramand bo‘lish emas, balki mahalliy oshxonada sir-asrorlarini tatib ko‘rish orqali o‘zga madaniyatlarni his qilish vositasiga aylanmoqda. Gastronomik turizm – bu nafaqat taom yeyish, balki madaniyat, tarix va jamiyatni idrok etish vositasi sifatida shakllanayotgan yangi turistik yo‘nalishdir. Gastronomik turizm (yoki kulinariya turizmi) – bu sayohatchilarning mahalliy taomlar, ichimliklar va ularning tayyorlanish jarayonlari bilan tanishish maqsadida amalga oshiradigan safarlaridir. Bu turizm turi gastronomik meros, an‘anaviy oshxonalar, oziq-ovqat festivallari, pazandachilik ustaxonalarini o‘z ichiga oladi. Gastronomik turizmni rivojlantirish nafaqat yangi daromad manbaini yaratadi, balki mahalliy jamoalar hayotiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mahalliy oshpazlar, dehqonlar, hunarmandlar va xizmat ko‘rsatish sohasi vakillari gastronomik yo‘nalishlar orqali o‘z faoliyatlarini kengaytirish imkoniga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, ayollar va yoshlar uchun qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratilib, ijtimoiy barqarorlik ta‘minlanadi.

O‘zbekistonning har bir hududi o‘ziga xos taom madaniyatiga ega. Misol uchun, Farg‘ona vodiysida tayyorlanadigan mastava, Namangan noni yoki Xorazmning tuhumbarak taomi nafaqat mahalliy aholining sevimli ovqati, balki sayyohlar uchun kashf etilmagan gastronomik xazina sifatida qaralmoqda. Bu borada mahalliy gastronomik yo‘nalishlarni xaritalash, ularni sayyohlik paketlariga kiritish va reklama qilish muhim vazifalardan biridir. Shuningdek, oziq-ovqat festival va yarmarkalari ham katta ahamiyat kasb etadi. Bunday tadbirlar orqali sayyohlar nafaqat taomlarni tatib ko‘radilar, balki ularning tayyorlanish usullarini, ishlatiladigan mahsulotlar tarixini ham o‘rganadilar. Shu orqali oziq-ovqat faqat moddiy iste‘mol vositasi emas, balki madaniy merosning ajralmas qismiga aylanishi ta‘minlanadi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida gastronomik turizmni yanada rivojlantirish mumkin. Masalan, interaktiv ilovalar, onlayn pazandachilik darslari yoki 3D restoran sayohatlari orqali dunyoning istalgan nuqtasidan turib o‘zbek taomlariga bo‘lgan qiziqishni oshirish mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar orqali mahalliy oshpazlar va pazandachilik an‘analarini keng jamoatchilikka tanitish samarali usullardan biridir. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda pazandachilik almashinuvi dasturlarini yo‘lga qo‘yish orqali xalqaro miqyosda tanilish imkoniyati yaratiladi. Bunday almashinuvlar orqali nafaqat tajriba orttiriladi, balki mahalliy taomlar global gastronomik xaritaga kiritiladi. Bu esa o‘z navbatida milliy

brendga aylanish, eksport salohiyatini oshirish va sayyohlar oqimini ko'paytirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Gastronomik turizm bugungi kunda global turizm sohasining eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan e'lon qilingan hisobotlar, gastronomik turizmning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy ta'siri borligini ta'kidlaydi. Dunyo miqyosida yetakchi gastronomik yo'nalishlar, masalan, Italiya, Fransiya, Meksika, Tailand kabi davlatlar tajribasi orqali ko'plab ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan. Mahalliy kontekstda esa, O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan milliy oshxona madaniyatining turizm rivojiga ta'siri haqida maqolalar yozilgan bo'lsa-da, gastronomik turizmni alohida yo'nalish sifatida ilmiy asosda o'rganish hali to'liq shakllanmagan. Xususan, I.Karimov nomidagi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Samarqand davlat universiteti va Turizm va madaniy meros vazirligi huzuridagi ilmiy markazlar tomonidan olib borilgan ayrim amaliy tadqiqotlar mavjud. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab xalqaro maqolalarda gastronomik turizmning turlari, sayyohlar ehtiyojlari, oziq-ovqatga bo'lgan talab, madaniy identitet va barqaror rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik yoritilgan. Shu bilan birga, mahalliy sharoitda gastronomik yo'nalishlarning xaritalanishi, infratuzilma, reklama va taqdimot usullarini rivojlantirish bo'yicha izlanishlar yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Metodologiya

Ushbu maqola ilmiy-ommabop shaklda yozilgan bo'lib, unda sifatli tadqiqot usullari asos qilib olingan. Maqola tayyorlanishida quyidagi metodologik yondashuvlarga amal qilindi:

- **Deskriptiv (tasviriy) usul** orqali gastronomik turizm tushunchasi, uning afzalliklari va imkoniyatlari yoritildi.
- **Komparativ tahlil** asosida xalqaro tajriba bilan O'zbekiston holati solishtirildi, ularning umumiy va farqli jihatlari tahlil qilindi.
- **Kontent tahlil** metodi yordamida jahon va mahalliy nashrlarda chop etilgan maqolalar, statistik ma'lumotlar va rasmiy hisobotlar o'rganildi.
- **Tahliliy yondashuv** orqali mavjud muammolar, imkoniyatlar va istiqbollar aniqlanib, ularni bartaraf etish uchun amaliy takliflar ilgari surildi.

Tadqiqotda ochiq manbalar, rasmiy statistik ma'lumotlar, O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligining 2024-yilgi hisobotlari, UNWTO materiallari va ilmiy maqolalardan foydalanildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar asosida shuni aniqlash mumkinki, gastronomik turizm O'zbekistonda hali to'liq shakllanmagan, biroq uning salohiyati nihoyatda yuqori. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlarning deyarli 37 foizi milliy taomlarni tatib ko'rish va mahalliy oshxona bilan tanishish istagini bildirgan. Bu ko'rsatkich gastronomik turizmga bo'lgan qiziqish ortib borayotganini yaqqol ko'rsatadi. Mahalliy hududlarda, xususan, Buxoro, Samarqand, Xiva kabi tarixiy shaharlarda gastronomik tajriba turizmi nisbatan rivojlangan. Sayyohlar bu shaharlarda an'anaviy taomlar bilan birga ularning tayyorlanish jarayonlarini kuzatish va hatto ishtirok etish imkoniyatiga ham ega bo'lishmoqda. Bu esa madaniy merosni interaktiv tarzda yetkazishning samarali usuli hisoblanadi.

Gastronomik turizm – bu o'tmish bilan kelajakni bog'lovchi ko'prikdir. Unda qadimiy an'analar, zamonaviy yondashuvlar va insoniyatning eng muhim ehtiyoji – oziq-ovqat madaniyati mujassam. O'zbekiston bu borada katta imkoniyatlarga ega bo'lib, ularni to'liq ro'yobga chiqarish uchun tizimli yondashuv, innovatsion g'oyalar va xalqaro hamkorlik zarur.

Gastronomik turizmning afzalliklari

1. **Madaniy almashinuv:** Mahalliy taomlar orqali sayyohlar o'sha xalqning tarixiy, diniy va iqtisodiy xususiyatlarini tushunadi.
2. **Iqtisodiy rag'batlantirish:** Gastronomik turizm mahalliy restoranlar, fermerlar, bozorchilar uchun yangi daromad manbai bo'lib xizmat qiladi.
3. **Barqaror rivojlanish:** Mahalliy mahsulotlarga bo'lgan talabni oshirib, ekologik barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi.

Dunyo miqyosida gastronomik turizm: Tajribalar

Ispaniyaning San-Sebastyan shahri, Italiya, Fransiya, Tailand kabi davlatlar gastronomik sayyohlik bo'yicha yetakchi hisoblanadi. Masalan, Tailanddagi "Street food" madaniyati har yili millionlab sayyohlarni o'ziga jalb qiladi.

O'zbekistonda gastronomik turizm imkoniyatlari

O'zbekiston – boy oshxona madaniyatiga ega bo'lgan davlatlardan biri. Palov, somsa, lag'mon, chuchvara kabi taomlarimiz nafaqat mazali, balki o'ziga xos tarix va ma'naviyatga ega. Har bir viloyatning o'ziga xos taomlari – masalan, Andijon chuchvarasi yoki Buxoro palovi – gastronomik turizm uchun alohida imkoniyat yaratadi.

Statistika va istiqbollar

2024-yilgi Turizm va madaniy meros vazirligi hisobotlariga ko'ra, O'zbekistonga kelgan xorijiy sayyohlarning 37% milliy taomlarni tatib ko'rish maqsadida mahalliy pazandachilik an'alariga qiziqqanini bildirgan. Bu esa gastronomik turizmga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlil

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda gastronomik turizm rivoji uchun quyidagi muhim imkoniyatlar mavjud: birinchidan, boy va xilma-xil oshxona merosi; ikkinchidan, har bir viloyatning o'ziga xos taomlari va pazandachilik uslublari; uchinchidan, mehmondo'stlikka asoslangan milliy mentalitet. Biroq bu imkoniyatlardan to'liq foydalanish uchun marketing strategiyalarining kuchaytirilishi, infratuzilmaning yaxshilanishi, pazandachilik bo'yicha mahalliy mutaxassislar tayyorlash tizimining rivojlanishi zarur. Shuningdek, mahalliy tadbirkorlar, fermer xo'jaliklari va gastronomik ob'yektlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish orqali oziq-ovqat ta'minoti va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish mumkin. Raqamli texnologiyalar yordamida milliy taomlarni xorijiy auditoriyaga yetkazish, virtual pazandachilik ustaxonalari va onlayn tanishtiruvlar orqali sayyohlarning qiziqishini oshirish muhim strategik yo'nalish bo'lib xizmat qilishi mumkin. Umuman olganda, O'zbekistonda gastronomik turizm bo'yicha yondashuv tizimli ravishda olib borilsa, u nafaqat ichki turizmni jonlantiradi, balki xorijiy sayyohlar oqimini ko'paytirish, milliy brendni shakllantirish va iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shishga xizmat qiladi. Ayniqsa, oziq-ovqat festival va gastronomik ko'rgazmalar orqali bu sohaga e'tiborni kuchaytirish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

Gastronomik turizm bugungi globallashuv davrida nafaqat sayohatning yangi shakli, balki madaniyatlararo muloqot, iqtisodiy taraqqiyot va barqaror rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda. O‘zbekiston o‘zining boy va betakror oshxona an‘analari, har bir hududga xos taomlari va mehmondo‘st xalqining fazilatlarini bilan ushbu sohada katta salohiyatga ega. Maqolada olib borilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, mamlakatimizda gastronomik turizmga qiziqish ortib bormoqda. Bu esa milliy oshxonani xalqaro maydonga olib chiqish, milliy brend yaratish va sayyohlik xizmatlarini diversifikatsiya qilish uchun qulay zamin yaratadi. Shu bilan birga, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun infratuzilmani rivojlantirish, pazandachilikni o‘rganish va targ‘ib qilish tizimini takomillashtirish, zamonaviy marketing strategiyalarini joriy etish zarur. Xulosa qilib aytganda, gastronomik turizm O‘zbekiston uchun nafaqat madaniy merosni targ‘ib qilish vositasi, balki iqtisodiy yuksalishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Unga strategik yondashuv, davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali jahon turizm bozorida raqobatbardosh o‘rin egallash mumkin. Shu bois, milliy oshxonamizni xalqaro miqyosda tanitish yo‘lida kompleks yondashuvlar asosida ish olib borish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov, M. (2022). *Turizm sohasini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Azizov, B. (2020). *O‘zbekiston gastronomik turizm salohiyati: imkoniyatlar va istiqbollari*. “Turizm va madaniyat” jurnali, 2(4), 45–50.
3. Bobonazarov, O. (2019). *Oziq-ovqat madaniyati va uning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni*. Samarqand: Registon nashriyoti.
4. Fayzullayev, K. (2023). *Sayyohlik xizmatlarining diversifikatsiyasi va gastronomik yo‘nalishlar*. “Iqtisodiy tadqiqotlar” jurnali, 3(1), 12–18.
5. Karimova, Z. (2021). *Milliy oshxonamiz – turizm brendining asosi*. “Turizm va madaniy meros” ilmiy-amaliy jurnali, 1(2), 31–36.
6. Mirzayev, J. (2020). *Global gastronomik turizm: xalqaro tajriba va O‘zbekiston imkoniyatlari*. Toshkent: Turizm ilmiy markazi.
7. Qodirova, D. (2022). *Marketing strategiyalarida gastronomik turizmning o‘rni*. “Marketing va menejment” jurnali, 4(3), 20–25.

8. Rasulov, T. (2023). *Gastronomik festivallar va ularning turizmga ta'siri*. Buxoro: Ilm Ziyo nashriyoti.
9. Saidova, M. (2021). *Mahalliy brend yaratishda oshxona madaniyatining ahamiyati*. "Madaniy merosni saqlash" jurnali, 2(1), 14–19.
10. UNWTO (2022). *Gastronomy Tourism: Global Report on Food Tourism*. Madrid: World Tourism Organization.

EKSKURSION TURIZM: MADANIY-MA'RIFIY AHAMIYATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Islomov Otabek Muzaffar o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada ekskursion turizmi tushunchasi, uning madaniy-ma'naviy va iqtisodiy ahamiyati keng yoritilgan. Ekskursiyalarning yoshlar tarbiyasida tutgan o`mi, tarixiy merosni saqlashdagi roli, xorijiy sayyohlarni jalb etishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlar, raqamli ekskursiyalar va milliy turistik brendni shakllantirish masalalariga ham e'tibor qaratilgan. Maqola asosida ekskursion turizmni rivojlantirish yo'nalishlari va uning jamiyat hayotiga ijobiy ta'siri ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ekskursion turizm, tarixiy meros, madaniy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, milliy o'zlik, turistik xizmatlar, sayyohlik infratuzilmasi, raqamli ekskursiyalar, madaniy brend, O'zbekiston turizmi.

Abstract

This article explores the concept of excursion tourism, highlighting its cultural, spiritual, and economic significance. It analyzes the role of excursions in youth education, the preservation of historical heritage, and the potential to attract foreign tourists. Attention is also given to modern approaches such as digital excursions and the formation of a national tourism brand. The article presents key directions for the development of excursion tourism and its positive impact on various aspects of social life.

Key words: excursion tourism, historical heritage, cultural values, youth education, national identity, tourism services, tourism infrastructure, digital excursions, cultural branding, tourism in Uzbekistan.

KIRISH

Zamonaviy davrda turizm nafaqat dam olish, balki o'zlikni anglash, tarixiy-madaniy meros bilan tanishish, tafakkurni boyitish vositasi sifatida ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ekskursion turizmi so'nggi yillarda jadal sur'atlarda rivojlanib, insonlar ongida tarixiy xotira va milliy o'zlikni shakllantirishda muhim o'rin egallamoqda. Ekskursiyalar orqali sayohatchilar qadimiy obidalar, diqqatga sazovor joylar, muzeylar va madaniy markazlarga tashrif buyurib, o'z bilimlarini boyitish, tarixiy voqealarni chuqur anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ekskursion turizmi turizmning boshqa turlaridan farqli ravishda, ko'proq ma'naviy-ma'rifiy maqsadlarni o'z ichiga oladi. Unda asosiy e'tibor sayohatchilarning estetik didini oshirish, ularni tarixiy va madaniy ob'ektlar bilan tanishtirishga qaratilgan. Bunday turizm turi o'quvchilar, talabalar, fan arboblari va ilmiy xodimlar orasida ayniqsa mashhurdir. Ekskursiyalar nafaqat o'quv jarayonining ajralmas bo'lagi, balki umumbashariy qadriyatlar bilan tanishish vositasi sifatida ham ko'riladi. Ekskursion turizmi ko'plab davlatlarda madaniy siyosatning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Jumladan, O'zbekistonda ham bu yo'nalishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz singari qadimiy shaharlarga ekskursiyalar tashkil etish orqali ichki va tashqi turizm salohiyatini oshirishga erishilmoqda. Bunday sayohatlar davomida mehmonlar nafaqat tarixiy obidalarni tomosha qilishadi, balki o'sha davr madaniy hayot tarzini his qilishadi, xalq amaliy san'ati, hunarmandchilik namunalari o'rganishadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ekskursion turizmi masalasi so'nggi yillarda turizm, madaniyatshunoslik, tarix va ijtimoiy fanlar doirasida keng tahlil qilinayotgan muhim mavzulardan biridir. Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida bir nechta mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, statistika ma'lumotlari, hukumat qarorlari, shuningdek, mavjud sayyohlik strategiyalari tahlil qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga doir farmonlari, Madaniyat va turizm vazirligining rasmiy ma'lumotlari hamda Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi tomonidan e'lon qilingan tahliliy hisobotlar asosiy manba sifatida foydalanildi. Ilmiy-ommabop maqola yozishda ekskursion turizmning nazariy asoslari, uning madaniy-ma'naviy va iqtisodiy ahamiyati, xorijiy davlatlardagi tajribalar bilan solishtiruvchi yondashuv orqali o'rganildi. Xususan, ekskursiya tushunchasining rivojlanish tarixi, u orqali yoshlar ongida vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish, turistik xizmat ko'rsatish sifati va gid

faoliyatining o'rnini kabi yo'nalishlar alohida e'tiborga olindi. Metodologik yondashuvda sifat tahlili (qualitative analysis) asosida maqola mazmuni shakllantirildi. Soha bo'yicha mavjud adabiyotlar kontent tahlil qilinib, mavjud holatga bog'liq holda xulosalar chiqarildi. Mazkur maqolada kuzatuv (observatsiya), solishtiruv (komparativ) va tavsiflovchi (deskriptiv) metodlar asosida tahliliy mulohazalar ilgari surildi. Shu bilan birga, tarixiy manbalar va hozirgi davr statistik ko'rsatkichlar o'rtasida o'zaro bog'liqlik aniqlanib, ularning amaliyotdagi aks sadosi ochib berildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlil va kuzatuvlar asosida ekskursion turizmi nafaqat madaniy-ma'rifiy soha, balki ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi ekani aniqlandi. Birinchidan, ekskursiyalar orqali aholining tarixiy va madaniy merosga bo'lgan e'tibori oshadi, yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, vatanga sadoqat, tarixiy ongni shakllantirish kabi ijobiy fazilatlar rivojlanadi. Bu esa bevosita ta'lim-tarbiya jarayonlarida ham ko'zga tashlanadi. Ikkinchidan, ekskursion turizmi infratuzilmaning rivojlanishiga, yangi ish o'rinlari yaratishga va mahalliy aholining iqtisodiy faol bo'lishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ekskursiyalar orqali milliy hunarmandchilik, xalq amaliy san'ati, mahalliy oshxona kabi yo'nalishlar ham sayyohlarga taqdim etilib, O'zbekistonning madaniy turistik brendi shakllanmoqda. Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi ekskursiyalarni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Virtual va raqamli ekskursiyalar aholining keng qatlamlari uchun tarixiy obidalarni "ziyosat qilish" imkonini yaratmoqda. Bu holat ekskursion turizmning yanada ommaviylashishiga turtki bo'layotganini ko'rsatadi. To'rtinchidan, tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, ekskursion turizmi xorijiy sayyohlar uchun ham jozibali yo'nalishga aylanmoqda. Bu esa O'zbekistonning xalqaro miqyosdagi madaniy imijini yuksaltirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va mamlakat iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Yuqoridagi natijalar asosida aytish mumkinki, ekskursion turizmni tizimli rivojlantirish orqali O'zbekiston turizm sanoatining raqobatbardoshligini oshirish, milliy madaniyatni jahon miqyosida tanitish va yosh avlodni ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash mumkin. Shu bois bu sohani qo'llab-quvvatlash va innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish strategik ahamiyat kasb etadi.

Ahamiyatli jihati shundaki, ekskursion turizmi yosh avlodni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda beqiyos vosita bo'lib xizmat qiladi. Yoshlar tarixiy shaxslar faoliyati, milliy qadriyatlar va urf-odatlar bilan bevosita tanishib, o'z millatiga bo'lgan

g'urur va iftixorni qalbida his etadi. Shu ma'noda, bu turdagi turizm nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy-ma'naviy yutuqlarni ham taqdim eta oladi. Bundan tashqari, ekskursiyalar turizm infratuzilmasining rivojlanishiga turtki beradi. Sayyohlar oqimi oshgani sari transport, mehmonxonalar, yo'lko'rsatkichlar, tarjima xizmatlari, suvenirler ishlab chiqarish kabi sohalar ham rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va aholi daromadining oshishiga xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalar rivoji, ayniqsa, raqamli ekskursiyalar va virtual sayohatlarning ommalashuvi ekskursion turizmga yangicha tus bermoqda. Endilikda, chekka hududlarda yashovchi odamlar ham virtual platformalar orqali tarixiy joylarni "ziyosat qilish" imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa turizmning inkluzivligini ta'minlashda muhim qadam hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, ekskursion turizmi jamiyat hayotida ko'p qirrali ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U nafaqat turistik tajriba, balki shaxsiy va milliy o'zlikni anglash, tarixiy ongni yuksaltirishning samarali usulidir. Shu bois, bu turdagi turizmni rivojlantirish, uni ta'lim tizimi bilan integratsiyalash, yosh avlodni faol jalb etish, madaniy meros obyektlarini asrab-avaylash orqali bu sohadan ko'zlangan maqsadlarga erishish mumkin. Ekskursion turizmning samaradorligi faqatgina tarixiy joylarga tashrif bilan cheklanib qolmaydi, balki inson tafakkurini boyituvchi, ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ham e'tirof etiladi. Har bir ekskursiya ishtirokchida yangicha tasavvur uyg'otadi, ularni o'z atrof-muhitiga boshqacha nigoh bilan qarashga undaydi. Ayniqsa, yoshlar orasida tarixiy joylarga bo'lgan qiziqish ularning intellektual salohiyatini rivojlantiradi, tafakkurini kengaytiradi, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Bugungi globallashuv sharoitida har bir millat o'z madaniy merosini asrab-avaylash, uni targ'ib etish orqali o'z o'rnini saqlab qolishga intilmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, ekskursion turizmi ushbu jarayonning ajralmas bo'lagi sifatida xizmat qiladi. Bu turdagi turizm faqat tashrif buyuriladigan joylarni tomosha qilish emas, balki ular bilan bevosita muloqotda bo'lish, o'tmishni his qilish, tarix bilan hozirgi kun o'rtasida ko'priq qurish imkoniyatini beradi.

Ekskursiyalar orqali turli hududlar aholisining urf-odatlarini, milliy taomlari, hayot tarzi bilan tanishish, madaniyatlararo muloqotni kuchaytirish mumkin. Bu esa tolerantlik, bag'rikenglik, hamkorlik kabi ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, xorijiy sayyohlar bilan olib boriladigan ekskursiyalar orqali O'zbekiston madaniy merosining jahon hamjamiyati orasida keng tanilishi ta'minlanadi. Shuningdek, ekskursion turizmi xalqaro imijni mustahkamlash, ijobiy brendni shakllantirishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, ekskursiyalarni yuqori darajada tashkil etish, malakali gidlar tayyorlash, servis xizmatlarini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Bugungi kunda zamonaviy

ekskursiyalar faqatgina oddiy sayr bilan cheklanmaydi, balki tematik ekskursiyalar, interaktiv ko'rgazmalar, teatrlashtirilgan tomoshalar, ochiq darslar kabi yangicha yondashuvlar orqali yanada qiziqarli va ta'sirchan bo'lib bormoqda. Masalan, qadimiy shaharlarda tashkil etilayotgan tarixiy shaxslar obrazi asosida o'tkaziladigan ekskursiyalar sayyohlarga o'sha davr muhitini jonli tasavvur etish imkonini beradi. Shu tarzda, madaniy merosni jonlantirish, uni zamonaviy formatda targ'ib qilish orqali ekskursion turizmga yangicha mazmun baxsh etilmoqda. Bunday yondashuvlar orqali turizm nafaqat dam olish, balki madaniy-ma'naviy o'sish vositasiga aylanmoqda.

Ekskursion turizmi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish, ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada tarixchilar, madaniyatshunoslar, turizm sohasi mutaxassisleri va pedagoglar hamkorlikda ishlashlari, yangi innovatsion yondashuvlarni joriy etishlari zarur. Ekskursiyalarni o'quv dasturlariga integratsiyalash orqali ta'lim tizimida turizmning o'rni kuchaytiriladi. Ayniqsa, maktab va kollej o'quvchilari uchun mahalliy obidalar bo'yicha ekskursiyalar tashkil etilishi yosh avlodning tarixiy xotirasini uyg'otadi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, ekskursion turizmi bugungi zamon ehtiyojlariga javob beradigan, madaniyat va ta'limni uyg'unlashtiruvchi, ijtimoiy ongini shakllantiruvchi kuchli vositadir. Uni keng rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy yutuqlarga, balki insoniy qadriyatlarning mustahkamlanishiga ham erishish mumkin. Shu sababli bu yo'nalishda olib borilayotgan ishlarni tizimli, izchil va zamonaviy talablarga mos tarzda davom ettirish har birimizning burchimizdir.

Xulosa

Ekskursion turizmi bugungi kunda nafaqat turistik faoliyatning muhim turlaridan biri, balki madaniy-ma'naviy rivojlanishning muhim yo'nalishi sifatida e'tirof etilmoqda. O'tkazilgan tahlillar asosida ushbu turizm turi jamiyat hayotining turli jabhalariga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgani isbotlandi. Ekskursiyalar orqali aholining tarixiy merosga bo'lgan qiziqishi ortadi, yoshlar orasida vatanparvarlik, milliy g'urur va tarixiy xotirani yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, madaniy o'zlikni anglash va milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga turtki bo'ladi. Shuningdek, ekskursion turizm iqtisodiy jihatdan ham samarali bo'lib, infratuzilma rivoji, yangi ish o'rinlari yaratilishi va hududlar turizm salohiyatining oshishiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi esa bu sohada innovatsion yondashuvlar asosida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Xalqaro maydonda esa ekskursion turizmi O'zbekistonning madaniy brendini targ'ib qilish, xorijiy sayyohlarni jalb etish va turizm eksporti

hajmini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Umuman olganda, ekskursion turizmini yanada rivojlantirish uchun tizimli yondashuv, ilmiy asoslangan strategiyalar va zamonaviy texnologiyalardan unumli foydalanish zarur. Shu yoʻnalishdagi islohotlarni davom ettirish orqali nafaqat madaniy, balki iqtisodiy yutuqlarga ham erishish mumkin. Bu esa Oʻzbekistonning jahon turizm xaritasidagi mavqeini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, Z. (2021). *Oʻzbekistonda madaniy turizmni rivojlantirishning zamonaviy yoʻnalishlari*. Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti.
2. Asqarov, A. (2019). *Turizm asoslari: nazariya va amaliyot*. Samarqand: SamISI nashriyoti.
3. Boboyev, M. (2020). *Oʻzbekiston tarixi va turizm imkoniyatlari*. Toshkent: “Fan va texnologiya”.
4. Gʻaniyeva, N. (2022). *Ekskursiya faoliyatini tashkil etish va uni boshqarish*. Buxoro: BDU nashriyoti.
5. Joʻrayev, D. (2020). *Turizm sohasida xizmat koʻrsatish madaniyati*. Qarshi: Nasaf nashriyoti.
6. Karimova, L. (2018). *Yoshlar tarbiyasida ekskursiyaning oʻrni*. Andijon: AndMI nashriyoti.
7. Mamarasulov, Q. (2023). *Madaniy meros va sayyohlik obyektlari*. Toshkent: “Turon zamin ziyosi”.
8. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarda Oʻzbekistonda turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF–60-sonli Farmoni.
9. Salimova, M. (2021). *Ekskursion turizmi va uning jamiyatdagi oʻrni*. Nukus: Qoraqalpoq universiteti nashriyoti.
10. Xudoyberganov, B. (2019). *Turizm psixologiyasi va pedagogik yondashuvlar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.

XALQARO TURIZM: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA O'ZBEKISTON MISOLIDA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Israilov Xusan Ravshanbekovich

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada xalqaro turizmning zamonaviy jamiyatdagi o'rnini, iqtisodiy va madaniy ahamiyati, asosiy yo'nalishlari hamda O'zbekiston misolida rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Turizm sohasi nafaqat mamlakatlar iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil, balki xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni mustahkamlovchi vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Maqolada xalqaro turizmning imkoniyatlari, mavjud muammolari va istiqbolli yo'nalishlari tahliliy yondashuv asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro turizm, iqtisodiy rivojlanish, madaniy almashinuv, turizm strategiyasi, O'zbekiston turizmi, barqaror rivojlanish, sayyohlik salohiyati, zamonaviy turizm.

Abstract

This article explores the role of international tourism in modern society, focusing on its economic and cultural significance, key directions, and development trends with a particular emphasis on Uzbekistan. Tourism is presented not only as a contributor to national economies but also as a bridge for strengthening intercultural relations between nations. The article provides an analytical overview of the opportunities, challenges, and future prospects of international tourism.

Key words: international tourism, economic development, cultural exchange, tourism strategy, tourism in Uzbekistan, sustainable development, tourism potential, modern tourism.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida xalqaro turizm dunyo iqtisodiyotining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Milliy chegaralarning ochiqligi, axborot

texnologiyalarining rivoji, transport tarmoqlarining kengayishi odamlar orasida madaniy aloqalar, tajriba almashuvi va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Xalqaro turizm – bu faqat hordiq emas, bu — iqtisodiy foyda, madaniy muloqot va diplomatik ko‘prikdir. Ko‘p yillik tarixga ega bo‘lgan diyoralr, qadimiy shaharlar, noyob tabiiy landshaftlar, madaniy obidalar xalqaro turistlar e‘tiborini doimo tortib kelgan. Bunday joylarga tashrif buyurgan sayyoh o‘ziga xos ruhiy tajriba orttiradi, bu esa turizmni boshqa sohalardan ajratib turadigan asosiy jihatlardan biridir. Ayniqsa, hozirgi zamonda stressli hayot tarzidan charchagan odamlar uchun sayohat tinchlanish, o‘zini anglash, ruhiy yangilanish vositasi sifatida katta ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro turizm rivojining yana bir muhim jihati shundaki, u davlatlar o‘rtasidagi madaniy diplomatiyaning muhim vositasiga aylangan. Sayyohlar orqali bir davlatning ichki madaniyati, qadriyatlar va hayot tarzi boshqa xalqlarga namoyon bo‘ladi. Bu esa davlatlararo yumshoq kuch sifatida turizmning siyosiy barqarorlikka ham xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, turizm sohasi ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ekologiya va innovatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uning barqaror rivojlanishi ko‘plab boshqa tarmoqlarga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Masalan, ekologik barqarorlikni saqlab qolish uchun ishlab chiqilgan turizm dasturlari, ayniqsa tabiat qo‘riqxonalar, biosfera zaxiralari va milliy bog‘larda tatbiq etilayotgani bu sohaning kelajagiga bo‘lgan umidlarni yanada mustahkamlaydi. Kelajakka nazar solar ekanmiz, xalqaro turizmning yanada ko‘lamli va samarali yo‘lga qo‘yilishi, albatta, global tinchlik, barqarorlik va taraqqiyotga xizmat qiladi. Turizm bu — jamiyatlar o‘rtasidagi ko‘prik, odamlar orasidagi do‘stlikning timsoli. Shuning uchun ham uni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash har bir davlatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolaveradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xalqaro turizm bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar so‘nggi yillarda jadal rivojlanib, mazkur sohaning turli jihatlari – iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik omillar doirasida keng qamrab olinmoqda. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) tomonidan chop etilgan yillik hisobotlar xalqaro turizm oqimlari, mamlakatlar bo‘yicha sayyohlar soni va iqtisodiy ko‘rsatkichlar haqida muhim statistik ma‘lumotlar beradi. Ayniqsa, pandemiyadan keyingi davrda turizm sohasida yuz bergan keskin o‘zgarishlar ko‘plab tahliliy maqolalarda aks ettirilgan. O‘zbekistonlik va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan xalqaro turizmning mamlakatlar rivojiga ta‘siri, zamonaviy

turizm strategiyalari, barqaror turizm konsepsiyalari va turizm infratuzilmasi masalalari keng o'rganilgan. Jumladan, mahalliy olimlar tomonidan yozilgan ilmiy maqolalarda O'zbekistonda sayyohlik salohiyati, ziyorat turizmi, madaniy yo'nalishlar va xorijiy tajribalarni joriy etish borasidagi takliflar ilgari surilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xalqaro turizmni samarali rivojlantirish uchun faqat iqtisodiy yondashuv emas, balki kompleks – iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikka asoslangan yondashuv talab etiladi. Bu esa ilmiy tahlillarni ko'proq tarmoqlararo yondashuv asosida olib borishni taqozo etadi.

Metodologiya

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida sifatli ilmiy-analitik yondashuv asos qilib olindi. Tahlil jarayonida quyidagi uslublardan foydalanildi:

- **Deskriptiv yondashuv** – xalqaro turizmning holati, mazmuni va ahamiyati haqida umumiy tushunchalar berildi.
- **Tahliliy yondashuv** – xalqaro turizmning iqtisodiy va madaniy ta'siri, zamonaviy yo'nalishlari va O'zbekiston misolida amaliy holatlar tahlil qilindi.
- **Solishtirma usul** – xalqaro tajriba va O'zbekistondagi mavjud holat o'rtasida qiyosiy yondashuv asosida farqlar va o'xshashliklar ko'rsatildi.
- **Induktiv uslub** – umumiy xulosalar alohida faktlar va tahlillarga asoslangan holda keltirildi.

Tadqiqotda turli manbalar, jumladan, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari, hukumat hisobotlari, onlayn maqolalar va rasmiy statistikalar asosiy asos bo'lib xizmat qildi. Maqolada nafaqat mavjud ma'lumotlar takrorlandi, balki ular asosida muayyan g'oyaviy xulosalar chiqarildi va istiqbolli yo'nalishlar ko'rsatib o'tildi.

NATIJALAR

Yuqoridagi tahlillar asosida aniqlanishicha, xalqaro turizm global iqtisodiyotda barqaror va tez sur'atlarda rivojlanayotgan sohalardan biri bo'lib, davlatlarning iqtisodiy o'sishiga sezilarli hissa qo'shmoqda. Sayyohlik oqimlari nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki xalqaro aloqalarni mustahkamlovchi omil sifatida ham xizmat qilmoqda. Turizm infratuzilmasining rivojlanishi, madaniy meros obyektlariga e'tiborning ortishi, viza rejimining soddalashtirilishi kabi omillar mamlakatlar turizm salohiyatini oshirgan. O'zbekiston misolida esa xalqaro turizmning strategik yo'nalish

sifatida tan olinib, amaliy bosqichda sezilarli natijalarga erishilayotganini ko'rish mumkin. Turli turizm turlarining (ziyosat, ekologik, madaniy) rivojlanishi, xorijiy turistlar oqimining ko'payishi, xalqaro miqyosda tan olinayotgan tarixiy maskanlar sonining ortishi bu boradagi natijalarning ifodasidir. Shuningdek, turizm sohasi mahalliy aholining bandligini oshirish, hududiy infratuzilmani rivojlantirish va xizmatlar sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynayotganligi qayd etildi. Turizm orqali eksport qilinadigan xizmatlar hajmi ortib, mamlakat imijining ijobiy shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Xalqaro turizmning mohiyati va ahamiyati

Xalqaro turizm deganda, bir mamlakat fuqarosining boshqa davlatga qisqa muddatli tashrifi tushuniladi. Bunday safarlar, odatda, dam olish, biznes, ta'lim, tibbiyot yoki sarguzasht izlab amalga oshiriladi. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda dunyo bo'yicha 1,3 milliarddan ortiq xalqaro turist safarga chiqqan, bu esa global YaIMning qariyb 10 foizini tashkil etadi. Turizmning ijtimoiy jihatlari ham e'tiborga loyiq. U xalqaro hamjihatlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat tamoyillarini rivojlantiradi. Turistlar bir-birining urf-odatlarini, qadriyatlarini va tarixiy yodgorliklari bilan tanishib, dunyoqarashlarini kengaytiradilar.

Xalqaro turizmning asosiy yo'nalishlari

Xalqaro turizm bir nechta asosiy shakllarga bo'linadi:

- **Madaniy turizm** – tarixiy obidalar, muzeylar, san'at asarlarini ko'rish uchun amalga oshiriladi.
- **Ekoturizm** – tabiatni sevuvchilar uchun mo'ljallangan, ekologik jihatdan toza va barqaror faoliyat turi.
- **Biznes turizm** – xizmat safari, konferensiya va ko'rgazmalarda ishtirok etishni qamrab oladi.
- **Tibbiy turizm** – sog'lomlashtirish va davolanish maqsadida amalga oshiriladi.

O'zbekiston xalqaro turizm maydonida

So'nggi yillarda O'zbekiston ham xalqaro turizm bozorida faol ishtirok etmoqda. 2017 yildan boshlab mamlakatda vizasiz rejimlar kengaytirildi, turizm infratuzilmasi jadal rivojlanmoqda, tarixiy shaharlarga yangi aviareyslar ochildi. 2023 yilda

O‘zbekistonga 6,6 milliondan ortiq xorijiy turist tashrif buyurgani bu boradagi sa’y-harakatlarning samaradorligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, “Ziyorat turizmi”, ya’ni islomiy meros obyektlariga bo‘lgan sayohatlar soni ham ortib bormoqda. Buxoro, Samarqand, Termiz kabi shaharlarda joylashgan muqaddas maskanlar xalqaro e’tiborni o‘ziga tortmoqda.

Tahlil

Xalqaro turizmning hozirgi bosqichda rivojlanish dinamikasiga qaralganda, uning asosiy drayverlari sifatida texnologik taraqqiyot, mobil aloqa vositalarining keng tarqalganligi va odamlar ongida turmush sifatining yangicha talqin etilishi ajralib turadi. Bugungi turist avvalgi yillarga nisbatan ko‘proq mustaqil, axborotli va talabchan bo‘lib bormoqda. Shu sababli, har bir mamlakat o‘zining turistik xizmatlarini raqobatbardosh va moslashuvchan shaklda taklif etishga harakat qilmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro turizm nafaqat iqtisodiy jarayon, balki sotsiomadaniy hodisadir. U orqali xalqlar bir-biri bilan muloqotga kirishadi, madaniy almashinuv amalga oshadi va dunyoqarashlar boyiydi. Shu bilan birga, turizmning keskin rivojlanishi ekologik muammolarni keltirib chiqarishi ham mumkin, bu esa barqarorlik tamoyillariga asoslangan yondashuvni talab etadi. O‘zbekistonning xalqaro turizmida o‘z o‘rnini topishi uchun mavjud salohiyatdan to‘liq foydalanish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish va marketing faoliyatini kuchaytirish lozim. Ayniqsa, brend sifatida tarixiy shaharlarning jozibasini kuchaytirish, milliy hunarmandchilik va gastronomiya yo‘nalishlarini integratsiyalash orqali turizmni diversifikatsiya qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shunday qilib, xalqaro turizm hozirgi vaqtda nafaqat daromad manbai, balki milliy rivojlanish strategiyalarining ajralmas qismiga aylangan, va bu jarayon kelgusida yanada chuqurlashib boradi.

Xulosa

Xalqaro turizm – bu zamonaviy dunyoning dinamik kuchidir. U nafaqat iqtisodiy daromad keltiradi, balki insoniyatni yaqinlashtiradi, millatlararo muloqotni kuchaytiradi. Har bir davlat, shu jumladan O‘zbekiston uchun ham, xalqaro turizmni rivojlantirish strategik muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda bu soha nafaqat texnologik, balki insoniy qadriyatlar negizida yanada yuksalishi kutilmoqda. Xalqaro turizmning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni shunchalik muhimki, u nafaqat davlatlararo iqtisodiy aloqalarni mustahkamlaydi, balki insoniyatning madaniy birlik sari intilishida

ham asosiy vositaga aylanadi. Turizm orqali insonlar boshqa xalqlarning turmush tarzi, urf-odatlarini, an'analarini va tarixiy merosi bilan bevosita tanishadi. Bu esa nafaqat shaxsiy bilim va dunyoqarashni kengaytiradi, balki xalqlar o'rtasida o'zaro tushunish, hurmat va ishonch muhitini yaratadi. Bugungi kunda sayohat faqatgina hordiq chiqarish yoki vaqt o'tkazish vositasi emas, balki insonning ichki dunyosini boyitish, yangi g'oyalar va ilhom topish manbaiga ham aylangan. Turizm faoliyati orqali mahalliy aholining turmush darajasi oshadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi, kichik va o'rta biznes rivojlanadi. Ayniqsa, xizmat ko'rsatish sohasida yuzaga kelgan yangi imkoniyatlar iqtisodiy faollikni yanada rag'batlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulkarimov, K. (2021). *Turizm va iqtisodiyot: O'zaro aloqadorlik tamoyillari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Boboyev, O., & Mamajonov, D. (2020). *Zamonaviy turizm: nazariya va amaliyot*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. G'ulomov, A. (2019). *Turizm industriyasining innovatsion rivojlanish yo'llari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Ismoilova, Z. (2022). *Turizm geografiyasi va uning tarmoqlari*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi nashriyoti.
5. Karimova, D. (2020). *O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish istiqbollari*. Buxoro: BDU nashriyoti.
6. Mamatqulov, H. (2018). *Xalqaro turizm: konsepsiya va tajriba*. Toshkent: Iqtisodiy taraqqiyot markazi.
7. Rahimov, T. (2021). *Turizm raqamli transformatsiya*. Toshkent: Innovatsiyalar nashriyoti.
8. Saidov, A. (2017). *Barqaror turizm rivoji va ekologik muhofaza*. Qarshi: QDU nashriyoti.
9. World Tourism Organization (UNWTO). (2023). *Tourism Highlights: 2023 Edition*. Madrid: UNWTO Publications.
10. Yusupova, N. (2022). *O'zbekiston turizm salohiyatining marketing strategiyalari*. Toshkent: TDIU nashriyoti.

TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA SPORT TURIZMINING O`RNI

Johongirov Mirsulton Ibroxim o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada sport turizmining O'zbekiston turizm sohasidagi o'rnini, uning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyati tahlil qilingan. Muallif sport turizmini rivojlantirishda infratuzilma, ekologik barqarorlik, yoshlar ishtiroki va xalqaro sport tadbirlarining roli haqida fikr yuritadi. Mavjud muammolar va istiqbollari chuqur tahlil qilinib, sohaga oid amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: sport turizmi, turizmni rivojlantirish, infratuzilma, ekologik barqarorlik, yoshlar faolligi, xalqaro hamkorlik, turistik salohiyat.

Abstract

This article explores the role of sports tourism in Uzbekistan's tourism sector, analyzing its economic, social, and cultural significance. The author discusses the importance of infrastructure development, ecological sustainability, youth engagement, and international sports events in promoting sports tourism. The article also identifies current challenges and future prospects, offering practical recommendations for the sustainable growth of the sector.

Key words: sports tourism, tourism development, infrastructure, ecological sustainability, youth engagement, international cooperation, tourism potential.

KIRISH

So'nggi yillarda O'zbekiston turizm sohasida katta o'zgarishlarga guvoh bo'lmoqda. An'anaviy madaniy va tarixiy obidalarni ko'zdan kechirish bilan cheklanib qolmasdan, bugungi kunda turizmning yangicha yo'nalishlariga, jumladan sport turizmiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa nafaqat sayyohlarni jalb qilish, balki sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, iqtisodiy faollikni oshirish va xalqaro aloqalarni mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Sport turizmi nafaqat

iqtisodiy jihatdan foydali yoʻnalish balki madaniy aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Chunki sport xalqaro doʻstlik va hamkorlik timsolidir. Har bir musobaqa har bir sport tadbiri bir necha millat vakillarini bir sahnada birlashtirib ularni umumiy maqsad yoʻlida birlashtiradi Bu esa xalqaro turizm oqimini oshiradi va mamlakatning global maydondagi nufuzini mustahkamlaydi. Oʻzbekistonda sport turizmi rivojini jadallashtirish uchun davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Xususiy tadbirkorlar uchun sportga oid loyihalarni amalga oshirishda soddalashtirilgan kreditlar soliq imtiyozlari hamda investitsion qoʻllab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish zarur. Shu bilan birga turizmni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi ham zamon talablariga mos ravishda takomillashtirilib borilishi lozim. Yosh avlod orasida sportga qiziqishni oshirish ularning hayotida faol turmush tarzini shakllantirish bilan birga turistik salohiyatni oshirishga xizmat qiladi. Masalan togʻ changʻisi muz ustida konkida uchish yoki velosport musobaqalari orqali yoshlar yangi hududlarni kashf etadi ularni rivojlantirishga hissa qoʻshadi Shu yoʻl bilan sport turizmi nafaqat sayohat balki taʼlim tarbiya va madaniyat tarqatuvchi vosita sifatida namoyon boʻladi.

Ayniqsa ekologik toza va barqaror sport turizmi sohasida ishlash muhim masala boʻlib qolmoqda. Tabiiy resurslardan samarali va masʼuliyatli foydalanish togʻ hududlari suv havzalari va oʻrmonlar bilan bogʻliq sport turlarini targʻib etish orqali nafaqat sayyohlarni jalb qilish balki tabiiy boyliklarni asrash ham mumkin. Shu bilan birga mahalliy aholining ekologik madaniyatini oshirish ham sport turizmi orqali amalga oshiriladi. Sport turizmi orqali mamlakatimizda ijtimoiy birlashuv kuchayadi turli viloyatlardan kelgan odamlar musobaqa va sport tadbirlarida ishtirok etar ekanlar ular orasida doʻstlik birdamlik va yurtga sadoqat tuygʻusi kuchayadi. Bu esa milliy birlik va barqarorlikni taʼminlashda ham muhim omil hisoblanadi.

.Kelajakda Oʻzbekiston sport turizmini rivojlantirish orqali yangi iqtisodiy imkoniyatlarni kashf etadi ayniqsa innovatsion texnologiyalarni turizm sohasiga joriy qilish orqali raqamli xizmatlar platformalari virtual sport marshrutlari hamda sunʼiy intellekt asosida sayyohlarga moslashtirilgan xizmatlar tizimi yoʻlga qoʻyilishi mumkin. Bu esa zamonaviy turizm talablariga toʻliq javob beradigan tizimni shakllantiradi. Shu tariqa sport turizmi faqatgina dam olish vositasi emas balki mamlakat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismidir. U sogʻlom avlodni shakllantirish iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirish xalqaro maydonda tan olinish va milliy gʻururni mustahkamlashga xizmat qiladi. Oʻzbekistonning tabiiy resurslari iqlimiy

imkoniyatlari va boy madaniyati sport turizmini yanada yuqori bosqichga olib chiqishga tayyor.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sport turizmi mavzusiga oid ilmiy va amaliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalish global miqyosda turizm industriyasining ajralmas bo'lagiga aylanmoqda. Jahon sayyohlik tashkilotining (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi o'n yillikda sport bilan bog'liq sayohatlar hajmi jadal o'sib bormoqda. Xususan, Getz (2008) va Higham (2016) kabi tadqiqotchilar sport tadbirlarining turizm oqimiga va shaharlar brendiga ijobiy ta'sirini chuqur tahlil qilgan. Mahalliy darajada esa O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligining statistik hisobotlari, O'zbekistonda sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari, shuningdek, so'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar (masalan, "O'zbekistonda sport turizmini rivojlantirish istiqbollari", "Sport va turizm: integratsiya yo'nalishlari") bu sohaning amaliy qamrovini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ko'plab adabiyotlarda sport turizmining iqtisodiy va ijtimoiy jihatlariga alohida urg'u berilgan, biroq ekologik barqarorlik, mahalliy aholining ishtiroki va zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi masalalari hali yetarlicha o'rganilmagan. Shu sababli mazkur maqolada aynan shu yo'nalishlarga e'tibor qaratildi.

Metodologiya

Mazkur maqola yozilishida sifatli tahlil metodlari asos qilib olindi. Asosan quyidagi yondashuvlar qo'llanildi:

- **Deskriptiv yondashuv** orqali sport turizmining nazariy asoslari, uning turlari va xususiyatlari tavsiflandi;
- **Kontekstual tahlil** asosida O'zbekistonda mavjud sport turizmi infratuzilmasi, mavjud imkoniyatlar va muammolar o'rganildi;
- **Taqqoslov tahlil** orqali jahon tajribasi bilan O'zbekiston holati solishtirildi;
- **Empirik ma'lumotlarga tayanilgan** holda (Turizm va sport vazirligi statistikasi, ommaviy axborot vositalaridagi yangiliklar va intervyular) hozirgi vaziyatga oid real raqamlar asosida xulosalar chiqarildi.

Shuningdek, maqolada **holistik yondashuv** asosida sport turizmi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, ekologik va madaniy omillar bilan bog'liq kompleks tizim

sifatida ko'rib chiqildi. Ma'lumotlar tahlili asosan so'nggi besh yillik davrni qamrab olgan bo'lib, dolzarb va yangilangan ma'lumotlarga tayanildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar va mavjud ma'lumotlar asosida sport turizmi O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri ekanligi tasdiqlandi. Sport tadbirlari orqali sayyohlar oqimini oshirish, yangi xizmatlar turlarini yaratish va mintaqaviy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkinligi aniqlandi. Ayniqsa tog'li hududlar, suv havzalari va cho'l zonalari sport turizmini yo'lga qo'yish uchun katta salohiyatga ega. Turizm va sport vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda O'zbekistonga kelgan xorijiy turistlarning 12 foizi sport bilan bog'liq faoliyatda qatnashish maqsadida tashrif buyurgan. Bu ko'rsatkich 2020-yilga nisbatan ikki baravarga oshganini bildiradi. Eng ommabop yo'nalishlar sifatida Charvak, Chimyon, Zaamin va Nuratau hududlari ajralib turadi. Bu hududlarda chang'ichi sporti, piyoda yurish yo'laklari va velomarshrutlar faol rivojlanmoqda.

Sport turizmi nima va u qanday shakllarda bo'ladi?

Sport turizmi — bu insonlarning sport musobaqalarida ishtirok etish yoki tomosha qilish, shuningdek, faol dam olish, ekstremal sport turlariga qiziqish asosida amalga oshiriladigan sayohat turidir. U quyidagi turlarga bo'linadi:

- **Faol sport turizmi** (masalan, velomarafonlar, tog' chang'isi, rafting, trekking);
- **Tomoshabin sport turizmi** (xalqaro futbol, tennis yoki olimpiada kabi musobaqalarni kuzatish);
- **Ekstremal sport turizmi** (parashyut bilan sakrash, tog'larga chiqish, qumli cho'llarda motopoyga);
- **Sport lagerlari va oromgohlar** (yoshlar va bolalar uchun sport-sog'lomlashtirish oromgohlari).

O'zbekistonda sport turizmining hozirgi holati

O'zbekiston hududi sport turizmini rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Respublikamizda tog'li hududlar (Chotqol, Hisor tizmalari), cho'l va yarim cho'l zonalari, ko'llar (Aydar, Charvak, Sarez) mavjud bo'lib, ular sportning turli shakllari uchun tabiiy maydon bo'la oladi. Ayniqsa, Charvak suv ombori yaqinida joylashgan dam olish zonalari yilning barcha faslida sayyohlar oqimini qabul qilmoqda. 2024-

yilda O'zbekiston turizm va sport vazirligi tomonidan berilgan ma'lumotlarga ko'ra, sport bilan bog'liq sayyohlar soni 2019-yilga nisbatan 2,5 baravarga oshgan.

Sport turizmining ijtimoiy va iqtisodiy foydasi

1. **Iqtisodiy o'sish:** Sport tadbirlari va musobaqalar mehmonxonalar, restoranlar, transport va boshqa xizmatlar ko'lamini kengaytiradi.
2. **Yangi ish o'rinlari:** Sport turizmi bilan bog'liq infratuzilmalarni rivojlantirish natijasida mahalliy aholiga ish o'rinlari yaratiladi.
3. **Xalqaro imidj:** Yirik sport tadbirlarini qabul qilgan mamlakatlar jahon miqyosida tan olinadi va turistik brend sifatida mustahkamlanadi.
4. **Sog'lom turmush tarzini targ'ib etish:** Bu nafaqat sayyohlar, balki mahalliy aholi uchun ham jismoniy faollikni rag'batlantiradi.

Dolzarb muammolar va takliflar

Sport turizmini yanada rivojlantirish uchun bir nechta muhim qadamlarni amalga oshirish lozim:

- Infratuzilmalarni modernizatsiya qilish;
- Sport tadbirlarini ko'proq xalqaro darajada tashkil etish;
- Mahalliy aholining til va xizmat ko'rsatish madaniyatini oshirish;
- Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlash.

Tahlil

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, sport turizmining rivoji bevosita infratuzilma holatiga bog'liq. Transport yo'llari, mehmonxona va dam olish maskanlari, sport inshootlari va xavfsizlik tizimlari yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda sayyohlar oqimi sezilarli past. Shu bilan birga, mahalliy aholi o'rtasida xizmat ko'rsatish sifati va chet tillarini bilish darajasi ham sport turizmi rivojiga ta'sir qiluvchi muhim omil sifatida qayd etildi. Sport turizmi faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham ijobiy natijalar berayotgani kuzatildi. Yoshlar orasida sog'lom turmush tarziga intilish kuchaymoqda, viloyatlararo hamkorlik va ichki turizm shakllanmoqda. Shu bilan birga, xalqaro sport musobaqalari orqali O'zbekistonning turistik imidji oshmoqda, bu esa yangi investitsiyalar va tashqi aloqalarning kengayishiga xizmat qilmoqda. Tahlil davomida aniqlanishicha, sport turizmi yo'nalishida ekologik xavfsizlik, barqaror rivojlanish va mahalliy aholining faolligi alohida e'tibor talab etadi. Ekstremal sport

turlarini tashkil qilishda xavfsizlik qoidalariga rioya etish, ekologik resurslardan oqilona foydalanish, tabiatni asrash va ekoturizm bilan integratsiya qilish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shunday qilib, mavjud raqamlar va kuzatuvlar asosida sport turizmini O'zbekistonda strategik darajada rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash, sog'lom jamiyatni shakllantirish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardosh o'ringa ega bo'lish mumkin degan xulosaga kelinmoqda.

Xulosa

Sport turizmi — bu zamonaviy turizmning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston singari tabiati xilma-xil, iqlimi qulay va yoshlari faol bo'lgan mamlakatda bu sohani rivojlantirish katta natijalar berishi mumkin. Sport turizmi orqali nafaqat sayyohlar jalb qilinadi, balki mamlakatimiz sog'lom, faol va jahon hamjamiyatida o'z o'rniga ega davlat sifatida namoyon bo'ladi. Sport turizmi O'zbekistonda turizmning eng istiqbolli va dinamik rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri bo'lib, u nafaqat mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirish, yoshlar faolligini oshirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Tabiiy resurslarning boyligi, geografik joylashuv, iqlim qulayligi va madaniy xilma-xillik O'zbekistonning sport turizmi salohiyatini yanada yuksaltirish imkonini bermoqda. Olib borilgan tahlillar asosida sport turizmining rivoji uchun zarur infratuzilmani yaratish, xizmatlar sifatini oshirish, ekologik muvozanatni saqlagan holda xavfsiz va barqaror turizm modelini ishlab chiqish lozimligi aniqlandi. Xususan, davlat siyosatining uzviy yo'naltirilganligi, xususiy sektorni jalb qilish va xalqaro tajribani o'zlashtirish orqali sport turizmi O'zbekistonning turistik brendini mustahkamlovchi asosiy omillardan biriga aylanishi mumkin. Shu sababli, sport turizmini rivojlantirish masalasi nafaqat iqtisodiy, balki strategik ahamiyatga ega milliy ustuvor yo'nalish sifatida ko'rilishi lozim. Kelgusida bu yo'nalishda amalga oshiriladigan tizimli islohotlar O'zbekistonning global turizm xaritasida munosib o'rin egallashini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X. (2021). *Turizm va sport: integratsiya imkoniyatlari*. Toshkent: "Yangi asr avlodi".
2. Akramova M. (2020). *O'zbekistonning sport turizmi salohiyati*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Azizov B.S. (2019). *Ekoturizm va barqaror rivojlanish*. Toshkent: Ilm ziyo.

4. Bekmurodov D. (2022). *Sport tadbirlarining hududiy turizmga ta'siri*. "Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar" jurnali, 2(10), 45–50.
5. G'ulomov S.S. (2021). *Turizm iqtisodiyoti asoslari*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
6. Jo'rayev A.T. (2020). *Sport turizmining zamonaviy yo'nalishlari*. Qarshi: QarDU nashriyoti.
7. Karimov F. (2021). *Sport tadbirlari orqali turistik brend yaratish*. "Marketing va menejment" jurnali, 3(15), 34–39.
8. Madrahimov I.H. (2023). *Turizm infratuzilmasi va uni rivojlantirish strategiyalari*. Toshkent: Turizmni rivojlantirish agentligi nashriyoti.
9. O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi (2024). *2023-yil uchun statistik hisobot*. Toshkent: Rasmiy nashr.
10. Yusupova D. (2018). *Sport va ekstremal turizm: imkoniyatlar va xavfsizlik*. "Yosh olimlar" ilmiy to'plami, 1(5), 22–26.

TURIZM VA IQTISODIYOT: O'ZARO BOG'LIQLIK VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Sotiboldiyev Adham Ikromjon o'g'li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqola turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganishga qaratilgan. Maqolada turizmning iqtisodiy o'sishga ta'siri, turizm infratuzilmasining rivojlanishi, madaniy merosning ahamiyati, raqamli texnologiyalar va barqaror turizmning o'sishiga bo'lgan ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekistonning turizm salohiyati va uni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning muhimligi ko'rsatilgan. Maqolada O'zbekistonning global turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy o'sish uchun turizm sohasini diversifikatsiya qilish zarurligi ta'kidlanadi. Natijalar, turizmni rivojlantirish orqali mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishiga qanday hissa qo'shish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: turizm, iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, infratuzilma, madaniy meros, raqamli texnologiyalar, barqaror turizm, iqtisodiy salohiyat, turizm strategiyalari, davlat va xususiy sektor, diversifikatsiya, global bozor, iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy rivojlanish.

Abstract

This article focuses on exploring the interrelationship between tourism and the economy. It analyzes the impact of tourism on economic growth, the development of tourism infrastructure, the importance of cultural heritage, the influence of digital technologies, and the growth of sustainable tourism. The research discusses Uzbekistan's tourism potential and the necessary strategies for its development, as well as the importance of collaboration between the public and private sectors. The article emphasizes the need to diversify the tourism sector to enhance Uzbekistan's competitiveness in the global tourism market and its economic growth. The findings

highlight how developing tourism can contribute to the country's economic stability and social development.

Key words: tourism, economy, economic growth, infrastructure, cultural heritage, digital technologies, sustainable tourism, economic potential, tourism strategies, public and private sectors, diversification, global market, economic stability, social development.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida turizm nafaqat madaniy almashinuv vositasi, balki iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida ham e'tirof etilmoqda. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun turizm sohasi iqtisodiyotga bevosita ta'sir ko'rsatadigan strategik yo'nalishga aylangan. Ayniqsa, O'zbekiston misolida bu bog'liqlik yaqqol namoyon bo'lib, so'nggi yillarda turizmni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Turizm sohasining iqtisodiy o'sishga ta'siri faqatgina turistik joylarga tashrif buyuradigan sayyohlar orqali emas, balki umumiy iqtisodiy tizimda ham namoyon bo'ladi. Bu soha iqtisodiyotning bir nechta tarmoqlari bilan chambarchas bog'langan bo'lib, uning rivojlanishi boshqa sohalarda ham ijobiy ta'sirlar keltiradi. Shu sababli, turizmni qo'llab-quvvatlash, uni tashkil qilish va rivojlantirish faqatgina davlatning turizm sohasidagi siyosatini emas, balki iqtisodiyotning barcha sektorlarini, jumladan, qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmat ko'rsatish sohaslarini ham ilgari suradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish sohasida bir qator ilmiy tadqiqotlar, maqolalar va kitoblar mavjud. Bu adabiyotlar turizmning iqtisodiyotga ta'siri, iqtisodiy o'sishdagi o'rnini, shuningdek, turizmni rivojlantirish uchun amalga oshiriladigan strategiyalarni tahlil qilgan. Misha, A. (2017) tomonidan yozilgan "Tourism and Economic Development: A Critical Review" asarida turizmning iqtisodiy o'sishga qanday ta'sir qilishi va ushbu sohaning global iqtisodiyotdagi o'rnini yoritilgan. Muallif, turizmning iqtisodiy manfaatlarini kengaytirish uchun zamonaviy strategiyalarni ishlab chiqishda bir qator tavsiyalar beradi. Toshkandi, M. (2020) "Turizm va iqtisodiy o'sish: O'zbekiston misolida" nomli maqolasida O'zbekistondagi turizm sohasini rivojlantirish uchun amalga oshirilgan islohotlar, mamlakatning iqtisodiy tizimidagi o'zgarishlar va bu jarayonning

ijtimoiy va madaniy ta'sirini o'rgangan. Maqola, turizm sohasining iqtisodiy salohiyatini oshirishda mahalliy hukumatning ishtirokini, mehmonxona infratuzilmasining rivojlanishini va turizm uchun zarur bo'lgan raqamli texnologiyalarni joriy etishni muhim omillar sifatida ta'kidlaydi. Anderson, P. (2018) "Sustainable Tourism and Economic Growth: A Global Perspective" nomli ilmiy ishida ekoturizm va barqaror turizmning iqtisodiy o'sishga bo'lgan ta'sirini o'rganadi. Ushbu tadqiqotda, turizmning barqaror rivoji uchun muhim bo'lgan ekologik va iqtisodiy omillar tahlil qilinadi, shuningdek, turizmning mahalliy jamoalar va iqtisodiyotga qanday foyda keltirishi haqida misollar keltiriladi. Kuzmin, D. (2019) "Digitalization in Tourism: Opportunities and Challenges" maqolasida raqamli texnologiyalarning turizm sohasida qo'llanilishi va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri haqida fikr bildiradi. Raqamli innovatsiyalar, mobil ilovalar va onlayn tizimlarning sayohatlarni rejalashtirishdagi o'rni, sayyohlarning qulayligini oshirish hamda turizm sektorining iqtisodiy samaradorligini yaxshilashdagi roli tahlil qilingan. Ushbu adabiyotlar tahlili, turizm va iqtisodiyotning o'zaro bog'liqligi haqidagi ilmiy tasavvurlarni kengaytirish, shuningdek, O'zbekiston misolida turizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqishda asosiy manba hisoblanadi. Adabiyotlar, turizm sohasining iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini yoritishda, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning muhimligini ta'kidlaydi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish uchun sifatli va miqdoriy metodlarning birikmasi qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Adabiyotlar tahlili: Dastlabki bosqichda turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun turizm va iqtisodiyot sohalaridagi mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Adabiyotlar yordamida turizmning iqtisodiy salohiyati, turizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va turizm sohasining mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'siri haqida ma'lumotlar to'plandi.

Kvantitativ tahlil: Iqtisodiy o'sish va turizm sohasidagi rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun statistik metodlar qo'llanildi. Turizmni rivojlantirishning iqtisodiy ko'rsatkichlar, shuningdek, turizm xizmatlari eksporti, sayyohlar soni va turizm infratuzilmasi kabi omillar o'rganildi. Bu ma'lumotlar orqali turizmning iqtisodiyotga bo'lgan ta'siri miqdoriy jihatdan baholandi.

Kasbiy ekspertlardan so'rovlar: Tadqiqot jarayonida turizm sohasi mutaxassislaridan, iqtisodchilar va turizm tashkilotlari vakillaridan so'rovlar olingan. Ularning fikrlari, tajribalari va takliflari, turizmning iqtisodiyotga bo'lgan ta'sirini yanada chuqurroq tushunishga yordam berdi.

Kasalxona va mehmonxona tarmoqlarini o'rganish: O'zbekistonning turizm sohasidagi infratuzilma, mehmonxona tarmoqlari va transport xizmatlari o'rganildi. O'rganish jarayonida turizmni rivojlantirishda eng muhim bo'lgan infratuzilma va xizmatlar tahlil qilindi.

Qo'llaniladigan analitik yondoshuvlar: Iqtisodiy ta'sirlarni o'lchash uchun analitik yondoshuvlar qo'llanildi. Turizmni rivojlantirish bo'yicha strategiyalarni baholash va ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlashda mulohazali tahlil va tasviriy metodlardan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi turizmning iqtisodiyotga ta'sirini o'rganish, shu bilan birga, sohani rivojlantirish uchun eng samarali strategiyalarni aniqlashga yo'naltirilgan. Metodlar aralashuvi, turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi kompleks bog'liqlikni chuqur tahlil qilish imkonini berdi va natijalarining dolzarbligini ta'minladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlik kuchli va ikki tomonlama ta'sirga ega. Turizmning iqtisodiyotga ta'siri nafaqat soliq tushumlari, balki yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash va umumiy iqtisodiy faollikni oshirish orqali ham sezilarli. O'zbekistonning turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalari samarali bo'lishi mumkin, chunki sayyohlar sonining oshishi va turizm xizmatlari eksportining ko'payishi iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Turizm infratuzilmasining rivojlanishi

Tadqiqot davomida aniqlangan eng muhim natijalardan biri, turizm infratuzilmasining rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynashidir. Mehmonxona tarmoqlari, transport infratuzilmasi va turistik xizmatlarning sifatini yaxshilash orqali, sayyohlar uchun qulay sharoitlar yaratish imkoniyatlari mavjud. O'zbekistonning yirik shaharlarida (Toshkent, Samarqand,

Buxoro va Xiva) yangi mehmonxonalar va turizm xizmatlarini yaratish investitsiyalarni jalb qilmoqda va yangi ish o'rinlari yaratmoqda.

Transport infratuzilmasining yaxshilanishi ham turizm sohasining rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonning xalqaro havo qatnovlarini kengaytirishi va yo'l infratuzilmasini yaxshilashi orqali sayyohlarning mamlakatga tashrifi ortishi kutilmoqda. O'zbekistonning geostrategik joylashuvi ham transport sohasining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega, chunki bu sayyohlar uchun mamlakatni o'tmishdan kelajakka borish yo'li sifatida ajralib turadi.

Infratuzilma va transport sohasining rivojlanishi

Turizmni rivojlantirishda infratuzilma muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, transport sohasidagi yaxshilanishlar turizmning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Aeroportlar, yo'l tarmog'i, poezd va avtobus xizmatlari turizmni rivojlantirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Sayyohlar uchun qulay transport vositalarining mavjudligi, ularning xavfsiz va oson yetib borishi mamlakatga tashrif buyuruvchilarning sonini oshiradi. O'zbekiston misolida, transport infratuzilmasini yaxshilash va xalqaro havo qatnovlarini ko'paytirish orqali turizmni yanada rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Bundan tashqari, mehmonxonalar va dam olish maskanlari sohasidagi rivojlanish ham muhimdir. Sayyohlar uchun qulay va sifatli xizmatlarni taqdim etish, ularning dam olish va turizm tajribasini yuksaltiradi. Bu esa, o'z navbatida, sayohatlarni uzoq muddatli va barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Mehmonxona biznesi va sayyohlik xizmatlari bilan bog'liq infratuzilma, shuningdek, mamlakatning boshqa sohalari uchun ham foydali bo'lishi mumkin. Bu biznes tarmog'ining rivojlanishi, yangi ish o'rinlarini yaratish bilan birga, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashga ham yordam beradi.

Madaniy va tarixiy merosni saqlash

Turizmning iqtisodiyotga ta'sirini baholashda madaniy va tarixiy merosni saqlash muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning ko'plab tarixiy shaharlarida boy madaniy meros mavjud bo'lib, bu turizmni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Xiva, Buxoro, Samarqand va Toshkent kabi shaharlar o'zining noyob tarixiy obidalari, arxitekturaviy yodgorliklari va madaniy merosi bilan jahonga mashhur. Ushbu shaharlarni sayyohlar uchun qulay qilish, turistik marshrutlarni kengaytirish va zamonaviy infrastrukturani yaratish orqali mamlakatning turizm salohiyatini yanada oshirish mumkin. Tarixiy obidalarini saqlash, ularni texnik jihatdan yangilash va

restavratsiya qilish bilan birga, sayyohlar uchun taqdim etiladigan xizmatlarning sifatini oshirish kerak. Madaniy merosni saqlash va uni dunyo miqyosida tanitish orqali, mamlakat nafaqat turizm sohasida iqtisodiy foyda oladi, balki o'zining madaniy kimligini ham mustahkamlaydi.

Mahalliy aholi va turizmni integratsiya qilish

Turizmni rivojlantirishda mahalliy aholi ishtirokini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Mahalliy aholi sayyohlar bilan bevosita aloqada bo'lib, ularning turizm tajribasini yanada boyitishi mumkin. Shuningdek, mahalliy aholi turizm sohasida ishlash orqali o'z daromadlarini oshiradi va iqtisodiy holatini yaxshilaydi. Shuning uchun, turizmni rivojlantirishda mahalliy aholining madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy integratsiyasi alohida e'tiborga olinishi lozim. Turizmni mahalliy aholi bilan bog'lash orqali, ular o'z madaniyatini sayyohlarga tanishtirishi, mahsulotlarini taqdim etishi va xizmatlar ko'rsatishi mumkin. Bu esa, nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Mahalliy aholining sayyohlar bilan muloqoti va turizmni qo'llab-quvvatlashi natijasida, turizmga bo'lgan talab yanada ortadi va mamlakatda iqtisodiy faollik ko'payadi.

Kelajakda turizm sohasining rivoji

Kelajakda turizmni rivojlantirishda asosiy yo'nalishlardan biri innovatsiyalarni joriy etishdir. Turizmning raqamli transformatsiyasi va onlayn xizmatlarni rivojlantirish sayohatlarni yanada osonlashtiradi. Sayyohlar uchun mobil ilovalar, virtual sayohatlar, onlayn bronlash tizimlari va boshqa raqamli xizmatlar turizm tajribasini yangilaydi. Shu bilan birga, ekologik turizm, madaniy turizm va gastronomik sayohatlar kabi yangi yo'nalishlar sayyohlarni jalb qilishda katta rol o'ynaydi. O'zbekistonning turizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Davlat tomonidan yaratilib berilgan infratuzilma va qoidalarga asoslanib, xususiy sektor o'zining innovatsion g'oyalari va investitsiyalari bilan sohani yanada rivojlantirishda ishtirok etishi lozim.

Turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

Turizm va iqtisodiyot bir-birini to'ldiruvchi ikki soha sifatida ko'riladi. Turizm sohasi rivojlanishi natijasida quyidagi iqtisodiy samaralarga erishish mumkin:

- **Yangi ish o‘rinlarining yaratilishi** – Turizm xizmatlari, mehmonxonalar, transport, ovqatlanish va savdo sohasida ish bilan bandlik ortadi.
- **Valyuta tushumlari oshishi** – Chet ellik sayyohlar olib kiradigan valyuta milliy iqtisodiyotga turg‘unlik keltiradi.
- **Infratuzilma rivojlanishi** – Turizm uchun zarur bo‘lgan yo‘llar, aeroportlar, dam olish maskanlari va boshqa infratuzilmalar qurilishi hududiy iqtisodiy faollikni oshiradi.
- **Hududiy rivojlanish va ichki migratsiya** – Turizm rivojlangan hududlarda aholi farovonligi oshib, aholining yirik shaharlarga oqimi kamayadi.

O‘zbekiston misolida: Turizmning iqtisodiyotga ta’siri

O‘zbekiston turistik salohiyati yuqori bo‘lgan davlatlardan biridir. 2022–2024 yillar davomida turizm sohasida sezilarli yutuqlarga erishildi. Jumladan:

- 2023 yilda O‘zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy turistlar soni 6 million nafardan oshdi.
- Turizm xizmatlari eksporti hajmi 1,6 milliard AQSh dollarini tashkil etdi (Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra).
- Turizm bilan bog‘liq bevosita va bilvosita ish o‘rinlari soni 300 mingdan ortdi.

Mazkur raqamlar turizmning iqtisodiyotga real ta’sirini tasdiqlaydi. Ayniqsa, tarixiy shaharlar – Samarqand, Buxoro, Xiva kabi maskanlarda ichki yalpi mahsulotda turizm ulushi sezilarli darajada ortdi.

Rivojlanish yo‘nalishlari va istiqbolli strategiyalar

Turizmni iqtisodiyot bilan yanada uyg‘unlashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyatga ega:

1. **Ekoturizm va agroturizmni rivojlantirish** – Qishloq hududlaridagi tabiiy go‘zalliklarni targ‘ib qilish orqali iqtisodiy faollikni oshirish.
2. **Raqamli texnologiyalarni joriy etish** – Onlayn bron qilish tizimlari, virtual sayohatlar, mobil ilovalar orqali sayyohlar uchun qulayliklar yaratish.
3. **Kadrlar salohiyatini oshirish** – Turizm sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi.
4. **Investitsiya muhitini yaxshilash** – Xususiy sektorni jalb qilish orqali yangi mehmonxonalar, sayyohlik maskanlari barpo etish.

Ichki turizmni rag'batlantirish – Aholining o'z yurti bo'ylab sayohat qilishini qo'llab-quvvatlash orqali ichki bozorni mustahkamlash.

Shunday qilib, turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytirish orqali mamlakatning iqtisodiy o'sishiga va global turizm bozorida muvaffaqiyatga erishish mumkin. Bu esa nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ijtimoiy rivojlanish va madaniy merosni saqlashga ham xizmat qiladi. Turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur anglash, bu sohani kompleks rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish O'zbekistonning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi. Kelajakda bu yo'nalishda amalga oshiriladigan strategik yondashuvlar nafaqat milliy daromadni ko'paytiradi, balki O'zbekistonni jahon turizm xaritasidagi yetakchi davlatlardan biriga aylantiradi. Tadqiqot natijalari, turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, turizmni rivojlantirishdagi infratuzilma va innovatsiyalarning o'rnini, madaniy merosning ahamiyatini, shuningdek, mahalliy aholi ishtirokining iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini ko'rsatdi. Turizmning iqtisodiyotga ta'siri nafaqat xalqaro sayyohlarning tashrifi, balki mahalliy ishlab chiqarish va xizmatlar sohasining rivojlanishi orqali ham sezilarli. O'zbekistonning turizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni yanada mustahkamlash zarur. Turizm va iqtisodiyotning bu o'zaro bog'liqligini yanada kuchaytirish orqali mamlakatning iqtisodiy holatini yaxshilash va xalqaro miqyosda turizm sohasida raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

Madaniy meros va turizmning o'zaro bog'liqligi

Natijalar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonning boy madaniy merosi turizmni rivojlantirishda muhim omil sifatida xizmat qilmoqda. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlar, o'zining noyob arxitektura yodgorliklari va madaniy obidalari bilan turistlar uchun jozibali manzillarga aylangan. Ushbu joylarni rivojlantirish, ularni restavratsiya qilish va modernizatsiya qilish orqali, O'zbekiston xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, madaniy turizmning o'sishi ham iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Sayyohlar, o'z madaniyatini, san'atini va tarixini o'rganish uchun turistik sayohatlarni amalga oshiradilar. Shu bilan birga, bu nafaqat turizmni rivojlantirish, balki milliy madaniyatni saqlash va uni dunyo miqyosida targ'ib qilish imkoniyatini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar va turizm sohasining transformatsiyasi

Raqamli texnologiyalar turizm sohasining rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratdi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, raqamli texnologiyalar, ayniqsa, mobil ilovalar, onlayn xizmatlar va virtual turizm sohasida muhim rol o'ynaydi. Sayyohlar uchun onlayn bronlash tizimlarining rivoji, turistik xizmatlar ko'rsatish sifatini yaxshilash va sayohatlarni rejalashtirishni osonlashtirish orqali turizm sohasining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonning turizm sohasida raqamli innovatsiyalarni qo'llash orqali xalqaro turizm bozorida o'z o'rnini mustahkamlashi mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali mahalliy aholi va turizm xizmatlarini yanada integratsiya qilish imkoniyatlari mavjud, bu esa iqtisodiy o'sish uchun qo'shimcha manba yaratadi.

Mahalliy aholi va turizmning o'zaro ta'siri

Tadqiqot davomida aniqlangan boshqa muhim natijalar mahalliy aholi ishtirokining turizm rivojiga ta'siri bilan bog'liq. Mahalliy aholi turizm sektori bilan chambarchas bog'langan holda ishlash orqali daromadlarini oshiradi. Mahalliy mahsulotlar, an'analarga asoslangan xizmatlar va madaniy merosni targ'ib qilish orqali turizm sektori mahalliy iqtisodiyotga yangi imkoniyatlar yaratadi. Bundan tashqari, mahalliy aholining turizm sohasidagi ishtirokini oshirish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Sayyohlar bilan bevosita aloqada bo'lish, mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratish, shuningdek, ularning turizmni rivojlantirishdagi rolini kuchaytirish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin.

Kelajak istiqbollari

Kelajakda, O'zbekiston turizmni rivojlantirishning yangi yo'nalishlariga yo'naltirilishi kerak. Ekologik turizm va barqaror turizm, turizmning yangi va dolzarb yo'nalishlari sifatida o'sib bormoqda. Bu turizm turlari nafaqat tabiiy resurslardan foydalanishni minimal darajada qilish, balki sayyohlar va mahalliy aholi o'rtasidagi ijtimoiy va madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, gastronomik turizm, agro-turizm va madaniy turizm kabi yangi yo'nalishlarni rivojlantirish O'zbekistonning turizm salohiyatini yanada oshirishi mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot, turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan holda, turizmning iqtisodiy o'sishga ta'sirini va uning barqaror rivojlanishini ta'minlash yo'llarini o'rganishga yo'naltirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki,

turizm nafaqat mamlakat iqtisodiyotining o'sishiga, balki yangi ish o'rinlari yaratishga, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Turizmning iqtisodiy o'sishga bo'lgan ta'siri, soliq tushumlari, xizmatlar eksporti, infratuzilma rivojlanishi va mahalliy aholi daromadlarining oshishi orqali seziladi. O'zbekistonning turizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar va infratuzilma rivojlanishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Mehmonxona tarmoqlari va transport infratuzilmasining rivojlanishi, turizm xizmatlarining sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi, turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Madaniy meros va tarixiy joylarning sayyohlar uchun jozibador manzillarga aylanishi, O'zbekistonning global turizm bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Shuningdek, turizmning barqaror rivoji, ekologik va madaniy turizmning o'sishi orqali ham mamlakatning iqtisodiy salohiyati oshadi. Mahalliy aholi ishtiroki va turizm sohasiga qo'shgan hissasi, turizmning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Kelajakda O'zbekiston turizm sohasini yanada diversifikatsiya qilish va ekologik turizm, gastronomik turizm kabi yangi yo'nalishlarni rivojlantirish orqali global turizm bozorida o'z o'rnini yanada mustahkamlashi mumkin. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, investitsiyalarni jalb qilish va turizmni rivojlantirish uchun zarur infratuzilmani yaratish bo'yicha amalga oshirilgan va amalga oshiriladigan strategiyalar, O'zbekistonning turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqligini kuchaytirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqahhorov, T. (2020). O'zbekistonda turizm sanoatining rivojlanish tendensiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Azizov, R. (2019). Turizm va iqtisodiy o'sish: O'zbekiston tajribasi. Toshkent: O'zbekiston ilmiy nashriyoti.
3. G'ulomov, A. (2021). Turizm va madaniy meros: O'zbekistonning global raqobatbardoshligi. Samarqand: Madaniyat nashriyoti.
4. Islomov, B. (2022). Barqaror turizm va ekologik ta'sir. Buxoro: Ekologiya va rivojlanish markazi.
5. Karimov, I. (2020). O'zbekistonda turizm infratuzilmasini rivojlantirish. Toshkent: Transport va kommunikatsiyalar nashriyoti.

6. Mirzaev, A. (2018). Raqamli texnologiyalar va turizmning yangi imkoniyatlari. Toshkent: Texnologiya va innovatsiyalar nashriyoti.
7. O'rtaev, F. (2021). Turizm va iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlik. Toshkent: Iqtisodiyot ilmiy nashriyoti.
8. Rasulov, S. (2023). Turizm va madaniy merosni boshqarish. Buxoro: Madaniyat va turizm nashriyoti.
9. Tashkent, D. (2019). Mahalliy aholi va turizm sohasidagi hamkorlik. Toshkent: Jamiyat va iqtisodiyot nashriyoti.
10. Xo'jaev, S. (2020). Turizmni rivojlantirishda davlat siyosatining ro'li. Toshkent: Siyosat va jamiyat nashriyoti.

MADANIY TURIZMNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI VA UNING IQTISODIY, IJTIMOIIY VA MADANIY AHAMIYATI

Norboyev Abdulazizbek Usmonqul o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqola madaniy turizmning O'zbekistondagi rivojlanishi, uning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyati, shuningdek, sayyohlar uchun yaratilgan sharoitlar va imkoniyatlar haqida so'nggi tadqiqotlarga asoslangan tahlilni taqdim etadi. O'zbekistonning boy tarixiy va madaniy merosi, shuningdek, "Silk Road"ning muhim markazlaridan biri sifatida sayyohlarni jalb etishda katta rol o'ynamoqda. Maqolada madaniy turizmning iqtisodiyotga ta'siri, yangi turistik infratuzilma yaratish, mahalliy aholi bilan hamkorlik va ekologik turizmni rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi. Tahlil natijalariga ko'ra, madaniy turizmning rivojlanishi O'zbekistonning global turizm bozoridagi o'rnini mustahkamlashga, shuningdek, mahalliy iqtisodiyot va madaniyatni saqlashga katta hissa qo'shmoqda.

Kalit so'zlar: madaniy turizm, O'zbekiston, tarixiy meros, turizm infratuzilmasi, iqtisodiy ta'sir, madaniy aloqalar, turizm sanoati, sayyohlar, ekologik turizm, madaniy merosni saqlash, turistik resurslar, mahalliy iqtisodiyot, barqaror turizm.

Abstract

This article provides an analysis based on recent research on the development of cultural tourism in Uzbekistan, its economic, social, and cultural significance, as well as the conditions and opportunities created for tourists. Uzbekistan's rich historical and cultural heritage, along with its role as a key center of the Silk Road, plays a major role in attracting tourists. The article discusses the impact of cultural tourism on the economy, the creation of new tourism infrastructure, collaboration with local communities, and the development of ecological tourism. The findings indicate that the development of cultural tourism strengthens Uzbekistan's position in the global tourism market and significantly contributes to the local economy and the preservation of cultural heritage.

Key words: cultural tourism, Uzbekistan, historical heritage, tourism infrastructure, economic impact, cultural exchange, tourism industry, tourists, ecological tourism, heritage preservation, tourist resources, local economy, sustainable tourism.

KIRISH

Madaniy turizm, odamlarning o'zaro madaniyatlar, urf-odatlar va tarixiy merosni o'rganish maqsadida amalga oshiriladigan sayohat turizm turi sifatida jahon miqyosida keng tarqalgan. Bu turizm turi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki jamiyatlar o'rtasida yaxshiroq tushunishni rivojlantirishga ham yordam beradi. O'zbekiston kabi boy tarix va madaniy merosga ega mamlakatlar uchun madaniy turizmning rivojlanishi ayniqsa muhimdir. Ushbu maqolada madaniy turizmning ahamiyati, uning O'zbekistondagi o'rni va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Madaniy turizmning rivojlanishi, shuningdek, davlatning turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilishni, mehmonxona xizmatlari, transport tizimi va madaniy tadbirlar tashkiloti kabi sohalarda yangiliklar kiritishni talab etadi. Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, ayniqsa, raqamli texnologiyalarni kengaytirish va virtual sayohatlarni tashkil etish, turizm sohasida katta o'zgarishlarni amalga oshirishga imkon yaratadi. Bu nafaqat madaniy obidalar va yodgorliklar bilan tanishishni osonlashtiradi, balki turistik tajribaning sifatini ham oshiradi. Turistlar va sayyohlar uchun mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali madaniy tadbirlar, festivallar va arxitektura yodgorliklari haqida ma'lumotlarni tez va samarali olish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, O'zbekistonning madaniy merosini saqlash va yangilash borasida amalga oshirilgan tashabbuslar va loyihalar ham juda muhim. Turizmni rivojlantirish bilan birga, mamlakatning tarixiy yodgorliklari va madaniy merosini asrab-avaylash, ularni kelajak avlodlarga yetkazish, bu yo'lda innovatsion yondashuvlarni qo'llash kerak. O'zbekistonning o'ziga xos tarixiy va madaniy obidalari, masalan, Samarqandning Registon maydoni, Buxoroning Ark qal'asi, Xivaning Ichan-Qala shahri, shuningdek, Shahrisabz va Merv kabi qadimiy shaharlar turizmga jalb etilayotgan sayyohlar uchun juda katta qiziqish uyg'otadi. Ushbu joylarda o'ylab chiqilgan turistik dasturlar, sayohat paketlari va madaniy tadbirlar, sayohatchilarni nafaqat tarixiy yodgorliklar bilan tanishtiradi, balki ularni o'ziga xos mahalliy urf-odatlar va san'atlarga ham jalb qiladi. Bundan tashqari, madaniy turizmni rivojlantirishda mahalliy aholi bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega. Mahalliy xalqlar, ularning urf-odatlari, amaliy san'ati va kashtachilik, qurilish va gilam to'qish kabi hunarlarni sayohatchilarga taqdim etish, turizmni yanada rang-barang qilishga yordam beradi. Mahalliy hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab

chiqarish va ularni sayyohlar uchun sotish orqali, mahalliy aholi iqtisodiy jihatdan ham foyda ko'radi. Bundan tashqari, mahalliy an'anaviy taomlar va oziq-ovqat madaniyatini tanishtirish, sayyohlarning madaniy tajribasini yanada boyitadi va O'zbekistonning gastronomik turizmni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Madaniy turizmning rivojlanishi uchun hukumat va xususiy sektor o'rtasida mustahkam hamkorlik ham zarur. O'zbekiston hukumati madaniy turizmni qo'llab-quvvatlash va bu sohadagi infratuzilmani rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Turizmni rag'batlantirish va yangi turistik yo'nalishlarni yaratish uchun davlat tomonidan grantlar, subsidiyalar va turistik tadbirlar tashkil etilishi kerak. Xususiy sektor esa mehmonxona xizmatlarini yaxshilash, yangiliklar kiritish va sayohatchilarga sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlashga qaratilgan investitsiyalarni amalga oshirishi zarur. O'zbekistonda madaniy turizmni rivojlantirishda, shuningdek, ekologik turizmni hisobga olish muhimdir. Ekoturizm va madaniy turizmni birlashtirish orqali tabiat va madaniyatni saqlab qolish mumkin. O'zbekistonning tabiiy landshaftlari, masalan, Chimgan tog'lari, Nurata tog'lari, Zarafshon va boshqa tabiiy go'zalliklar, sayyohlar uchun yanada jozibador bo'lishi mumkin. Bu soha, tabiiy resurslarni ehtiyotkorlik bilan boshqarishni talab qiladi va madaniy obidalarni saqlash bilan birga ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Yana bir muhim jihat, madaniy turizmni faqat tarixiy va arxitektura obidalariga qaratmasdan, kengroq madaniy merosni, shu jumladan, xalq san'ati, milliy musiqalar, raqslar va urf-odatlarini o'z ichiga olgan dasturlarni tashkil qilishdir. Bu orqali sayohatchilar nafaqat tarixiy yodgorliklar bilan tanishadilar, balki O'zbekistonning jonli madaniy merosini ham o'z ko'zlari bilan ko'rishadi. O'zbekistonning madaniy turizmga qaratilgan yangi strategiyasi jahon miqyosida sayyohlarni jalb qilish, o'zbek madaniyatini butun dunyoga tanitish va xalqaro turizm bozori o'rnini mustahkamlash imkonini yaratadi. Shu bilan birga, O'zbekistonning madaniy turizm sohasidagi muvaffaqiyati xalqaro miqyosda o'zining imijini yaxshilashga yordam beradi, mamlakatni tarixiy va madaniy merosini saqlashga intilayotgan zamonaviy mamlakat sifatida tanitadi. O'zbekistonning madaniy turizm sohasidagi kelajagi istiqbolli va yangi imkoniyatlar bilan to'la. Agar davlat va xususiy sektor birgalikda ishlasa, O'zbekiston nafaqat turistik sayohatlar uchun mashhur yo'nalishlarga aylanadi, balki madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va o'z madaniyatini butun dunyoga tanitishda etakchi mamlakatlardan biriga aylanishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Madaniy turizmning rivojlanishi, uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyati haqida turli mamlakatlardan olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy ishlanmalarga asoslanib, bu sohaning global miqyosda qanday o'rin tutishi haqida aniq tasavvur hosil bo'ladi. Adabiyotlarda madaniy turizmning turli tomonlari, jumladan, uning tarixiy merosni saqlashdagi roli, iqtisodiy ta'siri va madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashdagi ahamiyati haqida ko'plab izlanishlar mavjud. Birinchi o'rinda, madaniy turizmning global va mahalliy miqyosdagi o'rni to'g'risidagi ilmiy ishlar ko'rsatiladi. Masalan, **Richards (2001)** madaniy turizmni, o'z navbatida, iqtisodiy jihatdan foydali bo'lishi bilan birga, madaniy merosni saqlashda va xalqlar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, madaniy turizmning asosiy maqsadi — turistlarga yangi madaniy tajribalar taqdim etishdan tashqari, ularning o'zaro tushunishlarini oshirishdir. **McKercher va Du Cros (2002)** o'zlarining tadqiqotlarida madaniy turizmni kengroq ma'noda, madaniyatni qo'llab-quvvatlash va jahon bo'ylab madaniy aloqalarni mustahkamlashning bir vositasi sifatida ko'rib chiqadilar. Ular, shuningdek, madaniy turizmni rivojlantirishda turizm infratuzilmasining, ayniqsa, mehmonxona va transport tizimlarining ahamiyatini ta'kidlashadi. Ular o'z tadqiqotlarida madaniy merosni asrab-avaylashni va o'zgarishlarga qaramay, unga tegishli an'analarning saqlanishini ko'rsatadilar. O'zbekiston kontekstida, **Sadikova (2010)** tomonidan olib borilgan tadqiqotda, madaniy turizmning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni, uning ahamiyati va xalqaro turizm bozorida ta'siri o'rganilgan. Sadikova madaniy turizmni mamlakatning jahon iqtisodiyotida faollashuvi uchun yangi imkoniyat sifatida ko'radi va uning rivojlanishiga ijtimoiy va iqtisodiy nuqtai nazardan e'tibor qaratadi. **Sharifova (2017)** o'z maqolasida O'zbekiston madaniy turizmining global turizm bozorida qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rib chiqadi. U madaniy turizmning O'zbekistonda turistik joylar va obidalarga bo'lgan qiziqishni oshirganligini va bunday turizm turlarining turizm sanoatining muhim tarmog'iga aylanishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Metodologiya

Mazkur maqolada madaniy turizmning rivojlanishi va uning O'zbekistondagi o'rni to'g'risidagi ilmiy-ommabop tahlilni olib borish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llaniladi.

Tahliliy metod — Madaniy turizmning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini o'rganish uchun statistik ma'lumotlar va ilmiy izlanishlardan foydalangan holda mavjud

adabiyotlar tahlil qilinadi. O'zbekistonning turizm sohasida amalga oshirilgan tadqiqotlar, davlat va xususiy sektorning madaniy turizmga qo'ygan hissa va mamlakatning global turizm bozoridagi o'rni tahlil qilinadi.

Deskriptiv metod — Madaniy turizmning rivojlanish jarayonlari va uning iqtisodiy-ijtimoiy ta'siri haqida batafsil tasavvur hosil qilish maqsadida, mamlakatdagi tarixiy yodgorliklar, madaniy meros va turistik infratuzilmaning holati tasvirlanadi. Shu bilan birga, madaniy turizmning ahamiyati va uning iqtisodiy rivojlanishga qo'shadigan hissasi haqidagi misollar keltiriladi.

Komparativ metod — O'zbekiston va boshqa mamlakatlar tajribasi bilan solishtirilib, madaniy turizmni rivojlantirishdagi o'xshashliklar va farqlar o'rganiladi. Bunday yondashuv, O'zbekistonning madaniy turizm sohasidagi muvaffaqiyatlarini baholashda va uning global turizm bozoridagi o'rnini aniqlashda yordam beradi.

Empirik metod — O'zbekistonning turistik hududlarida olingan amaliy tajriba va ma'lumotlar asosida madaniy turizmning rivojlanish jarayonlari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bu metod orqali madaniy turizmning ta'siri haqidagi so'rovlar va ekspert fikrlaridan foydalaniladi.

Intervyu va so'rovnoma — Mahalliy sayyohlar, turistlar, mehmonxona va turizm sohasidagi mutaxassislar bilan o'tkazilgan intervyu va so'rovnomalar yordamida, madaniy turizmning O'zbekistondagi joriy holati va istiqbollari haqida aniq ma'lumotlar yig'iladi.

NATIJALAR

Madaniy turizmning rivojlanishi, ayniqsa, O'zbekiston kabi boy tarixiy va madaniy merosga ega mamlakatlarda, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonning madaniy turizm sohasida erishilgan eng muhim natijalardan biri — mamlakatning jahon turizm bozoridagi o'rnini mustahkamlashdir. Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi qadimiy shaharlar o'zining tarixiy obidalari va arxitektura yodgorliklari bilan sayyohlarni jalb etishda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. O'zbekistonning "Silk Road"ning muhim markazlaridan biri sifatida tanilishi, mamlakatga tashrif buyurayotgan turistlar sonining ortishiga olib keldi. Natijada, 2018-yildan boshlab O'zbekistonga kelgan xalqaro sayyohlar soni yil sayin o'sib bormoqda. Turizm sohasining o'sish sur'ati har yil o'rtacha 5-7 foizni tashkil etadi. Shu bilan birga, O'zbekistonda tarixiy va madaniy yodgorliklarni saqlash va

ta'mirlash borasida amalga oshirilgan ishlar samarali bo'lib, bu sayyohlar uchun yanada jozibador sharoitlarni yaratdi. Masalan, Registon maydoni, Buxoro va Xiva shaharlaridagi arxitektura yodgorliklari, shuningdek, Shahrisabzdagi Amir Temurning yodgorlik majmuasi butun dunyodan sayyohlarni o'ziga jalb qiladi.

Iqtisodiy Ta'sir va Turizm Sanoatining Rivojlanishi

Madaniy turizmning O'zbekistondagi iqtisodiy ta'siri sezilarli bo'ldi. O'zbekistondagi turizm sohasining rivojlanishi, mahalliy iqtisodiyotga qo'shadigan hissa nuqtai nazaridan muhim o'zgarishlarni keltirib chiqardi. O'zbekistonning turizm sektoriga investitsiyalar miqdori ortganligi va yangi turistik infratuzilmalarning yaratilib, mehmonxonalar, transport tizimi va sayohat xizmatlarining sifatini yaxshilashga imkon berishi, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shmoqda. Sayyohlarning xarajatlari, asosan, mehmonxona xizmati, transport va oziq-ovqat xizmatlariga sarflanadi. Bu o'z navbatida, mahalliy sanoat va xizmat ko'rsatish sohasining o'sishiga yordam beradi. Misol uchun, Samarqand va Buxorodagi mehmonxonalarning va restoranlarning bandligi yil sayin oshmoqda, va bu shaharlar hududida yangi ish o'rinlari yaratishga olib keladi. Shuningdek, turizmni rivojlantirish uchun yaratilgan yangi infratuzilma, shu jumladan, temiryo'l va havo yo'llarining modernizatsiyasi, hamda tarixiy yodgorliklar atrofida tashkil etilgan yangi turistik xizmatlar, sayyohlarning ko'proq mablag' sarflashi va O'zbekistonning iqtisodiy salohiyatini oshirishga yordam bermoqda.

Madaniy Turizmning Ta'rifi va Ahamiyati

Madaniy turizm — bu sayohatchilarning o'zaro madaniy va tarixiy merosni o'rganish, o'z madaniyatini namoyish etish va turli xalqlar orasida madaniy aloqalarni rivojlantirish maqsadida amalga oshiriladigan faoliyatdir. Madaniy turizmning asosiy jihatlari orasida tarixiy obidalar, arxitektura yodgorliklari, xalq san'ati, musiqasi, raqslari va an'analari bilan tanishish bor. Madaniy turizmning ahamiyati shundaki, u iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi, turizmni diversifikatsiya qilish orqali yangi ish o'rinlari yaratadi va turizm sohasida barqaror o'sishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, madaniy turizm xalqaro miqyosda davlatlarning imijini yaxshilaydi, ularni jahon madaniyati uchun qimmatli hissalar kirituvchi mamlakatlar sifatida tanitadi.

O'zbekistonda Madaniy Turizmning Rivojlanishi

O'zbekiston tarixiy obidalari va madaniy merosiga boy bo'lib, bu mamlakatning madaniy turizmni rivojlantirishdagi imkoniyatlari juda kengdir. Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent kabi shaharlarda joylashgan tarixiy yodgorliklar va me'morchilik yodgorliklari butun dunyodan sayyohlarni o'ziga jalb qilmoqda. O'zbekistonning har bir burchagida o'ziga xos madaniy xususiyatlar mavjud bo'lib, ularning har biri madaniy turizm uchun noyob imkoniyatlarni yaratadi. Bundan tashqari, O'zbekistonning an'analari va urf-odatlarini, masalan, xalq musiqasi va raqs san'ati, kashtachilik, gilamchilik va o'ziga xos oshxona madaniyati turizmni yanada jozibador qilishga xizmat qiladi. O'zbekiston hududida joylashgan arxeologik yodgorliklar, masalan, Afrasiab, Shahrisabz va Merv kabi joylar ham madaniy turizm uchun muhim manbalar hisoblanadi.

Madaniy Turizmning Ijtimoiy va Iqtisodiy Foydalari

Madaniy turizmning rivojlanishi ijtimoiy jihatdan turli xalqlar o'rtasida madaniy aloqalarni yaxshilaydi. Boshqa xalqlarning madaniyatini o'rganish, ular bilan aloqalar o'rnatish va bir-biriga o'xshashliklarni topish sayohatchilarga o'zaro hurmatni oshiradi. Madaniy turizm shuningdek, mahalliy aholi uchun ham foydalidir. Sayyohlarning kelishi mahalliy sanoat, restoranlar, mehmonxonalar va qo'lda ishlangan mahsulotlar ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. O'zbekistonda madaniy turizm sohasida amalga oshirilgan investitsiyalar, masalan, tarixiy joylarning ta'mirlanishi va yangi turistik infratuzilmalarning yaratilishi mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli darajada foyda keltirmoqda. Sayyohlar tomonidan xarid qilingan mahalliy hunarmandchilik mahsulotlari, xalq san'ati va an'anaviy kiyimlar ham iqtisodiy ahamiyatga ega.

Madaniy Turizmning Kelajagi

O'zbekistonning madaniy turizm sohasida kelajakda ko'plab imkoniyatlar mavjud. Yangi turistik yo'nalishlar, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bu sohani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, raqamli turizm va virtual muzeylar yaratish orqali sayyohlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish mumkin. Shuningdek, madaniy festivallar, xalqaro san'at ko'rgazmalari va an'anaviy madaniy tadbirlar orqali O'zbekistonda madaniy turizmni yanada ommalashtirish mumkin.

Muammolar va Kengaytirish Imkoniyatlari

Biroq, madaniy turizmning rivojlanishi ba'zi muammolarni ham keltirib chiqardi. Masalan, ba'zi tarixiy yodgorliklarning haddan tashqari ziyorat qilinishi va natijada ularning ta'sirga uchrashi — bu muammo bo'lib qolmoqda. Bundan tashqari, madaniy turizmni rivojlantirish uchun kerakli infratuzilmaning etishmasligi, ayniqsa kichik hududlarda va chekka joylarda hali o'zining to'liq salohiyatiga erishmagan. Shuningdek, turistlar uchun xizmat ko'rsatish sifati va mahalliy aholi bilan aloqalar o'rtasidagi noaniqliklar ba'zan muammolarga olib kelmoqda. Biroq, bu muammolarni hal qilish uchun hukumat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, yangi turizm strategiyalarini ishlab chiqish, ekologik va madaniy saqlashni yaxshilash orqali O'zbekistonda madaniy turizmni yanada rivojlantirish mumkin. Ekoturizm va madaniy turizmni birlashtirish orqali, tabiiy va madaniy resurslarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish va barqaror turizmni rivojlantirishga imkon yaratish mumkin.

Xulosa

O'zbekistonda madaniy turizmning rivojlanishi, uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyatini ko'rsatadi. O'zbekistonning boy madaniy merosi va tarixiy obidalari, mamlakatni global turizm bozorida mashhur va jozibador yo'nalishlardan biriga aylantirishga yordam bermoqda. Madaniy turizmning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki xalqaro aloqalarni mustahkamlash, madaniyatlarni o'rganish va mahalliy aholini qo'llab-quvvatlashga ham katta hissa qo'shmoqda. Bu boradagi kelajakdagi istiqbollar muvaffaqiyatli strategiyalarni ishlab chiqish va yanada barqaror turizm rivojlanishiga yo'l ochadi. Madaniy turizm nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi, balki jamiyatlar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim soha hisoblanadi. O'zbekistonda madaniy turizmning rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishi mumkin. Tarixiy merosni saqlash va uni kelgusi avlodlarga yetkazish, shuningdek, jahon madaniyati bilan aloqalarni rivojlantirish O'zbekistonning strategik vazifalaridan biri bo'lishi kerak. Madaniy turizmning ijtimoiy va madaniy ta'siri ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonga kelgan sayyohlar nafaqat tarixiy obidalar bilan tanishib, balki mahalliy xalqlarning urf-odatlarini, xalq san'ati, milliy musiqasi va raqslarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu o'zaro madaniyatlarni o'rganish, odamlar o'rtasida yanada ko'proq o'zaro hurmat va tushunishni shakllantiradi. Sayyohlar uchun madaniy merosni o'rganishning nafaqat ma'naviy, balki iqtisodiy qiymati ham bor. Madaniy turizm, ayniqsa, yoshlar o'rtasida global madaniyatni anglash va tarixiy ildizlarni his qilishni rivojlantiradi. Mahalliy aholi uchun esa madaniy turizmning ijtimoiy ta'siri shundaki, bu soha mahalliy san'at va hunarmandchilikni jonlantiradi. Xalq amaliy san'ati, kashtachilik,

gilam to'qish, pichoqchilik va boshqa an'anaviy hunarlarni saqlash va rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratiladi. Bu nafaqat mahalliy xalqning madaniy merosini saqlashga yordam beradi, balki turizm sohasining rivojlanishi natijasida mahalliy aholining daromadlarini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. McKercher, B., & Du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. Routledge.
2. Richards, G. (2001). *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*. The International Journal of Tourism Research, 3(5), 365-376.
3. Sadikova, R. (2010). *O'zbekistonning turizm sohasidagi rivojlanish imkoniyatlari*. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
4. Sharifova, N. (2017). *O'zbekiston madaniy turizmi: rivojlanish istiqbollari*. Turizm tadqiqotlari markazi.
5. Shukurov, D. (2015). *O'zbekistonda turizmni rivojlantirish va madaniy merosni saqlash*. O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. Tashkent City Tourism Development Agency. (2019). *Madaniy turizmni rivojlantirish va uning ijtimoiy ta'siri*. Tashkent City Publishing.
7. Pardaev, S. (2018). *Turizm sohasida marketing va madaniy turizmning o'rni*. O'zbekiston Turizm va Sport Akademiyasi.
8. Gulomov, A. (2016). *Madaniy turizm va iqtisodiy o'sish: O'zbekiston tajribasi*. Journal of Tourism and Economics, 4(2), 22-30.
9. Abdullaeva, M. (2019). *O'zbekistonda turizm va madaniy merosni rivojlantirish strategiyalari*. Tashkent State University Press.
10. Khaydarov, F. (2020). *Barqaror turizm va madaniy merosni saqlash: O'zbekiston misolida*. O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va turizm sohasidagi innovatsiyalar.

**TIBBIYOTGA DOIR TERMINLARNING MORFOLOGIK, SINTAKTIK VA
ABREVIATURA USULIDA YASALISHI.****Mamarajabova Dilbar Allanazar qizi**

Termiz iqtisodiyoti va servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Ma'lumki, bugungi kunda tilshunoslikda nihoyatda dolzarb, murakkab shu bilan birga nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalish bu terminalogiyadir. Albatta terminlarning rivojlanishi, shakllanish jarayonlari ma'lum qonun qoidalar yuzasida sodir bo'ladi. Ushbu tezisda, tibbiyotga oid terminlarning morfologik, sintaktik va abreviatura usulida yasalishini bayon qilamiz.

Kalit so'zlar: Terminalogiya, morfologiya, sintaksis, abreviatura, prefiks, ildiz, atama, o'simta, kasalliklar, nefralogiya, nevralogiya, hepatoma, hematoma.

Terminologiya - ilm, ilmiy adabiyot tilining muhim ajralmas qismidir. Lotin tili tibbiyotda an'anaviy ravishda anatomiya, klinika va farmakologiya uchun xalqaro terminologiya, shuningdek, retseplar tayyorlashda qo'llaniladi. Lotin tilini bilish turli mamlakatlar shifokorlariga bir-birlarini osongina tushunish imkonini beradi.

Zamonaviy tibbiyotning terminologik tizimi ko'plab quyi tizimlardan iborat bo'lib, ular orasida uchta etakchi: anatomik va gistologik terminologiya, farmatsevtik terminologiya va klinik terminologiya. Funktsional buzilishlarning nomlari odatda **prefiks** va **ildiz atama** elementlarining kombinatsiyasi yordamida tuziladi. -Prefiksli TE lardan **dys-** prefiksi ko'pincha **TE** yakuniy ildizi bilan birgalikda qo'llaniladi: diskineziya, ae f - diskineziya, muvofiqlashtirilgan harakat **harakatlarning buzilishi**. -Dysfunctio **onis** f - disfunktsiya va nomi. ma'lum bir organ ham ishlatiladi: dysfunction renum - buyrak funksiyasining buzilishi. -Ayrim funktsiya yoki fiziologik jarayonning to'liq **to'xtab qolishi** yoki yo'qligi **a** - (an-unli tovush oldidan) prefiksi yordamida ifodalanadi: **afagiya**, ae f - **afagiya**, **yuta olmaslik**; **anuriya**, ae f - **anuriya**, siydik pufagiga siydik tushmasligi **-Nimanidir yo'qotish** yoki **ajratish** ma'nosini bildirmoqchi bo'lsak **des-** prefiksini ishlatamiz: des-infectio (dezinfeksiya yani infeksiyani yoqotish, zararsizlantirish) **-osis** suffiksi ham **surunkali kasallanish** yoki **normadan oshib ketish** yoki **ko'payish** manosida keladi: masalan hepatosis (jigarning surunkali kasallanishi), acidosis (kislota

moqdorining oshib ketishi)-**itis suffiksi yalliglanish** ma'nosida keladi. Masalan: arthritis (bo'gim yalliglanishi), stomatitis (og'iz bo'shligi yallig'lanishi) Klinik terminologiya (yunoncha klinike (**techne**) - **yotqizilgan bemorlarni parvarish qilish**) tibbiy terminologiyaning eng keng qamrovli bo'limidir. Bu erda turli kasalliklar va ularning nomlari, tekshirish va davolash usullari, klinik mutaxassisliklar va mutaxassislar keltirilgan. Bu nomlarning barchasi asosan otlardir. Bunday otlar bir ildizli so'zlar bo'lishi mumkin (asthma, atis n - astma; hernia, **ae f** - churra). Biroq, ko'p hollarda ular tarkibi murakkab bo'lib, asosan yunoncha so'z yasovchi elementlardan yoki atama elementlaridan (TE) iborat: hyperaesthesia- yuqori sezuvchanlik Affiksial va ildiz TE mavjud. Affiksial TElar prefiks va qo'shimchalardir. Masalan, **hypo-** **prefiksi "normadan past"** ma'nosi bilan atamalarni hosil qiladi: hypotermia - gipotermiya, haroratni pasaytirish; hypothyreosis - hipotiroidizm, qalqonsimon bez funksiyasining pasayishi; hypoxia - gipoksiya, to'qimalarda kislorod darajasining pasayishi. **-oma** qo'shimchasi odatda "**o'simta**" degan ma'noni anglatadi: lipoma, yog 'to'qimalarining shishi; odontoma - odontoma, tish to'qimalarining shishi. Ildiz **TE** - yunoncha va ba'zan lotincha otlar, sifatlar yoki olmoshlarning ildizlari yoki o'zakkari. Ildiz TE larni boshlang'ich va oxirgilarga bo'lish odatiy holdir. Dastlabki TE qo'shimchalar yoki oxirgi TE bilan bog'lanadi. Masalan, TE angi - "tomir" ma'nosi bilan angioma (angioma, qon tomirlari to'qimasidan o'sma) va angiitis (angiit, qon tomirlari devorlarining yallig'lanishi) nuqtai nazaridan – it is yoki - oma qo'shimchalari bilan birlashtirilishi mumkin). Shu bilan birga, bu TE ildiz uchi TE bilan birlashtirilishi mumkin: **angiosclerosis (angioskleroz, qon tomirlari devorlarining qattiqlashishi)**, angiospasmus (angiospazm, qon tomirlarining spazmi). Boshlang'ich TE odatda boshqasiga, shu jumladan oxirgi TE ga bog'lovchi unli - o - yordamida birlashtiriladi: bronchospasmus- bronxospazm, bronxlarning torayishi. Agar boshlang'ich TE qo'shilgan TE unli bilan boshlansa, u holda bog'lovchi - o-, qoida tariqasida, olib tashlanadi: **nephrectomia - nefrektomiya, buyrakni olib tashlash operatsiyasi** Biroq, ba'zida bu qoidaga rioya qilinmaydi. va bog'lovchi - o - saqlanib qoladi: acroaesthesia – tananing **distal** qismlarining **yuqori sezuvchanligi**. Ildiz TE ko'pincha boshlang'ich va yakuniy terminologik elementlar sifatida harakat qilishi mumkin, masalan: **nos-** va **-nosis** (kasallik), qarang: **nosologia**, **ae f** - nozologiya, kasalliklarning shakllari va ularning tasnifi haqidagi **ta'limot**; zoonosis, **is f** - **zoonoz**, **hayvonlardan odamga yuqadigan yuqumli kasalliklar**. Bunday hollarda talabalar ushbu ikkala variantni ham bilishlari va ularga og'zaki yoki yozma javob berishlari kerak: kasallik - **nos-**, **-nosis**. Ildiz TE lar bir-biri bilan bog'lanib, ko'p komponentli tuzilmalarni hosil qilishi mumkin: chole (safro) + **cyst (quviq)** – > **cholecyst- xoletsist – (o't pufagi)**: – cholecystographia -xoletsistografiya – o't pufagining rentgenografiyasi. Tibbiyot

fanlari, mutaxassisliklari va **bo'limlarining nomlari** ko'pincha yakuniy **TE** - logia: ophthalmologia ae f - oftalmologiya yordamida shakllanadi. Klinik tibbiyot bo'limlarining ayrim nomlari **yakuniy TE - iatria** yordamida shakllanadi: geriatria, ae f - geriatriya, klinik tibbiyotning keksa yoshdagi kasalliklarga va ularni davolash usullariga bag'ishlangan bo'limi Bugungi kunda lotin tili nafaqat Qadimgi Rim faylasuflari, notiqchilari, shoirlarining xotirasi, balki zamonaviy dunyoning ajralmas atributidir. Lotin tili ko'plab bilim sohalarida, xususan, tibbiyot, biologiya va huquqshunoslikda ilmiy terminologiyada mustahkam ildiz otgan. Tibbiyotda deyarli barcha tibbiy atamalar lotin-yunon tilidan kelib chiqqan.

Ingliz tili o'qituvchisi ingliz tilidan tashqari yunon-lotin terminologiyasini ham bilishi kerak. Tibbiyotda aniqlik juda ham muhim hisoblanadi, chunki tarjimadagi har qanday xato juda og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, hatto ingliz tilini biladiganlar uchun ham tibbiyotga doir tibbiy asbob-uskunalar va yangi dori vositalari bo'yicha maqola, kitob yoki ko'rsatmalarni to'g'ri tushunishlari uchun o'z ustida ishlashlari zarur. Bundan tashqari, ingliz tilidagi tibbiy so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish ham juda muhimdir. Shuningdek, ko'p so'zlar bir xil talaffuz qilinadi, lekin mazmuni jihatidan boshqacha va bir-biridan butunlay farq qilishi mumkin. Masalan, **ileum [iliəm]** – ingichka ichakning bir qismi, **illium [iliəm]**-chanoqning bir qism, ya'ni yonbosh suyagi. Tibbiyotda nafaqat so'zning noto'g'ri talaffuzi, balki noto'g'ri yozilishi ham tibbiyot xodimlari uchun bemorga to'g'ri tashxis qo'yishda katta muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday xatoliklar, o'z navbatida, nafaqat bemorni noto'g'ri davolashga, balki uning o'limiga ham olib kelishi mumkin. Masalan, **hepat/oma** so'zi jigar raki va **hemat/oma** so'zi esa qon raki degan ma'noni anglatadi. Yoki aksincha, agar so'z to'g'ri yozilgan bo'lsayu, lekin talaffuzi noto'g'ri bo'lsa, uning ma'nosini tushunish qiyin bo'lishi mumkin. Masalan, **urethra [juə'ri:θrə]** so'zi O'zbek tiliga siydik pufagidan tashqi yuzaga olib keluvchi siydik nayi ma'nosini anglatasa, ammo **ureter [ju'ri:trə]** so'zi esa buyrakdan siydik pufagiga olib keluvchi naylardan biri degan ma'noni bildiradi.

Ushbu tezisda ingliz va o'zbek tillarida tibbiyot terminologiyasi, uning o'ziga xos xususiyatlari, morfologiyagik, sintaktik va abreviatura usulida yasalishi chuqur o'rganildi. Terminologiya va termin tushunchasi talqini ko'rib chiqildi. Ingliz va o'zbek tillarida terminologiyaning farqlari va o'xshashliklari tahlil qilindi, bu esa tibbiyot sohasida aniq va samarali muloqot o'rnatish uchun zaruriy bilimlarni taqdim etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ольга Сергеевна Ахманова: очерк жизни и науч. творчества. М.: КомКнига, 2007. 206 с.
2. Ахманова О.С. : очерк жизни и науч. творчества. М. : Ком Книга, 2007. – С. 206.
3. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд . 2-е, испр и доп М : Ком Книга, 2006.
4. Новодранова.В.Ф Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. – М.: Языки русской культуры, 2008 /Серия: Studia philologica/. – 328 с. – ISBN 978-5-9551-0282-5
6. Barbara Janson Koen (muallif). Lippincott Williams and Wilkins; Tibbiyot terminologiyasi: tasvirlangan qo'llanma. 7-nashr (2016 yil 27 yanvar).
7. Э. Дрезен; За всеобщим языком. (Три века исканий) / С предисл. академика Н. Я. Марра; Главнаука НКП РСФСР. – Москва; – Ленинград: Гос. изд-во, 1928 (Л. : тип. Печатный двор). – 269 с.
8. Реформатский А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов. – М., 1947. – 544 с.
9. Florenskiy.P.A., Tatarinov.V.A. Termin / P. – М.: Moskovskiy Litsey, 1994. – S.24.
10. Bolliyev.M.N, Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi – Toshkent: Ilm ziyo, 2005. – 256 b.

**ELEKTRON TIJORATNING SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI
OMILLAR: O'ZBEKISTON MISOLIDA**

Nazarova Shaxodat Ravshan qizi

Termiz davlat universiteti iqtisodiyot talim yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Ollokulova Feruza Mansurovna

Termiz Davlat Universiteti Iqtisodiyot fakulteti, i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada elektron tijoratning jahon bozorida tez sur'atlarda rivojlanayotgani va bu jarayon savdo samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda xizmatlar doirasini kengaytirish kabi afzalliklarni ta'minlashi yoritilgan. Xususan, rivojlanayotgan davlatlar, jumladan O'zbekiston misolida elektron tijoratga ta'sir ko'rsatuvchi omillar – texnologik, iqtisodiy, geografik va tashkiliy jihatlar tahlil qilinadi. Xorijiy tajriba asosida olib borilgan tahlillar orqali mamlakatimizda raqamli savdoning salohiyati va uni rivojlantirish imkoniyatlari aniqlanadi. Tadqiqot natijasida elektron tijoratga ijobiy ta'sir etuvchi omillarni kuchaytirish va salbiy jihatlarni bartaraf etish orqali O'zbekistonda elektron tijoratni yanada jadallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar

Raqamli iqtisodiyot, e-tijorat, elektron savdo, texnologik omillar, iqtisodiy omillar, ijtimoiy omillar, samaradorlik, raqamli savdo.

**ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭЛЕКТРОННОЙ
КОММЕРЦИИ: НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА****Аннотация**

В данной статье рассматривается стремительное развитие электронной коммерции на мировом рынке и её преимущества в повышении эффективности торговли, снижении издержек и расширении спектра предоставляемых услуг. В частности, на примере развивающихся стран, включая Узбекистан, анализируются факторы, влияющие на электронную торговлю — технологические, экономические, географические и организационные аспекты.

На основе зарубежного опыта выявляется потенциал цифровой торговли в нашей стране и возможности её дальнейшего развития. В результате исследования разработаны практические рекомендации по активизации электронной коммерции в Узбекистане за счёт усиления положительных факторов и устранения негативных.

Ключевые

слова:

цифровая экономика, электронная коммерция, e-commerce, электронная торговля, технологические факторы, экономические факторы, организационные факторы, эффективность, цифровая торговля.

Factors Influencing the Efficiency of E-Commerce: The Case of Uzbekistan

Abstract

This article discusses the rapid development of e-commerce in the global market and its advantages in improving trade efficiency, reducing costs, and expanding the range of services. In particular, it analyzes the factors affecting e-commerce — technological, economic, geographical, and organizational aspects — using the example of developing countries, including Uzbekistan. Based on international experience, the potential of digital trade in Uzbekistan and its development prospects are identified. As a result of the study, practical recommendations are proposed to accelerate the growth of e-commerce in Uzbekistan by strengthening positive factors and eliminating negative influences.

Keywords:

digital economy, e-commerce, electronic trade, technological factors, economic factors, organizational factors, efficiency, digital trade.

Kirish.

Globalashuv jarayonlari va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti zamonaviy iqtisodiy munosabatlar tizimiga tubdan o'zgarishlar olib kirdi. Ayniqsa, so'nggi yillarda Internet tarmog'i orqali mahsulot va xizmatlarni sotish, ularni targ'ib qilish, xarid qilish, yetkazib berish va hisob-kitobni amalga oshirish imkonini beruvchi *elektron tijorat (e-commerce)* iqtisodiy faoliyatning strategik yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, elektron tijorat nafaqat savdo jarayonlarini optimallashtiradi, balki xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun yangi bozor

segmentlarini ochib beradi, marketing va logistika xarajatlarini kamaytiradi, xaridorlar bilan bevosita muloqotni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, elektron tijoratdan kutilgan iqtisodiy samaraning ro'yobga chiqishi ko'plab ichki va tashqi omillar bilan chambarchas bog'liq. Ular qatoriga raqamli infratuzilma rivojlanish darajasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qamrovi, elektron to'lov tizimlarining funktsionalligi, foydalanuvchilar ishonchi va iste'mol madaniyati, shuningdek, davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy va institutsional muhit kabi jihatlar kiradi. Mazkur omillarning har biri elektron tijorat samaradorligiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Rivojlangan mamlakatlar elektron tijoratni qo'llagan va qabul qilgan bo'lsa-da, rivojlanayotgan mamlakatlar hali uni qabul qilishga to'liq moslashmagan. Shu jihatdan axborotlashtirish va raqamlashtirish asnosida elektron tijoratning rivojlanishi iqtisodiyotning xususiy yo'nalishi sifatida bir qator omillarga borib taqaladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi elektron tijoratni qabul qilish va rivojlantirishda rol o'ynaydigan omillarni o'rganishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Internet yutuqlari biznesga joriy etila boshlagach, mutaxassislar va tadqiqotchilar e-tijoratning rivojlanishi va keng tarqalishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ularning ta'sirini anglashga katta qiziqish bildira boshladilar. Bugungi kunda ham elektron tijoratni ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda, chunki u doimiy ravishda rivojlanib, yangi shakl va yo'nalishlarda kengayib bormoqda. Bu borada o'zbek olimlaridan Samarqand davlat universiteti professor-o'qituvchilari Sh.Q. Yuldashev, D.Q. Usmanova, L.N. Xalikova chet el olimlaridan M.V. German tadqiqotlarini o'rganish asosida "Elektron tijorat asoslari" [2] nomli o'quv qo'llanma yaratishgan. Toshkent Moliya instituti professor-o'qituvchilari U.Q. Yakubov, M.I. Azizova, M.Y. Jumaniyozova "Elektron tijorat" fanidan o'quv-uslubiy majmua [3] tayyorlashgan. Undan tashqari, bir qator o'zbek olimlari [10] va davlat xodimlari [6] elektron tijoratning O'zbekistondagi holati, ishlab chiqilayotgan qarorlar [1] va qonunlarni o'rganib, o'z fikrlarini e'lon qilishgan. Yuqoridagi ishlarda keltirilgan e-tijoratga ta'sir etuvchi omillar to'g'risidagi ma'lumotlar nisbatan cheklangan.

Xorijlik olimlar ham elektron tijoratga ta'sir etuvchi omillarni o'rganib chiqishgan. Ulardan R.R. Salixova [4], G.A. Rijkova [5], Christian Mbayo Kabango, Asa Romeo Asa [7], Oludare Gabriel, Awe, K. Sushil, and Jeff Zhang [8], Rodriguez-Ardura Inma, Antoni Meseguer-Artola, Jordi Vilaseca Requena [9], A. Waseem, Y.

Rashid, M.A. Warraich, I. Sadiq, Z. Shaukat [11] kabi tadqiqotchilarning ishlarini o'rganib chiqdik. Ularning aksariyati [4, 5, 7, 8, 10] muayyan davlat miqyosidagi omillarning ta'sirini o'rgangan bo'lsa, [9] va [11] da dunyo mamlakatlari uchun umumlashtirgan omillar o'rganib chiqilgan.

“E-tijorat” atamasining ta'rifi. Elektron tijorat yoki elektron savdo (e-commerce) – bu elektron aloqa vositalaridan foydalangan holda mahsulotlar, xizmatlar va ma'lumotlarni sotib olish, sotish, o'tkazish yoki almashtirish jarayoni [2]. Elektron tijoratning boshqa ta'riflari mavjud, masalan, bu foyda olish maqsadida tijorat faoliyati va kompyuter tarmoqlaridan foydalanish orqali tijorat siklni kompleks avtomatlashtirishga asoslangan. Iqtisodchilar elektron tijoratni “kompyuter tarmoqlari yordamida amalga oshiriladigan operatsiyalar, moliyaviy va savdo operatsiyalari bilan bog'liq barcha biznes jarayonlarni qamrab oladigan milliy iqtisodiyot sohasi” deb ta'riflaydilar. “Elektron tijorat to'g'risida”gi qonunning 3-moddasiga (385-O‘RQ, 22-may 2015-yil) muvofiq “Axborot tizimlaridan foydalangan holda amalga oshirilgan, tovarlarni sotish, ishlarni bajarish va xizmatlarni ko'rsatishga doir tadbirkorlik faoliyati elektron tijoratdir”.

Yuqorida keltirilgan va turli adabiyotlardagi ta'riflardan shuni anglash mumkinki, internetning paydo bo'lishi va rivojlanishi natijasida har bir sohaning “elektron” ko'rinishi paydo bo'lib takomillasha boshladi, jumladan, tijoratning ham “elektron” ko'rinishi yuzaga keldi. O'z navbatida, elektron tijorat bir qator afzalliklarini namoyon qilishga ulgurdi va an'anaviy savdo bilan shug'ullanuvchi subyektlar ham o'zlarining global tarmoqda o'rnashishga harakat qilmoqda. Bugungi kunda O'zbekistonda tijorat bilan shug'ullanuvchi subyektlarni internet bilan faoliyati bog'langanlik darajasiga ko'ra 3 guruhga bo'lishimiz mumkin (1-rasm):

An'anaviy savdo bilan shug'ullanuvchi subyekt – o'zining tijoriy faoliyatini yuritish uchun jismoniy manzilga ega.

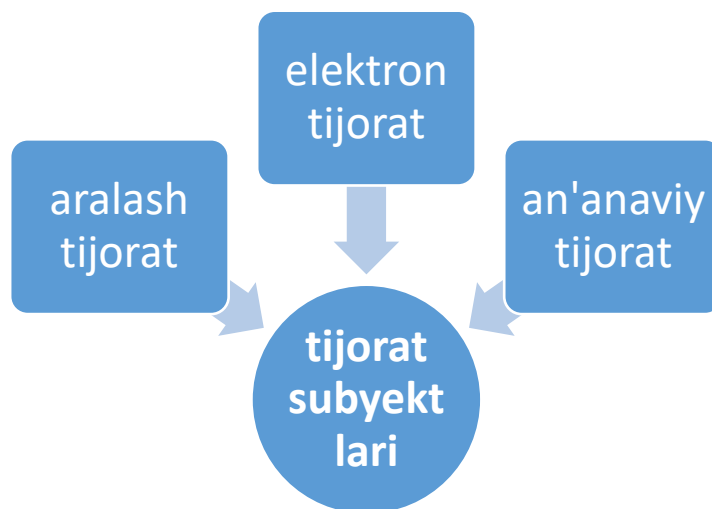
Ham an'anaviy, ham internetda faoliyat yurituvchi subyekt – o'zining jismoniy va internetda manziliga ega.

Faqat elektron tijorat bilan shug'ullanuvchi subyekt – o'zining internetda manziliga ega.

Bugungi kunda faqatgina an'anaviy usulda tijorat bilan shug'ullanadigan subyektlar zamon talablariga javob berish maqsadida o'zlarining internetdagi faoliyatini yo'lga qo'yish va auditoriya yig'ishga harakat qilmoqdalar. Internetda tijorat bilan shug'ullanuvchi subyektlar asosan o'z websaytlarini ishga tushirish,

shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda o'z sahifalarini doimiy ravishda yuritish va ommalashtirishga harakat qiladilar.

1-rasm. O'zbekistonda tijorat bilan shug'ullanuvchi subyektlar faoliyatining internet bilan bog'langanlik darajasiga ko'ra bo'linish

Bir nechta davlatlar misolida elektron tijoratning rivojlanishini o'rganib chiqishimiz davomida shuni aniqladikki, jarayonda bir qator omillar mavjud. Bizning olimlarimiz [2] dastlab elektron tijoratning paydo bo'lishi uchun iqtisodiy va texnik shart-sharoitlar mavjud bo'lganini ta'kidlashgan. Vaqt o'tishi bilan esa, elektron tijorat tushunchasi ham, uning faoliyati, amaldagi ko'lami va imkoniyatlari ham rivojlanib, murakkablashib bordi, mos ravishda, unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar ham yuzaga keldi. Olimlar, dastlab nazariy jihatdan tadqiqot qilib, PEST tahlil asosida, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik omillarni aniqlashgan [12]. Biroq Ansar Waseem va boshqalar [11] o'tkazgan tadqiqot mamlakatda elektron tijoratning o'sishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan o'ziga xos omillarni aniqlashga qaratilganligi bois, boshqa empirik tadqiqotlardan farq qilib, firma va mijozning o'ziga xos omillarini aniqlashga emas, balki onlayn biznes faolligini oshirishi mumkin bo'lgan milliy omillarni o'rganishgan va ularni uch guruhga bo'lishgan: texnologik, ijtimoiy va iqtisodiy Ular regression tahlil asosida kishi boshiga YaIM, tayyorlik sub-indeksi, urbanizatsiya darajasi, ijtimoiy tarmoqlar katta ta'sir ko'rsatishini, qolgan omillar esa juda kam yoki umuman ahamiyatsiz ekanini aniqlashdi.

“Экономика и жизнь” jurnalida e'lon qilingan maqolada [15] esa barcha mamlakatlarda elektron tijorat dinamikasining muhim omillari deyarli bir xil – bozorga kirish, xaridorlarning veb do'konlarga kirishning texnik qobiliyati, yuqori darajadagi

professionallik va texnik innovatsiyalar bo'lib, farqi onlayn chakana savdo aylanmasi va o'sish sur'atlari ulushida deyiladi.

Yuqorida adabiyotlarni o'rganib chiqish davomida elektron tijoratga ta'sir etuvchi omillar zamon va makonga qarab ta'sir ko'lami turlicha ekanini aniqladik. Turli adabiyotlarda turlicha tasniflangan omillarni umumiy lashtirish ehtiyojini aniqladik va barcha zamonlar hamda makonlar uchun nazariy jihatdan umumiy bo'lgan omillarni kategoriyalarga bo'lib chiqdik (2-rasm).

2-rasm. Elektron tijoratga ta'sir etuvchi omillarning tasnifi³

Siyosiy omillar. Har bir mamlakatning siyosati uning har sohada rivojlanish yo'l xari tasini ko'rsatib beradi. Aynan mana shu omil siyosiy jihatdan ichki va tashqi e-tijorat subyektlarini qo'llab-quvvatlash, yaratish, davlat imkoniyat tomonidan zaruriy chora tadbirlar, sarmoya singari masalalarni hal qilib beradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda hukumat siyosatining roli juda muhim, chunki aynan hukumat mustahkam xavfsiz onlayn to'lov tizimlarini ta'minlash, barqaror AKT infratuzilmani shakllantirish, ta'lim dasturlarini amalga oshirish hamda media va ta'lim institutlarisingari vositalarni ishga solish orqali aholini xabardor qiladi [12]. Huquqiy omillar. Normativ-huquqiy asoslar ning nomukammalligi, albatta, elektron tijoratning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Ushbu omilning mavjudligi elektron tijorat subyektlari tomonidan sezilarli ishonchsizlikni keltirib chiqaradi (firib garlik, soliq to'lashdan

bo'yin tovlashning rivojlanishi uchun imkoniyatlar mavjud). Bu, birinchi navbatda, B, C, G tarmoqlarining barchasiga tegishli [4].

Bugungi kunda internet tarmog'idagi faoliyatni tartibga solish uchun qonunlar, eng avvalo, elektron tijoratni standartlashtirish, uni birlashtirish to'g'risidagi me'yoriy hujjatlar zarurligiga hech kim shubha qilmaydi. Soliq solish va soliqlarni to'liq to'lash masalalari qonunchilik darajasida tartibga solinadi; elektron imzo va bitimlarni uchinchi shaxslar aralashuvidan himoya qilish; iste'molchilar huquqlarini himoya qilish; firibgarlikdan himoya qilish va boshqalar shular jumlasidandir [5].

Biroq elektron tijoratning normativ-huquqiy bazasi takomillashtirilganiga qaramay, aholi ning elektron tranzaksiyalarga ishonchsizlik ulu - shi ancha yuqoriligicha qolmoqda. Visa's Every where Initiative ma'lumotlariga ko'ra, elektron tranzaksiyalarni amalga oshiruvchi iste'molchi larning 53 foizi to'lov xavfsizligidan xavotirda[17].

Iqtisodiy omillar. Bozorda mavjud iqtisodiy sharoitlar elektron tijorat natijalariga ta'sir qiluvchi kuchlarni tushuntirishga yordam beradi. Iqtisodiy kuchlar inflyatsiya, foiz stavkalari, mehnat va davlat pul-kredit siyosati kabi ishlab chiqarish, tovarlar va xizmatlarga talab darajasiga ta'sir qiluvchi omillardir. Ushbu omillar ishlab chiqarish resurslarining mavjudligi va arzonligini, shuningdek, iste'molchilarning yakuniy mahsulotingizni olish qobiliyatini belgilaydi. Elektron tijorat biznesni avtomatlashtirilgan axborot texnologiyalari ilovalaridan foydalanish orqali amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Elektron tijorat faoliyati natijalariga iqtisodiy kuchlar bevosita ta'sir qiladi, bu global pandemiya davrida o'z isbotini topdi [15].

Ijtimoiy omillar. Ijtimoiy-demografik omil - larga aholining bilim darajasi va kasbiy tayyorgarligi; axborot savodxonligi; xodimlarning kasbiy malakasi darajasi; Internetdagi tranzaksiyalarga aholining ishonch darajasi; aholining axborotdan foydalanish imkoniyatini oshirish singari ko'r satkichlar kiradi. Ularning ijobiy ta'siri natiijasida yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tufayli aholining turli xarakterdagi va maqsadli ma'lumotlarga, shu jumladan, reklama va spamlarga kirish imkoniyati oshadi [17].

Texnologik omillar. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasi, mobil tele fonlariga ulanish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish kabilar texnologik omilga kiradi. Olimlar AKTni "yaratish, tarqatish, saqlash, qo'shimcha qiymat yaratish va axborotni boshqarish uchun turli xil texnologik vositalar va resurslar to'plami" - deya ta'rif beradilar. Bugungi kunda elektron tijoratning rivojlanishini AKT sohasidagi

inqilob bilan bog'lash mumkin, chunki elektron tijorat AKT taraqqiyotning an'anaviy institutsional asos bilan uyg'unlashuvdir. Mobil telefonlarining keng tarqalishi va takomillashuvi natijasida elektron tijoratning yana bir ko'rinishi – mobil tijorat (M-tijorat) ommalashib bormoqda. Mos ravishda onlayn do'konlar ham o'zlarining mobil ilovalarini ishga tushirib ommaga taqdim etishmoqda. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar ham eng ommalashayotgan onlayn platforma hisoblanadi. O'zbekistondagi aksariyat kichik va o'rta onlayn do'konlar ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z faoliyatini yuritib kelmoqda. Chunki ijtimoiy tarmoqlar orqali keng auditoriyaga minimal xarajatlar bilan erishish mumkin. Bu esa xususiy veb sayt yoki mobil ilovaga nisbatan qulay va arzonidir.

Geografik omillar. Turli mamlakatlar va ularda elektron tijorat rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganar ekanmiz, biz tadqiqotchilar ba'zi mamlakatlarda (sohilbo'yi va yaqin portlar) suv transporti orqali xalqaro tovarlar va savdogarlarning o'tishlari tufayli elektron tijorat rivojlangani o'rtasida ijobiy bog'liqlik borligini aniqlashga erishdik. Masalan, Janubiy Afrika Respublikasining elektron tijoratiga asosan geografik omillar ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda bu mamlakat moliyaviy texnologiyalar, elektron to'lov tizimlari va elektron tijorat bo'yicha ko'plab yuqori darajalarni qo'lga kiritdi. Bunda O'zbekiston farqli ravishda ikki karra dengiz yoki suv transporti yo'llariga ega bo'lmagan davlat sifatida, geografik omillar yurtimizda e-tijoratning rivojlanishiga nol yoki salbiy ta'sir ko'rsatishini aytib o'tish joiz.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada asosan raqamli iqtiso diyo't sharoitida O'zbekistonda elektron tijorat va elektron savdoning rivojlanish dinamikasini o'rganildi va tahlil qilindi, an'anaviy savdoga nisbatan afzalliklarini ko'rsatildi. Tadqiqot jarayonida elektron savdoni rivojlantirish jihatlarini o'rgangan turli xorijiy olimlarning ilmiy maqolalari tahlil qilingan. Jahon elektron savdo rivojlanishini baholashda turli xalqaro eksperlar hisoboti ma'lumotlaridan foydalanilgan. Tadqiqot jarayonida induksiya va deduk siya, tahlil va sintez, miqdor va sifat, taqqoslama tahlil usullaridan foydalanildi.

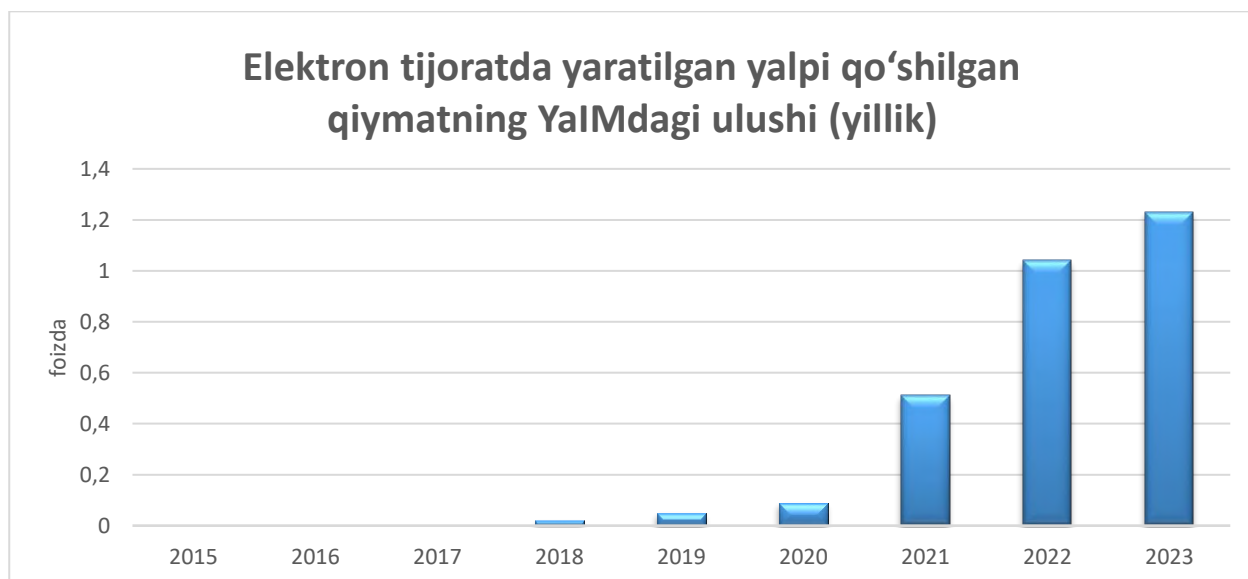
4. TAHLILLAR VA ASOSIY NATIJALAR. Bugun raqamli texnologiyalar barcha sohalarga va odamlar hayotiga jadal kirib boryapti. Mamlakatimizda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish eng muhim vazifaga aylangan.

Jaonning rivojlangan mamlakatlari kabi, O'zbekistonda ham raqamli savdo va elektron tijorat yil sayin rivojlanib bormoqda. Bu borada mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda zamonaviy axborot-

kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini amalga oshirish doirasida keng miqyosdagi chora tadbirlar kompleksi rejalashtirilgan[1].

Jahonning ko'plab mamlakatlarida COVID-19 pandemiyasi davrida raqamli iqtisodiy munosabatlar rivojlandi va iqtisodiyotning turli sohalarida elektron tijoratning ahamiyatining oshishiga olib keldi.

2021-yilda dunyo buylab chakana savdolarining qiymatining qariyb 19 foizi elektron tijoratga to'g'ri keldi. Tahliliy bashoratlarga qaraganda, 2026- yilga kelib dunyo buyicha chakana savdo-sotiqning onlayn (internet) segmenti savdo aylanmaning chorak qismini ya'ni 25 foizini tashkil etadi. Jumladan, o'zbekistonda ham savdo sohasida electron tijoratning salmog'i keyingi yillarda ancha yuqori suratlarda rivojlanmoqda. Davlat statistika qo'mitasi malumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2023-yilda Elektron tijorat savdo hajmi (yillik) 13263,8 mlrd. so'mni tashkil etib bu 2017-yilga nisbatan 1000 barobarga oshganligini ko'rishimiz mumkin. Bundan tashqari mamlakatimizda Elektron tijoratda yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymatning YaIMdagi ulushi (yillik) 2023- yilda 1.23 foizni tashkil etganligi inobatga olsak bu ham oldingi yillarga nisbatan sezilarli rivojlanishini ko'rishimiz mumkin. (3- rasm)

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar bo'yicha quyidagi ma'lumotlar mavjud (1-jadval). Mazkur omillar sifatida, elektron tijorat tizimini rivojlantirish uchun unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ular orasida

bog'lanishlar ko'rinishini tadqiq qilish va shu asosda kelgusi davrlarga prognozlash zarur.

Tegishli omillar ta'sirida amalga oshirilgan prognoz natijalaridan ma'lum bo'ladiki, elektron tijoratda tovarlar savdosi hajmi 2023-yildagi 13263800mln. so'mdan 2030-yilgacha bo'lgan davrda, 50152000,6 mln so'mga yetishi, tahlil yillari qariyb 3,1 marta o'sishi kuzatiladi. Axborot va aloqa korxonalari soni ham tegishli davrlarda, 1,5 marta oshadi.

Davr	Elektron tijoratda tovarlar savdosi hajmi, mln.so'm	Axborot va aloqa korxonalari soni, birlik	Internet tarmog'iga ulangan abonentlar soni, yil oxiriga; ming birlik	Korxonalar va tashkilotlarda internetga ulangan kompyuterlar soni, yil oxiriga, birlik
2010	3834,4	206	4111	97811
2011	5658,4	932	4895	127600
2012	7482,4	1658	5641	154741
2013	6651,1	2384	6541	188411
2014	8981,1	4110	7814	201541
2015	9962	4836	8339	223907
2016	6033,1	6370	9626,8	271 357
2017	12123,7	6427	11168	310 459
2018	40861,1	6403	13321,7	358 003
2019	273310,7	6975	16386,2	413 417
2020	1002481	7901	19981	441 913
2021	5978660,2	9517	22987	538 933
2022	10886800	10587	26723,6	667 842
2023	13263800	12204	30061	727999

Elektron tijoratda tovarlar savdosining hajmi korxonalar soniga nisbatan yuqori bog'liqlikda o'sish tendensiyasi kuzatilmaydi. Elektron tijoratda tovarlar savdosining hajmining o'sishiga eng yuqori ta'sir etuvchi omil sifatida *internet tarmog'iga ulangan abonentlar soniga bog'liqligi aniqlandi*. Natijalar shundan dalolat beradiki, aholining internet savodxonligini oshib borishi, keng polosalik internet tarmoqlarining rivojlanishi va aholini internet bilan ta'minlash borasidagi ishlarga yuqori e'tibor qaratilishi asosida elektron tijoratda tovarlar savdosining yuqori o'sishi kuzatiladi. Yuqori va quyi ishonch chegaralari ushbu prognozlarning diapazonini ko'rsatadi va prognozlardagi noaniqlik darajasini belgilaydi. Biroq, tanlangan o'zgaruvchilar bo'yicha amalga oshirilgan prognozlarning ichonch chegaralari "Pvalues"ning 0,005 ishonch darajasida olinganligi prognoz natijalarining ishonchli ekanligini asoslaydi.

Xulosa.

Ushbu maqolaning maqsadi elektron tijoratning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlashdan iborat edi. Tadqiqotimiz davomida rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar misolida empirik tahlillarni va nazariy qarashlarni o'rganib chiqdik. Bu borada izlangan olimlarning ishlarini umumiy lashtirib, elektron tijoratning rivojlanishiga turli xil siyosiy, huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnik omillar ta'sir ko'rsatishini tasnifladik. Bu omillar zamon va makon kesimida ahamiyatlilik darajasi turlicha bo'lishini o'rganib chiqqan tadqiqotlarimiz natijalari ko'rsatmoqda. O'rganilgan omillar asosida aynan O'zbekiston sharoitida e-tijoratning rivojlanishiga ijobiy hamda salbiy ta'sir etgan omillarni ajratib ko'rsatildi va statistik ma'lumotlar asosida kelgusi davrlar uchun prognoz natijalari ma'lum qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmoni
2. Yuldashev Sh.Q., Usmanova D.Q., Xalikova L.N., German M.V. Elektron tijorat asoslari. O'quv qo'llanma. Samarqand: SamDU nashri, 2021. <http://new.samdu.uz/public/images/ELEKTRON%20TIJORAT%20VA%20BIZNES%20ASOSLAR.pdf>
3. Yakubov U.Q., Azizova M.I., Jumaniyozova M.Yu. "Elektron tijorat" fanidan o'quv-uslubiy majmua. TMI, 2019. <https://tfi.uz/storage/doc-pages/70/original/cbb0552b51750df771d8daf3745c1ae6993d12bf.pdf>

4. Wigand, Rolf. (1997). Electronic Commerce: Definition, Theory, and Context. *Inf. Soc.* 13. 1-16. 10.1080/019722497129241. 2022-yil
5. Салихова Р.Р. Сущность, факторы и проблемы развития электронной торговли в Рос сии. *Вестник экономики, права и социологии*, 2020, № 2. – Стр. 34–38. <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-factory-i-problemy-razvitiya-elektronnoy-torgovli-v-rossii/viewer>
6. Рыжкова Г.А. Предпосылки и факторы развития электронной коммерции в Украине. ISSN 2074-5370. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). Том 2 – 48 48 RAQAMLI
7. Artikov B. Elektron tijoratni rivojlantirishning dolzarb masalalari. *Infocom.uz*, 2016-yil, <http://uz.infocom.uz/2016/05/26/elektron-tijoratni-rivojlantirishning-dolzarb-masalalari/>
8. Christian Mbayo Kabango, Asa Romeo Asa. “Factors influencing e-commerce development: implications for the developing countries” ISSN 1849-7551 (online) <http://researchleap.com/category/international-journal-of-innovation-and-economic-development-issn-1849-7020-print-issn-1849-7551-online/>
9. Folorunso, Olusegun, Oludare Gabriel, Awe, K. Sushil, and Jeff Zhang. «Factors affecting the adoption of e-commerce: a study in Nigeria». *Journal of applied sciences* 6.10 (2006): 2224-2230. <https://scialert.net/fulltext/?doi=jas.2006.2224.2230>
10. Rodriguez-Ardura Inma, Antoni Meseguer-Artola, Jordi Vilaseca-Requena. “Factors Influencing the Evolution of Electronic Commerce: An Empirical Analysis in a Developed Market Economy”. *J. Theor. appl. electron. commer. res.* [online]. 2008, vol.3, n.2, pp.18-29. ISSN 0718-1876. <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-18762008000100003>.
11. Karimov F.P. “Factors Influencing E-Commerce Growth: A Comparative Study of Central Asian Transition Economies”, *International Journal of E-adoption (IJE)* 3(4) – 2011. DOI: 10.4018/jea.2011100103.
12. Waseem A., Rashid Y., Warraich M.A., Sadiq I., Shaukat Z. “Factors affecting e-commerce potential of any country using multiple regression analysis”. *Journal of Internet Banking and Commerce*. ISSN: 1204-5357. <https://www.icommercentral.com/open-access/factors-affecting-ecommerce-potential-of-any-country-using-multiple-regression-analysis.php?aid=87651#1>

13. [http://www.simplynotes.in/e-notes/mbabba/electronic-commerce/factors-affecting-e-commerce-key-drivers-of-e-commerce-forces-fueling-ecommerce/#:~:text=Some%20common%20factors%20are%20political,\(known%20as%20PEST%20analysis\).&text=It%20includes%20the%20role%20of,can%20affect%20e%2Dcommerce%20business.](http://www.simplynotes.in/e-notes/mbabba/electronic-commerce/factors-affecting-e-commerce-key-drivers-of-e-commerce-forces-fueling-ecommerce/#:~:text=Some%20common%20factors%20are%20political,(known%20as%20PEST%20analysis).&text=It%20includes%20the%20role%20of,can%20affect%20e%2Dcommerce%20business.)

14. https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/mindec1_e.htm

15. <https://www.eg-online.ru/article/307775/>

16. <https://smallbusiness.chron.com/economic-forces-affect-ecommerce-organizations-76681.html>

17. Official site of Association of the Russian Banks. – URL: www.arb.ru (дата обращения: 26.07.2016).

THE ROLE OF SELF-EDUCATION IN MODERN STUDENT LIFE

Eshqobilova Nozanin

Amanova Sevinch

Salomova Sevara

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy Faculty of Philology,
Foreign Language and Literature (English Language Department),
Group 308 students

Annotation

This article explores the increasing significance of self-education for students in the 21st century. It discusses how the rise of digital resources and online platforms has made self-directed learning a crucial supplement or alternative to traditional education. The benefits of self-education, such as flexibility, personalization, and the development of autonomy and confidence, are highlighted. The article also addresses the challenges of self-education, including the need for discipline and the ability to evaluate information. Finally, it considers the future of education, where the boundaries between formal and self-education are becoming increasingly blurred, and the value of self-taught skills in the academic and professional worlds.

Keywords:

Self-education, modern students, digital resources, online learning, flexibility, personalization, autonomy, confidence, challenges, information overload, future of education.

Аннотация

Данная статья исследует растущее значение самообразования для студентов в XXI веке. В ней обсуждается, как развитие цифровых ресурсов и онлайн-платформ сделало самостоятельное обучение важным дополнением или альтернативой традиционному образованию. Подчеркиваются преимущества самообразования, такие как гибкость, персонализация и развитие самостоятельности и уверенности. В статье также рассматриваются проблемы самообразования, включая необходимость дисциплины и умение оценивать информацию. Наконец, рассматривается будущее образования, где границы

между формальным и самостоятельным образованием становятся все более размытыми, а также ценность самостоятельно приобретенных навыков в академической и профессиональной сферах.

Ключевые слова

Самообразование, современные студенты, цифровые ресурсы, онлайн-обучение, гибкость, персонализация, автономность, уверенность, вызовы, информационная перегрузка, будущее образования.

Annotatsiya

Ushbu maqola XXI asrda talabalar uchun o'z-o'zini o'qitishning ortib borayotgan ahamiyatini o'rganadi. Unda raqamli resurslar va onlayn platformalarning rivojlanishi o'z-o'zini boshqaruvchi ta'limni an'anaviy ta'limga muhim qo'shimcha yoki alternativa sifatida qanday shakllantirgani muhokama qilinadi. O'z-o'zini o'qitishning moslashuvchanlik, individuallashtirish, mustaqillik va ishonchni rivojlantirish kabi afzalliklari ta'kidlangan. Maqolada, shuningdek, o'z-o'zini o'qitishning qiyinchiliklari, jumladan, intizomga bo'lgan ehtiyoj va axborotni baholash qobiliyati ham ko'rib chiqiladi. Nihoyat, unda formal va o'z-o'zini o'qitish o'rtasidagi chegaralar tobora xiralashib borayotgan ta'limning kelajagi, shuningdek, akademik va professional sohalarda o'z-o'zini o'rgatish orqali olingan ko'nikmalarning qiymati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar

O'z-o'zini o'qitish, zamonaviy talabalar, raqamli resurslar, onlayn ta'lim, moslashuvchanlik, individuallashtirish, mustaqillik, ishonch, qiyinchiliklar, axborotning haddan tashqari ko'pligi, ta'limning kelajagi.

In the 21st century, the world of education is undergoing rapid transformation. While formal education still plays a significant role, students today are increasingly turning to self-education as a powerful supplement—or even an alternative—to traditional learning. With the rise of digital resources, online platforms, and easy access to global knowledge, self-education has become an essential skill for students striving to stay ahead. Self-education refers to the process of learning independently, outside the boundaries of structured classroom teaching. This practice allows students to explore their interests, improve specific skills, and learn at their own pace. It fosters curiosity, critical thinking, and problem-solving abilities—qualities that are highly valued in both academic and professional environments.

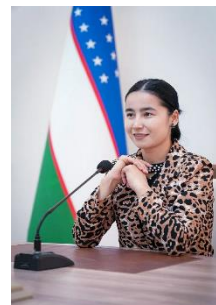
In many cases, traditional education systems are unable to keep up with the fast-paced changes in technology, science, and global markets. As a result, students must take the initiative to keep their knowledge up-to-date. Whether it's learning a new language through apps, studying programming via YouTube tutorials, or reading research articles online, self-education helps students stay relevant and competitive. One of the major benefits of self-education is **flexibility**. Students can choose what, when, and how they learn. This is especially useful for those with tight schedules or part-time jobs. Another key benefit is **personalization**. Unlike a one-size-fits-all curriculum, self-education allows learners to tailor their journey based on their individual strengths, weaknesses, and interests. Moreover, self-education boosts **confidence** and **autonomy**. When students learn something by themselves, they not only understand the topic better but also develop a sense of achievement that motivates further learning.

However, self-education is not without its challenges. A major issue is **lack of discipline**. Without a fixed schedule or guidance, some students may struggle to stay motivated. Setting clear goals, creating a study routine, and using productivity tools can help overcome this. Another challenge is the **overload of information**. The internet is full of content—some useful, some not. Students must learn how to evaluate sources and choose high-quality material. Developing good research skills and digital literacy is crucial in this regard. In the future, the line between formal education and self-education is expected to blur even further. Many universities already offer hybrid courses that combine classroom learning with online self-study modules. Employers too are beginning to value self-taught skills, especially in fields like IT, design, and entrepreneurship. In conclusion, self-education is no longer just an option—it is a necessity for modern students. Those who embrace it will not only perform better academically but will also become more adaptable and prepared for the ever-changing demands of the future world.

References

1. "Mindset: The New Psychology of Success" by Carol S. Dweck
2. "Deep Work: Rules for Focused Success in a Distracted World" by Cal Newport
3. "Atomic Habits: An Easy & Proven Way to Build Good Habits & Break Bad Ones" by James Clear

4. "The 4-Hour Workweek: Escape 9-5, Live Anywhere, and Join the New Rich"
by Timothy Ferriss
5. "Lifelong Learning: How to Stay Relevant in an Age of Transformation" by
Karl Albrecht
6. Journal of Self-Directed Learning and Education
7. Computers & Education
8. British Journal of Educational Technology
9. Educational Psychology Review

**DAVLAT – XUSUSIY SHERIKCHILIGI FAOLIYATIDA XORIJ TAJRIBASI
VA UNI O'ZBEKISTON SHAROITIDA QO'LLANILISHI****Ilmiy rahbar:****i.f.f.d.(PhD) Ollokulova Feruza Mansurovna***Termiz Davlat Universiteti
Universiteti Iqtisodiyot fakulteti,***Amirova Dilshoda***Termiz Davlat
Magistratura bo'limi Iqtisodiyot yo'nalishi*dilshodaamirova9@gmail.com**+998947883110**

Annotatsiya: Mazkur maqolada davlat-xususiy sherikchilik (DXSh) modelining xorijiy tajribalari tahlil qilinib, ularning O'zbekiston iqtisodiyotida qo'llanilishi imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Xususan, so'nggi yillarda amalga oshirilgan DXSh loyihalari, ularning moliyalashtirish mexanizmlari va davlat tomonidan belgilangan qarz chegaralari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Davlat-xususiy sherikchilik (DXSh), investitsiya, xorij tajribasi, infratuzilma loyihalari, moliyalashtirish mexanizmlari, sog'liqni saqlash, energetika, DXSh qonunchiligi, xususiy sektor ishtiroki.

Abstract: This article analyzes the foreign experiences of public-private partnership (PPP) models and explores their applicability in Uzbekistan's economy. Specifically, it examines recent PPP projects, their financing mechanisms, and the debt limits set by the government.

Keywords: Public-Private Partnership (PPP), investment, international experience, infrastructure projects, financing mechanisms, healthcare sector, energy projects, PPP legislation, private sector involvement.

Аннотация: В данной статье анализируются зарубежные практики модели государственно-частного партнерства (ГЧП) и рассматриваются возможности их

применения в экономике Узбекистана. Особое внимание уделяется недавним проектам ГЧП, механизмам их финансирования и установленным государством лимитам долговой нагрузки.

Ключевые слова: Государственно-частное партнёрство (ГЧП), Инвестиции, Международный опыт, Инфраструктурные проекты, Механизмы финансирования, Здравоохранение, Энергетика, Законодательство ГЧП, Участие частного сектора.

Kirish:

DXSh modeli, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilma, sog'liqni saqlash, ta'lim kabi sohalarda samarali va barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim vosita sifatida qabul qilinmoqda. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, Yevropa va Osiyo DXSh loyihalari, O'zbekistonda DXSH faoliyatlarini rivojlantirish uchun na'muna qilib olishimiz mumkin. O'zbekiston hukumati 2021-yilda DXShni rivojlantirishga qaratilgan qonun qabul qilib, bu sohada sezilarli islohotlarni amalga oshirdi. So'nggi yillarda esa, turli sohalarda DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalar soni ortib bormoqda.

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishida to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan omillar transport, energetika, ijtimoiy infratuzilma va telekommunikatsiya sohalari infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmaganligidandir. Ko'pincha xavf va xarajatlarni etarli darajada aniqlash va baholash yo'q, bu esa loyihaning texnik-iqtisodiy asoslanishining yomonligiga va yirik loyihalarni qabul qilishdan voz kechishga olib keladi. Ushbu muammolarni hal qilishda Jahon amaliyotining eng samarali usullardan biri DXSh munosabatlari asosida investitsion loyihalarni amalga oshirish juda muhim hisoblanadi. O'zbekiston yaqin 5 yillikda davlat infratuzilmasini, xususan, energetika va transport sohasini rivojlantirish uchun DXShdan foydalanish imkoniyatlarini o'rganishga kirishdi.

Asosiy qism:

Xorijiy tajribalarda DXShning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

Muvaffaqiyatli model: Helios Towers kompaniyasining Afrika bozorida telekommunikatsiya minoralari bo'yicha amalga oshirgan DXSh loyihasi, davlat tomonidan ajratilgan kichik mablag'lar orqali xususiy sektorni jalb qilishda muvaffaqiyatli misol bo'la oladi.

Samarali moliyalashtirish: Loyihalarni moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi balansli hamkorlik, xususan, davlat tomonidan kafolatlar va imtiyozlar taqdim etilishi, investorlar ishonchini oshiradi.

Texnologik innovatsiyalar: Yangi texnologiyalarni joriy etish va samarali boshqaruv tizimlarini yaratish orqali loyihalarning muvaffaqiyatini ta'minlash mumkin.

Rossiya olimlari asarlarida S. V. Shishkina, M. Ya. Mirkina va boshqalar "DXSh" atamasini quyidagicha izohlaydi: "Davlat-xususiy sheriklik davlat va xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning huquqiy jihatdan mustahkamlangan shaklidir. Davlat va xususiy mulk, muassasalar va korxonalar tomonidan iqtisodiy faoliyatning keng doirasi bo'yicha ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirish maqsadida amalga oshiriladigan va ko'rsatiladigan xizmatlar". V. G. Varnavskiy davlat-xususiy sheriklik ta'rifini quyidagicha beradi: - "DXSh – bu davlat va kommunal mulk ob'ektlariga, shuningdek davlat va munitsipal organlar, muassasalar va korxonalar tomonidan bajariladigan va ko'rsatiladigan xizmatlarga nisbatan davlat va xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro ta'sir shaklini birgalikda moliyalashtirish va xatarlarni taqsimlashni o'z ichiga olgan ma'lum muddatga qonuniy ravishda mustahkamlangan". Umumiy olib aytganda, Davlat-xususiy sherikchilik bu – Davlat va muayyan sektor tomonidan davlat infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda yoki modernizatsiya qilish uchun ikki tomonlama tuzilgan aniq muddatli shartnomadir.

O'zbekistonda DXSh asosida amalga oshirilgan ba'zi loyihalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Sog'liqni saqlash sohasi: IFC bilan hamkorlikda Samarqand, Jizzax va Qashqadaryo viloyatlarida yangi ko'p tarmoqli shifoxonalar qurilishi rejalashtirilgan. Bu loyiha, davlatning sog'liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Energetika sohasi: Qoraqalqog'istonda 200 MW quvvatga ega shamol elektr stansiyasining qurilishi, Saudiya Arabistoni kompaniyasi ACWA Power tomonidan amalga oshirilmoqda. Loyiha, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Suv ta'minoti va kanalizatsiya: Namangan viloyatida kuniga 100,000 kub metr hajmga ega bo'lgan kanalizatsiya tozalash inshooti qurilishi, Metito kompaniyasi tomonidan amalga oshirilmoqda. Loyiha, suv ta'minoti va sanitariya sohasida davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, davlat tomonidan DXSh loyihalarini moliyalashtirish uchun \$5.5 milliard miqdorida yillik qarz chegarasi belgilangan. Bu, davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan chora sifatida ko'rilmogda. Iqtisodiy o'sish va aholining o'sishi davlatdan yo'l tarmog'ini tegishli ravishda rivojlantirishni, energiya quvvatini oshirishni, yangi suv ta'minoti va chiqindilarni qayta ishlash ob'ektlarini qurishni, bu sohalarda turli xil imtiyozli kriditlar joriy qilishni va boshqalarni talab

qildi. Shu o`rinda DXSh tizimi eng yaxshi rivojlangan davlatlarning faoliyatini ko`rib o`tamiz. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) munosabatlari dunyoning ko'plab mamlakatlari, jumladan Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Xitoy, Fransiya, Yaponiya, Australia, Germaniya va Rossiya tomonidan keng qabul qilingan. Ushbu mamlakatlar modelni o'zlarining individual iqtisodiyoti va ehtiyojlariga moslashtirdilar, ammo DXSh ortidagi umumiy tushuncha bir xil bo'lib qolmoqda. DXSh tizimining samaradorligi tahlili Buyuk Britaniyada 1980-yillarda qabul qilingan xususiy moliya modeli 2018-yilda bekor qilinmaguncha, o'z faoliyati davomida 56 milliard funt sterlingga yaqin xususiy investitsiyalar bilan 700 dan ortiq DXSh loyihalarini jalb qildi. Mamlakat G'aznachiligi 2028 yilgacha infratuzilma rejasini tasdiqladi, unda 600 milliard funt sterling miqdoridagi investitsiyalar ko'zda tutilgan, shundan 50 foizi DXSH orqali jalb qilinishi kerak. 2017-2021 yillarda Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, Buyuk Britaniya 2000 dan ortiq loyihalarga ega bo'lgan infratuzilmada loyihalar soni va jalb qilingan mablag'lar hajmi bo'yicha Yevropa bozorida yetakchilardan biri hisoblanadi.

Bu davrda umumiy qiymati qariyb 7,5 milliard yevroga teng 30 dan ortiq loyiha amalga oshirildi. Qo'shma Shtatlarda Federal hukumat DXShlarni rivojlantirishda faol rol o'ynadi. Masalan, AQSh transport departamenti shtat hukumatlariga ham, mahalliy hokimiyatlarga ham transport DXShlarini rivojlantirish uchun moliyaviy yordam ko'rsatadi. Shuningdek, u transport loyihalarini amalga oshirishga yordam beradigan qo'shma korxonalar yaratish uchun xususiy kompaniyalar bilan ishlaydi. Barcha darajadagi DXShlarni samarali rivojlantirish uchun yaratilgan Milliy Kengash ma'lumotlariga ko'ra, AQShning DXSh mexanizmi orqali amalga oshirilayotgan infratuzilma loyihalari 200 yildan oshgan. Hozirda 1000 ga yaqin loyiha ishlamoqda. Kanadada DXSh turli sxemalar bilan ifodalanadi, ularga ko'ra joriy davrda umumiy qiymati qariyb 110 milliard AQSh dollariga teng 250 dan ortiq yirik infratuzilma loyihalari boshlangan va bu loyihalardan davlat g'aznasiga byudjet daromadlari har bir investitsiya qilingan dollar uchun Loyiha 3,6 AQSh dollarini tashkil etadi. Hozirda Kanadaga investitsiya qilish bo'yicha yirik infratuzilma rejasi amalga oshirilmoqda, kelgusi 12 yil ichida ijtimoiy infratuzilmaga jami 187 milliard dollar sarmoya kiritiladi. Xitoyda 2014 yildan 2022 yil aprel oyigacha ma'lumotlar bazasiga jami 10304 ta loyiha kiritilgan bo'lib, ularda 16,4 trillion yuan sarmoya kiritildi, jami 7835 ta loyiha imzolandi, 12,9 trln. 8,3 trillion yuan sarmoyasi bilan qurilishni boshladi va ish stavkasi (qurilish loyihalariga investitsiyalarning kutubxonaga kiritilgan loyihalarning umumiy investitsiyalariga nisbati 50,6% ni tashkil qiladi. Frantsiyada faqat "Sheriklik shartnomasi"(Marché de partenariat) sxemasi bo'yicha loyihalarga kiritilgan sarmoyalar miqdori 40 milliard evrodan oshadi va turli xil shakllar soni imtiyozlar va

shunga o'xshash tuzilmalar ("délégations de service public") 15000 dan oshadi. Evropa DXSh rivojlanish markazining hisob-kitoblariga ko'ra, DXSh loyihalarining Frantsiyadagi infratuzilma investitsiyalarining umumiy hajmidagi ulushi 12% ga etadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2017 yildan 2021 yilgacha Frantsiyada 80 ga yaqin PPP loyihalari amalga oshirilgan umumiy qiymati 13 milliard evrodan ortiq. Shunday qilib, Frantsiya ushbu ko'rsatkich bo'yicha so'zsiz etakchi hisoblanadi

Xulosa va Takliflar:

O'zbekistonda DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalar, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi samarali hamkorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, muvaffaqiyatli moliyalashtirish va texnologik innovatsiyalarni joriy etish orqali loyihalarning samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatmoqda. O'rganilgan ma'lumotlar asosida yetakchi xorijiy davlatlarda DXShning muvaffaqiyatli ishlashi uchun belgilangan mezonlar asosida O'zbekiston Respublikasi DXSh tizimini quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirish mumkin: 1. Boshqaruv va iqtisodiy mutaxassisliklar va ixtisoslashtirilgan kompetentsiyalar bo'yicha zarur malakaga ega bo'lgan DXSh loyihalarini amalga oshirish va boshqarish sohasida vakolatlariga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash. 2. Loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektor ishtirokini oshirish. O'zbekistondagi DXSh tizimi hozirda ko'p jihatdan davlat mablag'lariga tayanadi, xususiy moliyalashtirish manbalaridan kamdan-kam foydalaniladi. DXSh loyihalarini yanada muvaffaqiyatli qilish uchun xususiy moliyalashtirishni rag'batlantirish kerak. 3. Loyihalar bo'yicha mavjud eng yaxshi va maqbul yechimlar asosida DXSh loyihalarini amalga oshirish natijalarini monitoring qilish tizimini yaratish.

Moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish: DXSh loyihalarini moliyalashtirishda davlat tomonidan taqdim etiladigan imtiyozlar va kafolatlar miqdorini oshirish, investorlar ishonchini oshirishga yordam beradi.

Texnologik innovatsiyalarni qo'llash: Loyihalarda yangi texnologiyalarni joriy etish orqali samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasiprezidenti-shavkat-mirziyevning-oliyas>, 28.12.2018
2. Айрапетян М. С. Зарубежный опыт использования государственно-частного партнерства // Государственно-частное партнерство в России: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ppp-russia.ru/>
3. analitica/item-1.html.

4. O'zbekiston Respublikasining Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 26-aprelda qabul qilingan 2019-yil 3-mayda "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risi" dagi qonun.
<https://lex.uz/docs/-4329270>
5. Global Infrastructure Hub. URL: <https://www.github.org> (Accessed 16.06.2022).
6. "President of Uzbekistan approves PPP projects until 2030." UzDaily. 2024.
Ташкент Таймс+5UzDaily.uz+5UzDaily.uz+5
7. "Uzbekistan secures \$312mn from 25 PPP agreements in 1Q24." Daryo News. 2024. Daryo.uz+1UzDaily.uz+1
8. "Six regional airports to be renovated on a PPP basis by 2030." Kun.uz. 2023.
Daryo.uz+6Kun.uz+6Азизов и Партнеры+6
9. "Uzbekistan announces \$1.3 bln in waste-to-energy projects." Reuters. 2024.
Daryo.uz+3Рейтер+3UzDaily.uz+3
10. "It is planned to draw \$14 billion to PPP projects by 2026, says Deputy Investment Minister." Tashkent Times. 2022. [Газета.уз+2Ташкент Таймс+2Ташкент Таймс+2](#)
11. "PPP project for 2024-2030 in Uzbekistan." Azizov & Partners. 2024.

**O'ZBEKISTONDA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI EKONOMETRIK
MODELLASHTIRISH.****Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana**

Termiz davlat pedagogika institute

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Texnologiya va geografiya kafedrası

o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlar dunyo higozida qanday talqin qilinayotganligi hamda O'zbekiston sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlarni so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan amalga oshirilgan ishlar haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek ushbu islohotlarning asosiy maqsadi mamlakat aholisining salomatligini yaxshilash, sog'liqni saqlash xizmatlarini yangilash va ularning sifatini oshirishdan iboratligi ham takidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: sog'liqni saqlash tizimi islohoti, tibbiy ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilmasi, telemeditsina, profilaktika va sog'lomlashtirish, xalqaro hamkorlik

Abstract: This article provides information on how Uzbekistan's health care, reforms are interpreted in the world and the rapid implementation of Uzbekistan's health care reforms in recent years. It was also noted that the main goal of these reforms is to improve the health of the country's population, update healthcare services and increase their quality.

Keywords: healthcare system reform, medical education, healthcare infrastructure, telemedicine, prevention and health promotion, international cooperation

Аннотация: В данной статье представлена информация о том, как реформы здравоохранения Узбекистана интерпретируются в мире, а также о быстрой реализации реформ здравоохранения Узбекистана в последние годы.

Также было отмечено, что основной целью данных реформ является улучшение здоровья населения страны, обновление медицинских услуг и повышение их качества. Ключевые слова: реформа системы здравоохранения, медицинское образование, инфраструктура здравоохранения, телемедицина, профилактика и укрепление здоровья, международное сотрудничество.

Kirish.

Mustaqillik yilarida O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasi va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi, tibbiyot

sohasini takomillashtirish uchun respublikada olib borilgan islohatlar, qarorlar, farmonlar va ularning amaldagi natijalari ilmiy asosda tahlil etilgan. Maqolada tadqiq etilayotgan mavzu yuzasidan sogliqni saqlash tizimida qilingan ishlar muhim manbaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli biz mazkur tadqiqotda tibbiyot sohasining muhim va asosiy bo'g'ini hisoblangan qishloq vrachlik punkti va tez tibbiy yordam hodimlari faoliyatini tadqiq etishni asosiy maqsad etib qo'ydik. Shuningdek maqolada mustaqillikning dastlabki yillaridagi respublikadagi aholi salomatligining umumiy holatlarini islohatlardan keyingi jarayonlar bilan aniq tahlillar asosida qiyosiy o'rganilgan. Shuningdek olingan tahlil natijalari asosida tibbiyot sohasi hodimlarining ish samaradorligini oshirishga doir taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

So'ngi yillarda dunyoda atrof-muhit muhofazasi bilan bog'liq muammolar, globallashuv jarayoni, turli xil epidemiya va viruslarning yangi turlari tarqalayotganligi bugungi kunda dunyo mamlakatlarida xususan respublikamizda sog'liqni saqlash sohasiga jiddiy e'tibor qaratish kerakligini taqozo etmoqda. Jismonan sog'lom, teran fikrlaydigan fuqarolar mamlakat tayanchi hisoblanadi. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki yillaridanoq respublikamizda sog'liqni saqlash sohasini isloh qilishga jiddiy kirishilgan. Hukumatimiz bu borada ko'plab xalqaro tashkilotlar va davlatlar bilan ko'p yillarga mo'ljallanga dasturlar asosida ish olib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Jahon Sog'liqni Saqlash tashkiloti bilan hamkorlik qilib kelmoqda. Ushbu hamkorlik natijasida qator ijobiy natijalarga erishildi, xususan onalik va bolalikni muhofaza qilish, reproduktiv salomatlik, sil kasalligigi va boshqa ko'plab kasalliklarga qarshi kurashish yuzasidan qator ijobiy natijalarga erishildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng boshqa sohalar kabi sog'liqni saqlash sohasida ham qator ijobiy yangiliklar amalga oshirildi. Tibbiyot sohasida ham yangi davrga qadam qo'yildi. Sho'rolar davridan qolga sog'liqni saqlash tizimi sohada bir qancha muammolar yig'ilib qolganligini ko'rsatdi. Yosh mustaqil davlat o'z oldiga ijtimoiy sohada shu jumladan birinchi galda sog'liqni saqlash sohasidagi nuqson va kamchiliklarga chek qo'yish hamda bu sohani yangi yuqori bosqichga ko'tarish choralarini ko'rishga kirishdilar. Shu sababga ko'ra mazkur sohaga oid jarayonlarni ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatiga doir qator maqolalar 1 va ilmiy ishlar 2 nashr etildi. Bu davrdagi adabiyotlar tahlili shundan dalolat beradiki, ko'pchilik tadqiqotchilar e'tibori asosan xalq tabobatini o'rganishga qaratilgan. Ushbu soha bir guruh tarixchi olimlar tomonidan tarixiylik nuqtai nazaridan ham tadqiq etildi. Ular tomonidan sohaning XIX asrning oxirgi choragi va sovet davri tarixi bo'yicha izlanishlar olib borgan. Ta'kidlash joizki,

XIX-XX asr tarixi o'rganilib, asosiy e'tibor sog'liqni saqlash tizimining yo'lga qo'yilishi, onalik va bolalikni muhofaza qilish, yuqumli kasalliklarga qarshi kurash, sanitariya-epidemiya xizmati kabi muassasalarga qaratilgan. O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimining mustaqillik davri tarixiga doir ilmiy adabiyotlarni o'rganish natijasida shunday xulosaga kelindiki, sohaning sovet davri tarixi o'rganilgan bo'lsada, uning keyingi yillardagi tarixi maxsus tadqiqot obyekti sifatida tanlab olinmagan. Umuman, murojaat etilgan tadqiqotlarda mazkur yo'nalishning u yoki bu jihatlari qamrab olinganligi va ular butun tizim tarixini yoritishda qo'shimcha manba bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ham ta'kidlash lozimdir. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, xronologik kabi usullaridan foydalanildi. Mustaqillik yillarida va keyingi davrlarda O'zbekistonda sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini tashkil etishning huquqiy asoslarining mustahkamlanib borishi mavzusini tadqiq etishda tadqiqotlar va mavzuga doir adabiyotlar hamda arxiv materiallari nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Manbalardan olingan ma'lumotlar tahlili mavzuga xolisona, ilmiylik va tarixiylik qoidasi asosida yondashuvni talab etadi. Yuqorida ta'kidlangan usullardan foydalanish natijasida quyidagi ilmiy yangilik sifatida o'rganildi: olib borilgan chora tadbirlar natijasida respublikadagi sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyati ko'rsatkichlari yil sayin yaxshilanib borganligi, ayniqsa mustaqillikning dastlabki yillarida kuzatilgan kasallanishlar sonining kamayib, shifoxonalar va poliklinikalar sonining esa ko'payib borganligini ko'rsatishimiz mumkin.

Mustaqillik yillarida Respublikamizda sog'liqni saqlash va tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiya va takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu sohaning tarixi va nazriyasiga doir ilmiy jihatdan tan olingan qarashlardagi O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimining mustaqilik davri tarixini tadqiq etishda va o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan nazariy-metodik jihatlar aniqlangan. XX asrning 80-yillari oxirlarida mintaqada yuzaga kelgan keskin ekologik vaziyat tufayli mamlakatda o'tkir yuqumli kasalliklarning tarqalishi jarayoni ortdi. Bu davrda o'tkir yuqumli kasalliklarning tarqalishi kengayib bordi. Xususan 1990 yilgi ma'lumotlarga qaraganda, 100ming aholi soniga nisbatan hisoblaganda qorin tifi kasalligi 7,6, paratiflar 4,8, salmonellez 36,5, poliometit (qoqshol) kasalligi 42, qizamiq 19,1, o'tkir yuqumli ichak kasalligi 604,8, virusli gepatitlar 848,4 tani tashkil etgan edi. Bundan tashqari brutsellez kasalligi bilan og'rish 950 taga, bo'g'ma kasalligining soni 12tani, kuydurgu 13taga oshgan. Bundan tashqari tabiatdagi salbiy o'zgarishlar ta'siri ostida 1980 yildan boshlab 1991 yilga qadar kamqonlik bilan hastalanish 550 barobar ortdi va 10ming

aholi hisobiga 1160 kishi darajasiga yetdi. Bu ko'rsatkich Rossiyada ikki uch xolatgagina to'g'ri kelardi. Qon bosimining oshish kasalligi keyingi yigirma yilda 60 barobar, jigar toshi va siydik toshi bilan kasallanishlar soni 7 barobar oshgan. O'lim va kasalliklar darajasining nihoyatda yuqori ekanligidan ko'rishimiz mumkinki, endilikda inson organizmi ekologik holatlar vujudga keltirayotgan zarbalarga dosh berolmay qoldi. Shu va boshqa sabablar insonlar sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazdi, millat genofondining yomonlashuvini keltirib chiqardi, hamda mamlakatimiz miqyosida sog'liqni saqlash sohasiga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatdi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq zamonaviy sog'liqni saqlash tizimini shakllantirish va takomillashtirish dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo'yildi. Tibbiyot sohasidagi jiddiy kamchiliklardan biri shunda ediki "Sog'liqni saqlash" deb nomlangan eski tizimda tibbiyot xodimlari moddiy manfaatdor emas edilar. Bu holat esa aholiga tibbiy yordam ko'rsatish ishiga salbiy ta'sir etardi. Tibbiyot xodimlari o'zlariga belgilab qo'yilgan maoshdan tashqari hech qanday daromad manbaiga ega emas edilar. Tibbiyot xodimlariga mehnat haqqi to'lashda har bir vrachni tajribasi va bilim darajasi inobatga olinmay, shu vrach ishlayotgan sohadagi tibbiy xodimlar uchun belgilab qo'yilgan darajada maosh to'lanardi. Bu esa shifokorlar orasida loqaydlik va ishchanlik qobiliyatining pasayishiga olib keldi. Shu sabablar ham bizning tibbiyotimiz G'arbiy Yevropa tibbiyotidan orqada qolishiga olib keldi. Mustaqikkacha bo'lgan davrda mamlakatimizda ilmiy-nazariy tibbiyot ham yetarli darajada rivojlanmagan edi. Biz jahon tibbiyoti yutuqlaridan to'g'ridan to'g'ri tanishish imkoniyatiga ega emas edik.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng tibbiyotimiz to'g'ridan to'g'ri chet el tibbiyoti bilan bog'lanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Chet el tibbiy muassasalari bilan hamkorlikda ishlay boshladilar. Mustaqillikka erishilgandan keyin hukumatimiz tomonidan ko'plab sohalar singari sog'liqni saqlash sohasida ham qator islohotlar amalga oshirila boshlandi. Bu sohada dastlab, 1992 yil 3-iyulda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning O'zbekiston Respublikasining "Davlat sanitariya nazorati to'g'risida" qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunni qabul qilishdan ko'zlangan asosiy maqsad sanitariya-epidepiya masalalarida aholini muhofaza qilish hamda insonlarni qulay atrof muhitda yashash huquqining kafolati bo'ldi. Shuningdek ushbu qonun sanitariya epidemiologiya sohasini takomillashtirish, sohadagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida muhim qadam bo'ldi. 1996 yil 29-avgustda "O'zbekiston Respublikasi fuqrolarining sog'lig'ini saqlash to'g'risida" gi qonuni qabul qilindi. Ushbu qonunda davlat ahamiyatiga ega bo'lgan muhim masalar belgilab qo'yilgan edi. Xususan ushbu qonunda fuqrolarning sog'ligini saqlashga doir quyidagi asosiy tamoillar keltirib o'tilgan edi.

- Sog'liqni saqlash sohasida inson huquqlariga rioya qilinishi

- Profilaktika chora tadbirlarining ustunligi.
- Sog'lig'ini yo'qotgan fuqarolarning ijtimoiy himoya qilinishi.
- Tibbiy fanlarning amaliyot bilan birligi.

Ushbu qonunda O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining strukturasi va vakolatlari ham belgilab berildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin, sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilgan muhim tadbirlardan biri ushbu sohani isloh qilish bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 10- noyabrda "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi to'g'risida"gi maxsus farmoni chiqarildi. Mazkur qonunni respublika sog'liqni saqlash tizimida xizmat qiluvchi mutaxassislar, huquqshunos, olim va shu sohaga daxldor tashkilotlar ishtirokida O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash davlat dasturi ishlab chiqildi. Farmonda aytilishicha, aholining malakali tibbiy xizmatdan foydalanishi, ijtimoiy himoyaga doir konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlash shuningadek, aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlarning sifatini yaxshilash uchun tibbiyot muassasalarining moddiy texnik bazasini mustaxkamlash ko'zda tutilgan edi. Dasturda sog'liqni saqlash tizimining quyidagi kondensiyasi tavsiya etilgan edi: bepul tibbiy yordam ko'rsatadigan hamda byudjetdan moliyalanadigan davolash profilaktika muassasalarini shakllantirish, qishloq vrachlik punktlarining tarmog'ini kengaytirish, tibbiyot hodimlarining malaka va toifalarini oshirib borish, shu maqsadda tibbiyot bilim yurtlarini kasbhunar kollejlariga aylantirish ko'zda tutilgan. Dasturda tez tibbiy yordam xizmati faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish bo'yicha bir nechta tibbiy tashkilotlar negizida Respublika shoshilinch tez tibbiy yordam xizmatining mintaqaviy filiallarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Farmonda Respublika shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish markazi va joylardagi filiallari malakali mutahassislar bilan to'ldirilsin deyilgan. So'nggi yillarda tez va shoshilinch tez tibbiy yordam xizmatini takomillashtirish maqsadida bir qator me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi: O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 21.05.2009 yil PF1114-sonli "Tez tibbiy yordam ko'rsatish tizimi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida" gi farmoni va 2011 yil 28-noyabrdagi PQ 1652-sonli "Sog'liqni saqlash tizimini yanada isloh qilishni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Ushbu xujjatlarda shoshilinch va tez tibbiy yordam ko'rsatish xizmati samaradorligini, xizmatlar tezkorligi va sifatini oshirish vazifasi ta'kidlab o'tilgan. Ushbu qaror va farmonlar natijasi o'laroq Respublikamizda shoshilinch tez tibbiy yordam markazlari va bo'limlari faoliyati kengaytirildi, sifati va moddiy texnik bazasi mustahkamlandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra shoshilinch tez tibbiy yordam markazlarida yotib davolanib chiqqanlar soni ortib borganligini ko'rishimiz mumkin. Bu raqamlar albatta Respublikada shoshilinch tez tibbiy yordam xizmati faoliyatining takomillashib

borganligi, yangi davolanish binolari va tez yordam brigadalarining tashkil etilganligi, xizmat ko'rsatish sifatining ortib borganligidan dalolat beradi. Yuqoridagi qaror va farmonlar ijrosi natijasida Respublikada 2012 yil boshiga kelib 3196 ta qishloq vrachlik punktlari faoliyat yuritayotgan 8 bo'lib, ular negizida chekka qishloqlarda istiqomat qiluvchi aholiga tez tibbiy yordam ko'rsatish punktlari ochildi. Mazkur sog'liqni saqlash muassasalarida aholiga sifatli tibbiy yordam ko'rsatilib, ular bilan profilaktik jarayonlar ham amalga oshirib borildi. Xulosa va takliflar. O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillarida sog'liqni saqlash sohasini isloh qilinishi natijasida bir qancha qaror, qonun va nizomlar qabul qilindi. Qabul qilingan qarorlar asosida soha faoliyatini huquqiy asoslari, tashkiliy tuzilmasi hamda moddiy texnik bazasi mustahkamlandi. Respublikamizning viloyat shahar va tumanlarida oilaviy poliklinikalar va qishloq vrachlik punktlari binolari qayta ta'mirlash ishlari nihoyasiga yetkazildi. Tizimdagi keng ko'lamlı islohotlar natijasida mavjud qishloq vrachlik punktlari o'rnida qishloq oilaviy poliklinikalari tashkil etildi. Aholiga yanada qulaylik yaratish maqsadida shifokorlarning ish vaqti belgilandi. Qishloq oilaviy poliklinikalarida umumiy amaliyot shifokori bilan birgalikda oltita tor soha mutahasislari pediatr, terapevt, ginekolog, xirurg, stomatolog, UTT vrachi faoliyati ham yo'lga qo'yildi. Shu bilan birga birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalari binolarini ham qayta ta'mirlash va imkoniyatlarini kengaytirish ishlari olib borildi. Bugungi kunda tez tibbiy yordam shahobchalarining poliklinikalarga ko'chirilganligi ham tibbiy xizmatni uzluksiz, tunu kun davom ettirish imkonini yaratdi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, mazkur sohadagi islohatlar bugungi kunda o'zining dolzarbligini ko'rsatib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M-372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
2. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89.
3. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet. 3 O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
- 4 Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89. 4. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet.
5. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi hisobotlari. 2010 yil. – B.15 6. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi

SANOAT KORXONALARIDA DIVERSIFIKATSIYA ORQALI MAHSULOT EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI.

Olokulova Feruza Mansurovna

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti , i.f.f.d.(PhD)

Omonova Nafisa Qahramon qizi

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot bo'limi magistranti

nafisaomonova0112@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonolari faoliyatini diversifikatsiyalash orqali mahsulot eksportini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari chuqur tahlil etilgan. Diversifikatsiyalash sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi eksport bozorlariga chiqish va mavjud bozorlar bilan aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi. Shuningdek, maqolada eksport salohiyatini kengaytirish uchun zarur bo'lgan iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy sharoitlar, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tahlillar asosida korxonalar faoliyatida innovatsion yondashuvlarni qo'llash, mahsulot turlarini ko'paytirish, marketing strategiyalarini takomillashtirish va xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish orqali eksport hajmini oshirishga erishish mumkinligi asoslab berilgan. Maqolada ilgari surilgan xulosalar va tavsiyalar sanoat tarmoqlarini modernizatsiyalash va mamlakat eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: bozor iqtisodiyoti, sanoat korxonolari, diversifikatsiya, eksport salohiyati, mahsulot eksporti, raqobatbardoshlik, strategik rivojlanish, iqtisodiy xavflar.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, birinchi navbatda, ularning raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish qobiliyatiga va tashqi bozorlarga moslashuvchanligiga bog'liq. Global iqtisodiy muhitda yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar, xalqaro savdo munosabatlarining kengayib borishi hamda iste'molchilar ehtiyojining o'zgarib turishi sanoat korxonalaridan yangi yondashuv va strategiyalarni talab etmoqda. Shunday sharoitda, diversifikatsiyalash – ya'ni ishlab chiqarish va mahsulot turlarini kengaytirish, faoliyat yo'nalishlarini yangilash orqali ichki va tashqi bozor talabiga moslashish muhim

ahamiyat kasb etadi. Diversifikatsiya jarayoni sanoat korxonalariga iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, yangi investitsiya imkoniyatlaridan foydalanish, mavjud resurslardan samarali foydalanish hamda eksport hajmini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, eksport faoliyatining kengaytirilishi mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashda, milliy valyuta barqarorligini saqlashda va yangi ish o'rinlarini yaratishda katta rol o'ynaydi. Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarini diversifikatsiyalash orqali mahsulot eksportini oshirish masalasi ko'rib chiqilib, bu boradagi mavjud muammolar, ularni hal etish yo'llari hamda amaliy takliflar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va Metodologiya

Sanoat korxonalarini diversifikatsiyalash masalasi so'nggi yillarda iqtisodiy tadqiqotlarda alohida o'rinni egallab kelmoqda. Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, BMT Taraqqiyot dasturi kabi xalqaro tashkilotlar sanoat tarmoqlarida raqobatbardoshlikni oshirish va eksport salohiyatini kengaytirishda diversifikatsiya jarayonining muhimligini ta'kidlab o'tgan. Mahalliy tadqiqotchilar – X. Xakimov, B. Axmedov, M. Narzikulovlar o'z ishlarida diversifikatsiyalash korxonalar faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini, ayniqsa mahsulot turlari ko'pligi eksport bozorlari bilan faol integratsiyalashuvga olib kelishini qayd etishgan. Shuningdek, xorijiy olimlardan M. Porterning raqobat ustunligi nazariyasi, P. Druckerning strategik boshqaruv tamoyillari va K. Obsfeldning eksportni rivojlantirishdagi monetar siyosatga oid qarashlari diversifikatsiya masalalariga bevosita aloqador. Bu adabiyotlarda korxonalar darajasida bozor ehtiyojlariga moslashish, mahsulot turlarini yangilash va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish orqali eksport salohiyatini oshirish mumkinligi asoslab berilgan.

Shunga qaramay, ushbu mavzu bo'yicha kompleks yondashuv, ayniqsa O'zbekiston sanoat korxonalarining diversifikatsiya strategiyalarini ishlab chiqish va ularning amaliy natijalarini tahlil qilish borasida ilmiy izlanishlar yetarli emas. Shu bois, ushbu maqola mavjud nazariy qarashlar va amaliy tajribalarni sintez qilish orqali mavzuni chuqurroq ochib berishga qaratilgan. Tadqiqotda kompleks yondashuv asosida iqtisodiy tahlil, solishtirma tahlil, statistik usullar va empirik tadqiqot metodlaridan foydalanilgan. Dastlab, mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlil qilinib, diversifikatsiya va eksport faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik aniqlangan. Keyinchalik, ayrim sanoat korxonalarining faoliyat ko'rsatkichlari o'rganilib, diversifikatsiya jarayonining eksport hajmiga bo'lgan ta'siri tahlil qilingan. Bundan tashqari, SWOT-tahlil orqali korxonalar faoliyatidagi kuchli va zaif jihatlar, imkoniyatlar va tahdidlar

aniqlangan. Maqolada statistik ma'lumotlardan foydalangan holda eksport ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar dinamikasi va diversifikatsiyaning bu boradagi roliga baho berilgan. Shuningdek, so'rovnoma va intervyu usullaridan foydalanib, sanoat korxonalarini rahbarlari va mutaxassislarining fikrlari o'rganilgan va natijalar asosida tegishli xulosalar chiqarilgan.

Asosiy qism:

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlash va barqaror daromad manbalarini yaratishda mahsulot eksportining hajmi va sifati muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda, eksport imkoniyatlarini kengaytirishning eng samarali usullaridan biri — korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalashdir. Bu strategik yondashuv korxonalariga yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va yangi tashqi bozorlarga chiqish imkonini beradi. O'zbekiston sanoatida bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. 2024-yilda Respublikada umumiy sanoat ishlab chiqarishi 110,2 trln so'mga yetdi, eksport esa 1,14 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar mahsulot turining kengaygani, ya'ni diversifikatsiyalashganini ko'rsatadi. Xususan, mashinasozlik, elektrotexnika, farmatsevtika va oziq-ovqat sanoati kabi yo'nalishlarda mahsulot turlari ko'payib, xorijiy talabga javob bera oladigan mahsulotlar ishlab chiqarilishi yo'lga qo'yilgan. Diversifikatsiya jarayoni nafaqat ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sonining ko'payishiga, balki ularning sifati va qo'shimcha qiymatining oshishiga ham sabab bo'ladi. Misol uchun, elektr jihozlari va qurilish materiallarining eksporti 2023-yilga nisbatan 15 foizga oshgan bo'lsa, 2025-yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich yana 10-12 foizga ko'tarilishi kutilmoqda. Bu esa sanoat tarmoqlarining eksport salohiyati mustahkamlanayotganidan dalolat beradi.

Diversifikatsiyaning iqtisodiy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Bozor xatarlari kamayadi: Yagona mahsulot turiga bog'liq bo'lmaslik korxonalarini global iqtisodiy silkinishlardan himoya qiladi;
- Yangi ish o'rinlari yaratiladi: Turli sohalarga investitsiya yo'naltirilgani sari mehnat bozorida talab oshadi;
- Texnologik yangilanishlar kuchayadi: Innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish raqobatni kuchaytiradi va texnologik ilg'orlikni ta'minlaydi;
- Eksport geografiyasi kengayadi: Yangi mahsulotlar yangi mamlakatlar bozorlariga kirishga imkon beradi.

Iqtisodiy prognozlarga ko'ra, 2025-yilda O'zbekiston eksportida sanoat mahsulotlarining ulushi 18-20 foizgacha oshishi mumkin. Bu esa sanoat korxonalarining faol diversifikatsiyalashuvi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlarining samaradorligi hamda xalqaro hamkorlik aloqalarining kengayishi bilan bog'liq. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash nafaqat bugungi iqtisodiy talab, balki barqaror iqtisodiy rivojlanishning strategik sharti sifatida qaralmoqda. Bu esa O'zbekiston sanoatini global bozorning to'laqonli ishtirokchisiga aylantirish yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot davomida O'zbekiston sanoat korxonalarining mahsulot eksportini oshirishda diversifikatsiyaning o'rni va samaradorligi o'rganildi. Olingan asosiy natijalar quyidagicha:

1. Diversifikatsiyalash darajasining o'sishi eksportga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. 2024-yilda diversifikatsiyalashgan mahsulot turlarining ulushi o'tgan yilga nisbatan 12% ga oshgan va bu eksport hajmiga ham ta'sir qilib, sanoat eksporti umumiy eksportning 16% ini tashkil etgan.
2. Yangi mahsulotlar va texnologiyalarning joriy etilishi eksport bozorlarini kengaytirmoqda. Ayniqsa, elektrotexnika va farmatsevtika mahsulotlari bo'yicha yangi bozorlar – MDHdan tashqari Yevropa va Osiyo mamlakatlariga chiqishga erishilgan.
3. Hududlar kesimida diversifikatsiyaning turlicha darajalari kuzatilmoqda. Toshkent, Farg'ona, Navoiy va Samarqand viloyatlaridagi korxonalar eksportda yuqori natijaga erishgan, bu esa sanoat infratuzilmasining mavjudligi va qo'llab-quvvatlash mexanizmlariga bog'liq. Davlat tomonidan ko'rsatilayotgan yengilliklar va rag'batlantiruvchi mexanizmlar, jumladan, eksportchi korxonalar uchun soliq imtiyozlari, yangi texnologiyalar xaridi uchun subsidiyalar ham eksport ko'rsatkichlarini oshirishda muhim omil bo'lmoqda.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarining faoliyatini diversifikatsiyalash eksport ko'lamini kengaytirishda muhim strategik omil hisoblanadi. Yagona yo'nalishda ishlovchi korxonalar nisbatan diversifikatsiyalashgan korxonalar tashqi bozorlarga moslashuvchanroq bo'ladi,

iqtisodiy tebranishlarga chidamli va innovatsion texnologiyalarni tezroq o'zlashtira oladi. Muhokama davomida quyidagi jihatlar aniqlashtirildi:

- Eksportga yo'naltirilgan diversifikatsiya strategiyasi faqat mahsulot turini oshirish emas, balki butun ishlab chiqarish zanjirini optimallashtirishni ham talab qiladi: xomashyo bazasidan tortib, logistika va marketinggacha.
- Diversifikatsiya orqali qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarilishi eksportda yuqori daromad keltirayotganini isbotlamoqda. Ayniqsa, qayta ishlangan tovarlar va tayyor mahsulotlar eksportining o'sishi bunga misol bo'ladi.
- Innovatsion va texnologik yangiliklarga asoslangan ishlab chiqarish diversifikatsiyasi, ayniqsa kichik va o'rta biznes sub'yektlari uchun eksport imkoniyatlarini keskin oshiradi.

Shuningdek, ayrim hududlarda eksport salohiyatining to'liq ishga tushirilmagani, infratuzilmaning yetarli emasligi va malakali kadrlar yetishmovchiligi kabi muammolar ham mavjud. Bu holatlarni bartaraf etish orqali eksportda hududlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish mumkin.

Xulosa

Tadqiqot yakunlarida sanoat korxonalarining mahsulot eksportini oshirishda diversifikatsiyaning ahamiyati, iqtisodiy samaradorligi va uning eksport hajmiga ta'siri to'liq o'rganildi. Ushbu tadqiqotda keltirilgan asosiy xulosalar quyidagicha: Diversifikatsiya strategiyasi mahsulot eksportini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Korxonalar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot turlarining kengayishi, yangi texnologiyalarni joriy etish va bozorlarni diversifikatsiyalash eksportni ko'paytirishning samarali usuliga aylanmoqda. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun diversifikatsiya zarur. Yagona mahsulotga tayangan korxonalar tashqi bozorlar o'zgarishlariga chidamsiz bo'lishi mumkin, shu bois sanoat korxonalarini diversifikatsiya qilish ularning bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini oshiradi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari diversifikatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksportni rag'batlantirishga qaratilgan dasturlar sanoat korxonalarining eksport salohiyatini oshiradi. Barcha hududlarda diversifikatsiya jarayoni bir xil darajada rivojlanmagan. Shu sababli, hududiy darajadagi farqlarni bartaraf etish, infratuzilmani yanada rivojlantirish va malakali kadrlarni tayyorlash zarurati mavjud.

Shunday qilib, sanoat korxonalarini diversifikatsiya qilish orqali mahsulot eksportini oshirish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishning muhim yo'llaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonni davom ettirish va yanada samarali tizimlarga aylantirish uchun turli darajadagi qo'llab-quvvatlash, strategik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaev, A. (2023). Sanoat va eksport strategiyasi: diversifikatsiyaning o'rni. Toshkent: Iqtisodiyot va sanoat nashriyoti.
2. Tursunov, S. (2022). Mahsulot diversifikatsiyasi va uning iqtisodiy samaradorligi. Samarqand: Yangi avlod nashriyoti.
3. Shodmonov, A. (2021). O'zbekiston sanoatining eksport salohiyati va diversifikatsiya imkoniyatlari. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti akademiyasi.
4. Xodjaev, J., & Akbarov, B. (2022). Iqtisodiy tahlil va prognozlash metodlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Karimov, F. (2023). Sanoat korxonalarida innovatsion va diversifikatsiyalashgan yondashuvlar. Tashkent: Innovatsiya va rivojlanish markazi.

DESTRUKTIV AXBOROTLARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI: NAZARIY ASOSLAR

Barakayeva Nilufar Zubaydulla qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada destruktiv axborotlarning shaxs psixikasiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri, yoshlarning ongida yuzaga keladigan kognitiv, emotsional va ijtimoiy buzilishlar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy mediamuhitdagi informatsion xatarlar va ular bilan kurashish uchun zarur bo'lgan psixologik immunitetning mohiyati va tarkibiy qismlari yoritilgan. Talabalar va yoshlarning destruktiv axborotdan himoyalaniishi uchun axborotga nisbatan ongli, tanqidiy yondashuv va ma'naviy immunitet zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Destruktiv axborot, psixologik ta'sir, yoshlar, psixologik immunitet, mediamuhit, axborot xavfsizligi, kognitiv buzilishlar, emotsional barqarorlik.

Аннотация: В данной статье проанализировано негативное психологическое воздействие деструктивной информации на психику личности, а также когнитивные, эмоциональные и социальные нарушения, возникающие у молодежи. Освещены информационные угрозы современного медиaprостранства и сущность психологического иммунитета, необходимого для противодействия этим угрозам. Подчеркивается важность развития осознанного и критического отношения к информации для защиты молодежи от деструктивного воздействия.

Ключевые слова: Деструктивная информация, психологическое воздействие, молодежь, психологический иммунитет, медиасреда, информационная безопасность, когнитивные нарушения, эмоциональная устойчивость.

Abstract: This article analyzes the negative psychological impact of destructive information on individuals' psyche, as well as the cognitive, emotional, and social disruptions arising among youth. It highlights informational threats present in the modern media environment and explains the essence and components of psychological immunity needed to counteract such threats. The importance of fostering conscious and critical thinking towards information to protect students and young people from destructive influences is emphasized.

Key words: Destructive information, psychological impact, youth, psychological immunity, media environment, information security, cognitive disruptions, emotional stability.

Bugungi kunda bir qator destruktiv guruhlar butun dunyo mamlakatlari hududlarida faoliyat yuritib, bu davlatlar siyosiy, ijtimoiy-madaniy, ma'rifiy hayotida bir qancha muammolar tug'dirib kelmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, yildan-yil amalga oshirilayotgan terrorchilik harakatlari soni ortib bormoqda, birgina 2018-yili dunyoda 15,3 ming marta terakt sodir etilgan; O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2019-yil 12-martdagi hal qiluv qaroriga ko'ra, internet jahon axborot tarmog'idagi 40 nomdagi o'zbek tilida yuritilayotgan profil, kanal va sahifalar ekstremistik va terroristik deb topildi; yer yuzida har 40 soniyada bir kishi o'z joniga qasd qiladi, suiqasd tufayli har yili deyarli bir million inson hayotdan ko'z yumadi. Mamlakatimizda keyingi yillarda ijtimoiy, ma'naviy, siyosiy va iqtisodiy sohalarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, dunyodagi global o'zgarishlar davlat hamda jamiyat oldiga hal qilinishi lozim bo'lgan bir qator vazifalarni qo'ymoqda.

Yetarli darajada axborotga ega bo'lmagan va sodda kishilarda guruh a'zolari juda jonkuyar, mehribon insonlar sifatida yorqin taassurot qoldiradi. Biroq yo'riqchi va rahbarlarning asl niyatlari xatti-harakatlarida ifodalanmaydi. Ular imkoni boricha tez fursatlarda nomzodning guruh uchun qay darajada qimmatga ega ekanligini, ya'ni pul olib kela olishi yoki boshqa a'zolarni jalb qila olishi mumkinligini aniqlashlari lozim bo'ladi. Agar unga e'tibor qaratilishi zarur, deb topishsalar, nomzod a'zolikka qabul qilingunga qadar guruh diqqat markazida bo'ladi.

Destruktiv axborotlar ham mavjud bo'lganidan dalolat beradi. O'tmishda destruktiv axborotlarni turli xil ko'rinishlari, tarixiy shakllari bo'lgan. Jumladan, xalqimizning o'lmas madaniy merosi, dunyo tan olgan bebaho ma'naviyat durdonasi "Avesto" yovuz g'oyalarini qoralash, inson va jamiyatni ezgulikka chorlashning mumtoz namunasi. Ushbu falsafiy yodgorlikning e'tiborga sazovor jihatlaridan biri shundaki, bu asar 2700 yil avval yaratilganini inobatga olsak, unga zamin, asos sifatida, avval ham kamida ikki ming yillik hayotiy tajriba, ilmiy bilimlar va psixologik mushohada bo'lganini ta'kidlash mumkin. Shubhasiz, bu kitobning yaratilishi ob'ektiv zaruriyatga aylangan. Avestodagi quyidagi fikrlar Zardushtiylik mafkurasining tub mohiyatini ifoda etadi: "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishlar bilan ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishni alqayman. O'zimni bori ezgu fikrga, ezgu so'zlar (aytish)ga, ezgu ishlar amaliga baxshida qilaman, barcha yomon fikrlardan, yomon so'zu yomon ishlardan yuz o'giranman". Demak mazkur g'oyaviy yo'llanma odamlarni destruktiv g'oyalardan qaytargan O'zbekiston boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonlarida to'plangan va respublika sharoitiga tatbiq qilsa bo'ladigan barcha ijobiy va maqbul

tajribalardan shak-shubhasiz foydalanadi. Gap bironbir modelni, hatto u ijobiy natijalar bergan taqdirda ham, ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olish to‘g‘risida borayotgani yo‘q.

Aniq-ravshan vositalar va usullar qaysi mamlakat uchun mo‘ljallangan bo‘lsa, o‘sha mamlakatning o‘ziga xos sharoitidagina ijobiy natija beradi. Bizning fikrimizcha, O‘zbekistonda shaxs axborot xavfsizligini ta‘minlash borasidagi sa‘yi-xarakati va choralarning mazmun-mohiyati va ahamiyati quyidagi strategik omillar bilan belgilanadi: Birinchidan, inson, jamiyatni ma‘naviy yuksaltirish, mafkuraviy immunitetni doimiy ravishda kuchaytirib borish: ma‘lumki, zamonning shavqatsiz sinovlariga qarshi yuksak ma‘naviyati va mafkurasi bilan javob bergan inson, millat zavolga yuz tutmagan. Zero, aynan shu omil inson, millatning zamon bilan hamnafasligini ta‘minlagan, uning hayotiga tahdidlar tug‘ilgan vaziyatlarda o‘ziga xos qalqon vazifasini o‘tagan.

Destruktiv axborot — bu shaxs psixikasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan, uning emotsional holatini buzadigan, xatti-harakatiga zarar yetkazadigan, ijtimoiy munosabatlarni zaiflashtiradigan va ongli qaror qabul qilish jarayonini izdan chiqaradigan axborot turidir. Destruktiv axborotlar asosan quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

- **Dezinformatsiya** (atayin noto‘g‘ri yoki yolg‘on ma‘lumotlar tarqatish),
- **Manipulyativ axborot** (shaxsni o‘z irodasiga qarshi boshqarishga urinish),
- **Salbiy emotsional yuklangan axborot** (vahima, qo‘rquv, g‘azabni qo‘zg‘atuvchi kontent),
- **Agitatsion va ekstremistik axborotlar** (zo‘ravonlik va nafratga undovchi materiallar).

Destruktiv axborotlar psixik himoya mexanizmlarini zaiflashtirishi, shaxsning o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Yoshlar ongiga salbiy axborotlarning psixologik ta‘siri

Talabalar kabi yosh shaxslarning psixikasi hali shakllanish bosqichida bo‘lgani sababli, ular axborot xatarlariga nisbatan nisbatan himoyasizroqdir. Destruktiv axborotlarning yoshlar ongiga ta‘siri quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- **Kognitiv buzilishlar:** kritik fikrlashning zaiflashishi, stereotipik va yuzaki qarorlar qabul qilish.
- **Emotsional buzilishlar:** xavotir, depressiv holatlar, agressivlikning kuchayishi.
- **Ijtimoiy buzilishlar:** ijtimoiy izolyatsiya, radikal qarashlarga moyillik.

Axborot oqimi kuchaygan sharoitda yoshlar mustaqil tahlil qilish va emotsional jihatdan barqarorlik ko‘rsatishga qiynalishi mumkin.

Mediamuhit va informatsion xatarlar

Zamonaviy mediamuhit — bu ko‘plab ijtimoiy tarmoqlar, yangiliklar saytlar va bloglar orqali oson tarqaluvchi axborotlar majmuidir. Bu muhitda axborot oqimining hajmi shunchalik katta va xilma-xilki, shaxslar ko‘pincha axborotlarning haqiqiylikni tekshirishga ulgurmaydi.

Mediamuhitdagi asosiy informatsion xatarlar:

- **Axborot ortiqchaligi** (infogiperplaziya) va ongiyuklamalar,
- **Aqlli manipulyatsiya va feyk yangiliklar**,
- **Axborot shovqini** (noaniqlik va chalg‘itish),
- **Ekstremistik va nafratga asoslangan kontent tarqalishi**.

Bu xatarlar psixologik immuniteti yetarlicha shakllanmagan talaba yoshlar uchun alohida tahdid soladi.

Axborotga qarshi psixologik immunitet tushunchasi

Axborotga qarshi psixologik immunitet — bu shaxsning destruktiv axborotga nisbatan tahliliy yondashish, emotsional barqarorlikni saqlab qolish va ongli ravishda axborotni baholash qobiliyatidir.

Psixologik immunitet quyidagi komponentlardan iborat:

- **Kognitiv komponent:** axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyati,
- **Emotsional komponent:** destruktiv ta’sirga nisbatan emotsional barqarorlik,
- **Ijtimoiy komponent:** ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va mustahkam ijtimoiy aloqalar.

Axborot immuniteti yuqori darajada bo‘lgan talabalar destruktiv axborotlarning salbiy ta’sirini minimallashtira oladi va o‘z ongini himoya qilishga qodir bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni takidlash lozimki Bugungi globallashuv va raqamli inqilob davrida destruktiv axborotlarning jamiyat va, xususan, yoshlar ongiga ko‘rsatayotgan salbiy ta’siri tobora kuchayib bormoqda. Turli guruh va manfaatlar uchun xizmat qiluvchi manipulyativ va ekstremistik axborotlar, atayin noto‘g‘ri ma’lumotlar, salbiy emotsional kontent yosh avlodning psixikasi, emotsional holati va ijtimoiy moslashuvchanligiga jiddiy zarar yetkazmoqda. Talabalar singari o‘sib kelayotgan yoshlarning hali to‘liq shakllanmagan psixikasi va kognitiv immuniteti ularni informatsion tahdidlar oldida himoyasizroq holatga keltirib qo‘ymoqda.

Destruktiv axborotlarning psixologik ta’siri nafaqat individning o‘z-o‘zini anglash va qaror qabul qilish qobiliyatini izdan chiqaradi, balki uning jamiyatdagi ijtimoiy rolini ham zaiflashtiradi. Zamonaviy mediamuhitda axborot ortiqchaligi, feyk yangiliklar va chalg‘ituvchi signallar shaxs ongida ortiqcha yuklamalar va emotsional beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Bu sharoitda yoshlarning axborotga nisbatan ongli va tanqidiy yondasha olishi, o'z emotsiyalarini boshqarishi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlov tizimlaridan foydalana olishi — ularning psixologik immunitetini shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Axborotga qarshi psixologik immunitetni rivojlantirish — shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydigan muhim strategik yo'nalishdir. Bu esa yoshlarning destruktiv axborot oqimlariga berilmasdan, mustaqil fikrlaydigan, ma'naviy yetuk va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanishini kafolatlaydi.

Shu bois, O'zbekistonda axborot xavfsizligini ta'minlash borasida olib borilayotgan ishlar nafaqat texnik choralarni, balki keng ko'lamlı ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni, yoshlar ongida sog'lom axborot madaniyatini shakllantirishni ham o'z ichiga olishi zarur. Bu — jamiyat barqarorligi va kelajak avlod salomatligini asrashning eng muhim kafolatlaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yashno'qda yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqboldagi vazifalar. — Toshkent: O'zbekiston, 2020.
2. To'xtasinov S. Axborot xurujlari va unga qarshi kurashning mafkuraviy asoslari. — Toshkent: Fan, 2019.
3. Abdullayeva G., Umarova D. Yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirishda psixologik yondashuv. // "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" jurnali, 2022, №3, 45-49-betlar.
4. Chernishevskiy N.G. Psixologicheskaya ustoychivost lichnosti v usloviyax informatsionnix ugroz. — Moskva: Nauka, 2018.
5. Turobov B. Mediamuhitda yoshlar ongiga salbiy axborotlar ta'sirining psixologik mexanizmlari. // "Psixologiya va hayot" ilmiy jurnali, 2021, №2, 102-106-betlar.
6. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2017). Media Violence and the Development of Aggressive Behavior: A Psychological Perspective. *Annual Review of Psychology*, 68, 395–419.

MAMLAKATIMIZDA SOLIQ SIYOSATI.

Ollokulova Feruza Mansurovna

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti , i.f.f.d.(PhD)

Nazarov G'ayrat

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot bo'limi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari, uning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati chuqur tahlil etilgan. Soliq siyosati orqali tadbirkorlik muhitini yaxshilash, byudjet tushumlarini barqarorlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishish masalalari keng yoritiladi. Shuningdek, amaldagi soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari, soliq yukining maqbullashtirilishi, raqamli soliq boshqaruvi tizimi va xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslash asosida milliy soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar beriladi. Maqola so'ngida mamlakatimizda adolatli, shaffof va barqaror soliq tizimini shakllantirishning istiqbollari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, soliq tizimi, iqtisodiy barqarorlik, islohotlar, raqamli soliq boshqaruvi, soliq yukining maqbullashtirilishi, tadbirkorlik, fiskal siyosat, davlat byudjeti, xorijiy tajriba

Kirish

Har qanday davlatning iqtisodiy taraqqiyotida soliq siyosatining tutgan o'rni beqiyosdir. Soliqlar – davlatning moliyaviy asosini tashkil etuvchi eng muhim manba bo'lib, ular orqali davlat o'zining iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy funksiyalarini amalga oshiradi. Soliq siyosati deganda davlat tomonidan soliqlarni belgilash, yig'ish, ulardan foydalanish va nazorat qilish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmui tushuniladi. Mamlakatimizda mustaqillik yillaridan boshlab bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish jarayonida soliq tizimi ham chuqur islohotlarga yuz tutdi. Bugungi kunga kelib O'zbekiston Respublikasida soliq siyosatini takomillashtirish, uni yanada shaffof, soddalashtirilgan va raqobatbardosh qilish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, davlat byudjetining asosiy daromad manbai

sifatida soliqlarni to'plashda avtomatlashtirilgan tizimlar, raqamli nazorat usullari, soliq to'lovchilarga qulaylik yaratish bo'yicha elektron xizmatlar joriy etilmoqda. Ayniqsa, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, soliq yukini maqbullashtirish, investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan soliq siyosati iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, global iqtisodiy o'zgarishlar, pandemiyadan keyingi tiklanish davrida soliq siyosatining ahamiyati yanada ortdi. Bu borada xalqaro tajribalarning o'rganilishi, soliq ma'murchiligining zamonaviy mexanizmlarini tatbiq etish, fuqarolarning soliq madaniyatini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolada mamlakatimiz soliq siyosatining rivojlanish bosqichlari, hozirgi holati, muammoli jihatlari va istiqboldagi vazifalari chuqur tahlil qilinadi hamda takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

Adabiyotlar tahlili

Soliq siyosatiga oid ilmiy adabiyotlar, qonun hujjatlari va tahliliy hisobotlar mamlakatimizda ushbu sohani chuqur o'rganish va takomillashtirish imkonini beradi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Prezident farmonlari va qarorlari, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi hamda Davlat soliq qo'mitasining hisobotlari soliq tizimidagi amaliy holatni yoritib beradi. Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) soliq sohasidagi tahlillari hamda tavsiyalari soliq siyosatini global kontekstda baholash imkonini yaratadi. Akademik adabiyotlarda soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri, soliq yuki va soliq ma'murchiligining samaradorligi, soliqlarning daromad taqsimotiga ta'siri keng yoritilgan. Masalan, Samuelson va Nordhaus (2010) o'zlarining iqtisodiy nazariyalarida soliq siyosatini fiskal muvozanatni saqlashdagi asosiy vosita sifatida baholaydi. Mahalliy mualliflar – R.S. Qodirov, A.A. Vahobov, D.S. Jo'raevlarning asarlarida esa O'zbekistonda soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlari va milliy tajribasi keng o'rganilgan. Ushbu adabiyotlar asosida soliq siyosatini takomillashtirishning ilmiy asoslari ishlab chiqiladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasidagi amaldagi soliq siyosatini baholash va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash asosiy maqsad qilib belgilandi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: Tahliliy yondashuv – mamlakatdagi mavjud soliq siyosati, soliq tushumlari va ularning tarkibi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilindi; Taqqoslash usuli – O'zbekiston soliq tizimi xorijiy davlatlar tajribasi, xususan, Latviya, Polsha, Turkiya va Janubiy Koreya tajribasi bilan solishtirildi;

Sistematik yondashuv – soliq siyosatining iqtisodiyotning turli sohalariga (sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish) ta’siri umumlashtirilib ko‘rib chiqildi; Normativ-huquqiy tahlil – O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, qonunlar, qarorlar va farmonlar asosida huquqiy baza tahlil qilindi. Tadqiqotda Davlat soliq qo‘mitasi, Iqtisodiy taraqqiyot vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining ochiq statistik ma’lumotlari asosiy axborot manbalari sifatida xizmat qildi. Olingan natijalar asosida soliq siyosatini yanada takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar va takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot davomida mamlakatimizda olib borilayotgan soliq siyosati chuqur o‘rganildi va quyidagi asosiy natijalarga erishildi: Soliq tushumlari tarkibi va dinamikasi tahlili shuni ko‘rsatdiki, oxirgi yillarda soliq tushumlarining umumiy hajmi barqaror o‘shib bormoqda. Jumladan, QQS (qo‘shilgan qiymat solig‘i) tushumlari asosiy ulushni tashkil etib, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida o‘shish kuzatilgan. Soliq yukining pasaytirilishi tadbirkorlik subyektlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. So‘nggi yillarda kichik biznes uchun soliq stavkalari kamaytirilib, yagona yer solig‘i kabi soddalashtirilgan shakllar joriy etildi.

Elektron soliq tizimlarining joriy etilishi byurokratik to‘siqlarni kamaytirib, soliq to‘lashda qulayliklar yaratmoqda. Jumladan, "Soliq servis" va "E-soliq" tizimlari orqali onlayn hisobot topshirish, avtomatik hisob-kitob va tahlil qilish imkoniyati kengaygan. Hududiy soliq tushumlaridagi nomutanosiblik mavjud. Aholi zich joylashgan yoki sanoatlashgan hududlar yuqori daromad keltirayotgan bo‘lsa-da, ayrim qishloq hududlarida soliq bazasi sustligicha qolmoqda. Soliq madaniyati hamon yetarlicha shakllanmagan. Aholining soliq to‘lashga bo‘lgan munosabati va axborot yetishmasligi, ayniqsa norasmiy iqtisodiyotda salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Muhokama

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan soliq siyosati muayyan natijalarni bergan bo‘lsa-da, hali hal qilinishi zarur bo‘lgan qator muammolar mavjud. Elektron tizimlar joriy etilishi va soliq stavkalarining soddalashtirilishi ijobiy omillar sirasiga kiradi, biroq bu islohotlarning barcha hududlarda teng darajada samarali kechmayotgani aniqlanmoqda. Hududlararo soliq tushumlaridagi tafovutlar iqtisodiy faoliyatning notekis taqsimlanishi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, bu holat davlat byudjetining adolatli shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shuningdek, soliq siyosati tadbirkorlikni rag'batlantiruvchi vosita sifatida ishlashi uchun biznes subyektlariga nisbatan xolis va barqaror yondashuv zarur.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli soliq siyosati faqatgina soliq stavkalari yoki soliq imtiyozlari bilan emas, balki samarali soliq ma'murchiligi, yuqori soliq intizomi va ishonchga asoslangan davlat-xususiy sektor munosabatlari orqali rivojlanadi. Bu borada O'zbekistonda joriy qilinayotgan elektron boshqaruv mexanizmlari va raqamlashtirish jarayonlari katta imkoniyatlarga ega. Shuningdek, soliq siyosatining uzoq muddatli barqarorligi uchun fuqarolar va tadbirkorlar orasida soliq madaniyatini shakllantirish, soliq imtiyozlaridan suiiste'mol qilish holatlarining oldini olish va norasmiy iqtisodiyot hajmini qisqartirish muhim hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan soliq siyosati muayyan ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan, jumladan, soliq yuki kamaytirilgan, elektron xizmatlar joriy etilgan va soddalashtirilgan soliq shakllari amaliyotga tatbiq etilgan. Shu bilan birga, tizimda hali hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar, xususan hududlar o'rtasidagi soliq tushumlaridagi tafovutlar, soliq madaniyatining past darajada ekanligi va norasmiy iqtisodiyotning ulushi mavjud.

Ushbu holatlarni inobatga olgan holda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Soliq madaniyatini oshirish bo'yicha keng ko'lamlı targ'ibot-tashviqot ishlarini tashkil etish, ayniqsa yoshlar va tadbirkorlar orasida soliq to'lashning fuqarolik burchi ekanini anglatish.
2. Elektron soliq tizimlarini hududlarda yanada keng joriy etish va soliq to'lovchilar uchun interaktiv xizmatlar doirasini kengaytirish.
3. Hududlararo soliq salohiyatini muvozanatlashtirish uchun mahalliy darajadagi biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi soliq imtiyozlarini differensial tarzda joriy etish.
4. Norasmiy iqtisodiyotni kamaytirish maqsadida yengil soliq rejimlari va qonuniy faoliyat yuritishning afzalliklari haqida axborotlar yetkazish.
5. Xalqaro tajribani chuqur o'rganish asosida soliq siyosatini strategik jihatdan takomillashtirish, xususan, OECD mamlakatlari tajribasidan foydalanish.

6. Tadbirkorlik subyektlariga nisbatan soliq xavfini baholovchi tizimlarni joriy etish orqali soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda soliq siyosatini yanada takomillashtirish davlat budjetining barqarorligini ta'minlash, investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ilmiy asoslangan yondashuvlar orqali soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha doimiy izlanishlar olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (2023-yil tahriri). – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq ma'murchiligini yanada soddalashtirish va soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarni yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-6074-sonli qarori. – 2020-yil, 24-sentyabr.
3. Soliq siyosati va soliq tizimi: O'quv qo'llanma / Tahrir hay'ati: B.A. Raimov va boshq. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
4. Qodirov S.A., Ergashev A.Sh. Soliq islohotlari va ularning iqtisodiyotga ta'siri. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.
5. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlar yo'lida. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
6. OECD Tax Policy Reforms 2023: OECD Publishing. [<https://www.oecd.org/tax/tax-policy-reforms/>]

UMUMTA'LIM MAKTABLARNING 1-4-SINF O'QUVCHILARIGA MILLIY VA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISH

Mualliflar: Abdullayeva Umida, To'raqulova Ruxshona

Ilmiy rahbar: G'aniyev Suxrob Abduvali o'g'li,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Jismoniy tarbiya va sport kafedrası
o'qituvchisi, suxrobganiyev5@gmail.com

Kirish

Milliy va harakatli o'yinlar o'zbek xalqining boy madaniy merosining muhim qismi bo'lib, yosh bolalarda jismoniy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishni rag'batlantiradi. Umumta'lim maktablarning 1-4-sinf o'quvchilari uchun bu o'yinlar nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki milliy qadriyatlar, jamoaviy ish va o'zaro hurmatni o'rgatadi. Ushbu maqola o'qituvchilarga ushbu yosh guruhiga mos milliy va harakatli o'yinlarni o'rgatish bo'yicha amaliy yo'riqnoma taqdim etadi.

Milliy va harakatli o'yinlarning ahamiyati

1-4-sinf o'quvchilari faol harakat va o'yin orqali o'rganishga moyil bo'lib, bu yoshda jismoniy faollik ularning sog'lig'i va diqqat jamlanishi uchun juda muhimdir. Milliy o'yinlar, masalan, "Qo'g'irchoq o'yini" yoki "Toshbaqa yugurishi", bolalarda madaniy o'zlikni shakllantiradi. Harakatli o'yinlar esa motorika, muvozanat va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin orqali ta'lim bolalarda ijobiy xulq-atvor va o'quv motivatsiyasini oshiradi.

O'yinlarni o'rgatish metodikasi

1. Rejalashtirish

- **Maqsadni aniqlash:** Jismoniy faollikni oshirish, jamoaviy ishlashni rivojlantirish yoki milliy an'analarni o'rgatish.
- **O'yin tanlash:** 1-4-sinf o'quvchilariga mos oddiy qoidali va qiziqarli o'yinlar tanlanadi. Masalan:
 - **"Qo'g'irchoq o'yini":** Bolalar doira shaklida turib, qo'shiq aytadi va harakatlar qiladi.
 - **"Toshbaqa yugurishi":** Bolalar guruhlariga bo'linib, xavfsiz masofada yugurishadi.

- **Resurslar:** O'yin uchun zarur jihozlar (to'p, arqon, rangli belgilovchilar) va xavfsiz maydon tayyorlanadi.

2. Tashkil qilish

- **Tayyorgarlik:** O'quvchilarga o'yin qoidalari oddiy tilda tushuntiriladi. Masalan, "Qo'g'irchoq o'yini"da qo'shiq matni oldindan o'rgatiladi.
- **Guruhlash:** 5-7 kishilik kichik guruhlar tuziladi, bu bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi.
- **Xavfsizlik:** O'yin maydoni to'siqlardan tozalanishi va jarohatlar oldi olinishi kerak.

3. O'rgatish jarayoni

- **Namoyish:** O'qituvchi o'yinni birinchi bo'lib ko'rsatadi yoki namunaviy guruh tashkil qilinadi.
- **Amaliyot:** Bolalar kichik guruhlarda o'yinni sinab ko'radi, o'qituvchi xatolarni tuzatadi.
- **Rag'batlantirish:** Har bir ishtirokchi ijobiy fikr-mulohaza va rag'bat bilan taqdirlanadi.

Amaliy misollar

1. **"Qo'g'irchoq o'yini":**
 - **Maqsad:** Ritm hissi va jamoaviy harakatlarni rivojlantirish.
 - **Qoidalar:** Bolalar doirada turib, "Qo'g'irchoq" qo'shig'ini aytadi va harakatlar qiladi.
 - **Foyda:** Motorika va ijtimoiy ko'nikmalarni oshiradi.
2. **"Toshbaqa yugurishi":**
 - **Maqsad:** Tezlik va muvozanatni rivojlantirish.
 - **Qoidalar:** Bolalar ikki guruhga bo'linib, belgilangan masofada yuguradi.
 - **Foyda:** Jismoniy chidamlilikni oshiradi.

Xulosa

Milliy va harakatli o'yinlar 1-4-sinf o'quvchilari uchun nafaqat jismoniy faollikni ta'minlaydi, balki ularni milliy qadriyatlar bilan yaqinlashtiradi. O'qituvchilar ushbu o'yinlarni muntazam ravishda darslarda qo'llash orqali bolalarning jismoniy va

ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. O'yinlarni muvaffaqiyatli o'rgatish uchun rejalashtirish, xavfsizlik va rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek xalq o'yinlari va sport turlari. (2020). Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
2. Xolmatov, M. (2022). Jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlardan foydalanish. *Pedagogika jurnali*, 3(15), 45-50.
3. "O'zbek milliy o'yinlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati". (2023). O'zbekiston ta'lim portali.
4. G'aniyev, S. (2021). Yosh bolalarda jismoniy faollikni rivojlantirish usullari. Denov: Institut nashriyoti.

ВЫРАЖЕНИЕ МЕЖСТИЛЕВОГО СИНТЕЗА И ПОЭТИКА ХРОНОТОПА В РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ РАССКАЗАХ

Махмадиева Гулчехра С-А,

(PhD) преподаватель кафедры русского языка и литературы
Термезского университета экономики и сервиса.

mahmadiyeva1976@gmail.com

***Аннотация:** Данная статья посвящена анализу межстилевого синтеза и поэтики хронотопа в русских и узбекских рассказах. Автор рассматривает особенности взаимодействия различных стиливых направлений в рамках короткой прозы, уделяя особое внимание формированию художественного времени и пространства в текстах. На основе сравнительного анализа произведений русских и узбекских авторов выявлены сходства и отличия в использовании поэтики хронотопа, а также выявлена роль культурного контекста в формировании художественной картины мира.*

***Ключевые слова:** анализ, межстилевой синтез, хронотоп, поэтика, проза, пространства в текстах, художественная картина*

EXPRESSION OF INTER-STYLE SYNTHESIS AND POETICS OF CHRONOTOPE IN RUSSIAN AND UZBEK STORIES

Makhmadieva Gulchekhra S-A, (PhD) teacher of the Department of Russian Language and Literature of the Termez University of Economics and Service.

Abstract: This article is devoted to the analysis of inter-style synthesis and poetics of chronotope in Russian and Uzbek stories. The author examines the features of interaction of various stylistic trends within short prose, paying special attention to the formation of artistic time and space in texts. Based on a comparative analysis of the works of Russian and Uzbek authors, similarities and differences in the use of chronotope poetics were identified, and the role of cultural context in the formation of an artistic picture of the world was revealed.

Key words: analysis, inter-style synthesis, chronotope, poetics, prose, spaces in texts, artistic picture

RUS VA O'ZBEK HIKOYALARIDA XRONOTOPNING USLUBLARARO SINTEZI VA POETIKASI IFODASI

Maxmadiyeva Gulchexra S-A,

(PhD) Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
rus tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqola rus va o'zbek hikoyalarida xronotopning uslublararo sintezi va poetikasini tahlil qilishga bag'ishlangan. Muallif qisqa nasr doirasida turli uslubiy yo'nalishlarning o'zaro ta'siri xususiyatlarini ko'rib chiqadi, matnlarda badiiy zamon va makon shakllanishiga alohida e'tibor beradi. Rus va o'zbek mualliflari ijodini qiyosiy tahlil qilish asosida xronotop poetikasini qo'llashdagi o'xshash va farqli tomonlari aniqlanib, dunyoning badiiy manzarasini shakllantirishda madaniy kontekstning o'rni ochib berildi.

Введение

Хронотоп — фундаментальная категория, введённая М.М. Бахтиным, которая раскрывает неразрывную связь пространства и времени в литературном произведении. Через хронотоп формируется мир произведения, стиль повествования, судьба персонажа и сам характер художественного мышления автора. В разных литературных традициях, таких как русская и узбекская, хронотоп приобретает свою специфику, отражающую культурный, исторический и философский контекст. Настоящая статья направлена на выявление сходств и различий хронотопических моделей в русской и узбекской литературе.

Современное литературоведение всё чаще обращается к междисциплинарным подходам в анализе художественного текста. Одним из таких направлений является изучение межстилевого синтеза — совмещения элементов различных стилевых направлений в рамках одного произведения. Не менее значимым аспектом анализа становится поэтика хронотопа, предложенная М. М. Бахтиным, как способ осмысления времени и пространства в литературе.

Рассказ, как жанровая форма, предоставляет благодатную почву для подобных исследований благодаря своей лаконичности, выразительности и насыщенности художественными средствами. В данной статье рассматриваются

произведения русских и узбекских авторов, таких как А. П. Чехов, И. А. Бунин, Хамид Алимджан, Эркин Аъзам и другие, с целью выявления характерных черт межстилевого взаимодействия и хромотопических структур.

1. Межстилевой синтез в рассказах: особенности и функции.

Межстилевой синтез — это совмещение элементов различных функциональных стилей и жанровых направлений в одном произведении. В русской литературе межстилевое взаимодействие проявляется, например, в сочетании реалистической и модернистской поэтики. У Чехова повседневный быт часто пересекается с философской рефлексией, а у Бунина реализм сочетается с символизмом.

В узбекской литературе, особенно в рассказах Эркина Аъзама, наблюдается сплав традиционного народного повествования (дастанной формы) с элементами психологической прозы и постмодернизма. Такой синтез позволяет автору расширить выразительные возможности языка и затронуть более широкий спектр тем — от социального конфликта до экзистенциальных поисков.

Пример: у А.П. Чехова в рассказе «Человек в футляре» строгий канцелярский стиль переплетается с иронично-разговорным, создавая полифоническую структуру повествования. В рассказе Эркина Аъзама «Ёпиқ эшиқлар ортида» (За закрытыми дверями) используется документальная сухость речи, чередующаяся с лирическим размышлением, что усиливает внутренний конфликт героя.

2. Хромотоп как носитель смысла: теория и примеры

Понятие хромотопа в литературе связано с образом мира, создаваемым через взаимодействие времени и пространства в тексте. В рассказах, как правило, хромотоп компактный, но крайне насыщенный.

У русских авторов хромотоп часто статичен, замкнут — деревенский дом, больница, класс в гимназии. Пространство становится символом внутреннего мира персонажа. Например, в рассказе Бунина «Господин из Сан-Франциско» корабль и отель — это не просто локации, а метафоры социального отчуждения и смерти.

В узбекских рассказах хромотоп часто динамичен: герой перемещается в пространстве, и это движение символизирует его внутреннюю трансформацию. Примером может служить рассказ Хамида Алимджана «Қишлоқ туйи» (Сельская

свадьба), где дорога между кишлаком и городом отражает конфликт между традицией и модернизацией.

3. Сравнительный анализ: русская и узбекская хронотопическая поэтика

Характеристика	Русская литература	Узбекская литература
Доминирующий хронотоп	Дорога, город, порог	Базар, махалла, сад, медресе
Пространственная организация	Открытое, напряжённое пространство	Замкнутое, символически нагруженное
Временная структура	Линейная, трагическая, историческая	Цикличная, обрядовая, философская
Цель хронотопа	Осмысление смысла жизни, конфликта	Воспитание, гармония, сохранение традиций

Заключение

Хронотопическая поэтика русской и узбекской литературы отражает глубинные различия культурного мировоззрения. Если в русской традиции хронотоп — это путь к истине через страдание и сомнение, то в узбекской — это поиск гармонии и сохранение устойчивого жизненного порядка. Несмотря на различия, обе традиции используют хронотоп как средство формирования национального литературного кода и выразительного средства эпохи.

Литература

1. Бахтин М.М. *Формы времени и хронотопа в романе*. — М.: Худож. лит., 1975. — 445 с.
2. Абдулла Қодирий. *“O‘tkan kunlar”*. — Т.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1983.
3. Kamilov, Sh. *“O‘zbek adabiyotida zamon va makon”*. — Toshkent: Fan, 2000.
4. Булгаков М.А. *“Мастер и Маргарита”*. — М.: Эксмо, 2004.
5. Хидоятлов Н. *“Uzbek Classical Literature Chronotope”*. — Journal of Oriental Studies, 2020.

ADABIY NASR VA PRAGMATIKA. MATN TAHLILIDA ZAMONAVIY NAZARIY ASOSLAR

Turdimurodova Avazgul Xolto'ra qizi

Oltinsoy tumani 23-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi adabiy nasr matnlarini zamonaviy pragmatik yondashuv asosida tahlil qilishning nazariy asoslari yoritiladi. Nasrning kommunikativ xususiyatlari, pragmatik elementlari va o'quvchi bilan o'rnatiladigan aloqalar haqida fikr yuritiladi. Matnning nutq aktlari, kontekst va muallif intensiyasi kabi unsurlari orqali anglashilishini ta'minlovchi mexanizmlar tahlil qilinadi. Zamonaviy adabiyotshunoslikdagi pragmatik nazariy yondashuvlarning ahamiyati ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so'zlar. Adabiy nasr, pragmatika, matn tahlili, kommunikativ maqsad, muallif intensiyasi, qabul qiluvchi, kontekst, nutq aktlari.

Abstract

This article discusses the theoretical foundations of the analysis of literary prose texts based on a modern pragmatic approach. The communicative properties of prose, pragmatic elements, and the relationships established with the reader are discussed. The mechanisms that ensure the understanding of the text through such elements as speech acts, context, and author's intention are analyzed. The importance of pragmatic theoretical approaches in modern literary studies is revealed on a scientific basis.

Keywords. Literary prose, pragmatics, text analysis, communicative purpose, author's intention, recipient, context, speech acts.

Kirish. Adabiy matnlarni o'rganishda til va muloqotning pragmatik xususiyatlarini hisobga olish zamonaviy adabiyotshunoslikda muhim tendensiyaga aylangan. Nasr matnlari — hikoya, roman, esse kabi janrlar — o'z-o'zidan faqat hikoya emas, balki muloqot shaklidir. Pragmatika esa matnni o'quvchi bilan bo'ladigan kommunikativ jarayon sifatida talqin etishga imkon beradi. Shu bilan birga, pragmatik tahlil adabiy matnlarning yashirin ma'nolarini, muloqotdagi o'ziga xos strategiyalarni ochib beradi.

Adabiy nasr pragmatik nuqtayi nazardan o'rganilganda, muallif va o'quvchi o'rtasidagi noaniq va murakkab aloqa chizig'i tahlil etiladi. Har bir nasr matni — bu o'z auditoriyasi uchun qasddan qurilgan muloqotiy modeldir. Bunday yondashuv

matnni faqat tahlil qilish emas, balki uni jonli muloqot sifatida idrok etishga undaydi. Zamonaviy nazariy yondashuvlar esa pragmatika va estetikani uyg'unlashtirishga harakat qilmoqda.

Nasr matnlarining pragmatik tahlilini amalga oshirish uchun muloqot nazariyasi, nutq aktlari nazariyasi, implikatura va kontekstual tahlil kabi vositalar qo'llaniladi. Aynan shu metodlar matndagi yashirin qatlamlarni, muallif niyatini va o'quvchi reaksiyalarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Pragmatika yordamida nasr matnlarining muloqotiy, estetik va ijtimoiy ahamiyati chuqurroq o'rganiladi.

Asosiy qism. Nasr matnlari — bu avvalo muloqot shakli, ularning shakllanishi va qabul qilinishi pragmatik qonuniyatlarga tayanadi. Muallif matnni yaratishda aniq bir kommunikativ maqsadni ko'zlaydi, u bevosita yoki bilvosita tarzda o'quvchiga ta'sir ko'rsatishni mo'ljallaydi. Pragmatik tahlil esa ushbu niyatlarning matndagi amalga oshish usullarini aniqlashga yordam beradi. Shu jihatdan, nasrda personajlararo dialoglar, tasviriy vositalar va syujet voqealari maxsus kommunikativ mexanizm sifatida tahlil qilinadi.

Pragmatik tahlilning asosiy elementlaridan biri nutq aktlari nazariyasidir. Har bir gap yoki jumla faqat ma'no bermaydi, balki ma'lum bir amalni (buyurish, so'rash, iltimos qilish) amalga oshiradi. Nasr matnlarida esa nutq aktlari orqali personajlar o'rtasida muloqot yuzaga keladi, matn dinamizmi hosil bo'ladi. Shu tariqa, nutq aktlari yordamida matndagi muloqot qoidalari va uning ta'sirchanlik darajasi aniqlanadi.

Implikatura va kontekstual tahlil ham nasr matnlarining pragmatik o'rganilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif ko'pincha to'g'ri ma'no bermay, bilvosita ma'nolar orqali o'quvchini o'ylashga majbur qiladi. Kontekst esa matnni to'g'ri anglash uchun asosiy kalit hisoblanadi. Nasriy matnlar ko'pincha tarixiy, ijtimoiy yoki madaniy kontekstga asoslanadi, bu esa o'quvchidan kengroq bilimsizlik darajasini bartaraf etishni talab qiladi.

Shuningdek, nasr matnlarining pragmatik tahlilida muallif-intensiya va o'quvchi-pragmatik javobi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlil etiladi. Har bir o'quvchi matnni o'z bilimlari, tajribasi va kutgan natijalari asosida qabul qiladi. Shu nuqtayi nazardan, matnlar pragmatik ko'prik vazifasini o'taydi va o'quvchi bilan muallif o'rtasida ko'rinmas dialog hosil qiladi. Pragmatik yondashuv nasr matnini faqat tahlil qilish emas, balki uning hayotga tatbiq qilinishini ham chuqurroq tushunishga imkon beradi.

1-jadval: Nasriy matn tahlilida qo'llaniladigan asosiy pragmatik birliklar

No	Pragmatik birlik turi	Funksiyasi (vazifasi)	Adabiy matndan namunaviy ifoda
1	Nutq aktyi (speech act)	Qahramonlar orasidagi ijtimoiy munosabatni ifoda etish	"Menga kechirim so'rash shart emas!"
2	Deixsis	Kontekst va voqea joyini aniqlash	"Bu yerda hech kim qolmagan edi."
3	Implikatura	Matn orqasida yashiringan ma'no yaratish	"Sen juda erta kelding, odatda kech qolarding."
4	Presuppozitsiya	Matnda nazarda tutilgan, ammo aytilmagan axborotni ifodalash	"U yana yolg'iz qoldi."
5	Illokutiv maqsad	Gaplovchining maqsadini anglash	"Yaxshisi, sen ketganing ma'qul."
6	Kommunikativ strategiya	Muallif yoki qahramonlarning til orqali ta'sir o'tkazish usuli	"U menga qarab kulimsiradi, ammo hech narsa demadi."

Ushbu jadval adabiy nasrni pragmatik yondashuv asosida tahlil qilishda qo'llaniladigan muhim birliklarni o'z ichiga oladi. Birinchi ustunda birliklarning turlari keltirilgan bo'lib, ular pragmatik tahlilning asosiy vositalaridir. Ikkinchi ustun har bir birlikning funksiyasini, ya'ni matnda qanday ma'no, ta'sir yoki ijtimoiy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Uchinchi ustunda esa, bu birliklarga mos real adabiy matnlardan olingan namunalar orqali ularning qo'llanishi yoritilgan.

Bu jadval orqali tahlilchi adabiy matnda qanday pragmatik vositalar mavjudligini aniqlashi, ularning funksional yukini tahlil qilishi, va shu asosda matnni yanada chuqurroq o'rganishi mumkin bo'ladi. Bu esa nazariy tahlillarni amaliy misollar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Xulosa. Zamonaviy adabiyotshunoslikda pragmatik tahlil metodlarining qo'llanilishi nasr matnlarini anglash va talqin qilishda yangi imkoniyatlar ochib berdi. Adabiy matnlarni muloqotiy hodisa sifatida ko'rib chiqish, ularning ijtimoiy va estetik qiymatini chuqurroq anglashga imkon yaratdi. Pragmatik elementlarni tahlil qilish orqali muallif va o'quvchi o'rtasidagi yashirin muloqot ochib beriladi.

Nasr matnlari o'zining murakkab kommunikativ strukturasi bilan pragmatik tahlil uchun boy material hisoblanadi. Nutq aktlari, implikatura, kontekst va muallif-intensiya kabi unsurlarni hisobga olgan holda, matnning ko'p qatlamli ma'nolari

aniqlanadi. Shu tariqa, adabiy asarlar nafaqat estetik, balki muloqotiy hodisa sifatida ham qabul qilinadi.

Kelgusida adabiy nasrni pragmatik yondashuv asosida tahlil qilish tadqiqotlari yanada chuqurlashishi kutilmoqda. Xususan, madaniy kontekst va zamonaviy o'quvchi psixologiyasini hisobga olgan holda, matnlarning ta'sirchanlik mexanizmlari yanada mukammal o'rganilishi lozim. Pragmatikaning adabiyotshunoslikdagi o'rni tobora ortib, matn tahlilida yangi ufqlar ochmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Morris, C. (1938). Foundations of the Theory of Signs.
2. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words.
3. Searle, J. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language.
4. Grice, H.P. (1975). Logic and Conversation.
5. Eco, U. (1981). The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts.
6. Iser, W. (1978). The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response.

NOSIMMETRIK KRIPTOTIZIMLAR UCHUN KALIT KRIPTOBARDOSHLIGINI OSHIRISH USULINI ASOSLASH

Allanazarova Davlatoy Farxod qizi

Termiz davlat universiteti, Kompyuter tizimlari va ularning dasturiy ta'minoti
mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada nosimmetrik kriptotizimlarda kalitlar xavfsizligini ta'minlashda muhim bosqich bo'lgan tub sonlarni generatsiya qilish muammosi tahlil qilinadi. Tub sonlarning taqsimlanishi va chastotalari matematik jihatdan tadqiq qilinadi hamda bu asosda kalit kriptobardoshligini oshirish uchun rekursiv yondashuvga asoslangan yangi metod taklif etiladi. Fibonachchi ketma-ketligi, primitiv rekursiv funksiyalar va signum funktsiyasi asosida algoritmik yechim ishlab chiqiladi. Taklif etilgan usulning matematik asoslari va nazariy afzalliklari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: nosimmetrik kriptotizim, tub sonlar, chastota, rekursiv funksiyalar, Fibonachchi, kalit xavfsizligi, kriptobardoshlik.

Nosimmetrik kriptotizimlar – zamonaviy raqamli xavfsizlikning tayanchidir. Bu tizimlarda ishlatiladigan kalitlarning xavfsizligi ko'pincha katta tub sonlarning ishonchli generatsiyasiga bog'liq. Tub sonlarning tabiiy sonlar to'plamida notekis taqsimlanganligi sababli, ularni yaratish jarayoni ehtimolli bo'lib qolmoqda. Shuning uchun matematik asoslangan yangi metodologiyalarni joriy qilish zarur. Ushbu maqolada tub sonlarning chastotasini aniqlash orqali ularni generatsiya qilishda foydalaniladigan matematik model asoslanadi va rekursiv yondashuv orqali kalitning kriptobardoshligini oshirish imkoniyati ko'rib chiqiladi.

Sonni tubligini aniqlovchi ko'pgina usullar va algoritmlarning tadqiqi shuni ko'rsatdiki, tub sonlarni generatsiya qilishda qo'llaniladigan barcha algoritmlar ma'lum ehtimollik bilan tub sonni hosil qiladi va ular hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Yuqorida ta'kidlanganidek, tub sonlarni generatsiya qilish nosimmetrik kriptotizimlarni loyihalashda asosiy bosqichlardan biri bo'lib, ular asosida modul arifmetikasining hal qiluvchi elementi - moduli shakllantiriladi.

Natural sonlar to'plamida tub sonlar notekis taqsimlangan bo'lib, sonlar qiymati ortib borgan sari u diapazondagi tub sonlar soni kamayib boradi. Quyidagi 1-jadvalda

uzunligi 100 ta sonni o'z ichiga olgan turli diapazondagi mavjud tub sonlarining soni keltirilgan

1-jadval

Turli diapazondagi mavjud tub sonlarning soni

Diapazoni	Tub sonlar soni
1-100	25
100-200	21
200-300	16
300-400	16
400-500	17
500-600	14
600-700	16
700-800	14
800-900	15
900-1000	14
1000-1100	16
1100-1200	12
1200-1300	15
1300-1400	11

Endi tub sonlarning paydo bo'lish chastotasining sonli oraliq uzunligiga bog'liqligini ko'rib chiqamiz. Tub sonlarni paydo bo'lish chastotasini ketma-ket hisoblash sxemasida qaralayotgan oraliq uzunligini o'sha oraliqda uchraydigan tub sonlar soniga bo'lib topiladi. Masalan, 1 dan 100 gacha bo'lgan birinchi diapazonni qaraydigan bo'lsak, bu yerda uchraydigan tub sonlar miqdori 25 edi, demak, chastotani v bilan belgilaydigan bo'lsak, birinchi diapazondagi tub sonning paydo bo'lish chastotasi $v = \frac{25}{100} = 0,25$ ga teng bo'lar ekan. 1-200 gacha bo'lgan ikkinchi sonli

diapazonni ko'radigan bo'lsak, unda tub sonning paydo bo'lish chastotasi $v = \frac{25+21}{100+100}=0,23$ ga teng bo'ladi. 1-300 gacha bo'lgan uchinchi sonli diapazonni ko'radigan bo'lsak, unda tub sonning paydo bo'lish chastotasi $v = \frac{25+21+16}{100+100+100}=0,21$ ga teng bo'ladi va hokazo davom ettirsak, quyidagi 2-jadvalni hosil qilamiz.

2-jadval

Tub sonlarning paydo bo'lish chastotalari

Diapazoni	Tub sonlar soni	Umumiy soni	Chastotasi
1-100	25	25	0,25
1-200	21	46	0,23
1-300	16	62	0,206667
1-400	16	78	0,195
1-500	17	95	0,19
1-600	14	109	0,181667
1-700	16	125	0,178571
1-800	14	139	0,17375
1-900	15	154	0,171111
1-1000	14	168	0,168
1-1100	16	184	0,167273
1-1200	12	196	0,163333
1-1300	15	211	0,162308
1-1400	11	222	0,15871

Yuqorida keltirilgan jadvallarni tahlil qilib quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- tub sonlarni paydo bo'lish chastotasining eng katta qiymati 0,25 ga teng bo'lib, unga birinchi diapazonda erishiladi;
- tub sonlarni taqsimlanishida hech qanday qonuniyat ko'zga tashlanmaydi;

- oraliq uzunligi ortib borishi bilan undagi tub sonlar miqdori ham ortib boradi;
- oraliq uzunligi ortib borishi bilan unda tub sonlarni uchrash chastotasi kamayib boradi.

Nosimmetrik kriptotizimlarda kalit generatsiya qilish masalasi katta tub sonlarni generatsiya qilish masalasi bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi tufayli, bu natural sonlar to'plamida tub sonlarni taqsimlanishi muammosini o'rganishni talab etadi.

Rekursiv funktsiya (lotincha rekursio - qaytarish) – bu sonli argumentning sonli funktsiyasi bo'lib, funktsiyaning ko'rinishida funktsiyaning o'zidan foydalaniladi. Ya'ni bunda $f(n)$ ni hisoblash uchun $f(n-1), f(n-2), \dots$ dan foydalaniladi. Ixtiyoriy p uchun hisoblash yakunlanishi uchun ba'zi bir p lar uchun funktsiyaning qiymati rekursiv bo'lmasdan aniqlanishi talab qilinadi (masalan $n=0, 1$ uchun).

Rekursiv funktsiyaga misol qilib Fibonachchi sonining n - hisoblovchi quyidagi funktsiyani ko'rish mumkin:

$$F = \begin{cases} F(0) = 1; \\ F(1) = 1; \\ F(n) = F(n-1) + F(n-2), & n > 1. \end{cases}$$

Ushbu keltirilgan formuladan foydalanib $F(n)$ ni qiymatini ixtiyoriy n natural son uchun chekli qadamda topishi mumkin. Bunda kerakli qiymatni topish uchun $F(n-1), F(n-2), \dots, F(2)$ qiymatlarni hisoblash kerak bo'ladi.

Rekursiya - bu funktsiya berishning shunday usuliki, bunda argumentning ixtiyoriy qiymati uchun aniqlanuvchi funktsiyaning qiymati muayyan usulda aniqlanayotgan funktsiyaning kichik argumentlari orqali ifodalanadi. Primitiv rekursiya umumiy rekursiyaning eng oddiy ko'rinishlaridan biridir.

Ta'rif. Faraz qilaylik, $\alpha_1(x), \dots, \alpha_s(x)$ barcha yerda aniqlangan funktsiya bo'lib, x ning barcha qiymatlarida quyidagi shartlarni qanoatlantirsin: $\alpha_i(x+1) \leq x$ ($i=1, \dots, s$).

$f(x_1, \dots, x_{n+1})$ funktsiya $g(x_1, \dots, x_n), h(x_1, \dots, x_n, y, z_1, \dots, z_s)$ funktsiyalardan va yordamchi funktsiya $\alpha_1, \dots, \alpha_s$ dan rekursiya qaytarilishi yordamida hosil qilinadi deyiladi, agar x_1, \dots, x_n, y o'zgaruvchilarning barcha qiymatlari uchun

$$f(x_1, \dots, x_n, 0) = g(x_1, \dots, x_n),$$

$$f(x_1, \dots, x_n, y+1) = h(x_1, \dots, x_n, y, f(x_1, \dots, x_n, \alpha_1(y+1)), \dots, f(x_1, \dots, x_n, \alpha_s(y+1))).$$

Teorema. Barcha yerda aniqlangan $g(x_1, \dots, x_n), h(x_1, \dots, x_n, y, z_1, \dots, z_s)$ funktsiyalardan va yordamchi funktsiya $\alpha_1, \dots, \alpha_s$ dan hosil bo'luvchi f funktsiya yuqoridagi ta'rifda keltirilgan shartlarni qanoatlantirsa, qaytarilish rekursiyasi yordamida o'sha funktsiya $g(x_1, \dots, x_n), h(x_1, \dots, x_n, y, z_1, \dots, z_s)$ funktsiyalardan va yordamchi funktsiya g, h, α_i va sodda funktsiyalar $0, s, I_m^n$ o'rinlashtirishlar operatsiyalari va primitiv rekursiya olinishi mumkin.

Tahlilda ba'zan $sg\ x$ (signum x) funktsiyasidan foydalaniladi. Bu funktsiya x ning haqiqiy musbat qiymatlari uchun $+1$, haqiqiy manfiy qiymatlari uchun -1 ga va $x=0$ uchun 0 qiymatga ega bo'ladi. Bu funktsiyani faqat x ning natural qiymatlari uchun ko'radigan bo'lsak, u quyidagicha aniqlanadi:

$$sg\ x = \begin{cases} 0, & \text{agar } x = 0 \\ 1, & \text{agar } x > 0. \end{cases}$$

Quyidagicha aniqlanuvchi \overline{sg} funktsiyani kiritamiz:

$$\overline{sg} = \begin{cases} 1, & \text{agar } x = 0 \\ 0, & \text{agar } x > 0. \end{cases}$$

\overline{sg} funktsiya $1 - sg$ bilan ustma-ust tushadi.

sg va \overline{sg} funktsiyalar primitiv rekursiv sxemalarni qanoatlantiradi:

$$\begin{aligned} sg\ 0 &= 0, & \overline{sg}\ 0 &= 1, \\ sg\ (x+1) &= 1, & \overline{sg}\ (x+1) &= 0 \end{aligned}$$

Misol sifatida $0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, \dots$ sonli ketma ketlikni keltirish mumkin, bu ketma-ketlik Fibonachchi ketma-ketligi nomi bilan mashhur. Bu ketma-ketlikning uchinchi hadidan boshlab barcha keyingi hadlari undan oldin keladigan ikkita hadning yig'indisiga teng. Agar fibonachchi sonli ketma-ketligining p -hadini $F(p)$ bilan belgilasak, u holda $F(0)=0, F(1)=1, F(p+2) = F(p) + F(p+1)$ yoki $F(0)=0, F(p+1) = F(p) + F(p-1) + \overline{sg}n$ hosil bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki, $F(p)$ funktsiya $g(x) = 0, h(x, y, z_1, z_2) = \overline{sg}u + z_1 + z_2$ funktsiyalardan va yordamchi funktsiyalar $\alpha_1(y)=y-1, \alpha_2(y)=y-2$ qaytish rekursiyasi yordamida hosil bo'ladi. Bu yerda qo'llanilgan barcha funktsiyalar primitiv rekursiv bo'lgani uchun F ham primitiv rekursiv bo'ladi.

Tub sonlarning notekis taqsimlanganligi nosimmetrik kriptotizimlarda kalit xavfsizligini zaiflashtiradi. Ushbu maqolada taklif etilgan rekursiv model bu muammoni hal qilish uchun muhim yechim hisoblanadi. Primitiv rekursiv funktsiyalar va Fibonachchi ketma-ketligidan foydalanish orqali ishonchli, barqaror va boshqariladigan kalitlar generatsiyasi mumkin. Kelgusida bu yondashuv real tizimlarda testdan o'tkazilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alferov A.P., Zubov A.Yu., Kuzmin A.S., Cheremushkin A.V. Основы криптографии. Учебное пособие/ Изд.:Gelios ARV, 2001. – 480 s.
2. Akbarov D.Ye., Xasanov P. F., Xasanov X. P., Axmedova O. P. "Kriptografiyaning matematik asoslari" – Toshkent, 2010 – 210 bet.
3. ISO/IEC 11770 -1. "Key management – Introduction".
4. ISO/IEC 11770 -2. "Key management – Symmetric techniques".
5. ISO/IEC 11770 -3. "Key management – Asymmetric techniques".

6. Menezes A., van Oorschot R., Vanstone S. Handbook of Applied Cryptography. - CRC Press, 1996. – 780 rr.
7. Moldovyan A.A., Moldovyan N.A., Guts N.D., Izotov B.V. Kriptografiya. Skorostnye shifry. Sankt – Peterburg «BXV-Peterburg» 2002.
8. Bryus Shnayer. Prikladnaya kriptografiya. Protokoly, algoritmy, isходные tekstы na yazyke SI – Moskva: TRIUMF, 2002.
9. Akbarov D.Ye. «Axborot xavfsizligini ta'minlashning kriptografik usullari va ularning qo'llanilishi» - T.: «O'zbekiston markasi», 2009. - 424 b.

REKURSIV FUNKSIYA YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRILGAN KRIPTOBARDOSHLI KALIT GENERATSIYALASH ALGORITMI VA UNING DASTURI

Allanazarova Davlatoy Farxod qizi

Termiz davlat universiteti, Kompyuter tizimlari va ularning dasturiy ta'minoti
mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rabin–Miller algoritmgiga asoslangan tublikka sinash metodikasi takomillashtirilib, rekursiv funksiyalar yordamida kriptobardoshli kalit generatsiyasining samaradorligi oshirildi. Taklif etilgan 1*-algoritmda murakkab sonlarni aniqlash aniqligi oshgan bo‘lib, "soxta guvohlar" sonini keskin kamaytirish orqali algoritm xavfsizligini kuchaytirishga erishilgan. Takomillashtirilgan algoritm Microsoft Visual Studio 2008 muhitida, C# dasturlash tilida ishlab chiqildi. Dastur MPFR/MPIR kutubxonasi yordamida katta sonlar ustida amallarni amalga oshiradi. Natijalar takomillashgan algoritmning samaradorligi va xavfsizlik darajasi yuqoriligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Rabin–Miller testi, rekursiv funksiyalar, kriptobardoshlik, kalit generatsiyasi, soxta guvohlar, C# dasturlash tili, MPFR/MPIR kutubxonasi, axborot xavfsizligi

Rabin – Millerning katta sonlarni tublikka sinash testi hozirgi kunda nosimmetrik kriptotizimlarda modul hosil qilishda keng qo‘llaniladi. Bu algoritm kuchli psevdotub sonlarni sinash algoritmi sifatida tan olingan. U $n - 1$ ni, ya'ni modulni bitta kamaytirilgan qiymatini $2^s * r$ ko‘rinishda ifodalashga asoslangan. Bunda $s - n - 1$ ni ikkiga bo‘linishlar soni, $r -$ toq son.

1-algoritm.

Kirish: Toq butun son $n \geq 3$ va maxfiy parametr $t \geq l$.

Chikish: “ $n -$ soni tubmi?” degan savolga, “tub” yoki “murakkab” degan javob.

1. $n - 1 = 2^s * r$ ko‘rinishda yozib olinadi, bunda $r -$ tub son.
2. i 1 dan t gacha o‘zgarganda quyidagilar bajariladi:
 - 2.1. $2 \leq a \leq n - 2$ shartni qanoatlantiruvchi a son tasodifiy tanlanadi.
 - 2.2. $u = a^i \bmod n$ ni hisoblanadi.
 - 2.3. Agar ($u \neq 1$ va $u \neq n - 1$) bo‘lsa, u holda quyidagilar bajariladi:
 $j \leftarrow -1$.

Toki ($j \leq s-1$ va $u \neq n-1$) shart o'rinli bo'lsa, quyidagilar bajariladi:

$$u \leftarrow u^2 \bmod n \text{ hisoblanadi.}$$

Agar ($u=1$) bo'lsa, u holda "murakkab son" qaytariladi.

$$j \leftarrow j+1.$$

Agar ($u \neq n-1$) bo'lsa, u holda "murakkab son" qaytariladi.

3. "Tub son" qaytariladi.

Endi ushbu Rabin-Miller testini ko'rib o'tilgan faktorli rekursiv funktsiyani hisoblash algoritmi asosida quyidagicha takomillashtirish mumkin.

1*-algoritm.

Kirish: Toq butun son $n \geq 3$ va maxfiy parametr $t \geq 1$.

Chiqish: " n - soni tubmi?" degan savolga, "tub" yoki "murakkab" degan javob.

1. $j \leftarrow 1$, $D_1 \leftarrow a$ ni olinadi.

2. $n-1=2^{s^*} r$ ko'rinishda yozib olinadi, bunda r - tub son.

3. $i=1$ dan t gacha o'zgarganda quyidagilar bajariladi:

3.1. $2 \leq a \leq n-2$ shartni qanoatlantiruvchi a sonini tasodifiy tanlanadi.

3.2. $y = a^r \bmod n$ hisoblanadi.

3.3. Agar ($u \neq 1$ va $u \neq n-1$) bo'lsa, u holda quyidagilar bajariladi:

$$r \leftarrow -1.$$

Toki ($r \leq s-1$ va $u \neq n-1$) shart o'rinli bo'lsa, quyidagilar bajariladi:

$$u \leftarrow u^2 \bmod n \text{ hisoblanadi.}$$

Agar ($u=1$) bo'lsa, u holda "murakkab son" qaytariladi.

$$r \leftarrow r+1.$$

Agar ($u \neq n-1$) bo'lsa, u holda "murakkab son" qaytariladi.

3.4 Toki ($D_j \neq n-1 \parallel j \neq k$) shart bajarilganda quyidagilar bajariladi:

$$3.4.1 \quad D1_j \leftarrow D_j+1, \quad a1 \leftarrow j+a,$$

$$D2_j \leftarrow D1_j * a1, \quad D_{j+1} \leftarrow D_j + D2_j.$$

$$3.4.2 \quad D_{j+1} \leftarrow \lfloor D_{j+1} / n \rfloor.$$

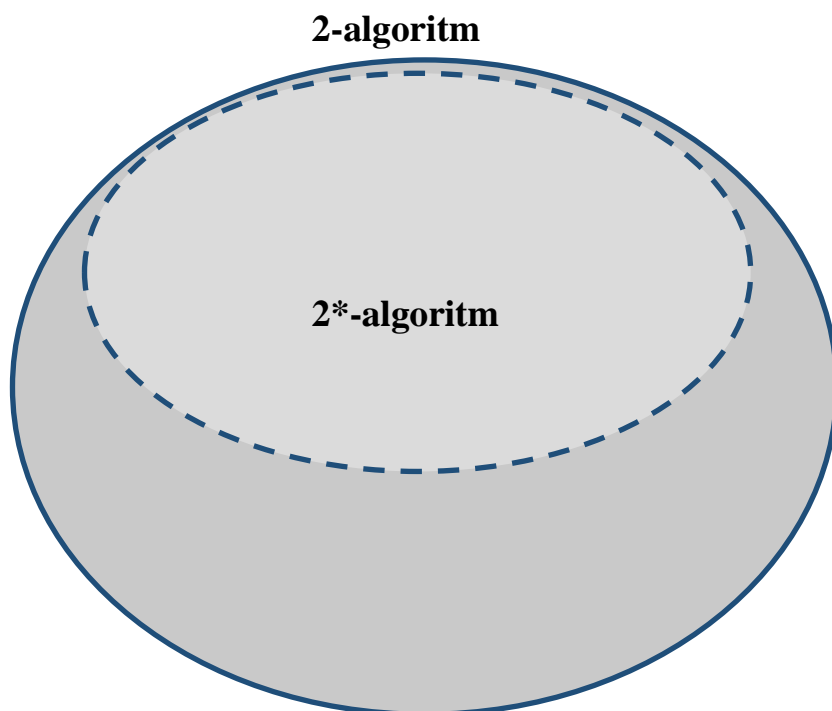
$$3.4.3 \quad j++.$$

3.5 $a \leftarrow D_j$

3.6 $i \leftarrow i+j$.

4. "Tub son" qaytariladi.

Takomillashtirilgan 1* algoritm unga tegishli mavjud algoritmgaga nisbatan n soni murakkab son bo'lganda uni avvalroq payqab, tublikka "soxta guvohlar" sonini kamaytiradi. Bu quyidagi Venn diagrammasida tasvirlangan (1-rasm).

1-rasm. Mavjud va takomillashtirilgan algoritmning n murakkab son bo'lganda "soxta guvohlar"i egallagan sohalari

Unda "soxta guvohlar" egallagan sohalari uchun tegishli algoritm raqami ko'rsatilgan. Bundan ko'rinadiki, takomillashtirilgan 1*-algoritm hozirgacha ma'lum bo'lgan va eng keng qo'llaniladigan va AQSh standarti [15] uchun asos qilib olingan Rabin-Miller algoritmgaga nisbatan ham samaradorlidir, chunki bu algoritm katta tub sonlarni sinashda hosil bo'ladigan "soxta guvohlar" ni keskin kamaytirish imkoniyatini beradi.

Mazkur magistrlik dissertatsiya ishida rekursiv funktsiyani qo'llash asosida kriptobardoshli kalit generatsiyalashning takomillashgan Rabin-Miller algoritmi ishlab chiqildi. Ushbu algoritmning dasturini yozishda hozirda eng keng qo'llanilayotgan C# («Si sharp») dasturlash tilidan foydalanilgan.

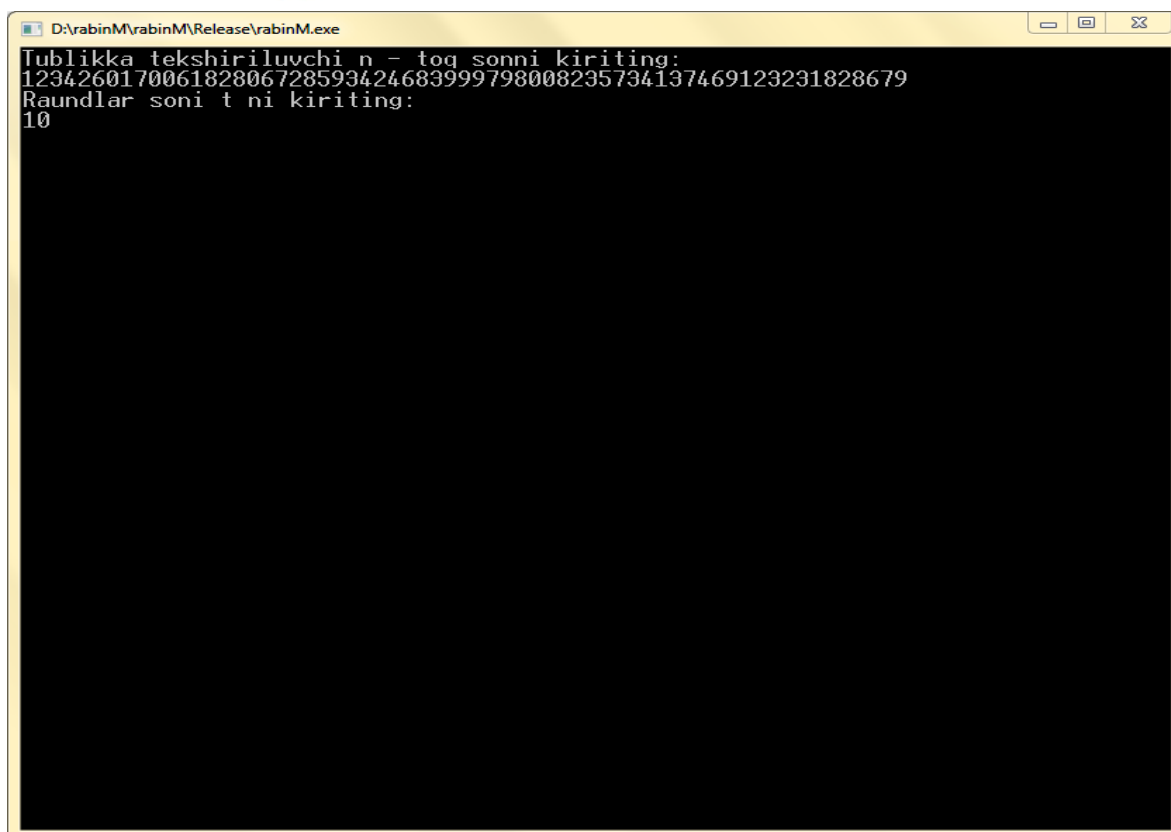
C# dasturlash tili 2000 yilda Maykrosoft kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan. U Maykrosoft kompaniyasining yangi .NET («DotNet») texnologiyasining bir qismi bo'ldi. Ushbu texnologiyalar doirasida turli dasturlash tillarida yozilgan dasturlarni bajarilishining yagona muhiti ko'zda tutilgan. C# - sodda, zamonaviy, xavfsiz tip tizimli ob'ektga yo'naltirilgan. Yuqorida keltirilganlarni inobatga olgan holda taklif etilayotgan kriptobardoshli kalit generatsiyalashning takomillashgan Rabin-Miller algoritmining dasturi Microsoft Visual Studio 2008 muhitida C# dasturlash tilida tuzildi. C# dasturlash tilining boshqa dasturlash tiliga nisbatan tezkor va mobil bo'lganligi sababli algoritm uchun shu dasturlash tili tanlab olindi.

Dastur ilovasini tuzishda MPFR/MPIR kutubxonasidan foydalanildi. MPFR/MPIR kutubxonasi kriptografik protokollar bilan ishlash uchun mo'ljallangan ochiq kodli kriptografik paket hisoblanadi. Bu paket katta butun tub sonlar va ular ustidagi amallarni o'z ichiga oladi. Bu kutubxona C++ tilida yozilgan bo'lib, bu paketni UNIX oilasiga mansub hamda OpenVMS va Microsoft Windows kabi operatsion tizimlarda ham qo'llash mumkin.

Takomillashgan tublikka sinashning Rabin Miller algoritmi dasturi oynalari quyidagi 2–5-rasmlarda keltirilgan.

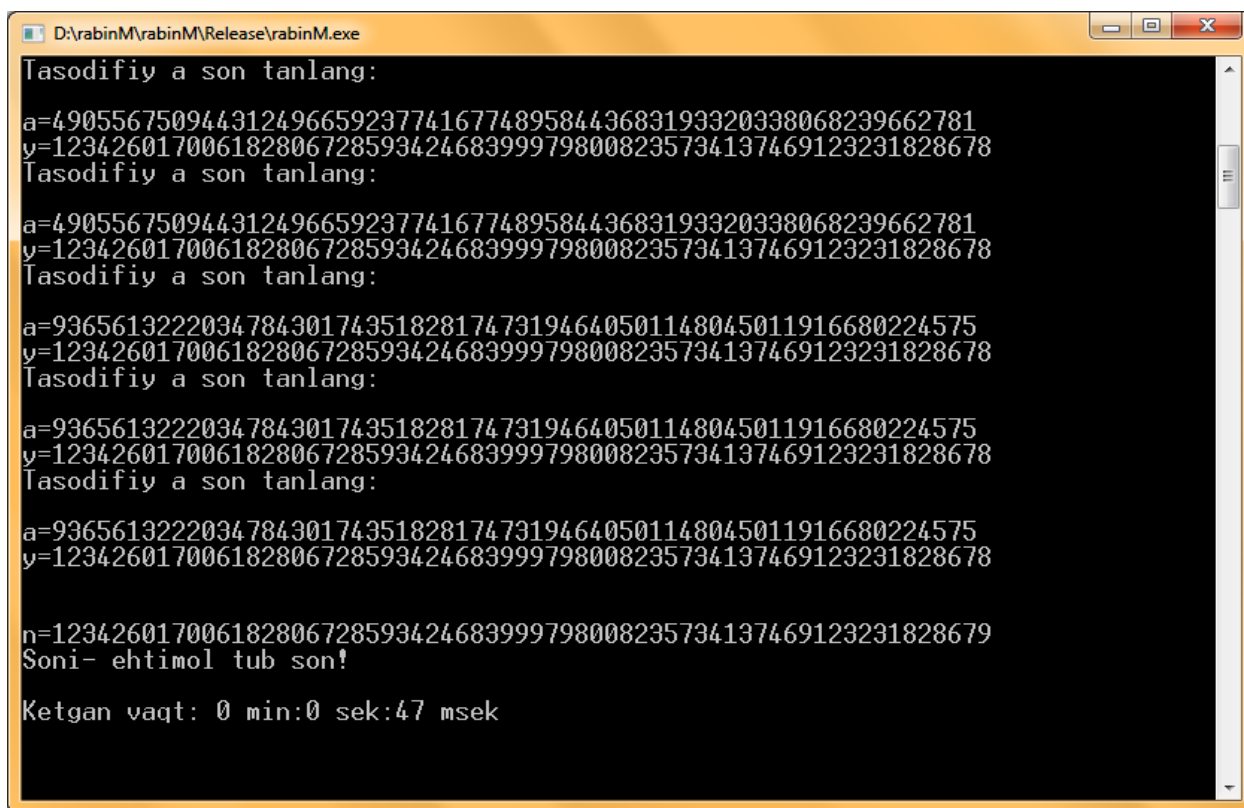
2-rasm

3-rasm

4-rasm


```

D:\rabinM\rabinM\Release\rabinM.exe
Tasodifiy a son tanlang:
a=49055675094431249665923774167748958443683193320338068239662781
y=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828678
Tasodifiy a son tanlang:
a=49055675094431249665923774167748958443683193320338068239662781
y=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828678
Tasodifiy a son tanlang:
a=93656132220347843017435182817473194640501148045011916680224575
y=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828678
Tasodifiy a son tanlang:
a=93656132220347843017435182817473194640501148045011916680224575
y=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828678
Tasodifiy a son tanlang:
a=93656132220347843017435182817473194640501148045011916680224575
y=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828678
n=123426017006182806728593424683999798008235734137469123231828679
Soni- ehtimol tub son!
Ketgan vaqt: 0 min:0 sek:47 msek
    
```

5-rasm

Xulosada, Rabin–Miller algoritmining takomillashtirilgan ko‘rinishi asosida kriptobardoshli kalit generatsiyasini amalga oshirish algoritmi ishlab chiqildi. Ushbu algoritm orqali tublikka sinashda murakkab sonlarni aniqlash samaradorligi oshdi, shuningdek "soxta guvohlar" soni kamaytirildi. Rekursiv funksiyalar asosida ishlovchi algoritm C# dasturlash tilida yozilib, MPFR/MPIR kutubxonasi asosida katta sonlar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘ldi. Tadqiqot natijalari yangi algoritmning axborot xavfsizligi sohasida yuqori darajada qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alferov A.P., Zubov A.Yu., Kuzmin A.S., Cheremushkin A.V. Основы криптографии. Учебное пособие/ Изд.:Gelios ARV, 2001. – 480 s.
2. Akbarov D.Ye., Xasanov P. F., Xasanov X. P., Axmedova O. P. “Kriptografiyaning matematik asoslari” – Toshkent, 2010 – 210 bet.
3. ISO/IEC 11770 -1. “Key management – Introduction”.
4. ISO/IEC 11770 -2. “Key management – Symmetric techniques”.
5. ISO/IEC 11770 -3. “Key management – Asymmetric techniques”.
6. Menezes A., van Oorschot R., Vanstone S. Handbook of Applied Cryptography. - CRC Press, 1996. – 780 rr.

7. Moldovyan A.A., Moldovyan N.A., Guts N.D., Izotov B.V. Kriptografiya. Skorostnye shifry. Sankt – Peterburg «BXV-Peterburg» 2002.

8. Bryus Shnayer. Prikladnaya kriptografiya. Protokoly, algoritmy, isходные tekstы na yazyke SI – Moskva: TRIUMF, 2002.

9. Akbarov D.Ye. «Axborot xavfsizligini ta'minlashning kriptografik usullari va ularning qo'llanilishi» - T.: «O'zbekiston markasi», 2009. - 424 b.

**IJOBIY VA SALBIY XARAKTER XUSUSIYATLARINING FRAZEOLOGIK
IFODASI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA****Boboxonov Muxammadaziz Shavkatovich**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Magistratura Xorijiy til va adabiyoti (ingliz
tili) yo'nalishi 2-bosqich magistrantimuhammad7110560@gmail.com**Annotatsiya**

Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarida ijobiy hamda salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi frazeologik birliklarning tahliliga bag'ishlangan. Frazeologik birliklar xalq mentaliteti, madaniyati va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim til vositalaridan biridir. Ushbu maqolada har ikki tildagi o'xshashlik va farqlar, frazeologik birliklarning semantik yuklanishi hamda ularning muloqotdagi funksional roli o'rganilgan. Frazeologik birliklarning xarakter tasviridagi ahamiyati qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar. Frazeologik birliklar, xarakter xususiyatlari, ijobiy sifatlar, salbiy sifatlar, ingliz tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil, lingvokulturologiya.

Abstract

This article is devoted to the analysis of phraseological units expressing positive and negative character traits in English and Uzbek. Phraseological units are one of the important language tools reflecting the mentality, culture and social values of the people. This article studies the similarities and differences in both languages, the semantic load of phraseological units and their functional role in communication. The importance of phraseological units in character depiction is revealed on the basis of a comparative-analytical approach.

Keywords. Phraseological units, character traits, positive adjectives, negative adjectives, English language, Uzbek language, comparative analysis, linguoculturology.

Kirish. Til inson tafakkuri va madaniyatining mahsuli sifatida har doim shaxsiy va ijtimoiy xarakter xususiyatlarini o'zida aks ettirgan. Frazeologik birliklar esa tilning eng obrazli qatlamlaridan biri bo'lib, ular inson xarakterining turli qirralarini ifodalashda beqiyos vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillari ham bunday obrazli ifodalarga boy bo'lib, har bir xalqning o'ziga xos dunyoqarashi va mentaliteti namoyon bo'ladi.

Frazeologik birliklarning xarakter xususiyatlarini ifodalashdagi roli ularning semantik va pragmatik imkoniyatlari bilan bog'liq. Ular nafaqat so'z boyligini oshiradi, balki insonlarga nisbatan baho berish, ijtimoiy mavqeni belgilash kabi funksiyalarni ham bajaradi. Shu bois, frazeologik birliklar shaxsiy fazilatlarining ijobiy yoki salbiy ko'rinishini yaratishda keng qo'llaniladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarni qiyosiy o'rganish orqali biz nafaqat til, balki madaniyatlararo tafovutlarni ham ko'ra olamiz. Bu tafovutlar xalqona tafakkur, qadriyatlar tizimi va tarixiy tajribaning tilga qanday singib ketganini ko'rsatadi. Bunday yondashuv til o'rganuvchilarga va tarjimonlarga ham katta yordam beradi.

Shunday ekan, ushbu maqola frazeologik birliklar orqali xarakter xususiyatlarini ifodalashning asosiy tamoyillarini aniqlash, ularning til va madaniyatdagi o'rnini yoritish maqsadini ko'zlaydi. Tadqiqot davomida ijobiy va salbiy sifatlarning qanday frazeologik vositalar bilan berilishi va ularning qiyosiy tahlili amalga oshiriladi.

Frazeologik ifodalar inson fe'l-atvori, odatlari va ijtimoiy qiyofasini ifodalashda rang-baranglik va obrazlilikni ta'minlaydi. Ingliz va o'zbek tillarida ko'plab ijobiy fazilatlar maqtov va tasdiq shaklida, salbiy xususiyatlar esa kinoya va tanqid orqali ifodalanadi. Bu jarayon tahlil qilinar ekan, milliy xususiyatlar va dunyoqarashdagi tafovutlar ko'zga tashlanadi. Shu orqali, frazeologik birliklarning kommunikativ qiymati va ularning tilshunoslikdagi ahamiyati aniqlashtiriladi.

Maqolada frazeologik birliklarning pragmatik va lingvokulturologik talqinlari ham ko'rib chiqiladi. Xususan, frazeologik vositalar vositasida shaxsiy fazilatlarini baholashda qaysi til qanday tasviriy usullardan foydalanishi tahlil etiladi. Natijada, har ikkala tilda ijobiy va salbiy xarakter xususiyatlarining frazeologik tasviri o'rtasidagi umumiylik va farqlar aniqlangan.

Tadqiqot natijalari, frazeologik birliklarning xalq ruhiyatidagi aks-sadosi va muloqotdagi o'rnini haqida chuqurroq tasavvur beradi. Bu esa til o'rganish, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot jarayonida muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Frazeologiyaning nazariy asoslari haqida ko'plab tilshunos olimlar, jumladan, V. V. Vinogradov, A. Kunin va A. M. Mamatov asarlarida to'xtalib o'tilgan. Ularning tadqiqotlarida frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari va kontekstda qo'llanilish jarayonlari batafsil tahlil qilingan. Shu asosda, xarakter ifodasidagi frazeologik vositalarning tilga kiritilish sabablari ham o'rganilgan.

O'zbek tilshunosligida ham frazeologik birliklar haqida O. Madrahimov, G. Salohiddinov kabi olimlar tomonidan muhim ishlar amalga oshirilgan. Ular o'zbek frazeologizmlarining xalqona mentalitetdagi o'rnini ochib berganlar. Ayniqsa, xarakter

xususiyatlarini ifodalovchi frazeologizmlar orasida madaniy tafovutlar va ijtimoiy hodisalarning aks ettirilishi ta'kidlangan.

Ingliz tilshunosligida esa A. P. Cowie va J. R. Taylor kabi olimlar frazeologik birliklarning kommunikativ funktsiyalariga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning tadqiqotlari inglizcha ijobiy va salbiy xarakter tasvirining til ifodasidagi o'ziga xosligini ochib bergan. Shu jihatdan ingliz va o'zbek tillari frazeologizmlarining qiyosiy tahlili zahirida ilmiy asoslar mavjud.

Adabiy manbalarga tayangan holda, frazeologik birliklarning madaniy va lingvokulturologik kontekstdagi rolini ochib berish imkonini beradi. Bu esa, nafaqat tilshunoslik nazariyasini, balki amaliy tillarni o'rganish usullarini ham boyitadi.

Maqolani tayyorlashda qiyosiy-tahliliy metod asosiy metod sifatida tanlandi. Ingliz va o'zbek tillaridagi xarakter ifodalarini aniqlash, ularning ma'no va funktsional jihatdan taqqoslash asosiy tadqiqot yo'nalishi bo'ldi. Har bir frazeologik birlik semantik va pragmatik jihatdan chuqur tahlil qilindi.

Tadqiqot uchun tanlab olingan frazeologik birliklar ingliz va o'zbek badiiy adabiyoti, so'zlashuv nutqi va lug'atlardan olindi. Har bir birlik ijobiy va salbiy xarakter xususiyatini qanday ifodalashi va uning madaniy kontekstdagi ahamiyati aniqlashtirildi. Maqsad shundaki, har ikkala tilning frazeologik boyligini qiyosiy ko'rsatishdir.

Metodologiyada, shuningdek, semantik xaritalash va pragmatik tahlil usullaridan foydalanildi. Bu usullar yordamida frazeologik birliklarning muloqotdagi aniq vazifalari va ifodaviy imkoniyatlari o'rganildi. Xususan, pragmatik ta'sir va matn ichidagi nutq aktyalari tahlil qilindi.

Natijada, har ikki tildagi frazeologik birliklar nafaqat ma'no jihatdan, balki kommunikativ strategiya va madaniy kodlar jihatidan ham o'zaro solishtirildi. Bu tadqiqot metodologik yondashuvning aniqligi va ishonchligini ta'minladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillarida xarakter xususiyatlarini ifodalovchi frazeologik birliklar o'ziga xosliklarga ega ekani aniqlandi. Ingliz tilida ko'proq individual fazilatlar (masalan, "cold fish" — sovuq, befarq odam) aks ettirilsa, o'zbek tilida esa ijtimoiy kontekstga yo'naltirilgan tasvirlar ("ko'ngli ochiq" — samimiy odam) ustunlik qiladi.

Ijobiy sifatlar ingliz tilida ko'pincha nozik kinoya bilan ifodalansa, o'zbek tilida esa ochiq-oydin va iliq ifodalar ustun. Masalan, "as good as gold" (yaxshi bola) va "ko'ngli soflik" kabi ifodalar shaxsiy fazilatlarini maqtashga xizmat qiladi. Salbiy xususiyatlar esa har ikkala tilda ham kinoya va tanqid asosida beriladi.

Frazeologik birliklarning madaniy konnotatsiyasi ham aniqlik kasb etdi: ingliz tilida pragmatizm va individuallik ustun bo'lsa, o'zbek tilida jamiyat manfaatlari va

insoniy munosabatlar asosiy o'rinni egallaydi. Bu til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Umuman olganda, xarakter xususiyatlarining frazeologik ifodasi ikki xalqning ham dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va estetik didini o'zida mujassam etgan. Tadqiqot, shuningdek, madaniyatlararo til o'rganishda frazeologik birliklarning ahamiyati naqadar muhim ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning xarakter xususiyatlarini ifodalashdagi o'rni beqiyosdir. Ular tilni yanada boy, ifodali va madaniy ma'noga boy qiladi. Har ikki tilda ham ijobiy va salbiy sifatlarni ifodalashda o'ziga xos madaniy tamoyillar va muloqot uslublari mavjud.

Qiyosiy tahlil natijalari frazeologik birliklarning nafaqat tilga, balki xalqning tarixiy, ijtimoiy va estetik hayot tarziga ham kuchli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Bu esa frazeologiyaning lingvokulturologik tadqiqotlar uchun o'ta muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Kelgusida bunday tadqiqotlar frazeologik birliklarni tarjima qilish, madaniyatlararo kommunikatsiya va xorijiy til o'rganish sohalarida keng imkoniyatlar yaratadi. Xususan, frazeologizmlar orqali milliy tafakkur va hissiy ifoda tarzini chuqurroq anglash mumkin bo'ladi.

Natijada, frazeologik birliklarning xarakter xususiyatlarini ifodalashdagi funksional va madaniy ahamiyati tilshunoslikdagi muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vinogradov V. V. "Ocherki po frazeologii russkogo yazyka." — M.: Nauka, 1947.
2. Kunin A. V. "Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka." — M.: Vysshaya shkola, 1996.
3. Cowie A. P. "Phraseology: Theory, Analysis, and Applications." — Oxford University Press, 1998.
4. Salohiddinov G. "O'zbek tilining frazeologik boyligi." — Toshkent, 2005.
5. Taylor J. R. "Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory." — Oxford University Press, 2003.

GRAMMATICAL PROBLEMS OF TRANSLATION

Supervisor: Egamberdiyeva I.A

Associate professor of ASIFL

Abduganiyeva Azizabonu

Student of ASIFL

Annotation. This article examines the grammatical problems encountered in translation, highlighting the complexities that arise due to differences in syntax, morphology, and sentence structure between the source and target languages. It examines how grammatical inconsistencies can lead to misinterpretation, loss of meaning, and stylistic inconsistencies. These include tense and aspect, conjugation, word order, the use of articles, and prepositions. Ultimately, it emphasizes the importance of a deep understanding of the grammatical system in order to achieve accurate and meaningful translations.

Аннотация. В данной статье рассматриваются грамматические проблемы, возникающие при переводе, и подчеркиваются сложности, возникающие из-за различий в синтаксисе, морфологии и структуре предложений между исходным и целевым языками. В нем рассматривается, приводят ли грамматические несоответствия к неправильному толкованию, потере смысла и стилистической непоследовательности. Включая время и вид, спряжение, порядок слов, артикли и использование предлогов. В конечном итоге, это подчеркивает важность глубокого понимания грамматической системы для достижения точных и содержательных переводов.

Keywords: Translation, grammatical issues, syntax, morphology, tense and aspect, agreement, word order, articles, loading, translation strategies.

Ключевые слова: Перевод, грамматические проблемы, синтаксис, морфология, время и вид, согласование, порядок слов, артикли, загрузка, стратегии перевода.

Translation serves as a vital bridge connecting different languages and cultures, though it presents numerous challenges. Effective translation requires more than basic language knowledge; it demands comprehensive understanding of both source and target languages, including cultural contexts, idioms, and expressions. A primary challenge is maintaining grammatical integrity without distorting the original meaning. Precise translation is essential for effective cross-linguistic communication and preventing misunderstandings. Common translation difficulties arise from language

differences, particularly with idiomatic expressions and linguistic subtleties that require creative adaptation while preserving intended meaning.

Translators face various grammatical hurdles, including tense inconsistencies, gender agreement issues, and word order variations. English, unlike languages with flexible syntax, relies heavily on word order to convey meaning, making proper structure crucial. Incorrect verb tenses can create ambiguity, while misused articles can completely change a statement's meaning. Pronoun usage also varies significantly between languages.

Successful translation requires thorough knowledge of both languages' grammatical rules. Translators must consider not just literal meanings but also cultural nuances and idiomatic expressions to avoid content being "lost in translation"[1;34].

Translators aim to convey the original message completely while maintaining structural similarity between source and target texts. When syntactic similarity cannot be achieved, transformations occur at the syntactic level during translation. This process presents numerous challenges including ambiguity, structural and lexical differences between languages, multiword expressions like idioms and collocations, and various grammatical issues.

At the grammatical level, translators must possess comprehensive knowledge of target language grammar rules. More importantly, they need expertise in comparative grammar of both languages involved, understanding their similarities and differences. A skilled translator can distinguish between obligatory and optional forms in the target language.

The nature and extent of grammatical differences between languages vary significantly. Languages from the same family may share many grammatical features, though physical distance between linguistic regions can influence this similarity. Conversely, languages from different families that share geographical proximity might develop common features through convergence.

Tense and aspect systems differ considerably across languages. While most languages recognize three basic tenses (present, past, future) with some relative tenses (past perfect, future perfect), others feature unique temporal gradations for past or future events. These can range from specifying "a few minutes ago" to "earlier in the day," affecting overall grammar and sentence structure [2;19].

A thorough comparative analysis of two languages' grammatical systems is essential before undertaking translation work. These grammatical differences challenge translators to not only analyze the disparities but also find accurate or appropriate correspondences in the target language to effectively transmit the message.

Grammar plays a crucial role in successful text translation. Grammatical subtleties significantly affect how meaning is conveyed and how the original structure is preserved, making it essential for translators to give special attention to these elements. When grammar receives insufficient focus, translations can lose accuracy and communicate incorrect meanings, reducing overall quality.

Key strategies for addressing grammatical challenges in translation include utilizing contextual information, analyzing grammatical frameworks, and carefully examining sentence structures. Practical examples demonstrate these approaches' effectiveness, encouraging translators to consistently apply grammatical methodology in their work [3;54].

The grammatical dimension of translation holds immense importance. Achieving excellence in translation requires both lexical precision and grammatical accuracy. By systematically implementing these recommended strategies, translators can substantially improve their translation quality and enhance their professional standards to higher levels.

When translating from English to other languages, even high-achieving students face difficulties with less frequently used English words. They particularly struggle with unfamiliar terminology and language/cultural specifics. These findings indicate significant lexical difficulties, which indicate a limited English vocabulary among students.

Students use a variety of strategies to deal with unfamiliar words, including omission, borrowing/loan words, and the use of superlatives. However, these approaches are not always appropriate to the context of the sentence.

Students face two main problems when translating from Indonesian to English: morphology and syntax. Morphological problems focus on inflectional difficulties, while syntactic problems are manifested in two subcategories: modification and predication. Modification problems are particularly common in noun phrases, while predication problems include tense, aspect, voice, and case.

The study shows that students do not have sufficient grammatical knowledge, particularly in terms of noun phrases, tenses, aspects, voices, and status - the key elements of correct English translation.

REFERENCES

1. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
3. Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. John Benjamins Publishing.

4. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford University Press.
5. Nida, E. A., & Taber, C. R. (2003). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.
6. Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. John Benjamins Publishing.

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» NOMLI
KONFERENSIYANING 3-TOM, 4-SON (Aprel)
MUNDARIJA**

1	LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. Qurbanazarova Nilufar	6-9
2	АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ЛЕЧЕНИЯ ОСТРОЙ КИШЕЧНОЙ НЕПРОХОДИМОСТИ У БОЛЬНЫХ ПОЖИЛОГО И СТАРЧЕСКОГО ВОЗРАСТА Худойбердиев Санжар Собирович	10-19
3	IDROK HAQIDA TUSHUNCHA VA UNING XUSUSIYATLARI Yoqubova Zebiniso Abdurayim qizi, Xo'janova Gulira'no Abduxalil qizi, Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich	20-22
4	OILADA BOLA NUTQINI RIVOJLANTIRISH O'ktamova Mijgona Akmalovna., Olmos Avezov	23-28
5	JIGAR SERROZINI TASHXISLASHDA ELASTOGRAFIK USULNING AXAMIYATI Aytimova G.Yu, Nodirbekova M.U	29-32
6	ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЦИДИВОВ БОЛЕЗНИ КРОНА И ИХ ПРОФИЛАКТИКА Сагтаров Жаъсур Элмуродович	33-41
7	THE CONCEPT OF SOCIAL COMPETENCE AMONG MANAGERIAL STAFF: ESSENCE, STRUCTURE, AND STAGES OF DEVELOPMENT Pokiza Ziyoviddinova	42-47
8	УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ И УСТОЙЧИВОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ Азиз Кодиров	48-50
9	ПРИЧИНЫ И ПРОЦЕДУРЫ БАНКРОТСТВА ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА Дильмурод Санаев	51-54
10	STIVEN HOKINGNING QORA TUYNUKLAR NAZARIYASIDA ZAMON- MAKON UYG'UNLIGINING SINGULYAR OG'ISHI MASALASI Sherzod Abdullayev	55-59
11	INVESTITSION AUDITNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI: XORIJIY TAJRIBA VA MAHALLIY AMALIYOT Nargiza Raxmatullayeva	60-65
12	YOSH SPORTCHILAR BILAN ISHLASHDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING METODIK ASOSLARI Ibragimov Sanjar	66-71

13	BARQAROR TURIZM: EKOTURIZM ORQALI TABIIY BOYLIKLARNI ASRASH YO'LLARI Shavkatova Sarvinoz, Yo`ldoshev Abdumalik	72-78
14	TURIZM VA MADANIY MEROS: TARIXIY OBIDALARNI ASRASHDA TURIZMNING O'RNI Esonova Muxlisa , Yo`ldoshev Abdumalik	79-84
15	NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATI Bazarbayeva Dinara , Olimova Dono	85-88
16	YURIDIK FAOLIYATDA MANTA RAY FORAGING OPTIMIZATION USULLARINI QO'LLANILISHI Turdiyev Jahongir , Yunusov Oxunbobo	89-95
17	COMPARING THE GRAMMAR-TRANSLATION METHOD AND COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING (CLT) IN DEVELOPING WRITING SKILLS IN SECONDARY STUDENTS Otajonova Mukhlisa	96-99
18	MUSIQA TINGLASH, UNI IDROK ETISHNING MAQSADI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI Botirbayev Maxmudjon, Nurullayev Farrux	100-108
19	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI XODIMLARINI MOLIYAVIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASH USULLARI Xo`janova Maftuna	109-114
20	BOSHLANGICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI Raxmatqulova Nafisa	115-118
21	AGROBIZNESNI TASHKIL QILISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR Xolboyeva Farangiz	119-122
22	YOSHLAR ORASIDA ICHKI TURIZM O'RNI Ermatova Malika Hikmat qizi, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	123-128
23	SHAXS PSIXOLOGIK SALOMATLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI Sobirov Abdulaziz Abduroziqovich	129-132
24	TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO'RSATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH	133-136

	(KAPITALBANK MISOLIDA) Sherdonayeva Gulnoz Isroil qizi, Mamadjanova Tuyg'unoy Ahmadjanovna	
25	TITLE: TRANSLANGUAGING AS A SCAFFOLDING STRATEGY IN MULTILEVEL EFL CLASSROOMS IN UZBEKISTAN Nafosat Mirvafoeva's	137-140
26	DIRIJYORLIK SAN'ATINING PEDAGOGIK ASOSLARI VA YOSH ISTE'DODLARNI TAYYORLASHDAGI ROLI Farrux G'aybulloyevich Nurullayev, Asadbek Hikmatov	141-147
27	BOSHLANG'ICH SINFLARDA BOG'LANISHLI NUTQ VA UNI O'STIRISH VAZIFALARI Daminova Dilbar Melimurodovna	148-151
28	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH HOLATI, MUAMMOLARI VA SOHAGA OID ILMIY ISHLAR TAHLILI Abdullayev Mamayusup Kasimovich	152-161
29	O'QUVCHILARNING KITOBXONLIKKA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI Rasulova Mohichehraxon Umidjon qizi	162-165
30	ABU NASR FOROBIYNING "FOZIL ODAMLAR SHAHRI" ASARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI Shahzod Mingto'rayev, Asilbek Ochildiyev	166-174
31	TAFAKKUR PSIXOLOGIYASI Shamsiya Ibodova, Ulug'bek Shomurotov	175-178
32	EVALUATION OF INDUSTRIAL SYSTEM GROWTH IN THE CONTEMPORARY ECONOMY Aziza Egamnazarova Ernazar qizi, Mamatkarimova Charos Baxrom qizi, Turaeva Gulizaxro	179-182
33	ISHLAB CHIQRISH STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR: STATISTIK TAHLIL Rahmonova Mahbuba, Ollokulova Feruza Mansurovna	183-188
34	FALASAFIY FANINING O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VA ULARNING SAMARASI Mamatqulova Nilufar Xusanovna, Nazarov Sirojiddin G'ani o'g'li, Yo'ldoshev Azizbek Najmiddin o'g'li, Daminov Samandar Iskandar o'g'li, Ibodullayeva Naxshona Nodirjon qiz	189-196

35	INSON MANFAATLARI, HUQUQ VA ERKINLIKLARI MASALALARI (“ALHIDOYA” ASARI ASOSIDA) Ziyoyev Jamshid Sobirovich, Baratov Qahramon Nuriddin o'g'li	197-200
36	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI O'RTASIDA STEAM LOYIHALAR YARATISH, KICHIK TAJRIBALAR O'TKAZISH Avvalova Nazokat Tursunmurotovna	201-204
37	LIRIK ASARLARDA OBRAZLILIK. Baratova Hilola, Husniddin Suvanov	205-207
38	MAHALLIY AHOLINING TURIZMGA BO'LGAN MUNOSABATI VA ISHTIROKI Olimova Ruxshona Sanjar qizi, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	208-214
39	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIDA SANOAT KORXONALARINING TAHLILI Tursunova Nigora Asatillo qizi	215-221
40	ПАХТАНИНГ МАЙДА ВА ЙИРИК ИФЛОСЛИКЛАРДАН ТОЗАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИ С.У.Патхуллаев1, А.Р.Панжиев1	222-225
41	ПАХТА ТОЛАСИ ПИШГАНЛИК ДАРАЖАСИ БЎЙИЧА БУРАМДОРЛИГИНИНГ ЎЗГАРИШИ С.У.Патхуллаев1, А.Р.Панжиев1	226-230
42	НИКОН VA OILANING AXLOQIY ASOSLARI, UNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI Mamatqulova Nilufar Xusanovna, Jovliyev Samandar Elyor o'g'li, Himmatov Nodir Normamatovich, Navbatov Sardorjon Qurbongeldiyevich	231-235
43	AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH: O'ZBEKISTONNING QISHLOQ HUDUDLARIDA YANGI IMKONIYATLAR VA CHIDAMLAR Yaminov Ilhom Rustam o'g'li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	236-244
44	REKREATSION TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ISTIQBOLLARI Jurayev Abdumalik Abdumannop o'g'li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	245-252
45	EKOTURIZM: TABIAT VA TURIZMNING UYG'UNLIKDA RIVOJLANISHI Azimov Muzaffar Nuriddin o'g'li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	253-260

46	GASTRONOMIK TURIZMNING ISTIQBOLLARI VA IMKONIYATLARI Qobilov Yusufjon Xojiakbar o`g`li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	261-267
47	EKSKURSION TURIZM: MADANIY-MA'RIFIY AHAMIYATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI Islomov Otabek Muzaffar o`g`li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	268-273
48	XALQARO TURIZM: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA O'ZBEKISTON MISOLIDA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI Israilov Xusan Ravshanbekovich, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	274-279
49	TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA SPORT TURIZMINING O'RNINI Johongirov Mirsulton Ibroxim o`g`li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	280-286
50	TURIZM VA IQTISODIYOT: O'ZARO BOG'LIQLIK VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI Sotiboldiyev Adham Ikromjon o`g`li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	287-297
51	MADANIY TURIZMNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI VA UNING IQTISODIY, IJTIMOYIY VA MADANIY AHAMIYATI Norboyev Abdulazizbek Usmonqul o`g`li, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	298-306
52	TIBBIYOTGA DOIR TERMINLARNING MORFOLOGIK, SINTAKTIK VA ABREVIATURA USULIDA YASALISHI. Mamarajabova Dilbar Allanazar qizi	307-310
53	ELEKTRON TIJORATNING SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR: O'ZBEKISTON MISOLIDA Nazarova Shaxodat Ravshan qizi, Ilmiy rahbar: Ollokulova Feruza Mansurovna	311-323
54	THE ROLE OF SELF-EDUCATION IN MODERN STUDENT LIFE Eshqobilova Nozanin, Amanova Sevinch, Salomova Sevara	324-327
55	DAVLAT – XUSUSIY SHERIKCHILIGI FAOLIYATIDA XORIJ TAJRIBASI VA UNI O'ZBEKISTON SHAROITIDA QO'LLANILISHI Ollokulova Feruza Mansurovna, Amirova Dilshoda	328-333
56	O'ZBEKISTONDA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH. Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana	334-339

57	SANOAT KORXONALARIDA DIVERSIFIKATSIYA ORQALI MAHSULOT EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI. Ollokulova Feruza Mansurovna, Omonova Nafisa Qahramon qizi	340-345
58	DESTRUKTIV AXBOROTLARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI: NAZARIY ASOSLAR Barakayeva Nilufar Zubaydulla qizi	346-350
59	MAMLAKATIMIZDA SOLIQ SIYOSATI. Ollokulova Feruza Mansurovna	351-355
60	UMUMTA'LIM MAKTABLARNING 1-4-SINF O'QUVCHILARIGA MILLIY VA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISH. Abdullayeva Umida, To'raqulova Ruxshona, G'aniyev Suxrob Abduvali o'g'li	356-358
61	ВЫРАЖЕНИЕ МЕЖСТИЛЕВОГО СИНТЕЗА И ПОЭТИКА ХРОНОТОПА В РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ РАССКАЗАХ Махмадиева Гулчехра	359-362
62	ADABIY NASR VA PRAGMATIKA. MATN TAHLILIDA ZAMONAVIY NAZARIY ASOSLAR Turdimurodova Avazgul Xolto'ra qizi	363-366
63	NOSIMMETRIK KRIPTOTIZIMLAR UCHUN KALIT KRIPTOBARDOSHLIGINI OSHIRISH USULINI ASOSLASH Allanazarova Davlatoy Farxod qizi	367-372
64	REKURSIV FUNKSIYA YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRILGAN KRIPTOBARDOSHLI KALIT GENERATSIYALASH ALGORITMI VA UNING DASTURI. Allanazarova Davlatoy Farxod qizi.	373-379
65	IJOBIY VA SALBIY XARAKTER XUSUSIYATLARINING FRAZEOLOGIK IFODASI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA. Boboxonov Muxammadaziz Shavkatovich.	380-383
66	GRAMMATICAL PROBLEMS OF TRANSLATION. Egamberdiyeva I.A, Abduganiyeva Azizabonu.	384-387
	MUNDARIJA	388-393

